

POPIS STANOVNIŠTVA U PIRANSKOJ OPĆINI 1910.

Pletikosić, Ivica

Doctoral thesis / Disertacija

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Dubrovnik / Sveučilište u Dubrovniku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:155:343063>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

SVEUČILIŠTE U DUBROVNIKU
UNIVERSITY OF DUBROVNIK

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Dubrovnik](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ivica Pletikosić

**POPIS STANOVNIŠTVA
U PIRANSKOJ OPĆINI 1910.**

DOKTORSKI RAD

Dubrovnik, 2017.

University of Zagreb

Ivica Pletikosić

**POPULATION CENSUS
IN MUNICIPALITY OF PIRAN IN 1910**

DOCTORAL THESIS

Dubrovnik, 2017

Sveučilište u Zagrebu

IVICA PLETIKOSIĆ

**POPIS STANOVNIŠTVA
U PIRANSKOJ OPĆINI 1910.**

DOKTORSKI RAD

Mentor:

dr.sc., prof. Miroslav Bertoša

Dubrovnik, 2017.

University of Zagreb

Ivica Pletikosić

**POPULATION CENSUS
IN MUNICIPALITY OF PIRAN IN 1910**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Miroslav Bertoša, Ph. D., prof.

Dubrovnik, 2017

ŽIVOTOPIS MENTORA

Professor emeritus Miroslav Bertoša (1938.) diplomirao je povijest s književnošću na Pedagoškoj akademiji u Puli (1963.) te povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1966.), na kojem je obranio i doktorsku disertaciju „Gospodarske i društvene prilike u mletačkom dijelu Istre u doba kolonizacije XVI. i XVII. stoljeća” (1981.).

Glavno područje njegovoga znanstvenog istraživanja obuhvaća gospodarske, društvene, etničke, migracijske, kolonizacijske i kulturno-antropoloških pojava u Istri od XV. do XIX. stoljeća, te proučavanje i kritično vrednovanje istarskog historiografskog nasljeđa. Bavi se i demografskom poviješću, a posebnu pozornost posvećuje kretanjima u europskoj povijesnoj znanosti, napose avangardnim nastojanjima francuske „škole Annales“. Preko 50 godina vrši istraživanja u fondovima mnogih domaćih i inozemnih arhiva. U više se navrata usavršavao u prestižnim ustanovama u Hrvatskoj i u inozemstvu. Između ostalog, u dva je navrata bio na višemjesečnim specijalističkim tečajevima na L'École des Hautes Etudes en Sciences Sociales u Parizu (1985. i 1989.), gdje je istraživao i u Bibliothèque Nationale i Archives Nationales – Affaires Etrangères (2000., 2002. i 2004.). God. 1992., u okviru međunarodne razmjene znanstvenika, usavršavao se u Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano i Istituto „Venezia e l'Oriente” znamenite venecijanske Fondazione Giorgio Cini. U sklopu međunarodne razmjene znanstvenika, 1999. boravio je na Sveučilištu u Macerati. U ljeto 2014. i 2015. istraživao je u Archivio Storico della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli – Archivio Storico de Propaganda Fide u Vatikanu te u Biblioteca Nazionale Centrale u Rimu. God. 2015. proučavao je građu i u Archivio Segreto del Vaticano te u Biblioteca Apostolica Vaticana.

Nastupio je na više stotina znanstvenih skupova u zemlji i inozemstvu. Između ostalih, bio je hrvatski predstavnik na „XIX International Colloquium of Military History“ u Istanbulu (1992.).

Član je Société de Demographie historique u Parizu, Società italiana di demografia storica (Bologna-Firenze), Povijesnog društva Istre, Društva za hrvatsku povjesnicu, Zgodovinskog društva za južno Primorsko u Kopru itd. Dugogodišnji je član Matice hrvatske – ogranka Pula te suradnik mnogih njezinih ogranaka. Od osnutka ustanove 1968. suradnik je Centra za povijesna istraživanja / Centro di Ricerche Storiche u Rovinju i njegovih edicija. Također je suradnik i najznačajnijih kulturno-znanstvenih ustanova u Puli, poput Naučne biblioteke (sada Sveučilišne knjižnice), Povijesnog i pomorskog muzeja Istre, Arheološkog muzeja Istre i dr. Suraduje i s Čakavskim saborom i njegovim katedrama (posebice u Istri), znanstveno-stručnim skupovima „Pazinski memorijal“ i „Buzetski dani“ itd. Bertošini znanstveni radovi o Istri i sjevernojadranskom akvatoriju zapaženi su i u stranom svijetu, napose u susjednoj Italiji i Sloveniji.

Redovita služba trajala mu je gotovo punih 45 godina, od 1963. do 2008. Bio je asistent i profesor na Pedagoškoj akademiji u Puli (1963.-1969.), potom asistent, znanstveni suradnik i savjetnik u tadašnjem Sjeverojadranskom institutu JAZU, sada Zavodu za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci - Područnoj jedinici u Puli (1969.-1995. i 1998.-2003.). U tom je razdoblju predavao na Pedagoškom (potom Filozofskom) fakultetu u Puli, na studiju Razredne nastave (1993.-1995.). U novoj fazi rada Pedagoškog fakulteta u Puli, 1994./1995. na njegov je poticaj otvoren novi (tada dvopredmetni, a od 2005./2006. i jednopredmetni) studij povijesti. Osim što je u potpunosti sastavio nastavni plan i program studija, Bertoša je bio i osnivač Odsjeka za povijest. Kao njegov prvi pročelnik i voditelj, uspješno je okupio niz uglednih znanstvenih i nastavnih predavača i suradnika. Pritom se založio da studij povijesti u Puli dobije obilježja karakteristične prepoznatljivosti, pa su u tu svrhu u nastavni plan uvršteni brojni kolegiji iz zavičajne istarske povijesti (i to od prapovijesti do suvremenog doba).

Bio je redoviti profesor u trajnome zvanju na Pedagoškom / Filozofskom fakultetu u Puli (od 1993.), potom Odjelu za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile, čiji je profesor emeritus (od 2008.). Tu i danas predaje na Filozofskom fakultetu (na studiju povijesti) te na Fakultetu za ekonomiju i turizam „dr. Mijo Mirković“ (na interdisciplinarnom studiju Kulture i turizma). Osim na matičnoj ustanovi, predavao je i na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci (2004.-2007.) i na Odjelu za informatologiju i komunikologiju Sveučilišta u Zadru (2003.-2006.). Danas predaje i na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu (od 2003.), gdje povremeno sudjeluje na znanstvenom skupu „Dies historiae“, a drži nastavu i na poslijediplomskom doktorskom studiju Povijesti stanovništva a Sveučilištu u Dubrovniku (od 2006.).

God. 1986. postao je znanstveni savjetnik, potvrđen 1999., čime je to zvanje trajno zadržao. God. 1990. izabran je za Akademijinog člana suradnika.

Suradnik je brojnih domaćih i međunarodnih edicija; između ostalih, objavljivao je i/ili objavljuje u „Riječkoj reviji“, „Istarskome mozaiku“, „Istri“, „Novoj Istri“, „Buzetskome zborniku“, „Zborniku Općine Lupoglav“, „Pazinskom memorijalu“, „Prilozima o zavičaju“, „Vjesniku historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu“, „Vjesniku istarskog arhiva“, „Kalendaru Franini i Jurini“, „Istarskoj Danici“ ..., ali i u Akademijinom „Forumu“, „Problemima sjevernog Jadrana“, „Historijskom zborniku“, „Jadranskome zborniku“, „Arhivskome vjesniku“, „Dometima“, „Gazophylaciumu“, „Mogućnostima“, „Zadarskoj reviji“, a također i u inozemnim stručnim i publicističkim edicijama „Proposte e ricerche“ (Università degli Studi di Urbino), „Quaderni dell'Europa Mediterranea“ (Università di Pisa e Napoli), „Quaderni Veneti“ (Centro Interuniversitario di Studi Veneti), „Qualestoria“ (Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia), „Metodi e ricerche“ (Centro Studi Regionali Udine) i dr.

Vrlo je često mentor pri izradi završnih, diplomskih i magistarskih radova te doktorskih disertacija, a i član povjerenstava za njihovu obranu. Evaluator je znanstveno-istraživačkih projekata koje financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, kao i nastavnih planova i programa različitih sveučilišta. Recenzirao je više stotina knjiga i znanstvenih članaka.

Organizator je i sudionik znanstvenih skupova, simpozija i konferencija u zemlji i inozemstvu. Predstavljao je mnogobrojnih monografija i zbornika te sudionik televizijskih i radijskih emisija.

Obnašao je dužnost honorarnog voditelja puljskoga Centra Instituta društvenih znanosti „Ivo Pilar“ iz Zagreba i glavnog istraživača znanstvenog projekta „Istarski Hrvati: između potisnutog identiteta i usporene integracije“. Kasnije je bio glavni istraživač i voditelj projekta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli „Elitne i marginalne skupine u Istri od XVI. do XVIII. stoljeća“ (2007.-2010.) te suradnik na projektu Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci „Prilozi za povijest Zapadne Hrvatske (Istra, Kvarnersko primorje, Gorski kotar, Lika) (2002.-2012.).

Bio je jedan od trojice dopredsjednika Hrvatskoga nacionalnoga komiteta za povijest (1993.-1999.) te član raznih stručnih udruga i tijela, primjerice, Matičnoga povjerenstva / odbora za područje humanističkih znanosti - polje povijesti, etnologije, antropologije i arheologije (1993.-1999. i 2001.-2013.), Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu pri Ministarstvu znanosti i tehnologije (1994.-1998.), Hrvatskog odbora UNESCO-a (1994.-1996.), predsjedništva Hrvatskog odbora za povijesne znanosti koji je radio na organiziranju Prvoga kongresa hrvatskih povjesničara (1998.-1999.) te Znanstvenog odbora Drugoga kongresa hrvatskih povjesničara (Pula, 2004.). Bio je član Zajedničkog dijela hrvatsko-talijanskog (1994.-1998.), a potom i hrvatsko-slovenskog povijesnog povjerenstva (2006.-2008.).

Bio je član Upravnog vijeća niza ustanova, između ostalih Historijskog arhiva u Pazinu, Instituta društvenih znanosti „Ivo Pilar“ u Zagrebu i Arheološkog muzeja Istre u Puli.

U ožujku 1995., kao vanjski suradnik, s peteročlanom je skupinom predstavnika političkih i kulturno-umjetničkih udruga posjetio hrvatske iseljenike u Australiji (Melbourne, Geelong, Adelaide, Ballarat i dr.).

Radio je i u diplomaciji te je bio prvi generalni konzul Republike Hrvatske u Trstu (1995.-1998.). Osim što je obavljao redovite konzulske poslove, poglavitu je pozornost svrnuo na kulturno zbližavanje dviju zemalja i afirmaciju hrvatske kulture i znanosti u području „Triveneta“ (regije Furlanija-Juljska Venecija, Trentino-Alto Adige i Veneto). U tu je svrhu osnovao posebnu dvotjednu tribinu nazvanu „Treći kat“ / „Terzo piano“ – ne samo zato što se dvorana za predavačke nastupe, predstavljanja i izložbe nalazila na trećem katu zgrade na Goldonijevu trgu / Piazza Goldoni 9, već u prvome redu što je talijanskome novinstvu postojala tradicija da se kulturne vijesti donose na trećoj stranici novina. Ta je djelatnost bila osobito zapažena i znatno je pridonijela kulturnoj, gospodarskoj i političkoj suradnji toga područja s tek stvorenom i još teritorijalno neoslobođenom i neintegriranom Republikom Hrvatskom. Nakon diplomatske dužnosti, vratio se struci te je imenovan upraviteljem Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci (1999.-2003.).

Pokretač je i uređivač periodika „Radovi Pedagoške akademije u Puli“, a djeluje i u uredništvima Akademijinih znanstvenih edicija „Problemi sjevernoga Jadrana“ (glavni urednik) i „Starine“ (član uredništva). Član je izdavačkog savjeta časopisa Hrvatskih studija u Zagrebu „Croatian Studies International Review“, a od 2011. i Izdavačkog savjeta Vjesnika istarskog arhiva u Pazinu.

Osim znanstvenim radom, Bertoša se bavi i publicistikom, pa je u redovitoj novinskoj kolumni „Glasa Istre“ pod naslovom „Domišljanje Istre: između povijesnog i fikcijskog“ objavio 588 nastavaka osebujnih eseja u kojima se prožimaju povijest, kultura i politika (1991.-2002.). U popularizaciju povijesne znanosti spadaju i njegovi mnogobrojni prilozi objavljeni u tradicionalnim pučkim godišnjacima „Istarskoj Danici“ i „Kalendaru Franina i Jurina“.

Dugogodišnja suradnja s Leksikografskim zavodom „Miroslav Krleža“ u Zagrebu najviše je došla do izražaja kada se (uz Roberta Matijašića) prihvatio posla glavnog urednika „Istarske enciklopedije“. Za to je izdanje (iz 2005.) napisao 38 natuknica.

Primio je nagradu "Mate Balota / Mijo Mirković" (1969.), nagradu „Istaknuti kulturni radnik grada Pule“ (1990.), odlikovan je Državnom nagradom za znanstveni rad „Bartol Kašić“ (1994.), a odlukom predsjednika republike Redom hrvatskog trolista i Spomenicom domovinske zahvalnosti (1997.). Za izniman doprinos promicanja znanosti, osobito u otkrivanju nove slike Pule, primio je Nagradu Grada Pule za životno djelo (2006.). Nagradu „Ivan Lučić“ za životno djelo, za višedesetljetni znanstveno-istraživački rad i nastavnu djelatnost na visokoškolskim institucijama diljem Hrvatske u svibnju 2015. dodijelili su mu Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti i Društvo hrvatskih povjesničara.

Svojim temeljitim, arhivskim vrelima potkrijepljenim i erudicijski obrazloženim tekstovima o istarskoj povijesti XVI., XVII. i XVIII. stoljeća, člancima i priložima o historiografiji i njezinim novim putovima, ali i svojim esejistički, elzevirski i feljtonistički koncipiranim tekstovima, prof. dr. sc. Miroslav Bertoša privukao je znatnu pozornost znanstvene i stručne javnosti. Njegove smjele i često izazovne teze nisu mogle proći nezapažene, o čemu svjedoči preko 140 ocjena, osvrta i prikaza njegovih radova napisanih rukom stručnjaka (povjesničara, etnologa, književnika, publicista) na stranicama znanstvenih i stručnih edicija, revija i novina.

Do sada je ukupno objavio preko 1.050 bibliografskih jedinica, od čega 18 knjiga te niz znanstvenih radova, stručnih i preglednih članaka, ocjena i prikaza, enciklopedijski natuknica, feljtona, elzevira i kolumni, ostalih novinskih članaka, literarnih sastava, kritičkih tekstova, polemičnih osvrta, bilježaka i ostalih priloga.

SAŽETAK

Proučavajući austrijske moderne popise stanovništva ustanovljena je određena diskrepancija između podataka u sačuvanim popisnim listovima (upisnicima i/ili prijavnicama) i podataka u austrijskim statističkim publikacijama, iako bi po definiciji morali biti jednaki. Tražeći razloge za spomenute razlike, nastao je ovaj rad. U njemu je predstavljen specifičan pogled na austrijski popis stanovništva iz 1910., viđen iz perspektive popisnih listova, toga primarnoga izvora, iz kojega je austrijska statistika crpila podatke za svoja izdanja kao npr. *Spezialortsrepertorium*, *Österreichische Statistik* i dr.

Rabeći nove povijesne metode križanja obrađenih podataka iz popisnih listova s drugim izvorima, došlo se jr do mnogih novih spoznaja, među kojima neke bitno odstupaju od do sada uvažених mišljenja.

Pogled iz popisnih listova govori o irelevantnosti popisnih rezultata o jeziku sporazumijevanja na svim bi(tri)lingvističkim teritorijima. Tu su izvođači popisa rezultate prilagođavali svojim političkim potrebama. Upućuje na revizije iz popisa u 1910. kao na habsburški odgovor na talijansko vanjskopolitičko skretanje, tj. približivanje Rusiji. Razotkriva standardnu pogrešku austrijske statistike, koja bez osnove (u najrazvijenijim dijelovima Monarhije, na početku 20. st.) poslugu svrstava među neaktivno stanovništvo. Otkriva priču o popu Mandiću, koji je kupovao zemlju talijanskih veleposjednika i na njoj naseljavao »naše« ljude i još mnogo toga.

Uz navedeno, potrebno je izdvojiti zemljovide nacrtane na osnovi podataka iz popisnih listova. To su najprecizniji podatci koje austrijska statistika može pružiti, jer se temelje na najmanjim teritorijskim jedinicama. Podatci iz upisnika omogućili su izradu dobne piramide i izračune mnogih društvenih parametara.

SUMMARY

Studying the Austrian modern population census a certain discrepancy was established between the data in preserved specification list (and/or application forms) and the data in Austrian statistic publications even though, by default, they should be the same. Looking for the mentioned differences this work was created.

It presents a specific view of the Austrian population census of 1910 seen from the perspective of specification list, that primary source, from which the Austrian statistic got the data for their publications such as *Spezialortsrepertorium*, *Österreichische Statistik* etc.

Using the new historical methods of crossing of the processed data from specification list with other sources, there have been many discoveries, some of them highly differ from so far respected opinions.

The view from specification list speaks about irrelevance of the census results on the language of communication on all bi(three) lingual territories. People who performed the census adapted to their political needs. It points to audits from the 1910 census as the Habsburg response to the Italian foreign policy shift; that is to approach Russia. It reveals the standard mistake of the Austrian statistic which without base (in the most developed parts of the monarchy, at the beginning of the 20th century) places the servants among the inactive population. It uncovers the story about priest Mandić who bought the land of Italian big landowners and on it he settled »our« people and much more.

In addition to the above mentioned it is necessary to outline the maps drawn on the basis of the data of specification list. These are the most accurate data that Austrian statistic can provide because they are based on the smallest territorial units. Data from register allowed the creation of the period pyramid and the calculations of many social parameters.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Očuvano izvorno arhivsko gradivo u Istri i bližoj okolici i literatura.....	3
1.1.1. Izvorno gradivo u Piranu.....	3
1.1.2. Drugo izvorno gradivo	8
1.1.3. Literatura.....	10
1.1.4. Kronološke studije	12
1.1.5. Literatura o izvornom gradivu	13
1.1.6. Popisni listovi na netu	13
2. PRIKAZ PROUČAVANOGA TERITORIJA	14
2.1. Povijest.....	14
2.2. Stanovništvo.....	18
2.3. Politička povijest 19. stoljeća.....	22
2.4. Zlatni vijek	24
2.5. Gradonačelnici	25
2.6. 1910. godina.....	29
3. AUSTRIJSKI POPIS STANOVNIŠTVA 1910.	32
3.1. Opće značajke	32
3.2. Popisni listovi.....	33
3.3. Vrijeme popisa	39
3.4. Revizije	40
4. TIJEK POPISA U PIRANSKOJ OPĆINI	43
5. REZULTATI POPISA	47
5.1. Mjesto popisa	47
5.2. Adrese i vlasništvo	50
5.3. Namjena piranskih kuća.....	51
5.4. Stanovništvo.....	55
5.5. Ime i prezime	59

5.5.1. Prezimena.....	59
5.5.2. Imena.....	66
5.6. Rodbinski odnosi.....	70
5.7. Spol	70
5.8. Datum rođenja.....	71
5.9. Mjesto rođenja.....	71
5.10. Zavičajno pravo i državljanstvo.....	76
5.11. Vjerozakon	78
5.12. Obiteljski status.....	78
5.13. Jezik općenja	79
5.13.1. Uvod.....	79
5.13.2. Jezik u gradu	82
5.13.3. Jezik u okolici	83
5.13.4. Jezik u Kaštelu	86
5.13.5. Jezik u Savudriji.....	88
5.13.6. Zaključne misli o jeziku.....	89
5.14. Pismenost	104
5.15. Tjelesne mane	105
5.16. Ekonomski sastav.....	105
5.16.1. Općenito	105
5.16.2. Ratarstvo	106
5.16.3. Obrt	108
5.16.4. Pomorstvo	110
5.16.5. Posluga	112
5.16.6. Trgovina	112
5.16.7. Nekvalificirana radna snaga.....	114
5.16.8. Ribarstvo	114
5.16.9. Državne službe (<i>servizio dello stato</i>).....	115
5.16.9.1. Željeznica.....	115

5.16.9.2. Solane.....	119
5.16.9.3. Redarstvo	122
5.16.9.4. Pošta.....	124
5.16.9.5. Druge državne službe.....	124
5.16.10. Općinske službe (<i>servizio comunale</i>).....	125
5.16.10.1. Opčeno.....	125
5.16.10.2. Škola, učitelji, školstvo	127
5.16.10.2.1. Škole u gradu	128
5.16.10.2.2. Škole na selu	131
5.16.10.2.3. Slovenska škola.....	137
5.16.10.2.4. Lega Nazionale	139
5.16.10.2.5. Još o školi i školstvu	139
5.16.10.3. Zdravstvo	140
5.16.10.3.1. Bolnica (pia casa di rocovero)	140
5.16.10.3.2. Liječnici	143
5.16.10.3.3. Babice.....	145
5.16.11. Crkveni službenici (<i>servizio ecclesiastico</i>).....	146
5.16.12. Industrijski objekti	150
5.16.12.1. Salvetti	150
5.16.12.2. Brodogradilište.....	153
5.16.12.3. Ciglana	154
5.16.12.4. Kamenolom.....	155
5.16.12.5. Energetske objekti	156
5.16.12.6. Vodenice	157
5.16.12.7. Drugi industrijski objekti	160
5.16.13. Zanat u 1907. godini	161
5.16.14. Sporedna privreda	162
5.17. Vlasništvo.....	164
5.18. Imigranti.....	171

5.19. Emigranti.....	172
5.19.1. Po mjestu iseljenja	172
5.19.2. Emigranti po zanatu	172
5.19.3. Emigranti po k.o.....	174
6. ZAKLJUČAK.....	177
7. PRILOZI	184
7.1. Prilog 1	184
7.2. Prilog 2.....	185
7.3. Prilog 3.....	186
7.4. Prilog 4.....	187
7.5. Prilog 5.....	188
7.6. Prilog 6.....	189
7.7. Prilog 7.....	190
7.8. Prilog 8.....	191
7.9. Prilog 9.....	192
7.10. Prilog 10.....	193
7.11. Prilog 11.....	194
7.12. Prilog 12.....	195
7.13. Prilog 13.....	196
7.14. Prilog 14.....	197
7.15. Prilog 15.....	198
7.16. Prilog 16.....	199
7.17. Prilog 17.....	200
7.18. Prilog 18.....	201
7.19. Prilog 19.....	202
7.20. Prilog 20.....	205
7.21. Prilog 21.....	207
7.22. Prilog 22.....	210
7.23. Prilog 23.....	213

7.24. Prilog 24.....	217
7.25. Prilog 25.....	220
7.26. Prilog 26.....	221
7.27. Prilog 27.....	232
8. POPIS PRILOGA	233
9. POPIS ZEMLJOVIDA	234
10. POPIS TABLICA	235
11. POPIS GRAFOVA	236
12. POPIS SLIKA.....	236
13. POPIS KRATICA.....	237
14. IZVORI I LITERATURA.....	238

1. UVOD

Političke posljedice rezultata popisa stanovništva (*Popis naroda i najznatnijih domaćih korisnih životinja prema stanju od 31. decembra 1910*) u Austro-Ugarskoj (Cislajtanijski) 1910. godine i obilje o popisu objavljene literature, najbolje pokazuju važnost toga, već stoljeće staroga događaja. Djelomične rezultate popisa Državna je statistička komisija (*K.k. Statistische Zentralkommission*) počela objavljivati već 1912. u seriji *Österreichische Statistik*, dok su sumarni rezultati objavljeni 1918. u *Spezialortsrepertoriumima* (dalje u ovom radu: SOR; vidi prilog br. 1) za pojedine zemlje. Još sasvim svježi, imali su značajnu ulogu u borbama za granice među državama nastalima na ruševinama Habsburškoga Carstva¹. Tri desetljeća nakon nastanka bili su upotrijebljeni za određivanje granica Slobodnoga teritorija Trsta i državne granice između Italije i Jugoslavije, odnosno Slovenije. Čak su se i početkom 21. stoljeća (u slučaju pograničnoga spora između Republike Slovenije i Republike Hrvatske oko Savudrije i granice na moru) političari za opravdavanje i argumentiranje svojih stavova koristili rezultatima popisa iz 1910. godine.

Činjenica je da se povjesničari, koristeći se rezultatima SOR-a, koriste sekundarnim izvorom. Primarni su izvori originalni popisni listovi². Oko 2.000 piranskih upisnika temelj su ovoga rada. Razumljivo je da povjesničari (i ne samo oni) upotrebljavaju podatke iz SOR-a jer je primarnih izvora očuvano relativno malo, ali potrebno je upozoriti da su SOR-i nastali baš na osnovi upisanoga u tadašnje upisnike i prijavnice. Svaki popisni list obrađenoga popisa stanovništva istraživača dovodi do novih spoznaja, zato je za što bolje poznavanje popisa potrebno vidjeti (obraditi, analizirati) što više upisnika i prijavnica. Iako ih je malo očuvanih, otvaraju put do zaključaka dosadašnjoj historiografiji nepoznatih. U izvornom su gradivu podatci za najmanje popisne jedinice (kontrade), dok je osnovna popisna jedinica u SOR-u katastarska općina (dalje k.o.), koju čine kontrade. U SOR-u se za k.o. nalaze podatci o broju kuća i ljudi, njihovu spolu, vjeri, zaposlenju, jeziku (općenja, sporazumijevanja), a za kontrade samo podatci o broju kuća (i nenaseljenih) i ljudi koji u njima

¹ Zwitter, F. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana. Slovenska matica, 1962, str. 211.

² Popisni je list svaki formular u koji su se prilikom popisa stanovništva upisivali podatci o stanovništvu (kući, životinjama). U Cislajtanijski su se upotrebljavale dvije vrste popisnih listova, upisnici i prijavnice (vidi poglavlje 3.2. o popisnim listovima).

obitavaju. Stoga izvorno gradivo daje uvid u najprecizniju sliku o rasprostranjenosti stanovništva (i domaćih životinja) sa svim njihovim popisnim karakteristikama iz kojih se može iščitati i socijalna struktura stanovništva. Upisnici i prijavnice jedini su izvori s pomoću kojih je moguće ustanoviti i dokazati nepravilnosti koje su učinili izvođači popisa (općinski djelatnici) te tako potvrditi hipotezu da je SOR samo slika političkih potreba izvođača popisa, a ne stvarno stanje na terenu.

Proučavanjem izvornoga gradiva lakše i bolje razumijemo SOR. Usporedba je s izvornim gradivom nužna jer s pomoću SOR-a možemo ustanoviti koliko je izvornoga gradiva očuvano. Ukoliko se podatak iz SOR-a o broju kuća poklapa s brojem očuvanih upisnika, očuvani su svi upisnici za određenu k.o. Također, usporedbom SOR-a i izvornoga materijala ponekad možemo otkriti nepodudarnost podataka koja zapravo ne bi trebala postojati jer je SOR nastao na temelju upisnika (i prijavnica). Na taj se način može ustanoviti i da su izvođači popisa zloupotrebljavali zadaću koju im je država povjerila. Na rezultate popisa s upisnicima mogli su utjecati dva puta: najprije popisivač (*povjerenik za popisivanje*) na terenu sa sugestijama prilikom ispunjavanja upisnika, a potom i njegov nadređeni u matičnom uredu za vrijeme obvezne, tzv. općinske revizije popisnih listova.

Nakon uvoda, u radu se kratko predstavlja proučavano područje, austrijski popis stanovništva iz 1910. i njegovo provođenje u općini Piran, koliko se dalo razabrati iz samih upisnika. Potom su obrađeni rezultati popisa koji su prikazani redom kako su uneseni u upisnik. Tako su najprije obrađeni podatci o kući, odnosno popisanom objektu (mjesto popisa, naslov, vlasništvo i upotrebljivost zgrade), zatim podatci o ukućanima (ime i prezime, rodbinski odnos, spol, datum i mjesto rođenja, državljanstvo, vjera, status, jezik, (ne)pismenost, tjelesne mane, gospodarska djelatnost, vlasništvo nad nekretninama, godina doseljenja (imigranti) i mjesto odseljenja (emigranti) te na kraju podatci o domaćim životinjama.

Najopširnije je obrađen ekonomski sastav stanovništva, koji se može pratiti kroz čak osam rubrika. Nesavjesno ispunjeni upisnici otežavaju, a ponekad i onemogućuju neposrednu usporedbu s podacima iz SOR-a. Iako nepotpuni, podatci iz popisnih listova daju najpotpuniju sliku ondašnje svakodnevice „koja je utjecala na misli, osjećaje i djela onih ljudi predindustrijskog doba, na koje se je oslonila nova privlačnost političkog nacionalizma“³. Zbog donošenja relevantnih zaključaka, piranski su upisnici uspoređeni s drugim očuvanim popisnim listovima iz istoga razdoblja. Za to su

³Hobsbawm, E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. cf, 2007, str. 57.

upotrijebljene prijavnice iz Općinskoga arhiva u Trstu, Pokrajinskoga arhiva u Gorici i Povijesnoga arhiva u Ljubljani, te upisnici iz Državnoga arhiva u Trstu. Pored toga, korišteni su mnogi drugi arhivski izvori kao piranske matične knjige krštenih i umrlih, zapisnici sjednica piranskoga općinskoga vijeća (ZSOV) iz Piranskoga gradskoga arhiva, izvješća općinskih povjerenika za popisivanje i državnih revizora te razne pritužbe koje se odnose na obrađivani popis stanovništva iz Državnoga arhiva u Pazinu i karta s novim općinskom granicama iz državnoga arhiva u Rijeci.

Najznačajniji dokumenti za razumijevanje proučavanoga popisa stanovništva nalaze se u priložima. S pomoću podataka iz upisnika sastavljeni su tablični prikazi (17) i zemljovidi (9). Bogatstvo upotrijebljenih izvora razvidno je u zadnjem poglavlju (izvori i literatura).

Svi citati iz upisnika (i prijavnica) navedeni su kurzivom. Za gradsku k.o. (*Pirano città*) očuvana je polovica upisnika, tako da bi se (približne) vrijednosti za cijeli grad dobile ako se udvostruče rezultati iz upisnika.

Posebna pozornost posvećena je nacionalnom pitanju koje je državna statistika po nalogu dvorske politike blago rečeno ignorirala. U uputama za popis stanovništva izričito se napominje da *jezik općenja* ne određuje nacionalnu pripadnost. Iako mnogi znanstvenici poistovjećuju ta dva pojma, kao što ih je poistovjećivala i većina povjerenika za popisivanje, u ovom su djelu upotrijebljena habsburška mjerila. Time je otpalo mukotrpno lutanje po „labirintu definicija koje se dotiču pojmovnog područja jezika i naroda“⁴.

1.1. Očuvano izvorno arhivsko gradivo u Istri i bližoj okolici i literatura

1.1.1. Izvorno gradivo u Piranu

Općina Piran svoje je upisnike (prilozi 3,4,5, slika 1) čuvala do 70-ih godina 20. stoljeća kada su predani arhivu u Piranu gdje se i danas čuvaju. Ti su upisnici temeljni izvorni materijal za izradu ovoga rada. Nisu u potpunosti očuvani, o čemu je već bilo riječi u uvodnom dijelu. Količina „izgubljene“ građe može se izračunati/procijeniti s pomoću SOR-a. Po njemu je 1910. općina Piran

⁴ Brix, E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2. Ljubljana. 1987, str. 297.

(7973 ha)⁵ imala 3.135 kuća i 15.210 stanovnika. Očuvano je izvorno gradivo za 1.824 kuće i za 10.083 stanovnika što čini 64,4% kućnoga fonda u općini (bez računanja 301 nenaseljene/napuštene kuće na području solana) i za dvije trećine (66,3%) stanovnika u općini.

Općinu Piran činilo je jedanaest osnovnih teritorijskih popisnih jedinica (k.o.). Najveća po broju kuća (1.017 i 1 u gradnji) i stanovnika (7.379), ali najmanja površinom bila je k.o. Piran – grad (*Pirano città*). Očuvano izvorno gradivo sadrži podatke za 554 gradske kuće i za 4.289 građana (54,4% svih gradskih kuća i 58,1% njihovih stanovnika).⁶

Iz nacрта grada s kraja 19. stoljeća pohranjenoga u Pomorskom muzeju „Sergej Mašera“ u Piranu⁷ razvidno je da su kućni brojevi počinjali na Punt i išli sjeverom poluotoka prema istoku do ulaza u grad, te nastavljali južnom stranom natrag prema zapadu i Punt.

Kućni fond k.o. Piran – okolica (*Pirano d'intorni*) imao je 1.007 jedinica s kućnim brojem. Jedinica je bila u sklopu Salvettijeva imperija nadomak ulaza u grad (vidi sliku br. 8). Što se više približavalo Dragonji, brojevi su bili viši. Od izvornoga gradiva za ovu k.o. nedostaje desetina upisnika (9,9%), odnosno upisnici za kontradu *Cellole* i okolicu ispod naselja Korte⁸.

Zadnji redoviti broj u opisanom je nizu 764 u Sečovljanskoj dolini. Toliko je kuća u k.o. bilo po popisu stanovništva iz 1900. kad je bila izvedena nova numeracija kuća u k.o. Piran – okolica zbog izdvajanja ili stvaranja nove k.o. Portorož.⁹ Upisnici za Portorož nisu očuvani¹⁰. Kućni brojevi od

⁵ Te je veličine bila do 1945. kada se, i pored međunarodnoga dogovora da se općinske granice ne mijenjaju, razdijelila. Dvije k.o. južno od Dragonje (Kaštel i Savudrija) pripale su Hrvatskoj, a teritorij sjeverno od Dragonje Sloveniji.

⁶ Nedostaju brojevi upisnika: 1-100, 145, 206, 239-247, 278-400, 501-600 (osim gradske bolnice br. 561), 801-900, 903, 908, 909, 911-913, 941, 945, 970-989, 996 i 1.016.

⁷ Terčon, N. *Želja mesta po napredku*. V: Piransko pristanišče. Pomorski muzej Sergej Mašera Piran, katalog br. 8. Piran. 1993a, str. 47.

⁸ Upisnici 601 – 700.

⁹ K.o. Portorož (*Portorose*) prvi se put pojavljuje u popisu 1900. Nastala je izdvajanjem nekih kontrada iz k.o. Piran – okolica. Uglavnom je riječ o kontradama oko Portoroške drage u Piranskom zaljevu (Casa rossa, Fisine, Piaggio, S. Bernardino, S. Lorenzo, S. Martino) te dijelovi kontrada *Campolino*, *S. Lucia* i *Sentiane*. Najviše je utjecaja na izdvajanje Portoroža imalo njegovo pretvaranje u lječilište (luogo di cura) 9. kolovoza 1897. (Pletikosić, I. *Organizirani turizam v Portorožu v luči zapisnikov sej Piranskega občinskega sveta (1894–1912)*. V: Knez, D. (ed.): Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Slovensko muzejsko društvo. Portorož. 2005a, str. 103–106.)

765 do 1007 označuju kuće izgrađene u desetljeću 1900. – 1910. I ne drže se niza (naravno!) već su razbacani po cijeloj k.o.

Podatci o broju kuća po pojedinim kontradama u SOR-u i na upisnicima rijetko se podudaraju. Teško je odrediti točnu poziciju pojedine kuće u određenoj kontradi. Najveća razlika pojavljuje se u kontradi Kampolin za koju SOR navodi 128 kućnih brojeva, a na upisnicima su samo 72 broja. Dok se kampolinska zavrzlama može opravdati cijepanjem kontrade pri nastanku k.o. Portorož, teško je razumjeti sve ostale razlike. Tu je zagonetku ostavio iza sebe općinski službenik u matičnom uredu pri općinskoj reviziji upisnika. No, dobro je pazio na sumarne podatke i rezultate jer se sveukupni broj kuća za pojedine k.o. u SOR-u i na upisnicima ne razlikuje.

Piranske solane¹¹ bile su sastavljene od triju odvojenih kompleksa. Najveće su sečovljanske, a susjedne fažanske (lucijske) i strunjanske bile su približno iste veličine. Samo su strunjanske solane bile izgrađene izvan Piranskoga zaljeva. Svaki od navedenih kompleksa piranskih solana bio je posebna k.o. Otkako su solane u desetljeću prije popisa nacionalizirane (bolje podržavljene), sve je manje kuća na tom području korišteno za stanovanje. Od svih 307 kuća na području piranskih solana (sečovljanske: 267, fažanske: 36, strunjanske: 4) samo je 6 bilo naseljenih. Osnovni podatci za neke od ta 23 stanovnika napisani su na velike komade običnoga papira, a ne u upisnik.

Statistički izvori za solane 1900. (prije nacionalizacije) navode 63 stanovnika i 545 kuća, što je 40 osoba i 236 kuća više nego desetljeće kasnije. Teško je vjerovati da se u jednom desetljeću srušilo više od 200 kuća, najvjerojatnije su samo izbrisane iz evidencije. Međutim, tih 236 izbrisanih brojeva bitno utječe na izračun stupnja urbanizacije općine. Tako je statistički općina Piran 1910. imala samo 205 kuća više nego 1910., iako se u tih deset godina izgradilo 439 zgrada. Stoga je prilikom izrade spomenutih izračuna područje solana najbolje apstrahirati.

Od Sečovljanske doline prema istoku uzdižu se Šavrinska brda, a tri najzapadnija sela na njima pripadala su općini Piran. U svim selima zajedno bile su 232 kuće. Najveće selo, Sv. Petar (*S. Pietro*)

¹⁰ Od najmanje 273 upisnika koja bi trebala postojati za Portorož, nije očuvan niti jedan. Portorož se spominje samo na jednom upisniku na kojem je povjerenik za popisivanje napisao „*attenti, per noi questo e Portorose*“ (k.o. Piran okolica – br. 884).

¹¹ Pletikosić, I. *Piranske solane*. V: Bertoša, M., Matijašić, R. (eds.): Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. 2005b, str. 594.

imao je 95 kuća, Padna (*Padena*) 78 i Nova Vas (*Villanova*) 59. Svako je selo bila posebna k.o. Očuvani su samo upisnici za Novu Vas (59).

Na području općine južno od rijeke Dragonje bilo je 298 kuća. K.o. Savudrija (*Salvore*) imala je 69 kuća, a k.o. Kaštel (*Castelvenere*) 229. Svi su upisnici za obje k.o. očuvani, međutim, kao i u slučaju Piran – okolica, broj kuća po konradama razlikuje se od onoga u SOR-u.

Kućni brojevi na Kaštelu počinjali su od rijeke Dragonje kod naselja Škudelin preko Kaštela prema jugu. Redoslijed se kućnih brojeva ispred Buja okreće prema zapadu, prelazi cestu Kopar – Pula i teče do granice s k.o. Savudrija. Tamo se opet okreće prema istoku i nastavlja uzduž željezničke pruge. Slično kružan bio je i raspored kućnih brojeva u k.o. Savudrija. Počinjali su u naselju Savudrija, nastavljali se prema istoku uz Piranski zaljev do granice s k.o. Kaštel te natrag prema zapadu, odnosno Savudriji. Kućni brojevi kuća izgrađenih do 1900. idu u nizu, a poslije su razbacani širom k.o.

Osim dvaju, svi su piranski upisnici jednojezični, talijanski (prilog 3). Dvojezični upisnici (talijansko-njemački) odnose se na vlasnicu novogradnje u samom gradu (*Werner Marta, città 1009*) i na vojarnu financijske straže na sečovljanskim solanama (*Siccirole 228*, prilog 4). Taj upisnik ispunio je zapovjednik vojarnice na njemačkom jeziku. Sve su druge piranske upisnike ispunili piranski općinski povjerenici za popisivanje. Oni su za ispunjavanje upisnika upotrebljavali običnu olovku, dok su državni činovnici pisali crnilom. Neki su upisnici bili neispunjeni, ali im je bio priložen dokument župnoga ureda s osnovnim podatcima o stanovništvu (ukućanima). Neke su kuće bile popisane na listovima običnoga papira, a neki su upisnici toliko oštećeni (miševi, vlaga, vezivanje konopom u buste...) da su podatci u njima neupotrebljivi.

S obzirom na to da su piranske ZSOV pisali više-manje isti ljudi koji su i ispunjavali piranske upisnike, zanimljivo je vidjeti kakve su pravopisne razlike pravili među njima. U ZSOV-u upotrebljavali su talijanski književni jezik s rijetkim arhaičnim izrazima (npr. *abitatori* za *abitanti*, *pel* za *per*), a upisnike su ispunjavali dijalektom. Pored uobičajenoga ispuštanja zadnjega slova *o* u riječima (pr. *colon*), primjetna su još nepravilna upotreba pridjeva (*colonello in riposo* umjesto *colonello a riposo*, *militare in fanteria* umjesto *militare di fanteria*), krivo zapisivanje imena gradova (pr. *Spalatro* za *Spalato*) i rječi kao *manoale* (*manovale*), *artileria* (*artiglieria*), *savone* (*sapone*), *savonere* (*saponiere*), upotreba slova *J* (*Muja* za *Muggia*) i nekih već tada zastarjelih izraza (*pistore*, *col* umjesto *con*).

Tablica 1.: Broj kuća i broj stanovnika u Općini Piran: usporedba podataka upisnika sa sekundarnim izvorima*

k.o.	Leksikon općina 1900		SOR - 1910		piranski upisnici 1910		gradivo koje nedostaje	
	br. kuća	br. stanovnika	br. kuća	br. stanovnika	br. kuća	br. stanovnika	br. kuća	br. stanovnika
općina	2.930	13.365	3.135	15.210	1.824	10.083	1.010	5.180
grad	980	7.006	1.018	7.379	554	4.289	464	3.090
okolica	764	3.222	1.007	4.078	907	3.751	100	327
Portorož	143	546	273	947	0	0	273	947
solane Lucija	36	15	36	5	2	5	0	0
solane Sečovlje	492	43	267	14	3	14	0	0
solane Strunjan	17	5	4	4	1	4	0	0
Nova Vas	57	232	59	251	59	252	0	0
Padna	70	302	78	346	0	0	78	346
Sveti Peter	99	435	95	470	0	0	95	470
Kaštel	220	1.181	229	1.245	229	1.280	0	0
Savudrija	52	378	69	471	69	488	0	0

* Izvor: Leksikon općina za Austro-ilirsko Primorje za 1900. (vidi prilog br. 2), SOR za 1910. (vidi prilog br. 1), piranski upisnici iz 1910. (vidi sliku br. 1).

Slika 1: Očuvani upisnici za piransku općinu iz 1910.

Izvor: PAK Kopar, Područna jedinica Piran

1.1.2. Drugo izvorno gradivo

Najviše popisnih listova iz 1910. pohranjeno je u Trstu. Općina Trst očuvala je oko 150 arhivskih kutija (busta) prijavnica s podacima za oko ¼ milijuna ljudi (vidi priloge 6 do 9 i sliku 2). Nalaze se u općinskom arhivu (Archivio diplomatico).¹² To je izvorno gradivo značajno jer je revidirano. Sve prijavnice, koje su revidirali državni revizori u jesen 1911., još jednom je revidirao 1946. prof. dr. Diego de Castro¹³. Kao što je bilo ustanovljeno na simpoziju njemu u čast u Piranu 2007., reviziju je napravio u Gorici, što znači da su tada tamo bile i tršćanske prijavnice.

Slika 2: Tršćanske prijavnice iz 1910.

¹² U istom arhivu pohranjeni su i još stariji popisni listovi popisa stanovništva Trsta (Krmac, D. *Il censimento demografico del 1857. Fonte per lo studio della popolazione di Trieste e dell'Istria*. Doktorska dizertacija (mentor Vinci, A), Università degli Studi di Trieste. Trst. 2001/2, str. 26).

¹³ Pletikosić, I. *Revizije popisa prebivalstva Trsta iz leta 1910*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, XVI, 2. Kopar. 2006, str. 480.

Nitko od zaposlenih u državnom arhivu u Trstu (Archivio di Stato) ne zna kako su tamo dospjele dvije kutije popisnih listova iz 1910. U jednoj su upisnici za 254 koparske gradske kuće (vidi priloge 11, 12), a u drugoj upisnici za 366 seoskih kuća koparskoga zaleđa (*Manzano, Monte, Paugnano, Plagnave, Sergassi* i *Zupančiči*; vidi prilog 10). Upisnici za svako pojedino selo (k.o.) stavljeni su u posebne mape (*Foglio collettivo – dagli atti assunti per ogni luogo nell'eseguire l'anagrafe del 31. 12. 1910*; vidi prilog 13), a sve zajedno nalazi se u kutiji (*Volkszählungsbuch 1910, No 20*; vidi prilog 14). Posebnost je koparskoga izvornoga gradiva iz tršćanskoga arhiva u tome što je revidirano. Koparska državna revizija u literaturi se ne spominje, no pečati državnoga revizora na svim (620) koparskim upisnicima svjedoče o njoj.

Zgodovinski arhiv Ljubljana poznat je po svojoj bogatoj kolekciji popisnih listova iz svih dosadašnjih popisa stanovništva grada. Samo mali dio kolekcije predstavlja 48 kutija po kućnim mapama (ovojne pole, involto) složenih prijavnica popisa stanovništva iz 1910. U dislociranoj jedinici spomenutoga arhiva (Novo Mesto) čuvaju se još očuvani upisnici za naselja Mirna Peč i Čremošnjice na Dolenjskoj.

Izvršno su se čuvali popisni listovi i u Gorici. Po nerazumljivoj logici čuvaju ih dva arhiva, Pokrajinski i Državni. Većina je toga izvornoga gradiva u Državnom arhivu, no prijavnice popisa stanovništva za 1910. (19 kutija) čuvaju se u Pokrajinskom. Posebnost je tih prijavnica u tom što su i one revidirane.

Iako u Državnom arhivu u Pazinu nema ni jednoga popisnoga lista iz 1910., ima pola arhivske kutije gradiva koje se odnosi na sam popis stanovništva na Poreštini. To su razna izvješća povjerenika za popisivanje, izvješća državnih revizora, koji su provjeravali rad povjerenika za popisivanje, pritužbe nezadovoljnih provođenjem popisa i još mnogo toga što se odnosi neposredno na popis stanovništva (vidi priloge od 17 do 24).

Uspoređujući navedeno izvorno arhivsko gradivo može se ocjenjivati savjesnost pojedinih povjerenika za popisivanje. Popisni listovi, odnosno upisnici za k.o. Kaštel, Novu Vas i Savudriju (kao i za k.o. Manžan, Pomjan, Srgaši, Šmarje, Pomjan i Župančiče) očuvani su u cjelini za sve kućne brojeve za ta naselja (k.o.). Rezultati iz tih upisnika sasvim su usporedljivi s podacima u SOR-u za 1910.

1.1.3. Literatura

Zbog važnosti popisa stanovništva iz 1910., literature o njemu ne nedostaje. Ocjena popisa ovisi o političkoj i nacionalnoj pripadnosti pisca – ocjenjivača. Pripadnici slovenskog i hrvatskog nacionalnog pokreta tvrde kako ih je popis ošteti, a talijanski kako je to najpovoljniji popis za Slavene („il censimento più favorevole per gli Slavi“). Oštećenje talijanske strane „dokazivali“ su s pomoću podataka iz talijanskoga popisa 1921¹⁴.

Podatke iz toga „našega“ popisa stanovništva pojedinci¹⁵ su obrađivali još prije izlaska SOR-a. Samo godinu nakon objave našli su se u priručnicima britanskih diplomata na pariškoj Mirovnoj konferenciji¹⁶. U fašističkom razdoblju tim je podacima dokazivan talijanski identitet piranske općine¹⁷.

Zanimanje za austrijski popis stanovništva iz 1910. naglo je poraslo nakon Drugoga svjetskoga rata, na početku diplomatskih pregovora o poslijeratnoj državnoj granici između Jugoslavije i Italije¹⁸. Ta granica bi po načelnom dogovoru Savjeta ministara za vanjske poslove u Londonu iz rujna 1945. bila „crta koja je po svojoj naravi nacionalna granica, i koja bi ostavila što je moguće manji broj stanovnika pod stranom upravom“¹⁹. Tada su podatci iz popisne rubrike br. 13 određivali tijekom južnijega dijela ondašnje (željezne) zavjese između istoka i zapada. Sumnjajući u pristranost izvođača popisa i samih rezultata popisa iz 1910., jugoslavenska je strana u listopadu 1945. izvela novi popis Istrana (tzv. Rogličeva anketa) i rezultate objavila u „Cadastre National de l'Istrie“ (1946.). S tim novim, za jugoslavensku stranu ugodnijim podacima (u obliku raznih priloga, odnosno aneksa

¹⁴ Gravisi G. *Toponomastica del comune di Pirano*. Poreč. Coana. 1932.

¹⁵ Lakatoš J. *Narodna statistika*. Zagreb. 1914.

¹⁶ *Slovenci v očeh Imperija*. Priručnici britanskih diplomata na pariški mirovni konferenciji leta 1919 (ed. Petrič, E.). *Studia Diplomatica Slovenica*, I. Mengeš, Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007.

¹⁷ Gravisi G. *Toponomastica del comune di Pirano*. Poreč. Coana. 1932, str. 4.

¹⁸ *Cadastre national de l'Istrie*. Roglič J., Maixner R., Čermelj L., Gržetić M., Pucić I. (eds.), *Cadastre national de l'Istrie*. Sušak, Institut Adriatique. 1946.

¹⁹ Grafenauer, B. *Statistika o Julijski krajini*. Zgodovinski časopis, I, 1–4. Ljubljana. 1947, str. 192; Grafenauer B. *Istra*. Enciklopedija Slovenije, 4. Ljubljana. 1990, str. 181.

k brojnim memorandumima i spomenicama)²⁰ jugoslavenska je delegacija nastupila na Mirovnoj konferenciji u Parizu. S druge strane, zbog istih je potreba (Mirovna konferencija) tršćanski gradonačelnik Michele Miani naručio prof. dr. Diegu de Castru reviziju od austrijskih državnih revizora revidiranih prijavnica iz 1910. Gradonačelnik Miani bio je nepovjerljiv prema radu državnih revizora pa je zamolio poznatoga znanstvenika da revidira tu revidiranu desetinu tršćanskih popisnih listova (prijavnica) i „popravi greške“ austrijskih državnih službenika da bi talijanska delegacija u Parizu mogla nastupiti s tom novom jezičnom slikom Trsta.

Zbog napete situacije u Trstu, de Castrova revizija tršćanskih prijavnica vršila se u Gorici. De Castro je rezultate svojega rada (i njegovih studenata) objavio tek tri desetljeća poslije, 1977., nakon potpisa Osimskih sporazuma. Iako ističe da su njegovi rezultati negdje između općinskih i državnih („a metà strada“), baš je iz tablica u tom članku²¹ razvidno da su državni revizori ipak „griješili“ puno manje od općinskih²².

Pored spomenutih i drugih stručnjaka (de Castro i njegovi studenti, Roglić, Maixner, Čermelj, Gržetić, Pucić)²³ popisom iz 1910. intenzivno su se bavili i mnogi drugi znanstvenici, no nisu se posebice osvrtni na Piran. Dobar poznavatelj toga popisa bio je i Fran Zwitter, koji se nije potpisivao pod službene objave²⁴, a 1962. je objavio knjigu o nacionalnim problemima u Habsburškoj Monarhiji. Najbolji poznavatelj popisne problematike na talijanskoj strani, pored de Castra koji je

²⁰ Kao aneksi službenomu memorandumu (Memorandum of the Government of the Federative People's Republic of Yugoslavia concerning the etnical structure of the Julian March) predloženom komisiji stručnjaka u ožujku 1946. bile su dodane četiri publikacije koje se odnose na Rogličevu anketu; *Données statistiques sur la structure ethnique de la Marche Julienne*, *Cartes sur la structure ethnique de la Marche Julienne*, *La politique autrichienne des nationalites dans la Marche Julienne* i (Roglićeva) *Le recensement de 1910* (Zwitter F. *Bibliografija o problemu Julijske krajine in Trsta*. Zgodovinski časopis, II–III. Ljubljana. 1949, str. 290).

²¹ de Castro D. *La revisione luogotenenziale del censimento austriaco del 1910 a Trieste*. *Rivista Italiana di economia demografia e statistica*, XXXI, pos. br. Torino. 1977, str. 147.

²² Pletikosić I. *Revizije popisa prebivalstva Trsta iz leta 1910*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, XVI, 2. Kopar. 2006, str. 480.

²³ Geograf Josip Roglić (Roglići u Župi Biokovskoj, 1906. - Zagreb, 1987.), književnik i filolog Rudolf Maixner (Varaždin, 1901. - Zagreb, 1972.), fizik Lavo Čermelj (Trst, 1890. - Ljubljana, 1980.), namještenici Jadranskog instituta Milan Gržetić i Ivan Pucić bili su urednici *Cadastre National de l'Istrie*, povjesničar i statističar Diego de Castro (Piran, 1907. - Roletto, 2003.) autor je monumentalnog djela "La Questione di Trieste".

²⁴ Grafenauer B. *Statistika o Julijski krajini*. Zgodovinski časopis, I, 1–4. Ljubljana. 1947, str. 194.

radio na izvornim popisnim listovima – prijavnicama, sigurno je Carlo Schiffrer (1946., vidi kartu br. 13). Jugoslaviji je bio najprihvatljiviji strani stručnjak, jer je u svojim radovima diskvalificirao talijanski popis stanovništva iz 1921²⁵.

I ovaj rad nekako svjedoči da ni nakon cijeloga stoljeća intenzivnost proučavanja toga popisa nije smanjena²⁶. Njegove podatke ne upotrebljavaju samo povjesničari i političari, već i novinari, etnolozi, sociolozi i mnogi drugi. Manipulcije tim podacima i njihova nekritična upotreba ili interpretacija znaju biti vrlo česti, kao npr. u slučaju svađe oko postsocijalističke hrvatsko-slovenske državne granice, kad su bili najčešće citirani baš podatci za piransku općinu²⁷.

1.1.4. Kronološke studije

Rezultati popisa stanovništva iz 1910. upotrijebljeni su za izradu mnogih kronoloških studija. Takva je primjerice i „Cadastre National de l'Istrie“, koju je 1946. sastavio Rogličev tim na Jadranskom institutu. U Cadastru su autori podatke o broju stanovnika po obiteljskom jeziku iz Rogličeve ankete (listopad 1945.) usporedili s podacima o jeziku (*općenja*) iz posljednjih četiriju austrijskih popisa stanovništva. Pored toga su u Cadastreu Nationalu objavljena sva prezimena (po kontradama) koja su se 1945. pojavljivala u piranskoj općini.

Korenčićeva studija o stanovništvu iz 1979. donosi podatke samo za k.o. Kaštel i Savudriju, koje su nakon Drugoga svjetskoga rata pripale Hrvatskoj. Autor je usporedio broj stanovnika po kontradama iz 12 različitih popisa stanovništva od 1857. do 1971. Zbog nepoznavanja (ili

²⁵ Carlo Schiffrer (Trst, 1902. - Trst, 1970.) bio je talijanski povjesničar koji je među ostalom učestvovao na Pariškoj mirovnoj konferenciji, gdje je branio talijanska stališta.

²⁶ Hobsbawm E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. cf. 2007, str. 121.

²⁷ Ostanek F. *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*. Annales, I, 1. Kopar. 1991, str. 218; Grafenauer B. *Miti o Istri in resnica istrskega polotoka*. Acta Histriae, I. Kopar – Milje. 1993, str. 15; Ostanek F. *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*. Annales, III, 3. Kopar. 1993, str. 186-190; Šepić L. *Kaštel nekad i sada*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvener. Kaštel. 1997a, str. 14; Krnel Umek D. *Razvoj etnične podobe Istre*. V: Rajšp, V., Krnel Umek, D., Zupančič, P. (eds.): Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri. Ljubljana. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU. 1998, str. 33; Orbanić S., Marušić D. *Antropolingvistički opis hrvatsko-slovenskih doticaja na primjeru »Kozlerove« granice u Istri*. V: Kržišnik Bukić V. (ed.): Slovensko-hrvaški obmejni prostor. Življenje ob meji. Predstavitev rezultata terenske raziskave. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja. 1999, str. 234; Darovec D. *Slovensko-hrvatska etnička granica u Istri*. Tabula, 5. Pula. 2002, str. 131-135; Donato C. *Allegato statistico iconografico*. V: Catalan, T. et al. (eds.): Dopoguerra di confine. Projekt Interreg III A / Phare CBC Italija – Slovenija. Trst. 2007, str. 529; Mihelič D. *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava?* Knjižnica Annales, Kopar, Annales. 2007, str. 66 i 76; Darovec D. *Kratka zgodovina Istre*. Annales Manuel, Kopar. 2008, str. 246–251.

nedostupnosti) izvora, rezultate za 1857. dobio je s pomoću retrogradnoga izračuna prema popisu stanovništva iz 1869.

Perselli je u svom radu usporedio podatke za kraće vremensko razdoblje (1850. – 1936.), a za posljednja četiri austrijska popisa stanovništvo je podijelio prema jeziku. Za razliku od Korenčića, on je obuhvatio cijelu piransku općinu. Nabrojio je i kontrade po pojedinim piranskim k.o., ali vrlo manjkavo. Na području općine južno od rijeke Dragonje gdje Korenčić ima 56 kontrada, Perselli ih donosi samo 36.

Najnovija kronološka studija, koja obuhvaća i teritorij piranske općine u 1910., djelo je Olinta Milete-Mattiuzza. Analizirao je rezultate više od 20 popisa stanovništva u rasponu stoljeća i pol, od 1850. do 2002. Stanovništvo, gdje može, dijeli na jezik, ali samo na razini (političkih) općina.

1.1.5. Literatura o izvornom gradivu

Rijetki su autori koji su svoja saznanja temeljili na očuvanim popisnim listovima, upisnicama ili prijavnicama. Najznačajniji je među njima prof. dr. Diego de Castro koji je 1946. revidirao (od austrijskih državnih revizora revidiranu) desetinu tršćanskih prijavnica, a izvješće o tome je 1977. preuredio u znanstveni članak. Revizijom je obuhvatio 23.000 osoba (slučaja –„casi“). Analizirajući dio tršćanskih prijavnica i kutiju gradiva državne revizije iz jeseni 1911., do novih je spoznaja došao i autor ovoga rada²⁸.

1.1.6. Popisni listovi na netu

U poglavlju (1.1.2) o drugom izvornom gradivu spominjalo se bogatstvo očuvanih popisa stanovništva u ljubljanskom Povijesnom (Zgodovinskom) arhivu. Čini se, kao da su „Slovenci“ to bogatstvo htjeli podijeliti sa svim ljudima, pa su počeli sustavno skenirati ljubljanske prijavnice i objavljivati ih na portalu Zgodovina Slovenije – Sistory. Rečeno je već, da je u Trstu puno više popisnih listova nego u Ljubljani, ali u Ljubljani su sustavno očuvani svi popisi stanovništva od 1830. do danas. Projekt (portal) Sistory zbog zakonskih zabrana-ograničenja obuhvaća samo stoljetno razdoblje od 1830. do 1931. Popis iz 1910. još nije obrađen (skeniran), ali izgleda da je to samo pitanje vremena (novca).

Na kraju samo opaska, odnosno kritika toga, ne samo za povijesnu znanost izvanrednoga i izuzetnoga projekta. Naime gotovo sav novac s projekta troši se na samo skeniranje i obradu skenova, dakle na tehnički dio posla, dok je znanstveni dio prepušten volonterstvu. Svatko tko transkribira podatke za 300 osoba i unese ih u bazu, ima pristup u cjelokupnu bazu podataka. Prema tomu, znanstveni se dio posla (transkripcija i unos podataka) ne plaća.

U svakom je slučaju objavljivanje popisnih listova na netu vrijedno poduprijeti. Tako za provjeru teza iz ovoga djela ne bi bilo potrebno posjetiti pet arhiva u trima državama, nego bi se to moglo napraviti iz fotelje u dnevnom boravku.

2. PRIKAZ PROUČAVANOGA TERITORIJA

2.1. Povijest

Od nastanka trgovine, trgovci su nastojali smanjiti troškove poslovanja pa tako i prijevoza. Ekonomska činjenica da je plovidba najjeftiniji prijevoz robe i zemljopisna činjenica da se s Jadrana najdublje usiječe u europsko kopno, napravile su od Jadrana, osobito istočnoga, značajnu prometnu žilu, koja je bila samo dio jantarnoga puta, spajajući sjevernu i srednju Europu sa Sredozemljem. Jedrenjaci koji su plovili duž obale prema sjeveru na piranskom rtu bi ugledali vatru (svjetionik)²⁹ koja je upozoravala na skretanje od 90° ako žele stići u Sermin³⁰, Aegidu ili Tergeston. Zbog zemljopisnih karakteristika naselje je na Piranskom poluotoku postalo nekakva trgovačka postaja već od samoga nastanka. Piranski je zaljev, naime, najsigurnije utočište pred burom u Tršćanskom zaljevu, ako ne i u sjevernom Jadranu.

²⁸ Pletikosić I. *Revizije popisa prebivalstva Trsta iz leta 1910*. Annales, Series Historia et Sociologia, XVI, 2. Kopar. 2006, str. 477–482.

²⁹ Grčki Phyros. Pretpostavlja se da odatle potječe ime grada, ali postoje i druge teorije (Naldini P. *Corografia ecclesiastica o' sia Descrizione della città, e della diocesi di Giustinopoli, detto volgarmente Capo d'Istria*. V: Darovec D. (ed.): *Cerkveni krajepis, Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*. Knjižnica Annales Majora. Kopar, Založba Annales. 2001, str. 192-195; Scotti G. *Questo paese, scusi, come si chiama?* Kopar, Edizione Società italiana di ricerca. 1999, str. 87). Morteani je bio pristaša keltskoga podrijetla imena (Morteani L. *Notizie storiche della città di Pirano*. Trst, Edizione »La voce di San Giorgio«, 1984 (1886), str. 1).

³⁰ Svetličič V. *Drobne najdbe*. V: Horvat, J. (ed.): *Sermin, Prazgodovinska in zgodnjerimska naselbina v severozahodni Istri*. Opera instituti Archaeologici Sloveniae, 3. Ljubljana. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo. 1997, 31–56.

Pitanje je može li se naselje u rimsko vrijeme zvati gradom, iako je postojala luka s osiguranom infrastrukturom i naseljeno agrarno zaleđe (vidi slike 3. i 4.). Dokazana je agrarna proizvodnja u Fornačama³¹ te pristanišni objekti (mol) i ribogojilište u Fizinama, sve nadomak naselja, uz sjevernu obalu Piranskoga zaljeva. Arheološki nalazi na Trgu 1. maja 1988. godine³², u župnoj crkvi sv. Jurja 1991. – 1992.³³ i u Bolničkoj ulici 1993.³⁴ (vidi slike 3 i 4) potvrđuju pretpostavke da je Piranski poluotok bio naseljen već u srednjem brončanom dobu³⁵, da su sva značajnija povijesna naselja u Istri imala predrimsku, histarsku kašteljersku fazu³⁶ i da je piransko naselje za ranoga Carstva dobilo status peregrinske skupnosti³⁷. Naselje je već u 5. stoljeću imalo zidine³⁸, a kao *Piranon* se prvi put spominje u 7. stoljeću u Kozmografiji anonimnoga geografa iz Ravenne. Baš je slom Zapadnoga Rimskoga Carstva prouzročio iznenadni procvat naselja. Nakon avarskoga uništenja Akvileje (452.), preživjeli stanovnici grada raselili su se po susjednim obalama i tako su neki došli do Piranskoga poluotoka³⁹. Od 539. godine Piran je bio pod Bizantom, a nakon pola tisućljeća srednjoeuropskoga feudalizma 1283. dolazi pod mletačku upravu. Od (feudalnih) ratova preokupirana daleka feudalna vlast Piran nije mogla učinkovito ni upravljati ni nadzirati ni

³¹ Morteani L. *Notizie storiche della città di Pirano*. Trst. Edizione »La voce di San Giorgio«, 1984 (1886), str. 4; Stokin M. *Fornače pri Piranu, antično naselje*. Arheološki pregled, 27. Ljubljana. 1988, str. 88.

³² Stokin M. »*Piazza Vecchia*« v *Piranu*. V: Guštin M. (ed.): *Srednjeveška in novoveška keramika iz Pirana in Sv. Ivana*. Kopar. Annales. 2004, str. 21–24.

³³ Snoj D. *Župnijska cerkev sv. Jurija*. V: Guštin M. (ed.): *Srednjeveška in novoveška keramika iz Pirana in Sv. Ivana*. Annales Mediterranea. Kopar. 2004, str. 29–30.

³⁴ Snoj D. *Bolniška ulica 1*. V: Guštin, M. (ed.): *Srednjeveška in novoveška keramika iz Pirana in Sv. Ivana*. Annales Mediterranea. Kopar. 2004, str. 31–33.

³⁵ Stokin M. *Piran, antično naselje*. Arheološki pregled, 29. Ljubljana. 1990, str. 183; Stokin M. *Kontinuiteta poselitve v mestnih jedrih Kopra, Izole in Pirana*. V: Krnel Umek D. (ed.): *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre*. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana. 1993, str. 30; Sakara Sučević M. *Tri prazgodovinske naselbine na slovenski Obali*. Annales, Series Historia et Sociologia, XVIII, 2. Kopar. 2008, str. 444.

³⁶ Suić M. *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb. Liber. 1976, str. 16.

³⁷ Isto, str. 35.

³⁸ Stokin M. *Vloga srednjeveške arheologije pri raziskavah urbane stavbne dediščine*. Annales, Series Historia et Sociologia, V, 6. Kopar. 1995, str. 53.

³⁹ Morteani L. *Notizie storiche della città di Pirano*. Trst. Edizione »La voce di San Giorgio«, 1984 (1886), str. 5; Caprin G. *L'Istria nobilissima*. Trst. Edizioni Italo Svevo. 1992 (1905), str. 39.

braniti od neprijatelja. Tako su Piranci 1274. samostalno usvojili statut, a nepuno desetljeće poslije potpisali ugovor s Venecijom. Konačno su dobili od domaćih razmjera nezavisnoga upravitelja (podestà – uvijek mletački plemić) i moćnoga zaštitnika (mletački dužd) koji im je ostavio sve slobode koje su uživali do tada. Sve do propasti Serenissime Piranci su joj bili najvjerniji podanici. U pola tisućljeća dugoj mletačkoj upravi, Piranci se nikada nisu pobunili, a sve su vrijeme izdašno podupirali mletački monopol u trgovini solju⁴⁰. Jedna od najznačajnijih mletačkih protuusluga slijedila je 1310. kada je teritorij Kaštela dodijeljen Piranu. Na taj su način Piranci dobili potpuni nadzor nad dolinom rijeke Dragonje, solanama i cijelim Piranskim zaljevom, koji postaje općinsko (unutarnje) more, te već u 14. stoljeću zaokružili granice svojega komunalnoga teritorija. Sredinom 19. stoljeća piranskoj su općini priključena tri sela u Šavrinskim brdima: Sv. Peter, Padna i Nova Vas⁴¹.

I u Habsburškoj Monarniji koja je nakon Napoleonovih ratova zavlada u Istri, Piran je vješto iskoristio prirodne pogodnosti svojega teritorija. Zbog uloženoga višestoljetnoga truda zemljoradnika, Sečovljanska dolina (uz rijeku Dragonju) bila je najintenzivnije obrađena ravnica u Istri, vrt Istre. Padine terasiranih Šavrinskih brda obilovale su lozom i maslinama.⁴² Pašnjaci južno od Dragonje omogućivali su stočarstvo. Baš sredinom 19. stoljeća, solane dobivaju najveći, konačni, današnji oblik, a Piranski zaljev pružao je sve uvjete za razvoj maritimnih gospodarskih grana. Jaka domaća proizvodnja povoljno je utjecala na trgovinu, uz pomoć koje je bilo moguće akumulirati dovoljno kapitala za razvoj industrije (kemijska, ciglana, brodogradilišta, proizvodnja stakla, kamenolom).

⁴⁰ Piranski odnosi s Venecijom bili su u skladu s mletačkom težnjom po trgovinskim monopolom. Do piranskih je solana Mletačka Republika došla bez rata. Uskoro ih je vojno zaštitila i počela nadzirati proizvodnju (1283.) koju je najprije modernizirala „ad usum pagi“. (Nicolich E. *Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano*. Trst. Consorzio delle saline di Pirano. 1882, str. 19), a zatim (1375.) ograničila i administrativno određivala cijenu privređene soli. Zbog toga su Piranci postali poznati krijumčari. Oko 1500. Piran je zadovoljavao oko trećinu mletačkih potreba za solju.

⁴¹ Zbog sličnosti obrisa općinskoga teritorija s otiskom pijetlove noge, pijetlova noga postaje zaštitni znak općine, kao i jurjev križ (crveni na plavoj podlozi). Navedeni opseg općina je imala od 1868. do kraja Drugoga svjetskoga rata (Marin L. *Upravna in teritorialna razdelitev Slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih*. Annales, I, 1. Kopar. 1991, str. 135–148).

⁴² Ili kako pišu objektivni Britanci: „Masline su iza loze drugi najbitniji istarski agrarni proizvod. Posadene su uzduž čitave obale i po otocima, a najbolji maslinici uspijevaju u okolici Pirana i Rovinja (Petrič E. (ur.) *Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*. Studia Diplomatica Slovenica, I. Mengeš. Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007, str. 156).

Slika 3.: Arhivska iskopavanja na lokaciji Bolnička 1 u lipnju 1993. Pored temelja lučkoga skladišta nalazi se voditelj iskopavanja.

Slika 4.: Arhivska iskopavanja na lokaciji Bolnička 1 u lipnju 1993. Temelji lučkih zgrada nalaze se cca metar ispod razine susjednoga trga (Tartinijev trg).

2.2. Stanovništvo

Još je početkom 19. stoljeća velika većina stanovnika u Piranu živjela unutar gradskih zidina.⁴³ Povećanjem opće sigurnosti, povećao se i broj izvangradskoga stanovništva, koje se je u jednom stoljeću po broju približno izjednačilo s gradskim. Porast broja stanovnika u 19. i posebice u prvom desetljeću 20. stoljeća (vidi prilog 1 i 2) omogućili su visoka rodno⁴⁴, manji mortalitet⁴⁵, bolja zdravstvena skrb (vidi sliku 6) i bolji životni uvjeti (manje gladi i epidemija) te ekonomska razvijenost općine (potreba za stalnim radnicima u industriji i za sezonskim radnicima u agraru).

U desetljeću od 1900. do 1910. Istra bilježi najvišu stopu (16,95%) porasta stanovništva u Austro-Ugarskoj Monarhiji.⁴⁶ Piranska je općina bila (s 13,8%) ispod toga prosjeka samo zbog grada (5,32%), dok su Savudrija (24,6%) i gradska okolica (24,6%) doživljavali pravu demografsku ekspanziju. Posebna je priča bio Portorož, koji je svoj veliki razvoj dugovao državnom skrbništvu (*luogo di cura*) i općinskom zalaganju. Porast stanovništva u Portorožu više je nego četiri puta veći od najveće u Monarhiji (73,44%). Inače je brojčano kretanje stanovnika sjeverozapadne Istre u tom razdoblju dobro razvidno iz zemljovida dr. Titla (Vidi karta 1).

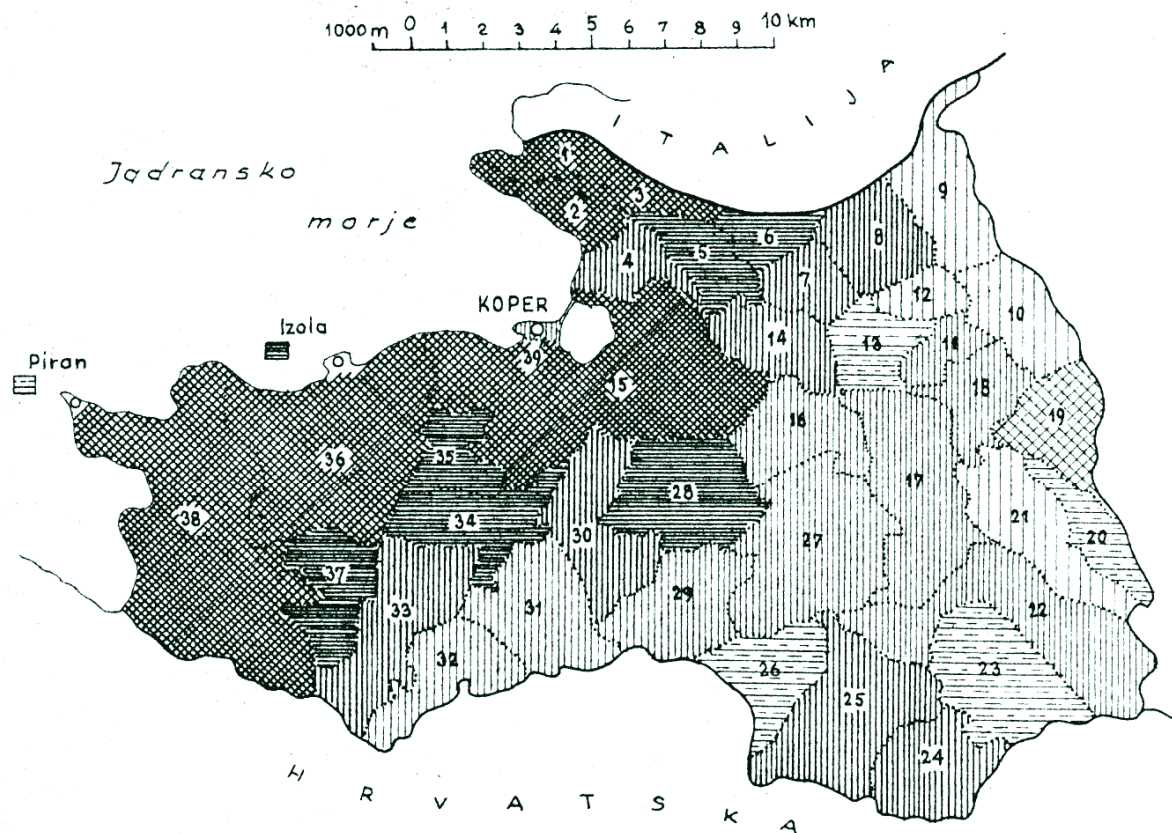
⁴³ Vidi tablicu broj 2. Da je izvan grada bilo vrlo malo naseljenih kuća svjedoče podatci iz publikacije *Slovenija na vojaškom zemljevidu 3*, str. 183., dnevnih novina (*La Provincia*. Notizie. De Madonizza, N. (ed.): XIV, 8, (16. 4. 1880.). Kopar. 63, str. 483), Franciskanskoga katastra (za Savudriju i Kaštel vidi Manin M. *Zapadna Istra u katastru Franje I. (1818-1840)*. Zagreb. Srednja Europa. 2006, str. 109-115) i iz popisa stanovništva koji je 1806. sastavio župnik (Apollonio A. *Una cittadina istriana nell'età napoleonica: Pirano 1805-1813*. Atti, 23, Centro di ricerche storiche. Rovinj. 1993, str. 69). Kretanje broja stanovnika u 19. st. dobro je obradio dr. Krebs (Krebs N. *Die Halbinsel Istrien*. Leipzig. 1907, str. 152). Njegov pojam Piran Stadt u talijanskom bi prijevodu značio Pirano – Terra, a obuhvaćao je teritorij od Punte do Dragonje, odnosno dviju katastarskih općina: Pirano – Città i Pirano – d'intorni. Podatci o broju stanovnika za 1847. uzeti su iz karte br. 2. Za 1857. upotrijebljeni su Korenčićevi (Korenčić M. *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*, JAZU, knjiga 54. Zagreb. 1979, str. 129-130) podatci za Savudriju. Ostale podatke za tu godinu donosi dr. Krmac (Krmac D. *Il censimento demografico del 1857. Fonte per lo studio della popolazione di Trieste e dell'Istria*. Doktorska dizertacija. (mentor Vinci, A). Trst. Università degli Studi di Trieste. 2001/2, str. 190-191), a podatke za drugu polovicu stoljeća Perselli (Perselli G. *I Censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936*. Etnia IV. Rovinj. Centro di ricerche storiche. 1993, str. 252-256). Zbog nepoznavanja teritorskoga opsega Krebsovoga pojma Stadt Morteani je 1886. napisao „Pirano, città di circa 10.000 abitanti“. Tu pogrešku su onda mnogi nekritični autori prenosili dalje (*Istria nel tempo II*. V: Ivetic E. (ed.): Collana degli atti, 26. Rovinj. 2006, str. 443).

⁴⁴ Tablica 3. rezultat je projektne suradnje (digitalizacija matičnih knjiga u istarskoj Sloveniji) UP ZRS Kopar i Koparske biskupije. Za njezinu izradu upotrijebljeni su podatci iz sedam piranskih matičnih knjiga krštenih (PIŽA MKK 20-26).

⁴⁵ Isto kao gore, a podatci su iz četiriju knjiga umrlih (PIŽA MKU 10-13).

⁴⁶ U Europi je porast stanovnika bio viši (19,4%) samo u Rumunjskoj (Lakatoš J. *Narodna statistika*. Zagreb. 1914, str. 9). Druga izračunana vrijednost je 17,2% (Krmac D. *Movimenti demografici e mutamenti economico-sociali in Istria tra Ottocento e Novecento*. Diplomaska naloga (mentor Ortaggi, S.). Università degli Studi di Trieste. Trst. 1997/8, str. 77).

Karta 1: Kretanje broja stanovnika u Koprštnini (1869. – 1910.)

RAST PREBIVALSTVA NA KOPRSKEM V DOBI 1869 - 1910

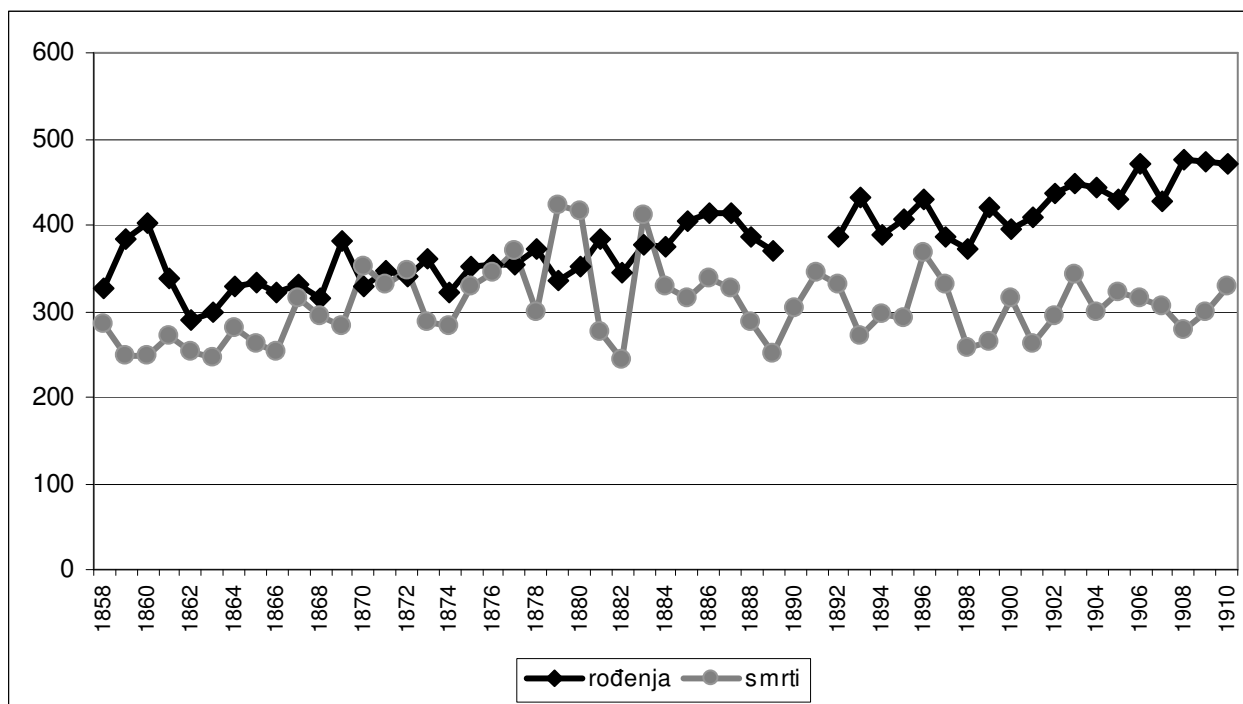

Izvor: Titl J. Socialno-geografski problemi na Koprskem. Doktorska disertacija. 1963, str. 145.

Tablica 2.: Kretanje broja stanovnika u piranskoj općini od Jozefinskoga katastra 1797. do popisa stanovništva 1910.

mjesto	1797	1806	1827	1847	1850	1857	1869	1880	1890	1900	1910
općina		6.155		10.711	10.837	10.704	10.811	11.466	12.326	13.365	5.210
grad	5.613	5.524					7.691	7.387	7.224	7.006	7.379
okolica	82	89					1.437	2.032	2.690	3.285	4.101
Portorož										546	947
»Stadt«	5.695	5.613	7.942	8.712	9.200	9.244	9.128	9.419	9.914	10.837	12.427
Nova vas							218	260	253	232	251
Padna							229	249	305	302	346
Sv. Peter							323	382	418	435	470
sela ukupno				1.261	708	707	770	891	976	969	1.067
Kaštel	10	373	514	541	708	570	685	869	1.044	1.181	1.245
Savudrija	131	169	244	197	221	183	228	287	392	378	471
krš ukupno	141	542	758	738	929	753	913	1.156	1.436	1.559	1.716

Grafikon 1: Kretanje rođenih i umrlih u Piranu i okolici od 1858. do 1910. Prema podacima iz tablice 3.

Izvor: PIŽA MKK 20-26; PIŽA MKU 10-13.

Tablica 3.: Broj rođenih (krštenih) i umrlih, prirodni prirast te stope nataliteta i mortaliteta u Piranu i okolici od posljednje epidemije kolere (1858.) do popisa stanovništva 1910.⁴⁷

godina	rođenja	smrti	prirod. prirast	natalitet	mortalitet
1858	326	286	40	35,3	30,9
1859	383	249	134	41,4	26,9
1860	403	248	155	43,6	26,8
1861	337	271	66	36,5	29,3
1862	290	254	36	31,4	27,5
1863	299	246	53	32,3	26,6
1864	328	280	48	35,9	30,7
1865	334	262	72	36,6	28,7
1866	321	254	67	35,2	27,8
1867	332	316	16	36,4	34,6
1868	316	295	21	34,6	32,3
1869	381	283	98	41,7	31,0
1870	328	352	-24	35,9	38,6
1871	348	332	16	38,1	36,4
1872	341	347	-6	37,4	38,0
1873	360	288	72	39,4	31,6
1874	321	282	39	35,2	30,9
1875	351	328	23	37,3	34,8
1876	355	344	11	37,7	36,5
1877	354	370	-16	37,6	39,3
1878	373	298	75	39,6	31,6
1879	335	424	-89	35,6	45,0
1880	351	417	-66	37,3	44,3
1881	383	276	107	40,7	29,3
1882	345	244	101	36,6	25,9
1883	376	411	-35	39,9	43,6
1884	375	329	46	39,8	34,9
1885	405	315	90	43,0	33,4
1886	414	339	75	41,8	34,2
1887	414	327	87	41,8	33,0
1888	386	288	98	38,9	29,0
1889	370	251	119	37,3	25,3
1890	241?	304		?	30,7
1891		345			34,8
1892	386	330	56	38,9	33,3
1893	432	271	161	43,6	27,3
1894	389	297	92	39,2	30,0
1895	406	291	115	41,0	29,4
1896	429	368	61	39,6	34,0
1897	387	331	56	35,7	30,5
1898	372	258	114	34,3	23,8
1899	421	264	157	38,8	24,4
1900	395	314	81	36,4	29,0
1901	410	261	149	37,8	24,1
1902	436	294	142	40,2	27,1
1903	449	343	106	41,4	31,7
1904	443	299	144	40,9	27,6
1905	429	321	108	39,6	29,6
1906	472	316	156	38,0	25,4
1907	427	305	122	34,4	24,5
1908	477	279	198	38,4	22,5
1909	474	298	176	38,1	24,0
1910	471	328	143	37,9	26,4

Izvor: PIŽA MKK 20-26; PIŽA MKU 10-13.

⁴⁷ U piranske matične knjige upisivani su stanovnici dijela piranskoga dekamnata (karta 2) koji je pored katastarske općine k.o. Piran grad obuhvaćao još k.o. Piran okolica, a to je područje Krebs označio kao Piran Stadt. Za 1890. podatci su o broju rođenih nepotpuni, a za godinu poslije nedostaju.

Iz tablice 3. razvidno je da je u drugoj polovici 19. stoljeća mortalitet padao brže od nataliteta, zato se je povećao prirodni prirast kako prikazuje grafikon 1. To posebice dolazi do izražaja u zlatnom vijeku (1894. – 1914.) kada je prosječna rodnost bila 38,3‰ i prosječna smrtnost 27,3‰⁴⁸, a *demografske škar*e imale su tendenciju otvaranja, kao što je ustanovio i Krmac⁴⁹.

U razdoblju prije standardizacije jezika, upotrebljavali su se razni dijalekti. U gradu su govorili piransku inačicu mletačkoga, u brdima su upotrebljavali šavrinski govor⁵⁰, a na lijevoj obali Dragonje istarsku čakavicu. Oba slavenska govora obilovala su romanizmima, a razlika između njih bila je manja od razlike između standardiziranih matičnih jezika. Za razliku od gradskoga zaleđa, koje je zbog gospodarskih potreba stanovništva bilo pretežno dvojezično, u gradu se čuo samo jedan jezik. Rijetke su iznimke bili u Austriji školovani domaćini i državni službenici iz cijele Monarhije.

2.3. Politička povijest 19. stoljeća

U parlamentarnim demokracijama nacionalisti su osnivali nacionalne stranke, sudjelovali na izborima i bitno utjecali na politiku. Na temelju Zemaljskoga katastra i privremenoga općinskoga reda grofa Stadiona, nakon Ožujске revolucije (1848.) s Oktroiranim ustavom cara Franje Josipa II. i zakonom o općinama, nastaju nove političke općine s biranim gradonačelnicima⁵¹.

Tako je nacionalizam prodro u sve pore javnoga i privatnoga života. Nacionalno pitanje, odnosno pitanje službenoga jezika u javnim ustanovama čak je blokiralo djelovanje Habsburške Monarhije⁵². S obzirom na povijest Istarskoga sabora, ni na regionalnoj – provincialnoj razini nije bilo ništa bolje, a općinski su vijećnici tom pitanju posvećivali cijele sjednice, u Piranu i više uzastopnih.

⁴⁸ Stope karakteristične za ranu podetapu demografske tranzicije. Vidjeti npr. Wertheimer-Baletić A., *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb, Mate, 1999, str. 115-174.

⁴⁹ Krmac D. *Il demografo de Castro e la popolazione di Pirano vita natural durante*. V: Lusa, O., Knez, K. (eds.): Diego de Castro nel centenario della nascita 1907-2007. Il Trillo. Piran. 2007a, str. 141.

⁵⁰ Logar T., Rigler J. *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana, Univerzum. 1983.

⁵¹ Marin L. *Upravna in teritorialna razdelitev Slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih*. Annales, I, 1. Kopar. 1991, str. 145.

⁵² Hobsbawm E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. cf. 2007, str. 141; Pohl W., Vocolka K. *Habsburžani, zgodovina evropske rodbine*. Mladinska knjiga. Ljubljana. 1994, str. 428.

Dotadašnja jezična i ekonomska dihotomija između grada i sela, razvojem nacionalne ideje dobila je nove dimenzije. Val „risorgimento“ koji je serdinom 19. stoljeća udario u istarske obale, utjecao je uglavnom na romansko gradsko stanovništvo, koje je bilo u prosjeku gospodarski jače i neusporedivo školovanije od seoskoga stanovništva. Zbog toga su uzde općinske politike bile čvrsto u rukama talijansko- govorećih nacionalista liberalnoga usmjerenja, a njihovi predvodnici su u pravilu bili odvjetnici u ulozi gradonačelnika⁵³.

Kao reakcija na tu akciju („risorgimento“) pojavljuje se i slavenski nacionalizam, u sjeverozapadnoj Istri, ipak nešto kasnije nego na ostatku poluotoka. Za to kašnjenje krive su općinske vlasti koje su na teritoriju svoje općine dopuštale samo talijanske škole, tako da pripadnici slovenskog i hrvatskog nacionalnog pokreta nisu mogli školovati svoje kadrove, koji bi se onda mogli natjecati za bolje plaćeno radno mjesto. Posljedično je vođenje hrvatskoga i slovenskoga nacionalnoga pokreta preuzeo kler, kao jedina inteligencija toga pokreta. Na selu je organizirao mrežu svojih privatnih slovenskih i hrvatskih škola, s kojom je standardizirao jezik i namjestio učitelje koji su preuzeli skrb za obrazovanje mladih naraštaja. No, što se je slavenska nacionalna komponenta više razvijala, češće i žešće su bile prepirke s nacionalliberalnom općinskom upravom. Drugim riječima: „Što su skupine bile lokalnije i nepismenije, odnosno, što bliže su bile tradicionalnom seljačkom načinu života, to manje je bilo prilika za konflikte među različitim jezičnim prostorima“⁵⁴. Prema tim nacionalnim sporovima, koji su kočili gospodarski razvoj zemlje, država je zauzela neutralan stav i zbog toga uživala nepovjerenje objiju strana⁵⁵.

Iako nije bila ugrožena od slavenskih nacionalista, dominacija nacionalliberala u Općinskom savjetu početkom 20. stoljeća više nije bila apsolutna. Pojavila se je klerikalna konkurencija i kao

⁵³ D'Alessio V. *Il cuore conteso*. Napoli. Filema. 2003, str. 108.

⁵⁴ Hobsbawm E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. cf. 2007, str. 115.

⁵⁵ *Slovinci v očeh Imperija*. Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919 (ed. Petrič, E.). Studia Diplomatica Slovenica, I. Mengeš. Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007, str. 165.

posljedica gospodarskoga razvoja i industrijalizacije, jak radnički pokret, čiji su se članovi organizirali u sindikate i uključivali u socijalističku stranku.⁵⁶

Krajem 19. stoljeća došao je i kraj političkoga jedinstva piranskih građana. Sve rjeđe je općinski tajnik u ZSOV-u pisao onu, nekad tako čestu korištenu rečenicu: „La proposta resta approvata all'unanimità“. Kao što je već spomenuto, osnovno pitanje oko kojega su se sukobili istarski nacionalisti (talijanski i slovensko-hrvatski)⁵⁷ bilo je pitanje jezika u javnim ustanovama. Građani su htjeli očuvati politički i gospodarski status quo, znači povlašteni položaj, a seljaci su htjeli poboljšati svoj⁵⁸. Odnos između grada i sela u piranskoj općini možda najbolje prikazuje govor staroga gradonačelnika Fragiacomia prilikom primopredaje dužnosti novomu gradonačelniku (Bubba). U govoru ga upozorava na vrlo slabe odnose sa selom i savjetuje mu više sluha za želje stanovnika na selu, da se ne bi još više okrenulo protiv njih.⁵⁹

2.4. Zlatni vijek

Posljednja dva desetljeća prije Prvoga svjetskoga rata, piranska je općina doživljavala brz i intenzivan gospodarski razvoj, tako da je bila slika općine u 1893. godini sličnija zemljovidu s početka 19. stoljeća (karta 3), nego karti iz 1912. godine (karta 4). Taj piranski zlatni vijek počeo je izgradnjom nove gradske luke⁶⁰ i nasipavanjem staroga mandrača (pristaništa). Nova luka (*Porto*

⁵⁶ Pirance su s idejama socijalizma upoznali iz čeških Sudeta doseljeni njemačkogovoreći puhači stakla iz tvornice Salvetti, koji su se već 1898. sindikalno organizirali (Ortsgruppe 92 – Union aller Glas-Keramischen und verwandten Arbeiter Osterreich-Ungarn). Iako su živjeli izvan gradskih zidina i nisu govorili jezik domaćina, uspješno su širili ideje socijalizma. Zbog prestrukturiranja proizvodnje, tvornica Salvetti je 1904. otpustila 30 radnika. Ostali su stupili u štrajk. Štrajkali su radnici na solanama, u za njih kriznim godinama 1904. – 1905. Godine 1906., kad je bilo najviše štrajkova, organizirano piransko radništvo je brojilo 700 članova (Sema P. *El Mestro de Piran*. Tricesimo. Aviani. 1995, str. 25).

⁵⁷ O tim vezama vidi: Žitko S. *Slovensko-hrvaški politični odnosi v Istri v času ustavne dobe 1861–1914*. Annales, Series Historia et Sociologia, XII, 1. Kopar. 2002b, str. 29–50.

⁵⁸ Strčić P. *Hrvatska historiografija od 1945. do 1985. god. o Istri i Kvarnerskim otocima u 19. i 20. st.* Pazinski memorijal, XVI, 22. Pazin. 1991, str. 39.

⁵⁹ Castelvenere in causa del contegno del parroco Zobaz e poscia dell'azione deleteria del Mandich è realmente mezzo perduta per noi, che S. Pietro dell'Amata in conseguenza delle sciature scoppiate fra l'agente Matteo Spech e parte dei villici e su per giù nelle medesime condizioni, mentre Villanova e Padena sono come sempre interamente a noi ostili e la villa della Madonna del Carso fatta qualche rara eccezione lo è ugualmente (ZSOV, 4. 1. 1900.).

⁶⁰ Terčon N. *Želja mesta po napredku*. V: Piransko pristanišče. Pomorski muzej Sergej Mašera Piran, katalog br.. 8. Piran. 1993a, str. 44–67; Apollonio A. *Pirano un'immagine*. Lasa pur dir, br. 10. Piran. 1994, str. 13 i 16.

Novo) bila je nekoliko puta veća od stare, primala je puno više brodova, u njoj se pretovarilo više robe, a nasuti stari mandrač postao je novi glavni trg, odnosno novi centar grada. Početkom novoga stoljeća Piran je priča o uspjehu. Američke loze su se uhvatile i filoksera je brzo tonula u zaborav⁶¹. Kroz općinu je prošla druga istarska željeznica (Trst – Poreč), grad se na nju nadovezao tramvajem, država je od privatnika otkupila solane i modernizirala proizvodnju, ponovno se otvorio kamenolom u Kanegri, a Portorož se razvio u poznato i priznato ljetovalište⁶², koje je u prvom desetljeću udvostručilo broj stanovnika. Piransko agrarno zaleđe dobilo je šest novih škola, a grad novo, po Tartiniju nazvano kazalište. Građani su se upoznavali s prednostima plinifikacije i elektrifikacije. Industrijalizacija je bila u nezaustavljivom naletu.

Pokazatelj zlatnoga doba je gospodarska razvijenost, koja se u doba industrijske revolucije mjeri i dužinom željezničkih pruga. Dobrih 30 km tračnica stavlja piransku općinu (7973 ha) među visoko razvijena područja. Najbolji dokaz da je zadnji austrijski popis stanovništva uhvatio grad u zenitu njegovoga postojanja upravo je broj stanovnika, koji nakon raspada Austro-Ugarske nikada više nije došao ni blizu 7.000⁶³.

2.5. Gradonačelnici

Zbog njihova utjecaja na općinsku politiku, moramo spomenuti (upoznati) i gradonačelnike, koji su u zlatnim desetljećima vodili najiredentističniju istarsku općinu. Baš na početku 1894., nakon pobjede na općinskim izborima, piranski odvjetnik dr. Domenico Fragiaco započeo je svoj četvrti mandat. U listopadu te godine se je u Koprnu promijenio kotarski kapetan (*capitano distrettuale*). Schaffenhauer je bio premješten na novo radno mjesto u Poreč. Postao je „consigliere di luogotenenza“ i „commisario governativo alla Dieta provinciale“. Naslijedio ga je tajnik tršćanskoga

⁶¹ Pletikosić I. *Dionizove teme v Istri 19. stoletja*. V: Darovec, D. (ed.): Kozarec sonca. Knjižnica Annales, 22. Kopar. 2000, str. 102-110.

⁶² Pletikosić I. *Organizirani turizam v Portorožu v luči zapisnikov sej Piranskega občinskega sveta (1894–1912)*. V: Knez, D. (ed.): Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Slovensko muzejsko društvo. Portorož. 2005a, str. 103–106; Kavrečič P. *Parni stroj in turizem na Primorskem. Prometne povezave kot dejavnik turističnega razvoja na primeru Postojne in Portoroža do prve svetovne vojne*. Annales, Series Historia et Sociologia, XVII, 2. Kopar. 2007, str. 333.

⁶³ Pletikosić I. *Migracije v Piranu v 20. stoletju*. Magistarski rad. Institutum studiorum Humanitatis. Ljubljana. 1999, str. 22.

namjesništva, Guido Perinello. S obzirom na to kako su Piranci ocijenili staroga kapetana⁶⁴, možemo zaključiti da su odnosi između općine i države bili relativno dobri. Ali, zbog jesenjih masovnih demonstracija protiv dvojezičnih natpisa, postavljenih na zgradi suda⁶⁵, država je uvela strogi nadzor nad radom Općinskoga savjeta.

Prvu sjednicu nakon spomenutih događaja u listopadu koja je održana 3. studenoga 1894., nadzirao je dr. Bernardo Karminski (commissario governativo i. r. Concepista di Luogotenenza), a imala je samo jednu točku dnevnoga reda: gradonačelnikova (taktička) ostavka. Da je dobar glumac i populist, dokazao je kad je, nakon brojnih molba općinskih vjećnika, na kraju ipak popustio i opozvao ostavku. Nadzirana je bila još iduća sjednica (7. 12. 1894; commissario governativo dirigente i.r. Capitanato Guido Perinello), a nakon toga je pritisak države malo popustio. U prosincu 1895. piranska delegacija najvišega mogućega ranga (gradonačelnik Fragiaco i državni poslanik Bubba) posjetila je Beč. Primili su ih ministarski predsjednik (pitanje dvojezičnih ploča), ministar pravosuđa (pitanje kažnjavanja izgređenika) i ministar za trgovinu (pitanje druge istarske željeznice).

Primirje nije bilo dugoga vijeka. U siječnju 1896. jaka bura prisilila je putnički brod koji je prevozio poslanike Istarskoga sabora (*deputati Slavi*) iz Poreča u Trst da se skloni u piransku luku. No, sklonište nisu našli putnici koji su po nemogućim vremenskim uvjetima pješice nastavili put Kopa jer im nitko u Piranu nije htio iznajmiti konja. O patnjama biskupa pročulo se i događaj nije ostao bez posljedica.

Državni činovnik Adodlf(o) Schaffenhauer u međuvremenu je bio premješten u Trst, a u siječnju 1896. vraća se na nekadašnje radno mjesto u Kopar. I baš on je morao 24. travnja 1896. piransku općinu obavijestiti (dekret br. 8), da će po nalogu Ministarstva unutrašnjih poslova (s danom 8. travnja 1896., br. 1584) od 1. svibnja 1896. u Piranu biti postavljen politički (nadzornik) komisar (*commisario politico*). Deset dana nakon što su se svi istarski gradonačelnici poklonili caru prilikom njegova posjeta Puli (30. svibnja 1896.), i.r. commissario politico Giacomo Rubelli de Sturmfest prvi je

⁶⁴ Al distretto non era stata mai proposta persona più buona, più cortese e più corretta di lui (ZSOV, 6. 10. 1894.).

⁶⁵ ZSOV, 14. 10. 1894.; *La Provincia*. Notizie. De Madonizza, N. (ed.): XXVIII, 21, (1. 11. 1894.). Kopar, 167–170; Apollonio A. *Autunno istriano*. Trst. Edizioni Italo Svevo. 1992; Černigoj M. *Boj za dvojezične napise v Istri v letu 1894*. Zgodovina za vse, XIV, 2, Celje. 2007, str. 69–88.

put nastupio kao nadzornik. Redovito je pratio sve sjednice općinskoga vijeća do 7. listopada 1897., a njegova prisutnost u ZSOV-u posljednji je put zabilježena 17. siječnja 1898. (19 mjeseci).

De Sturmfest je budnim okom pratio i općinske izbore u veljači 1897., na kojima je glatko pobijedio dr. Giuseppe Bubba (28 od 30 glasova) i tako prekinuo dugogodišnju vladavinu odvjetnika Fragiacomu. Primajući dužnost gradonačelnika, pred novim političkim komesarom Rubellijem, dr. Bubba je prisegnuo: „Prometto fedeltà a S. M. l'Imperatore, obbidienza alle leggi e coscienzioso adempimento dei propri doveri“. Već je u travnju posjetio Trst.

Krajem 1897. dotadašnjega c.k. namjesnika u Trstu (Teodoro Cav. de Rinaldi) zamijenio je grof Leopold Goess. Na tršćansko radno mjesto došao je iz Bukovine. Već u sječnju 1898. ga je posjetila piranska delegacija. Istovremeno se je sa drugom piranskom delegacijom u Beču sastao ministarski predsjednik baron de Gautsch. Od tada se de Sturmfest u ZSOV-u više ne spominje. Na sjednici općinskoga vijeća 4. ožujka 1899. Fragiacomu je odstupio s mjesta općinskoga vijećnika i sa svih drugih položaja.⁶⁶ Nekoliko mjeseci poslije (15. srpnja 1899.) njegov primjer kolektivno su slijedili novi gradonačelnik i svi vijećnici.

Tekuće općinske poslove 14. rujna 1899. preuzelo je privremeno četveročlano vijeće (*Giunta comunale amministrativa*), čiji je predsjednik bio posljednji gradonačelnik Giuseppe Bubba. Vijeće je upravljalo općinom tri mjeseca, do idućih općinskih izbora 20. prosinca 1899. Na njima je ponovo, drugi put za redom pobijedio dr. Bubba, dok je Fragiacomu bez većih problema postao vijećnikom. Nakon tri godine vijećničkoga mandata 10. ožujka 1903. ponovno je pobijedio na izborima i peti put postao gradonačelnikom. Majstor političkoga zanata osam se dana dvoumio, prije nego je pred predstavnikom vlade (Consigliere di Luogotenenza Adolfo Schaffenhauer - Neys), nakon gromkoga pljeska s galerija, prisegnuo po ustaljenoj formuli.

U siječnju 1906. posjetio ga je novi kotarski kapetan (Kopar) Guido de Polley, a tri mjeseca kasnije šesti je put izabran za gradonačelnika. Ovoga je puta odradio samo pola mandata, a od 16. srpnja 1907. do 1. lipnja 1908. (gotovo cijelu godinu) općinu je vodilo novo četveročlano vijeće koje je u listopadu 1907. raspisalo izbore za prosinac iste godine. Ti su izbori bili poništeni, a novi izvedeni

⁶⁶ "Comitato del cimitero e delle commissioni per la divisione della comunella di Salvore e per la conserazione del patrimonio Caccia ed eventuali nomine per la commissioni stesse“.

pola godine poslije pod nadzorom (i.r. Concepista di Luogotenenza) Leona Klodicha – Klodića⁶⁷, cav. de Sabladoski. Izbore za gradonačelnika promatrao je predstavnik vlade Guido de Polley, ali pred njim nije prisegnuo nitko jer novoizabrani gradonačelnik Bubba na toj sjednici nije bio prisutan. Očigledno je bio izabran protiv svoje volje jer nije htio nastupiti na dužnost. Tako je nakon dva tjedna (30. svibnja 1908.) izabran dr. Almerigo Ventrella, Napolitanac koji je u Piran imigrirao 1851. godine. I on je odmah posjetio Trst⁶⁸ a za mjesec dana mu je posjet uzvraćen. Pri tom de Polleyjevom posjetu općinsko je vijeće u čast 60. godišnjice careva vladanja, poklonilo siročadi 2.000 K i protestiralo protiv uvođenja hrvatskog jezika kao službenoga jezika u Dalmaciji.

Ventrella je nakon manje od godinu dana 8. ožujka 1909. posljednji put vodio sjednicu općinskoga vijeća. Toj sjednici u zapisnicima općinskoga vijeća slijede tri prazne stranice nakon kojih slijedi zapisnik sjednice od 24. srpnja 1909., koju je vodio novi (stari) gradonačelnik dr. Giuseppe Bubba. Očigledno je nakon trinaest mjeseci promijenio mišljenje. Njegov prvi govor nakon preuzimanja dužnosti govori da je kormilo općine preuzeo u vrlo nestabilnoj političkoj situaciji.⁶⁹ Svoj mandat je zbog smrti okončao šest tjedana poslije. Najstariji općinski vijećnik (Lorenzo Zarotti) je 10. rujna 1909. sazvao suradnike i priopćio im žalosnu vijest. Nakon dva mjeseca, 6. studenoga 1909. za gradonačelnika je izabran dr. Ventrella. Prisegnuo je pred kapetanom de Polleyjem i bio na dužnosti gotovo dvije godine, do odstupanja 11. studenoga 1911., dakle i za vrijeme našega popisa stanovništva.

Samo kao zanimljivost, nakon tjedan dana naslijedio ga je nitko drugi nego dr. Fragiaco, koji se nakon tri godine pauziranja po sedmi put vratio na gradonačelničko mjesto. Dobio je 21 od mogućih 25 glasova i prisegnuo pred istim čovjekom kao i njegov prethodnik. Za potpunu sliku, tako često spominjanoga gradonačelnika, još podatak da je prvi kućni pretres imao još 1877. godine⁷⁰ prilikom proslave 700. godišnjice Savudrijske bitke ili romanskoga poraza germanskoga protivnika. Dva desetljeća aktivnoga iredentističkoga djelovanja bila su posve dovoljna da ga je Monarhija

⁶⁷ Klodić je jedino prezime s kvačicom u pregledanim ZS piranskoga OV-a.

⁶⁸ ZSOV, 25. lipnja 1908.

⁶⁹ Per uscire da una crisi municipale laboriosa e pericolosa (ZSOV, 24. 7. 1909.).

⁷⁰ Cobol N. *Un cospiratore di Capodistria nel Risorgimento 1855-1891*. Trst. Anonima libreria italiana. 1928, str. 60.

shvaćala ozbiljno. Kampanja koju je vlast organizirala protiv njega uoči izbora 1897. (zbog govora na inauguraciji Tartinijeva spomenika u Piranu, objavljenoga u časopisu *Gazzetta di Venezia*) onemogućila mu je pobjedu⁷¹. Svoje je dodao i politički komisar koji je nadzirao sjednice općinskoga vijeća pa ih Fragiaco nije mogao voditi po svojoj volji. Dvije godine nakon našega popisa stanovništva, u općinskom su ga vijeću napali jer je zabranio povorke za Uskrs i Praznik rada⁷².

2.6. 1910. godina

Kakva je za Pirance bila 1910. godina? Po čemu su je pamtili? Počela je dobro. U proljeće (27. ožujka) inaugurirali su novo, po slavnom sugrađaninu Tartiniju nazvano, gradsko kazalište⁷³. Samo četiri dana poslije, tragična željeznička nesreća kod Milja pokvarila je sve veselje. Orkanska bura prevrnula je nekoliko vagona i nekoliko je ljudi stradalo. Novi, veliki glavni trg, i on nazvan prema slavnomu sugrađaninu, na početku ljeta (26. lipnja) ispunili su pripadnici i simpatizeri talijanske nacionalne organizacije Lega Nazionale (dalje LN). Piran su izabrali za mjesto svojega kongresa i priredili veliko slavlje (*fiesta*). Sigurno je bilo i Piranaca koji su 1910. pamtili i zbog posjeta Prve istarske zemaljske izložbe u Kopru⁷⁴ koja je jako odjeknula u općinskom vijeću i posvađala vijećnike. Ili zbog propasti piranske banke, ako su u njoj imali novac. Inače je 1910. bila godina puna

⁷¹ ZSOV, 2. siječnja 1897.

⁷² ZSOV, 10. travnja 1912.

⁷³ Jenko B. *Arhitektura Tartinijevega gledališča v Piranu*. Annales, II, 2. Kopar. 1992, str. 199–216.

⁷⁴ Nešto o izložbi vidi u Salvator Žitko, *Prva istrska deželna razstava v Kopru in nastanek Mestnega muzeja za zgodovino in umetnost (Museo Civico di Storia e d'Arte)*, v: 90 let Pokrajinskega muzeja Koper = 90 anni del Museo regionale di Capodistria: 1911–2001, Koper-Capodistria, 2002, 21–29; Brigitta Mader, *Prva istrska deželna razstava v očeh avstrijskih nadvojvod Ludwiga Salvatorja in Franca Ferdinanda*, v: 90 let Pokrajinskega muzeja Koper = 90 anni del Museo regionale di Capodistria: 1911–2001, Koper-Capodistria, 2002, 31–45. Prve vijesti o izložbi (Prima Esposizione Provinciale Istriana di Capodistria) u piransko općinsko vijeće stigle su 5. studenoga 1907. O njoj je vijeće raspravljalo još 25. lipnja 1908., a 20. studenoga 1909. za izložbu je doniralo 500 K. Financijski gledano, izložba je bila pravi fijasko, zato su organizatori, talijanski nacionalni liberali deficit htjeli prebaciti na teret Zemaljskoga sabora, s opravdanjem da je izložba predstavljala cijelu Istru. U toj namjeri nisu uspjeli zbog otpora slavenskih poslanika koji su tvrdili da je izložba predstavljala samo talijansku Istru. Časni predsjednik izložbe (*capitano provinciale*) dr. Rizzi tako je došao na ideju da koparski deficit preuzmu sve istarske općine. Agitaciju je u Piranu preuzeo osobno gradonačelnik Fragiaco. Na sjednici vijeća ovako je govorio: „Una questione d onore da parte degli Italiani della Provincia di coprire il deficit finanziario col quale essa per cause diverse si chiuse (ZSOS 22. 11. 1910.)« Na primjedbe katoličke stranke („si va di male in peggio, i debiti crescono“) Fragiaco je odgovorio da su 24.000 K za Tartinijev spomenik skupili svi Istrani i da je donirao i Kopar. Kao jedan od uzroka za financijski neuspjeh izložbe navodi: „Slavi l'hano boicotata“. S rezultatom 18:7 vijećnici su poduprli plan dr. Rizzija po kojem na Piran otpada 7/160 deficita izložbe. O Rizziju još to da je financijski podupirao Legu Nazionale, dok je bio gradonačelnik u Puli (Cottone C. *Storia della scuola in Istria*. Kopar. Focardi. 1938, str. 120).

političkih problema. Državna vlast je raspustila Zemaljski sabor (Dieta provinciale) jer zbog nacionalnih nesuglasica nije bio sposoban za rad. Sigurno je 1910. obilježio i ovaj naš popis stanovništva. Iako je bio proveden u siječnju 1911. neki su se na njega pripremali još puno prije.

Karta 2.: Crkvene granice u piranskoj općini na karti iz 1847⁷⁵.

⁷⁵ Carta corografica della divisione ecclesiastica, politica e finanziaria dell I.R. Litorale Austriaco-Illirico (...) da Giovanni Gerini, geometra presso l I.R. Misurazione Catastrale. U nekim edicijama Annalesa (Darovec D. *Kratka zgodovina Istre. Annales Manuel*, Kopar. Annales. 2008, str. 197; Rajšp V. *Preureditev škofijskih meja z ozirom na Koprsko škofijo v avstrijski dobi (1814–1829)*. Acta Histriae, IX, 1. Kopar. 2001, str. 206) upotrijebljen je bečki izvor, dok je donja karta iz zemljovida iz autorova osobnoga arhiva, objavljenoga u brošuri (*Vodič po izložbi*) Dragotine škofije Koper (Vogrin M. *Dragotine škofije Koper*. Vodnik po razstavi. Škofija Koper, Kopar. 2005, str. 29) i neautorizirano u Knjižnici Annales (Mihelič D. *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava?* Knjižnica Annales. Koper. Annales. 2007, str. 81).

Karta 3.: Teritorij piranske općine na austrijskoj vojnoj karti iz 1804. u mjerilu 1 : 28.800.

Izvor: Slovenija na vojaškom zemljevidu.

Karta 4.: Teritorij piranske općine na austrijskoj topografskoj karti iz 1912.

Izvor: Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani, Kartografska zbirka. Ovaj zemljovid sastavljen je od dijelova osnovnih topografskih karata „Triest“ i „Cittanuova und Montona“, koje su u mjerilu 1 : 75.000.

3. AUSTRIJSKI POPIS STANOVNIŠTVA 1910.

3.1. Opće značajke

Moderni popis stanovništva, kakav danas poznajemo, prve su izvele Švedska i Finska 1749. godine⁷⁶. Danska i Norveška napravile su to godinu poslije, a u 18. stoljeću još SAD. U 19. stoljeću taj su primjer slijedile mnoge države: Francuska 1831., Engleska 1841., Belgija 1848., Švicarska 1850., Italija 1861., a Austrija 1857. godine. Pored toga prvoga, Austrija (Austro-Ugarska) je izvela još pet popisa stanovništva: 1869., 1880., 1890., 1900. i 1910. godine, odnosno u siječnju 1911. godine.⁷⁷

Na taj posljednji popis stanovništva, državni i općinski službenici pripremali su se na osnovi Zakona o popisu stanovništva od 29. ožujka 1869. i Naredbe br. 148, koju je 23. kolovoza 1910. izdalo Ministarstvo unutarnjih poslova i objavilo u Državnom zakoniku za kraljevine i zemlje, zastupane u državnom saboru⁷⁸. Država je htjela provjeriti stanje nekretnina i saznati broj i različite demografske i ekonomsko-socijalne strukture stanovništva te broj domaćih životinja koji su živjeli na njezinu teritoriju u vrijeme kritičnoga datuma 31.12.1910. Da bi to postigla upotrijebila je dva načina⁷⁹, odnosno dvije vrste popisnih listova.

⁷⁶ Granelli Benini L., *Introduzione alla demografia storica*. La Nuova Italia editrice. Firenze. 1974, str. 15.

⁷⁷ Povjerenici za popisivanje izašli su na teren odmah poslije nove godine.

⁷⁸ *Bollettino delle Leggi dell'Impero*, »legge 1910 sul censimento«, 148. ordinanza del Ministero dell'Interno del 23. 8. 1910; *Zakon o popisu stanovništva od dana 29. 3. 1869.* V: Reichsgesetzblatt, br. 67, str. 310; Čermelj L. *O ljudskom štetju v Trstu leta 1910*: In memoriam dr. Josipa Wilfana. Anali Jadranskog instituta, II. Zagreb. 1958, str. 9; Zwitter F. *Kolonizacija in populacija*. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. DZS, Ljubljana. 1970, str. 44; Krnac D. *Movimenti demografici e mutamenti economico-sociali in Istria tra Ottocento e Novecento*. Diplomski rad (mentor Ortaggi, S.). Università degli Studi di Trieste. Trst. 1997/8, str. 52.

⁷⁹ Zwitter F. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Slovenska matica. Ljubljana. 1962, str. 21.

3.2. Popisni listovi

Oko 60 većih gradova (kao Trst⁸⁰ i Ljubljana) s dovoljno visokom stopom pismenosti imalo je pravo na popis putem prijavnica⁸¹. Svaki vlasnik nekretnine s kućnim brojem još prije nove godine primio je kućnu mapu (*Involto-Elenco delle carte di notificazione raccolte, Umschlagsbogen-Derzeirhnis der gefammelten Anzeigezettel*; Prilozi 8 i 16)) s prijavnicom (*Carta di notificazione, Anzeigezettel*; Prilozi 6, 7, 9, 15). Njihov je broj ovisio o broju stanova u kući. Kućevlasnici su prijavnice morali podijeliti po stanovima podstanarima na ispunjavanje. Ispunjene su prijavnice morali pregledati i popraviti očite nepravilnosti, dok su nepismenim stanarima morali pomoći ispuniti prijavnice. U određenom su vremenskom roku kućnu mapu s ispunjenim prijavnicama morali predati u općinski matični ured gdje je provedena zakonom predviđena općinska revizija popisnih listova, koja je određivala rezultate u SOR. Kućevlasnik je mogao opunomoćiti nekoga tko će navedene poslove obaviti umjesto njega. Država je htjela što ispravnije podatke, zato je u prijavnici upozoravala na 30. članak propisa o popisu stanovništva, koji za namjerno izbjegavanje popisa ili davanje neistinitih podataka propisuje kaznu od 2 do 40 K, odnosno do 4 dana zatvora za one koji ne mogu platiti. Da su sve dobro razumjeli i pravilno ispunili, kućevlasnik ili opunomoćenik i podstanari potvrđivali bi vlastitim potpisom, ili križićem u slučaju da su bili nepismeni.

Posve je drugi način država izabrala za popisivanje manjih gradova i njihova nepismenoga agrarnoga zaleđa. Tu su povjerenici za popisivanje (*popisni/števni komisar, commissario d'anagrafe, povjerenik za popisivanje, Zahlungscommissar*), mahom općinski službenici, obišli sve kuće u svojoj općini i popisali sva stanovništvo i domaće životinje. Povjerenici za popisivanje ispunjavali su upisnike (*Foglio d'iscrizione, Upisnik, Aufnahmsbogen*; Prilozi 3, 4, 5, 10, 11 i 12), sadržajno nešto drugačije popisne listove od prijavnica. Za razliku od prijavnica, na svakom upisniku piše: *Valja da ispuni povjerenik za popisivanje*. I u ovom su slučaju popisni listovi završavali u matičnom uredu, na zakonom predviđenoj općinskoj reviziji koja je određivala brojeve u SOR. Upisnici pojedinih sela

⁸⁰ U prijašnjim popisima tršćansko agrarno zaleđe popisivali su gradski povjerenici za popisivanje, a 1910. je bila cijela općina popisana s prijavnicama (de Castro D. *La revisione luogotenenziale del censimento austriaco del 1910 a Trieste*. Rivista Italiana di economia demografia e statistica, XXXI, pos. br. Torino. 1977, str. 138). Na taj su način 1869. bili popisani samo bečka i praška predgrađa te Liberec (Reichemberg), Lavov i Krakov. Godine 1890. takvih je naselja bilo 19, među njima Celovec i Maribor. Na popisu 1910. njihov se broj penje na 60, a prijavnice dobiva i Idrija (rudnik žive).

⁸¹ Brix E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovenskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2, Ljubljana. 1987, str. 301.

koparskoga zaleđa stavljeni su u sabirne mape (*Foglio collettivo, Sammelbogen*; prilog 13), vezani u buste (*Volkszählungsbuch 1910*; prilog 14) koje se dijele po političkim okruzima (Politischer Bezirk) i nižim teritorijskim jedinicama (Ortsgemeinde, Ortschaft). Sve su te mape i buste Pirancima bile nepoznate. Upisnike za grad i okolicu su špagom vezali u svežnjeve od po sto kućnih brojeva, dok se za ostale k.o. nisu držali istoga pravila, već su upisnike za svaku k.o. vezali posebno (vidi sl. 1).

Pored osnovne razlike, u recimo tome, pravu do ispunjavanja svi popisni listovi, upisnici i prijavnice, razlikovali su se po jeziku u kojem su bili tiskani. U pravilu su se na jednojezičnim područjima ispunjavali jednojezični popisni listovi, a na etnički miješanim područjima dvojezični. Ljubljana je imala njemačko-slovenske (vidi prilog 15), a Trst talijansko-slovenske (vidi prilog 6) i njemačko-talijanske prijavnice (vidi prilog 7). Dvojezični (talijansko-slovenski) bili su i upisnici koparskog zaleđa (vidi prilog 10), dok su piranski bili samo na talijanskom jeziku (vidi prilog 3). I komandanti vojarni i žandarmerija ispunjavali su dvojezične upisnike (vidi prilog 4). Na njima su bile upute na njemačkom jeziku (uvijek na lijevoj strani prve stranice popisnog lista koja je bila rezervirana za glavni jezik) i na jednom od jezika okoline. U samom su Kopru upotrijebljena tri tipa dvojezičnih upisnika, što ukazuje na kvadrolingvističnost tog područja (grada). Među Očuvanim upisnicima prevladavaju njemačko-talijanski, dok je talijansko-slovenskih i talijansko-hrvatskih samo nekoliko. Talijansko-slovenski upisnici bili su namjenjeni čuvarima u koparskim zatvorima, koji su govorili uglavnom slovenski, a talijansko-hrvatski (vidi prilog 11) dalmatinskim redovnicima u koparskom samostanu sv. Ane. U biti se osjeća težnja vlasti da što većem broju osoba, a naročito svojim službenicima, omogući popisivanje u njima najrazumljivijem jeziku. Odgovornost za to da je ponegdje slovenskih dvojezičnih popisnih listova bilo premalo (kao u Trstu) ili ih nije ni bilo (kao u općini Piran), leži na leđima izvođača popisa, znači općinskih vlasti i administracije koje su favorizirale samo određeni jezik i naručile premalo dvojezičnih popisnih listova ili samo jednojezične.

Najbitnija je razlika između obaju popisnih listova u objektu popisa. Na prijavnicama već pod naslovom piše da se zahtijevaju podatci za stan(are), a podatke za kuću kućevlasnik je upisivao u kućnu mapu (involto). Kod upisnika kućna mapa ne postoji jer je objekt popisa kuća s ukućanima i njihovim domaćim životinjama.

Popisni list (prijavnica ili upisnik za popis naroda i najznatnijih domaćih korisnih životinja prema stanju od 31. prosinca 1910.) pravokutni je arak papira dimenzija 73x46,4 cm, koji presavijen na pola sastavlja četiri stranice. Prva stranica bila je namijenjena podatcima o kući (kod prijavnica o

stanu), dvije središnje o ukućanima (ili stanarima), a na zadnjoj (četvrtoj) upisivani su podatci o broju i vrsti domaćih životinja te njihovo vlasništvo.

U lijevom gornjem uglu naslovne stranice upisnika bilježili su se podatci o zemlji (*Provincia, Land*), političkom kotaru (*Distretto politico, Politischer Bezirk*), mjesnoj općini (*Comune locale, Ortsgemeinde*) i mjestu popisa (*Luogo, Ortschaft*), a u desnom kućna adresa (*ime ulice ili trga*), kućni broj i ime vlasnika kuće. To su najbitniji podatci za lokaciju nekretnine i za određivanje njezina vlasništva. U prijavnicama nema podataka o vlasniku kuće, ako vlasnik nije živio u njoj. Ti su podatci zapisani u kućnoj mapi (*involto*). Kao što je već rečeno naslovu u upisnicima slijede pitanja o kući, a u prijavnicama pitanja o stanu.

Državu je zanimalo, *ima li pod gornjim kućnim brojem još samostalnih sporednih zgrada, koje služe za stanovanje i koliko ih ima; služi li kuća samo za stanovanje?; služi li kuća u prvom redu za stanovanje i mimogred također za druge svrhe?; ako jest tako, jesu li te sporedne svrhe: (a) poljodjelske i šumarske, (b) obrtne (uzevši amo trgovinu i promet) ili (c) druge (napose javne)?; je li kuća određena za privremeno ili trajno stanovanje vlasnika ili njegove porodice?*

Prijavnice imaju više podataka o stanu, nego upisnici o kući. Tu državu zanima najprije koliko obitelji živi u stanu, a onda još položaj stana u kući, *je li pod zemljom (podrum), prizemlju, na katu ili u potkrovlju. Ima li stan dodatnih prostorija kao potkrovlje, podrum, wc, praonicu, prostor za ugljen. Je li wc u stanu ili izvan njega.* U tablicu je bilo potrebno upisati broj i vrstu stambenoga prostora, koliko ima soba, predsoba, kuhinja, soba za poslugu, kupaonica i umivaonica. Slijedi pitanje *je li stan namijenjen samo stanovanju ili i za druge svrhe i naravno koje.* Pa *koliko prozora ima stan i kamo gledaju. Gledaju li na ulicu, trg, vrt, pod mlo nebo (na otvoreno), na veliko dvorište ili na zatvorene prostore kao hodnik, stepenište i sl.*

Ako je možda upitno koga je zanimalo *je li sa stanom povezana upotreba vrta*, sasvim je jasno komu je najviše koristio odgovor na pitanje o cijeni godišnjega najma u krunama. Ako se najam ne plaća, sljedi pitanje je li stanar vlasnik kuće. Ako nije, država se pita za razlog njegova besplatnoga boravka. Predzadnje pitanje glasi *je li stan unajmljen zajedno s pokućstvom*, a u zadnjem se traži upis ukupnoga broja stanara. Zadnje pitanje ima još jedno potpitanje: *gdje te osobe spavaju, u dijelovima stana, navedenima u trećem pitanju ili u drugim prostorijama?*

U nastavku su između prijavnica i upisnika još samo dvije razlike, bitna je ona sasvim na kraju posljednje stranice prijavnice, gdje je popisana osoba vlastoručnim potpisom potvrdila da su upisani podatci istiniti. Te rečenice u upisnicima nema jer su ih ispunjavali povjerenici za popisivanje.

Kućna mapa (*Involto, Ovojna pola*) u koju su se stavljale prijavnice s podacima o stanovima i njihovim stanarima, sadrži mnogo više informacija o samoj zgradi nego upisnik. Pet istih pitanja kao na prvoj stranici upisnika u kućnoj mapi slijedi još pitanja o vlasniku (ime, prezime i adresa), o izgradnji ili potpunoj obnovi objekta (prije 1860., 1860. – 1870., 1871. – 1880., 1881. – 1890., 1891. – 1900., 1901. – 1910.), o načinu kako se došlo do njega (izgradnja, kupnja, baštinjenje ili neki drugi način), o broju katova, o podrumskim prostorijama i potkrovlju, o štalama, čime je krov pokriven, je li protupožarno osiguran, ima li lift, vrt, je li priključena na javni vodovod, ima li kanalizaciju ili crnu jamu, te koliki je broj stanova u kući (naseljenih i praznih) i broju njihovih stanara. Samo zadnje (22.) pitanje se ne odnosi na kuću. Traži se broj prijavnica stavljenih u kućnu mapu. Taj je broj bio uvijek jednak broju naseljenih stanova.

Unutarnje stranice popisnih listova razdijeljene su na 34 kolone u koje mogu stati podatci za 14 osoba. Ako je u kući živjelo više od 14 osoba, povjerenik za popisivanje upotrijebio bi novi popisni list.⁸² Upisnici zapravo imaju jednu rubriku više od prijavnica (to je ona druga razlika). Prvi stupac o stanovništvu u upisnicima razdijeljen je na dva dijela. U prvi (1a) se upisivao tekući broj obitelji, odnosno kućanstva, a u drugi (1b) tekući broj osoba u pojedinom kućanstvu. Prijavnica tu prvu kolonu nije trebala jer je vlasnik objekta taj podatak unio u kućnu mapu.

Povjerenici za popisivanje u 1b stupac obično su najprije upisivali vlasnika, njegovu suprugu i djecu, potom svu ostalu rodbinu i na kraju poslugu. U stupac br. 2 upisivalo se je *Ime, i to porodično ime (prezime), lično (krsno) ime, plemićki predikat i plemićki čin*. Treća rubrika služi za proučavanje rodbinskih veza. Upisano je *rodbinstvo ili drugi odnošaj prema imaocu stana, podnajmitelja itd., dotično prema glavaru kućanstva*. Sljedeće rubrike dijele stanovništvo po spolu, na muško (4) i žensko (5). Rubrike od 6 do 8 omogućuju sastavljanje dobne piramide stanovništva jer su u njima upisani: godina (6), mjesec (7) i dan (8) rođenja popisane osobe. Za okvirnu sliku migracijskoga zaleđa grada i općine, najznačajnija je rubrika 9 u kojoj su zapisani mjesto, politički kotar i zemlja rođenja. Ti podatci upisivali su se i u rubriku 10 o zavičajnom pravu i državljanstvu. Rubrika 11 sadrži

⁸² Tako je za popis svih (93) osoba u piranskoj gradskoj bolnici bilo potrebno sedam upisnika.

podatke o vjeroispovijesti (*vjerozakon*), a rubrika 12 o obiteljskom stališu (*je li neoženjen – neudana, oženjen – udana, udovac – udovica, sudski rastavljen(a) ili je brak razvodom zakonito razriješen, ovo posljednje samo kod nekatolika*).

Namjerno ili ne, najcitiranija i najatraktivnija rubrika ovoga popisa stanovništva ima broj 13. U nju su povjerenici za popisivanje upisivali *jezik općenja*, odnosno jezik kojim se je popisana osoba najčešće koristila za sporazumijevanje s okolinom i za zadovoljavanje svojih osnovnih životnih potreba. Nakon toga slijedi pitanje *da li je vješt čitanju i pisanju*. U rubrici broj 14 zabilježene su osobe koje znaju čitati i pisati, a u rubriku broj 15 polupismene osobe, odnosno one koje znaju samo čitati. Zadnje dvije rubrike na drugoj stranici popisnih listova imaju naslov *eventualne tjelesne mane*. Slijepi na oba oka završavali su u rubrici broj 16, a gluhonijemi u rubrici broj 17.

Iz rubrika 18 – 25 (pod zajedničkim naslovom: *zanimanje, posao, privreda, obrt, radnja, prehranjivanje, uzdržavanje*) razvidna je gospodarska struktura stanovništva.

Prvih pet je rezervirano za *glavno zanimanje na kojem se sasvim ili uglavnom osniva položaj u životu, uzdržavanje ili dohodak*, a ostale tri za sporednu privredu, tj. *privredni rad izvan glavnog zanimanja ili privredni rad osoba bez glavnog zanimanja*. Redom je trebalo upisati *točnu oznaku grane glavnog zanimanja (18), lični položaj u glavnom zanimanju (19), oznaku radnje (preduzeća, ureda) gdje se vrši glavno zanimanje (20)*, te *točnu oznaku grane glavnog zanimanja i lični položaj u glavnom zanimanju krajem 1907. godine (21 i 22)*. Za sporednu djelatnost upisivala se *grana sporedne djelatnosti (23)*, osobni položaj kod sporedne privrede (24) i odgovor na pitanje *Da li se sporednom privredom bavi u isto doba s glavnim zanimanjem ili na izmjenu s njim, može bit u drugo doba godine i u koje (25)*.

Vlasnička struktura stanovništva odražava se u rubrici s naslovom *Realni posjed u našoj zemlji*. Vlasnike posjeda poljodjelskoga ili šumskoga zemljišta upisivali su u rubriku broj 26, a vlasnike kuća i drugoga realnoga posjeda u rubriku 27.

Gospodarskoj skupini rubrika slijedi migracijska u kojoj se stanovništvo dijeli na prisutno i odsutno. Tako su u rubriku br. 28 upisani *privremeno prisutni*, u rubriku br. 29 *trajno prisutni*, u rubriku br. 30 zabilježena je godina početka neprekinutoga i dobrovoljnoga boravka imigranata, u rubriku broj 31 *privremeno odsutni*, u rubriku broj 32 *trajno odsutni* i u rubriku broj 33 *boravište odsutnih*. Posljednja rubrika na trećoj stranici (34) bila je rezervirana za *napomene*. U donjem desnom

kutu te treće stranice, pod tablicom s rubrikama, povjerenici za popisivanje upisali su još ukupan broj prisutnih osoba.

Zadnju stranicu s naslovom *domaće korisne životinje i njihovi posjednici*, sastavljaju dvije tablice. U veću se je upisivao broj životinja, a u manju podatci o njihovim vlasnicima. Da bi povjerenici za popisivanje što pravilnije ispunili tablice na 4. stranici, priopćeno im je još nekoliko uputa. Za tablicu A: *Konje zavoda za gajenje konja valja uvrstiti u upisnik. Isto tako treba upisati i one konje i tovarne životinje, što su jih čete vojske ili domobranstva dale na upotrebu privatnim osobama. Ostale konje i tovarne životinje što pripadaju eraru, dotično upravi vojske, konje i tovarne životinje što služe za vlastitu upotrebu oficira, popisat će vojne vlasti, te jih prema tome ne treba svrstavati u upisnik.* A za tablicu B bili su upozoreni: *Osobe, kojim je samo povjerenjeno da paze na životinje, ne smatraju se posjednicima životinja. Kod konja i tovarnih životinja što su jih čete vojske ili domobranstva dale na upotrebu privatnim osobama, upisat će se ime upotrebljavčevu u stupac ime posjednika. Ako posjednik stanuje upravo u kući, dosta je u drugom i trećem stupcu zabilježiti u kući, a inače treba u trećem stupcu naznačiti točnu adresu. Ako je posjednik juristična osoba (korporacija, dioničko društvo itd.), neka se u stupcima zanimanje i državljanstvo povuče poprečna crta, a u stupcu prebivalište neka se naznači sjedište juristične osobe.* Mjesto u tablici A izborili su konji, goveda (također bivoli), mazge, mule, magarci, koze, ovce, svinje, pčele, kokoši, guske i patke. Konji su u tablici razdijeljeni na ždrjebad (*mlađu od godine dana; stariju od godine dana, do upotrebe za posao*), kobile (*skotne kobile ili kobile s ždrijebadi koja siše; druge kobile*), pastuhe (*za raspolod; druge*) i uštrojene (*uškopljene*) konje (*bez razlike dobi*).

Kod goveda (također bivola) država je bila još preciznija. Dijelila ih je na mlada goveda do godine dana (*muška telad neuškopljena, ženska telad, muška telad uškopljena*), bikove (*neuškopljene starije od godine dana*), junice starije od godine dana (*koje još nijesu skotne; skotne*), krave i volovi (*uškopljeni*). Uškopljeni volovi opet su se dijelili na starije, od jedne pa do tri godine (*još neupotrebljeni za tegljenje ili tovljenje; upotrebljeni za tegljenje; upotrebljeni za tovljenje*) i na starije od tri godine (*upotrebljeni za tegljenje; upotrebljeni za tovljenje*). Naravno, nije bilo vola koji bi nakon tri godine života bio još neupotrijebljen, ni upregnut ni zaklan.

Iza goveda slijede mazge, mule i magarci, a za njima koze bez razlike dobi i spola. S ovcama je već drukčije. Razdijeljene su na *mlade ovce, mlađe od godine dana* i *ovce starije od godine dana*. Među njima su posebno *ovnovi (neuškopljeni)*, *ženke* i *škopci*. Svinje su dijelili na tri kategorije:

praščiće (odojčad do tri mjeseca), prasad do godine dana i na svinje starije od godine dana, i to neraste za rasplod, krmače za rasplod i druge svinje. Državu je zanimao i broj košnica, koje su se dijelile na pomične, nepomične i mješovite. Zadnja je bila na redu perad. Kokoši, guske i patke su se upisivale odvojeno, a sva druga perad zajedno.

3.3. Vrijeme popisa

Sasvim na kraju posljednje stranice popisnoga lista ostavljen je prostor za potpis i datum. Ali vremensko praćenje popisa (ispunjavanje popisnih listova) nije moguće ako povjerenik za popisivanje nije ispunio svoju dužnost te upisao datum i stavio potpis. Popisanoj osobi bila je zakonska dužnost potpisati se na prijavnicu, zato je svaka potpisana i datirana jer je matični ured inače ne bi primio. Kod upisnika je to stvar dobre volje pojedinih povjerenika za popisivanje. Koparski su se potpisali na svaki upisnik, piranski ni na jedan. Inače je po tom pitanju bilo nekih nedoumica, iako je zakon jasan (vidi prilog 19). To se vidi iz sastanka državnoga revizora s povjerenicima za popisivanje Poreštine. Na kraju sastanka povjerenike je zanimalo tko se mora potpisati na upisnik, glavar kućanstva, povjerenik za popisivanje ili čak obojica. Državni revizor Bartolomeo Fava odgovorio je da je po njegovu to pravo popisane osobe i dužnost povjerenika, ali da će točan odgovor potražiti kod nadređenih.

Na tršćanskim (vidi prilog 6 i 7) i ljubljanskim (vidi prilog 15) prijavnicama odmah ispod naslova piše da ih je pravilno ispunjene potrebno predati kućevlasniku ili njegovu opunomoćeniku do 3. siječnja 1911. godine. Ali neki stanovnici Trsta do toga datuma prijavnice još nisu ni dobili pa je rok za njihovu predaju produžen do 15. siječnja⁸³. Kućne mape morale su se predati do 5. siječnja. Do tog je datuma predana većina ljubljanskih prijavnica (kućnih mapa), ali pojedine su stizale sve do kraja mjeseca. Rokovi predaje na upisnicima nisu određeni.

Koparski povjerenici za popisivanje su za popis sela Planjave (*Plagnava*, 4.1.), Srgaša (*Sergassi*, 8.1.), Manžana (*Manzano*, 13.1.), i Župančiča (*Zupančiči*, 14.1.) trebali po jedan dan, a za Šmarje (*Monte*, 10.-12. 1.) tri dana. U danima kada nisu bili po selima, popisivali su grad. Tako se popis Kopa vukao do kraja mjeseca (29.1.).

⁸³ Čermelj L. *O ljudskom štetju v Trstu leta 1910*: In memoriam dr. Josipa Wilfana. Anali Jadranskog instituta, II, Zagreb. 1958, str. 15.

Piranski općinski činovnici sustavno nisu bilježili datume, dok je piranski župnik (*Fonda*) svoj formular potpisao 8. siječnja 1911., kaštelanski župnik (*Mandic*) svoj 31. siječnja 1911., a komandant financijalne straže na sečovaljskim solanama (*Carl Gross*) članove svoje vojarne (vidi prilog 4) upisao je u upisnik 26. siječnja 1911. godine. Iz toga proizlazi da su se državni i crkveni službenici u Piranu držali zakona o popisu stanovništva, a općinski nisu.

Državni revizor (Bartolomeo Fava) u Poreču je 13. siječnja 1911. na sastanku s povjerenicima za popisivanje (Carlo Torcello i Giovanni Crosilla) koji su popisivali Poreštinu doznao da su do navedenoga datuma popisani općina Šterna i mjesto Grožnjan. Torcello i Crosilla su predviđali da će im biti potrebno još pet dana za popis sela oko Grožnjana, te općina Kostanjica, Kuberton i Završje (vidi prilog 19). Iz pritužbe porečkoga odvjetnika dr. Ivana Zuccona može se razabrati da do kraja prvoga tjedna u veljači popis stanovništva u Poreču još nije bio dovršen (vidi prilog 23).

3.4. Revizije

Svi popisni listovi, kućne mape s prijavnicama i upisnici morali su iz ruku kućevlasnika ili povjerenika za popisivanje na daljnju obradu u općinski matični ured. Tu su ih službenici zaduženi za popis stanovništva dopunili i ispravili pogriješke koje su nastale zbog neznanja, nepismenosti ili slaboga pamćenja sudionika popisa.

Zbog potreba carske vojske morali su provjeravati ima li svaki mladić rođen između 1891. i 1901. godine u popisnom listu potvrdu o rođenju (*fede di nascita*). Taj obrazac ispunjavali su župnici na osnovi podataka iz matičnih knjiga. Župnici u gradovima (kao *Fonda* u Piranu) upotrebljavali su obrasce na talijanskom jeziku, oni po selima (kao *Volk* u Šmarjama) na slovenskom, a župnik u Kaštelu (*Giovanni Mandic*) ispunjavao je četverojezične (njemačko-talijansko-slovensko-hrvatske). Najzanimljivije potvrde o rođenju sadrži tršćansko gradivo. Zbog velikoga broja doseljenika, potvrde o rođenju stizale su iz svih područja Monarhije, a potpisivali su ih svećenici različitih vjera. U Piranu te potvrde uopće nisu upotrebljavali. Očuvane su samo neke, od mladića rođenih izvan teritorija piranske općine. Općinski službenici imali su dobar administrativni pregled prirodnoga kretanja stanovništva, a i uzorno vođene matične knjige, tako da te (inače zakonom o popisu stanovništva predviđene) potvrde o krštenju za domaće stanovništvo nisu ni koristili. Mladiće, zanimljive ministarstvu rata (godišta od 1891. do 1901.), označivali su crvenom bojom na lijevom rubu tablice o stanovništvu.

Prva, zakonom predviđena općinska revizija, počela je u trenutku kad je matični ured primio povjerenikove upisnike ili kućevlasnikove kućne mape s prijavnicama. U naseljima s malim brojem stanovnika, izvedena je relativno brzo, dok se u većim naseljima (iako ne samo tamo, vidi prilog 24) znala i zavući. Tršćanska općinska uprava svoju reviziju počela je 17. siječnja 1911., a rezultate je objavila tek 20. srpnja 1911⁸⁴. Ako nije bilo državne intervencije (revizije), predajom izvješća o radu, općinski činovnici zaduženi za popis stanovništva, završili bi svoj posao. Sabrani rezultati popisa poslani su Središnjoj statističkoj komisiji u Beču, koja ih je 1918. objavila u SOR-u.

Druga, državna revizija, prvi je put provedena baš u popisu 1910. Pripadnici slovenskog i hrvatskog nacionalnog pokreta nezadovoljni s izvođenjem svih triju dotadašnjih popisa stanovništva s rubrikom o jeziku *općenja*, na ovaj četvrti dobro su se organizirali i pripremili. Još prije početka popisa, u časopisima i na javnim tribinama, upozoravali su svoje simpatizere kako treba ispunjavati rubriku br. 13, odnosno što treba odgovarati povjereniku za popisivanje na pitanje br. 13. Tijekom popisa redovito su prijavljivali počinjene nepravilnosti povjerenika za popisivanje ili nedozvoljene pritiske kućevlasnika. Nakon objave (općinskih) rezultata, slijedile su manifestacije ogorčenja, službene pritužbe ministarstvu unutarnjih poslova i (neugodna) poslanička pitanja nacionalističkih poslanika u zemaljskom (Poreč) i državnom (Beč) saboru. Uzrok najvećega broja pritužaba (vidi priloge 17, 18, 20 i 23) bila je popisna rubrika br. 13, u koju se upisivao jezik anketirane osobe. Ta se rubrika u popisu stanovništva 1910. pojavljuje već četvrti put, tako da je država kroz višedesetljetno iskustvo upoznala varjabilnost pojma „Umgangsprache“. Računajući na mogućnost zloupotrebe od strane izvođača (općine), država se zaštitila člankom o državnoj reviziji popisnih rezultata na svim područjima gdje bi bile otkrivene očite nepravilnosti u provođenju zakona o popisu stanovništva. U tom bi slučaju državni revizori pregledali (revidirali) sve sporne popisne listove, ispravili ustanovljene nepravilnosti i nove rezultate poslali u Beč. Tamo su ih uvažili umjesto starih i objavili u SOR-u.⁸⁵

Uzmimo primjerice Trst. Do kraja siječnja općinski matični ured prikupio je sve kućne mape s prijavnicama. Zatim mu je trebalo pola godine za obradu podataka, a rezultati su objavljeni u srpnju.

⁸⁴ Čermelj L. *O ljudskom štetju v Trstu leta 1910*: In memoriam dr. Josipa Wilfana. Anali Jadranskog instituta, II, Zagreb. 1958, str. 21.

⁸⁵ Tako je u Trstu broj osoba sa slovenskim jezikom podignut gotovo za 20.000, s njemačkim za oko 2.000 i hrvatskim za nešto manje od 1.000, a broj osoba s talijanskim jezikom smanjen je za 23.000. U Gorici je nakon revizije 4.000 više govorilo slovenskim jezikom (vidi Purini P. *Le metamorfosi etniche di Trieste nel periodo 1914-1919*. Annales, Series Historia et Sociologia, XII, 2. Kopar. 2002, str. 344).

Još prije toga, slovenski nacionalisti demonstrirali su zbog nepravilnosti koje su se događale prilikom popisa, a nakon objave općinskih rezultata, sljedile su erupcije nezadovoljstva. To je tada bilo dovoljno za državnu intervenciju koja je općinskoj administraciji najavljena (samo!) tjedan dana nakon objave općinskih rezultata. Još prije te objave, država je od općine zatražila (i dobila) sve popisno gradivo za tršćansku općinu (preko 20 dužnih metara svežnjeva kućnih mapa s prijavnicama – vidi sliku br. 2).

To popisno gradivo pregledalo je osam revizora koji su uz pomoć policijskih činovnika u dva mjeseca, od kraja kolovoza do kraja listopada revidirali desetinu svih prijavnica⁸⁶. Posljedice revizije vide se i na samim prijavnicama, jer je svaka revidirana bila pečaćena posebnim revizorovim pečatom.

Slično je bilo i u Gorici. Budući da je Gorica puno manja od Trsta, moglo se ići i u detalje. Krajem listopada popisom nezadovoljno stanovništvo pozvano je na ispunjavanje protokola.⁸⁷ To je dokument od jedne stranice na kojem su zabilježene pogriješke na prijavnici. Taj list je onda bio osnova za reviziju podataka u rubrici br. 13 i pečaćenje prijavnice. Na osnovi tih spoznaja moguće je zaključiti da je državna revizija izvršena i u Kopru, jer je svaki sačuvani koparski upisnik pečaćen (vidi prilog br. 12). Samo, tršćanski su revizori upotrebljavali zelenu, a koparski crvenu tintu. Na koparskim upisnicima, državni revizor intervenirao je samo jedanput. I baš zbog te jedne pogriješke koparskoga povjerenika za popisivanje, došlo je do državne revizije. Naime, povjerenik za popisivanje koji je ispunjavao upisnik za samostan svete Ane, svim redovnicima u njemu upisao je talijanski jezik. Prior samostana (*Cociancich*) je reagirao, a država odredila reviziju.⁸⁸ Kako je već rečeno, iako je

⁸⁶ de Castro D. *La revisione luogotenenziale del censimento austriaco del 1910 a Trieste*. Rivista Italiana di economia demografia e statistica, XXXI, pos. br. Torino. 1977, str. 140–141.

⁸⁷ Archivio storico provinciale di Gorizia, Censimenti, Censimento 1910 – buste 106-124.

⁸⁸ U samostanu svete Ane živjelo je 25 redovnika. Prior je bio *Matteo Cociancich* iz okolice Kopra. Pored njega, slovenski je govorilo još deveterica braće, trojica iz okolice Gorice, četverica Kranjca i Istranin sa samoga ruba poluotoka (Prešnica). Osmerica ih je govorila talijanski, trojica iz Istre, dvojica s Apeninskoga poluotoka, te po jedan iz Furlanije, Trsta i Rijeke. Najmanje se njih služilo hrvatskim jezikom, četverica iz Dalmacije te trojica s kvarnerskih otoka tada dijelom Istarske provincije. Inače se je osim u samostanima, hrvatski i slovenski govorilo još i u državnoj upravi, zatvorima (900 zatvorenika i 100 stražara; Jakovljević, B. (1996.): Učiteljska škola u Kopru i školovanje Hrvatskih učitelja. *Annales, Series Historia et Sociologia*, VI, 8. Koper, str. 215), u učiteljskoj školi (Cencić M. *Šola za znanje učiteljev*. Koper. Založba Annales. 2004, str. 48) i u mnogim domovima.

državni revizor (*der k.k. Bezirkshauptmann Rosseny*) pregledao sve koparske upisnike, popravljao je samo dvije s podacima o stanovnicima samostana (vidi prilog 11 i 12).

Iz dokumenata u prilogu (prilog 21 i 22) vidi se da je državni činovnik, savjetnik za šume, Bartolomeo Fava, 13. siječnja revidirao upisnike za Grožnjan, 17. siječnja za Motovun, 20. siječnja za Vižinadu, Svetu Nedelju, Kaštelir i Šternu, a državni revizor (Commisario disrettuale) dr. Carlo Kohenlehen 27. siječnja upisnike Livada. Te su revizije bile reakcija na poplavu prijava i pritužaba, koje su na porečko glavarstvo slali oštećeni stanovnici (vidi priloge 17, 20 i 23) ili povjerenici za popisivanje (vidi prilog 18).

Takvim načinom popisa bili su nezadovoljni i u susjednim naseljima: Škofije, Pobegi i Bertoki⁸⁹ kao i u mnogim drugim predjelima Monarhije⁹⁰. Ipak se s obzirom na broj revidiranoga stanovništva može reći da su državne revizije bile relativno rijetke. Nakon obavljenoga posla, državna revizijska komisija bila je dužna revidirane popisne listove vratiti vlasniku, odnosno Općini.

U mjesecima prije popisa osjećala se napetost slična onoj prije izbora. Nacionalisti su organizirali mitinge⁹¹, sistematično nastupali u novinama i javnosti⁹² i na mnoge načine izražavali svoje poglede na popis stanovništva, odnosno na rubriku broj 13. Jer, kako je već Brix ustanovio, „kod nacionalnih pitanja statistika uvijek ima i političku dimenziju“⁹³.

4. TIJEK POPISA U PIRANSKOJ OPĆINI

Piranski su povjerenici za popisivanje 1910. morali popisati više od 500 objekata i gotovo 2.000 osoba više nego njihovi prethodnici na istom teritoriju desetljeće ranije. Taj građevinski i

⁸⁹ Grafenauer B. *Miti o Istri in resnica istrskega polotoka*. Acta Histriae, I. Kopar – Milje. 1993, str. 13.

⁹⁰ Brix E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2, Ljubljana. 1987, str. 304–306.

⁹¹ Kramar J. *Narodna prebuja istrskih Slovencev*. Kopar. Lipa. 1991, str. 61.

⁹² Čuček F. *Vpisal se je med Nemce, dasiravno komaj za silo nemško tolče*. Zgodovina za vse, XIV, 2. Celje. 2007, str. 61.

⁹³ Brix E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2, Ljubljana. 1987, str. 299.

demografski veliki nagli porast (boom) najevidentniji je u Portorožu, koji je u desetljeću gotovo udvostručio broj kuća i stanovnika.⁹⁴

Inače je najviše novih objekata izgrađeno u k.o. Piran okolica, gdje su predstavljali četvrtinu svih objekata u k.o. Te su nove gradnje sa svojim funkcijama⁹⁵ pridonijele razvoju Lucije, Sečovlja i Strunjana u lokalna središta. U svakom od njih izgrađena je po desetina novih objekata. Polovica su bile stambene zgrade. Drugu polovicu su u Luciji sačinjavali željeznička stanica, gostionica, radnja za najam zaprežnih kola, postolarska radionica i škola, u Sečovlju kovačnica, dvije trgovine, obiteljsko udruženje (*circolo familiare*), škola i kapelanija, a u Strunjanu trgovina, škola, obiteljsko udruženje i hotel.

Čak nešto viši bio je udjel novogradnji u k.o. Savudrija, iako je u istom razdoblju izgrađeno manje objekata (17). Osim Sv. Petra, koji je imao četiri kuće manje i solana s propadajućim objektima sve su k.o. u općini povećale svoj kućni fond u prosjeku za 4%, što znači da je u k.o. Kaštel, Nova Vas i Piran-grad svaka 25. kuća novijega datuma. Iznimka je selo Padna gdje je 8 novogradnji predstavljalo desetinu kuća u selu. Tih 4% značilo je u Kaštelu 9 kuća, u Novoj Vasi 2, a u gradu 38. Iz poznatih razloga, napuštene kuće u solanama nisu uzimane u obzir.

U desetljeću 1900. – 1910. gradsko se stanovništvo povećalo za 373 osobe, okolina za 856, Portorož 401, Kaštel 64, Savudrija 93, Nova Vas 19, Padna 44 i Sveti Peter 35. Samo u solanama broj se stanovnika smanjio.

⁹⁴ Dr. Depangher je na sjednici općinskoga vijeća (ZSOV) 6. 11. 1909. kao općinski vijećnik, predsjednik portoroške „zdravstvene komisije“ (commissione del luogo di cura Porto-Rose; s početkom 20. st. ime se naselja više ne piše odvojeno) i stanovnik Portoroža u ime sugrađana zamolio Općinu da stanovnicima toga naselja omogući javnu rasvjetu i u zimskim mjesecima. U svom govoru molbu je opravdavao činjenicama da se Portorož brzo razvija, da je u zadnjim godinama bilo izgrađeno više od 100 kuća i barem 15 turističkih objekata te da u ljetnoj sezoni u njemu boravi 3 do 4.000 osoba. Jak utjecaj na portoroški urbanizam imao je posjet c.k. namjesnika iz Trsta početkom ljeta 1908. godine. Posljedica njegova susreta i razgovora s navedenim Depangherom bila je konferencija o urbanističkom razvoju Portoroža u Trstu. Među ostalim na njoj se ustanovila potreba za urbanističkim nacrtom naselja (Piano regolatore per le nuove costruzioni; Pletikosić I. *Organizirani turizam v Portorožu v luči zapisnikov sej Piranskega občinskega sveta (1894–1912)*. V: Knez, D. (ed.): Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Slovensko muzejsko društvo. Portorož. 2005a, str. 105).

⁹⁵ Ugostiteljstvo i turizam bili su pod strogim nadzorom općinskoga vijeća. Privatnik je radnu dozvolu morao tražiti u općini. Općinsko vijeće bi onda na svojoj sjednici molbu prihvatilo (voto favorevole) ili odbacilo (voto non favorevole). Iznimka je bio Portorož gdje je zbog dogovora između općine i države o unaprjeđivanju portoroškoga turizma, općinski „voto non favorevole“ nije bio moguć. No, mogli su primjerice ograničiti trajanje večernjega bala.

Pored većega broja kuća i ljudi, zbog tehničkoga i ekonomskoga napretka, popis stanovništva 1910. u piranskoj je općini proveden puno brže nego 1900. Povjerenici za popisivanje koji su popisali grad, na posao su otišli pješice kao i na prošlom popisu, dok su povjerenici svih drugih dijelova općine u siječnju 1911. upotrijebili tramvaj ili vlak. Ovaj je najviše koristio povjerenicima za popisivanje Kaštela i Savudrije. Radnu opremu piranskih povjerenika činila je olovka (umjesto nalivpera s tintom) i hrpe upisnika. Svakoj kući s kućnim brojem bila je namijenjena barem jedna. Ako je u kući živjelo više od 14 osoba, povjerenik je morao ispuniti novi upisnik.

Na upisnicima ima samo nekoliko različitih rukopisa (kaligrafija), tako da se točno vidi koje su dijelove općine popisivali pojedini povjerenici. Sve upisnike, osim četiriju, ispunili su općinski službenici. Dva su ispunili državni činovnici (financijska policija), a dva, uvjetno rečeno, lokalni župnici. Njihove obavijesti o članovima obitelji *Delic (Limignano 305)* i *Greblo (Castelvenere 220)* samo su nalijepljeni u prazne upisnike. To je bilo brže i lakše od prepisivanja.

Općenito su upisnici za grad ispunjavani pažljivije i pravilnije od onih za agrarno zaleđe. Kao da se je povjerenicima zaleđa više žurilo. Kod brzoga ispunjavanja upisnika, upotrebljavali su razne kratice, a neke njima logične odgovore nisu ni pisali.⁹⁶

Pored obveznih upisa u rubrike, povjerenici za popisivanje na upisnike su bilježili i napomene, koje jasno ukazuju na poteškoće koje su imali u radu. Takve su bilješke najčešće bile na upisnicima nenaseljenih (*vuota*) kuća u kojima boravak više nije bio moguć. Pored obveznih *vuota* ili *disabitata* kod takvih objekata, povjerenik bi na naslovnu stranicu upisnika upisao još *per noi demolita* ili *ridotta in staleggio, in costruzione, da costruirsi ...*

Povjerenici za popisivanje zaleđa susretali su se s neprilikama i poteškoćama kojih u gradu nije bilo. Čak trojica seljaka iz Šentjana (sva trojica sa slovenskim jezikom – vidi prilog 3) nisu htjela odgovarati na postavljena pitanja. Na jednom od njihovih upisnika piše *non vuol risponder, ha detto che non avemo diritto di chiedere nulla*. Budući da su sva tri navedena upisnika ispunjena, znači da je povjereniku u nekom idućem pokušaju ipak uspjelo. Više puta na upisnik su napisali *per noi, questa casa non esiste (città 1010, S. Bortolo 988)*. Na upisnik za k. br. 884 (k.o. Piran okolica) u rubriku o

⁹⁶ Primjerice, kod predškolske djece nisu upisivali *bambino*. Po datumu rođenja vidi se da ne može biti drugo, a i upisivani su nakon roditelja i starije braće i sestara. Ili, ako su podatci bili u rubrici o mjestu rođenja jednaki kao u sljedećoj rubrici o građanstvu, tu drugu nisu ni ispunjavali.

mjestu upisali su *Portorose* i dodali *attenti, per noi questo è Portorose*. Jedinoj naseljenoj kući na strunjanskim solanama nisu znali odrediti kućni broj. Na upisniku piše: *Numero non certo, forse 19*. Na upisniku za kućni br. k.o. Savudrija 58 (*Zoppelia 58*) napisano je da svi navode drugi kućni broj (*dicono tutti 28*), a na upisniku s predzadnjim kućnim brojem u k.o. Savudrija da treba kući dati novi broj (*dare nuovo N.*). U neke su kuće povjerenici navraćali više puta. Pri prvom posjetu na upisnik bi napisali da nisu popisali sve osobe u kući (*incompleta*), a nakon uspješnoga posjeta tu primjedbu bi samo precrtali. Spomena je vrijedna i primjedba povjerenika koji je ispunio upisnik za kućni broj Arze 956. Piše: *dal 800-956 46 Slov*. I zaista, od k. br. 800 do k. br. 956 točno 46 osoba ima upisan slovenski jezik. Usput su ih brojili da ih ne bi nabrojili previše.

Povjerenici za popisivanje najočitije su kršili zakon o popisu stanovništva time što su upisnike ispunjavali običnom olovkom. Tintom su ispunjena samo ona četiri upisnika (od cca 1900), koje nisu ispunjavali općinski povjerenici, već državni službenici ili svećenici. Državno i crkveno osoblje znalo je pravila i pridržavalo ih se, a općinsko ih je shvaćalo na svoj način. Piranski slučaj nije usamljen, jer ispunjavanje upisnika olovkom bila je praksa po svoj Istri (vidi priloge 20 i 23). Iznimka je bio Kopar. Povjerenici toga regionalnoga središta savjesno su ispunili svoju zadaću. Pravilno su ispunjavali sve rubrike (nisu ih ostavljali praznima), pisali tintom, upisivali datume, potpisivali se i u upisnike stavljali potvrde o rođenju. Ali zbog jedne greške (talijanizacija 17 osoba; talijanski jezik bio je upisan desetorici redovnika koji su govorili slovenski i sedmorici koji su govorili hrvatski; vidi prilog 12), posjetio ih je državni revizor.

Kršenje zakona vidi se i u rubrici br. 13, u koju su povjerenici namjerno upisivali nedopuštene podatke, primjerice dva jezika *općenja* (iako je bio dopušten upis samo jednoga) ili nepostojeći jezik (*lingua d'uso slava*), ili su ju čak ostavljali praznom.

Kad su povjerenici za popisivanje predali upisnike u općinski matični ured, počela je zakonom određena općinska revizija. Općinski činovnici zaduženi za popis stanovništva, upisnike su pregledali i po potrebi popravili pogreške. Najviše je popravaka (drugi rukopis i olovka druge boje) bilo u rubrici o mjestu rođenja i državljanstvu. Obično podatci o mjestu, općini i zemlji rođenja nisu bili upisani u pravilnom redosljedu ili su bili pogrešni. Često su se u gospodarskim rubrikama zamjenjivali podatci o zanimanju i zaposlenju. Prilikom općinske revizije, crvenom kvačicom označena je generacija muškaraca 1891. – 1901. Pored većine legitimnih intervencija, općinski su si

revizori dopuštali i neke nezakonite postupke, kao što je bilo mijenjanje upisanoga jezika u rubrici 13 (vidi prilog 5).

Nakon tih popravaka, uslijedilo je zbrajanje, a rezultati su poslani državnoj statističkoj komisiji. Navedeni općinski službenici koji su revidirali terenski rad povjerenika za popisivanje, vrlo su značajna karika u popisu stanovništva jer su odgovorni za sve razlike između podataka u SOR-u i onih u upisnicima. U biti, za razlike koje ne bi smjele postojati.

Nakon izvedenoga popisa i općinske revizije, upisnici su razdijeljeni na serije po sto kućnih brojeva i konopcem vezani u svežnjeve, a rezultati još prije završetka Prvoga svjetskoga rata objavljeni su u SOR-u (vidi prilog 1). Ti bi rezultati morali biti istovjetni s onima u upisnicima, ali zbog djelovanja općinskih revizora nisu. Najveće su razlike u broju kuća i stanovnika po pojedinim popisnim frakcijama (kontradama) i u jezičnom sastavu stanovništva.

5. REZULTATI POPISA

5.1. Mjesto popisa

Samo poneki upisnici imaju ispunjene sve četiri rubrike (zemlja, politički kotar, mjesna općina, mjesto), nužne za najprecizniju lokaciju u prostoru. Povjerenici za popisivanje koji su popisivali grad, te su rubrike sasvim ignorirali i ostavljali prazne (neispunjene) ili upisivali samo *città*. Popisivači gradskoga zaleđa redovito su ispunjavali zadnju rubriku o mjestu, a ponekad i predzadnju o općini. U rubriku o mjestu upisivali su imena kontrada, a pod općinu stavljali naziv k.o. To je naravno bilo nepravilno, ali tako se moglo precizno odrediti položaj kuće. Najviše takvih pogrešaka napravljeno je u Strunjanu gdje su umjesto imena općine stavljali ime mjesta (*Strugnano*), a umjesto mjesta upisivali imena pojedinih strunjanskih kontrada ili njihovih dijelova (*Coppo, Madonna, Marsanedo, Puzzol, Ronco, S. Spirito, Valle, Viaro*).

Tako se kao mjesta (a u biti su to k.o.) na piranskim upisnicima popisa stanovništva iz 1910. pojavljuju *Castelvenere, Pirano città, Pirano d'intorni, Saline di Sicciole, Saline di Fasano, Saline di Strugnano, Salvore i Villanova*.

Sam je grad bio razdijeljen na četvrti i ulice, a sva njegova okolica, izuzevši solane, na kontrade. K.o. gradska okolica ih je imala 30. Po abecednom redu su to: *Bosco, Calcinaro, Campolino, Carbonaro, Castignolo, Cavrie, Cellola/Cedola, Cortina, Fiesso, Limignano, Lonzano, Luzzano, Marzanedo, Mostra, (Monte) Madonna, Narguzzano, Nosedo, Paderno, Pantiago, Parezzago, Pazzugo, Ribilla, S. Bernardino, Santiane, San Spirito, Sezza, Spilugola, Valle di Fasano, Valle di Strugnano/Strugnano valle i Vignole.*

Kontrade Cavrie, Calcinaro i Ribilla upisane su u SOR, no povjerenici za popisivanje ih ne spominju jer na području tih kontrada nije bilo objekata s kućnim brojem. Da bi što preciznije odredili položaj kuće, na gusto su naseljenim područjima povjerenici upisivali toponime dijelova kontrada, kao *Arze, Battifreddo, Calcerigge, Casarole, Cavedo, Comedon, Costa, Croce bianca, Gorgo, Grimaneria, Lagrimona, Mogoron, Pazzugo-Borgola, Piscine, Portorose, Puzzol, Rastell, Risente, Ronco, S. Bartolomeo, S. Martino, S. Croce, Santa Lucia, S. Onofrio, Sicciole, Strugnano Coppo, Valetta, Val Fassina i Viaro.* Za popis k.o. Piran – okolica općinski su službenici upotrijebili 56 zemljopisnih imena. Veliku većinu njih bilježi i SOR, koji propušta samo kontrade *Borgola, Croce Bianca, Portorose i Valetta,* te donosi još devet imena, koja povjerenici za popisivanje nisu upotrebljavali (Calcinara, Caverie, Ceredo, Rolle, Rovedo, S. Basso, S. Cristoforo, S. Odorico, Valle di Parezzago). Kako su se podatci iz upisnika pretvorili u podatke objavljene u SOR-u, znaju samo izvođači popisa. Koristeći dijalekt, redovito su izostavljali krajnje slovo o (*Limignan, Lonzan, Luzzan, Narguzzan, Valle di Fasan, Valle di Strugnan ...*).

Nova Vas je imala osam kontrada (Bagenza, Dela, Fernetto, Fratta, Retto, Sezze, Trepei, Villa nova). SOR pored samoga sela navodi još Cortivo Gorella, a povjerenik za popisivanje koji je obradio selo, na sve upisnike napisao je samo *Villanova.* K.o. Kaštel bila je sastavljena od 29 kontrada (*Caldania, Capitania, Casabianca, Castelvenere, Colombania, Corsia, Costiera, Fineda, Fratrizza/Frattia, Gadori/Gardere, Madonna del Carso, Marcovaz, Mazzuria, Medeghia, Melottia, (Monte) Pistan, Montrin, Morosia, Paledeghia, Piovania, Punta, Schiavonia, Simonettia, Spezziaria, Taviania/Sestia/Testia, Venieria/Vignaria/Mafra, Visinada, Volpia i Uchi/Vucchi*). Sve, osim dvije nenaseljene (Fineda, Punta) bilježe i piranski povjerenici, spominjući još nekoliko lokalnih kaštelanskih toponima (*Buscina, Borisovaz/contrada Spizzamiglio, Casarole, Chia S. Odorico, Scodelin i Zarottia*). U SOR-u nema kontrada *Borisovaz, Buscina, Chia S. Odorico i Paledeghia,* dok su uključene Cortesina i Ferfoggia koje povjerenici ne spominju. Neka zemljopisna imena na upisnicima nešto se razlikuju od istih imena zapisanih u SOR-u. Te razlike obično su minimalne

(Gadere, Mazzoria, Monte dei Pistani, Montrino, Scudelin, Vuchi), veći je problem kad ima jedna kontrada, a više imena.

Piransku „prekomorsku koloniju“ Savudriju sačinjavalo je 16 kontrada. Pored strme i neupotrebljive obale (*Costiera*) još *Alberi, Borosia, Bruttia, Corona, Franceschia, Groppia (Barboi), Mazzoria, Medeghia, Monte, Salvore, S. Pietro, Selvella, Stanzia Grande, Valfontane, Volparia i Zoppelia. Canegra, Cernigrad, Porto Madonna, Siparina, Striccia i Valizza* su pozicije unutar nabrojanih kontrada. U k.o. Savudrija najmanja je razlika između broja kuća po pojedinoj kontradi s obzirom na SOR. Ne podudaraju se samo četiri kontrade, a razlike su minimalne. Povjerenici na terenu upisivali su *Bruttija*, dok je u SOR (ljepše) *Boruttija*. Kontradi *Groppia* popisivač je uvijek dodavao ime vlasnika (*Groppia Barboi*). Bečki izvor ne spominje toponime *Canegra* i *Striccia*. Ponekad se broj kuća po kontradama u oba izvora i podudara, no uglavnom je različit. Te razlike su obično male, a ukupan broj kuća po k.o. u obama je izvorima uvijek jednak (Savudrija 69 i Kaštel 229). Kako različiti izvori nude različitu poziciju kuća, tako je različito pozicioniran i razmještaj stanovnika i domaćih životinja.

Malo više od 12 godina nakon ovoga popisa stanovništva (29. 3. 1923.) talijanski je kralj potpisao dekret br. 800, s kojim je ozakonio talijanska imena svih naselja u Julijskoj krajini.⁹⁷ Taj dekret stupio je na snagu na dan objave u Narodnim novinama Kraljevine Italije (*Gazzetta Ufficiale*) 27. travnja iste godine. Piranski povjerenici za popisivanje 1910. imena naselja upisivali su kao da su se držali toga dekreta, isključivo u talijanskom obliku.

Pored upisnika, najviše podataka o piranskim kontradama nude službene statističke publikacije. Osnovne su SOR i Leksikon općina za Austro-ilirsko Primorje⁹⁸.

⁹⁷ Na temelju toga dekreta Società Alpina delle Giulie još iste je godine objavila brošuru s naslovom *I nomi ufficiali della Venezia Giulia e della Provincia di Zara*.

⁹⁸ Precizan pregled popisnih frakcija (kontrada) s popisom obitelji (prezimana) koje obitavaju u njima, nalazi se u *Cadastre National dell' Istrie* (1946, str. 523-542). Piranske kontrade navodi i Perselli, (G. *I Censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936*. Etnia IV. Rovinj. Centro di ricerche storiche. 1993, str. 252-256.), ali manjkavo, kao da mu ovdje navedena literatura nije bila dostupna. Puno je bolje to napravio Korenčić (M. *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*, JAZU, knjiga 54. Zagreb. 1979, str. 129-133.), koji je (na žalost) obradio samo teritorij općine južno od Dragonje. S toponimima u piranskoj općini bavio se još Gravisi (1932.) i u novije vrijeme piranska Talijanska zajednica (Comunità degli Italiani Giuseppe Tartini) u djelu *Toponomastica piranese* (2003.).

5.2. Adrese i vlasništvo

Povjerenici za popisivanje morali bi u gornji desni kut naslovne stranice upisnika upisati tri podatka: ime ulice ili trga, kućni broj i ime i prezime vlasnika kuće. U gradu su samo najznačajnije ulice imale imena, a izvan gradskih zidina nije bilo ni trgova ni ulica pa su piranski povjerenici ispunjavali samo rubrike o k. br. i vlasniku kuće.

K.o. Piran grad imala je 1.018 kućnih brojeva, a očuvani su podatci za 554 kuće. U k.o. Piran okolica bilo je 1.007 kuća s kućnim brojem a sačuvano je 907 upisnika. Velika je sreća za istraživača ako su očuvani baš svi upisnici za pojedinu k.o. kao u primjeru solana (6 kuća), k.o. Novu vas (59 kuća), k.o. Kaštel (229) i k.o. Savudrija (69). Očuvano gradivo popisa stanovništva piranske općine iz 1910. tako čine podatci za 1.824 objekta s kućnim brojem.

S obzirom na vlasništvo, te objekte možemo svrstati u četiri različite grupe: na državno (*proprietà dello Stato, Sovrano erario*), općinsko (*comune, municipio*), crkveno i drugo privatno vlasništvo pojedinaca ili raznih ustanova (pr. *Società dell Casino* ili *Consorzio delle saline*). Privatno vlasništvo prevladavalo je u svim k.o. osim na državnim solanama. Tamo su stare i neupotrebljavane kuće nezadrživo propadale (zbog prelaska u državne ruke i posljedično, novoga načina i nove organizacije proizvodnje soli), ali gradili su se i novi objekti kao električna centrala (*Centrale elettrica*). Pored solana i vojarna c.k. financijske straže na njima u državnom vlasništvu su bile i sve željezničke postaje (osim portoroške) na pruzi Poreč – Trst.

Crkveno vlasništvo, odnosno vlasništvo Katoličke crkve u piranskoj općini dijelilo se na imanja pojedinih župa (Piran, Kaštel, Savudrija) i triju samostana. Najbogatija su bila piranska Mala braća. Pored samostana u gradu, čiji upisnik nije očuvan, posjedovali su i cijelu kontradu Tavijanija u k.o. Kaštel i dio kontrade Mazurija u k.o. Savudrija. I benediktinci s Kroga su sa svojim posjedima na brdu i mlinom u dolini bili mnogo bogatiji od franjevacu u Strunjanu, koji su imali samo svetište (*santuario*). Župni su uredi bili u gradu, Kaštelu i Savudriji, a novu kapelaniju u Sečovlju sagradila je općina i zadržala u svom vlasništvu.

Općina je posjedovala dvije velike školske zgrade u gradu i pet manjih u drugim dijelovima općine (Kaštel, Savudrija, Sečovlje, Strunjan, Sv. Lucija). Lokale u općinskoj palači i kazalištu Tartini iznajmljivala je privatnicima, a zgradu carine državi. Svaka kuća u k.o. Savudrija, koja je na upisniku imala upisano *eredità Caccia*, bila je općinsko vlasništvo. Nakon smrti Antonija Caccije, poljoprivredno-ekonomske cjeline nastavljaju s proizvodnjom, samo su se nositelji proizvodnje

(koloni) o svom kolonatskom odnosu sada dogovarali s općinskim vlastima. Stoga, možemo govoriti o općinskim kolonima.

Najčešći oblik privatnoga vlasništva bila je obiteljska kuća. Naravno, i ona je bila samo san svih onih s krajnje lijeve strane Gaussove krivulje, a oni s krajnje desne strane prikazani su na karti br. 23. U društvu, u kojem je najčešća psovka bila „Porca la miseria“ (vražja bijeda), bogatstvo grofova Furegoni, tvorničara Salvetti ili veleposjednika Gabriellija, bilo je zaista neizmjerljivo.

5.3. Namjena piranskih kuća

Po SOR-u u piranskoj je općini 1910. bilo 3.135 objekata s kućnim brojem. Za koliko i koje kuće su podatci očuvani, već je obrađeno u poglavlju o izvorima. Od 1.824 popisane kuće, 401 je bila prazna (*vuota*), odnosno nenastanjana (*demolita, disabitata, in costruzione, da costruirsi*). Nastanjeno je bilo 1.423 objekata.

Najmanje neiskorištenoga stambenoga prostora bilo je u gradu, odnosno tamo gdje je i zemljište bilo najskuplje. Od 554 kuće unutar gradskih zidina, samo je 41 (7,4%) imala oznaku *vuota*. Približno dvostruko više nenaseljenih objekata imala je k.o. Kaštel (od 229 kuća 31 ili 13,5%), a trostruko više k.o. Savudrija i k.o. Nova Vas. S petinom praznih kuća (13 od 59 ili 22%) Nova Vas je bila u općinskom prosjeku, a Savudrija s četvrtinom nenaseljenih objekata (17 od 69 ili 24,6%) malo iznad njega. Naseljenost savudrijskih kuća ovisila je od potražnje kolona i varirala je iz godine u godinu. Najviše neiskorištenoga stambenoga prostora bilo je u k.o. Piran okolica. Tu je bila nenastanjena čak trećina svih kuća ili 229 od 907 objekata s kućnim brojem. Od toga je šest objekata bilo u gradnji (*in costruzione*), a sedam je kuća služilo nekoj djelatnosti iako u njima nitko nije stanovao.

Tako visok udjel nenaseljenih objekata u neposrednom gradskom zaleđu posljedica je vlasničke strukture. Njihovi vlasnici su po pravilu paolani, u gradu nastanjeni seljaci, koji su u tim kućama (kazete, kažete) živjeli samo za vrijeme sezonskih poljskih radova. Broj tih kuća bio je visok

zbog toga što je paolanski zemljišni posjed bio vrlo malen i razdrobljen, a (pa gotovo) svaka zemljišna čestica imala je kažetu i bunar⁹⁹.

Tablica 4.: Naseljenost objekata s kućnim brojem u piranskoj općini 1910.

k. o.	br. kuća po SOR	br. kuća na upisnicama				
		svih	praznih	% praznih	naseljenih	% naseljenih
općina	3.135	1.824	401	22	1.423	78
grad	1.018	554	41	7,4	513	92,6
okolica	1.007	907	299	33	608	67
solane	307	6	301	98	6	2
Nova vas	59	59	13	22	46	78
Kaštel	229	229	31	13,5	198	86,5
Savudrija	69	69	17	24,6	52	75,4

Izvor: SI-PAK-PI-758; SOR.

Više od polovice nastanjenih kuća (793 od 1.423 ili 55,7%) u piranskoj općini, imalo je pored stambene još i agrarnu funkciju. Udjel takvih kuća bio je najveći u Novoj Vasi (97,8%). Tu je samo jedna kuća u kojoj je živio uzdržavani starac bila bez te funkcije. I jedini obrtnik u selu (postolar) imao je staju, što znači da mu je kuća služila i u agrarne svrhe. Slično je bilo na Kaštelu, gdje je od 198 nastanjenih objekata agraru služilo 184 ili 92,9%. Malo manji udjel kuća koje su pored stambene uloge imale i agrarnu bilo je u k.o. Savudriji (43 od 52 kuće, 82,7%). Takvih je kuća u k.o. Piran okolica bilo tri četvrtine (472 od 608 ili 77,6%). Po podacima iz upisnika, polovica objekata na solanama imala je i agrarnu funkciju, a najmanji udjel „seljačkih kuća“ bio je u samome gradu (46 ili 9%).

Velika većina naseljenih objekata (154 od 211 ili 73%), u kojima se vršila neagrarna djelatnost (obrt, trgovina) nalazilo se u gradu. Bilo ih je 154 ili gotovo svaka treća kuća. Vrsta djelatnosti za trećinu tih kuća nija poznata. Među poznatima prednjače trgovine prehrambenim proizvodima. Inače je upitna podjela na obrtnu i trgovinsku djelatnost jer su obrtnici u pravilu u svojim radnjama (kućama) svoje proizvode i prodavali. Sama djelatnost u kući iz naslovne stranice upisnika nije vidljiva. Crticom je označeno da djelatnost postoji, ali ne i koja.¹⁰⁰ Djelatnost se može razabrati iz

⁹⁹ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 41.

¹⁰⁰ Prva stranica upisnika, drugi dio treće točke s naslovom *In caso affermativo, sono questi scopi accessori – alinea b: industriali (compreso il commercio e il traffico)*.

unutrašnjih stranica upisnika, najčešće iz rubrika o gospodarskoj djelatnosti ukućana. O namjeni kuće za obrtnu djelatnost ukazuju podatci o zanimanju vlasnika objekta i o poduzeću (ured) u kojem je stanovnik objekta zaposlen. Tako o namjeni kuće za izvođenje obrtne djelatnosti kazuju upisi poput *affitta letti, albergatore, arotino, bandaio, barbiere, bottaio, caffè(tteria), calzolaio, carpentiere, cartoleria, cochiere, cucinatura pane, drogheria, fabbro, fabbro-meccanico, falegnameria, farmacia, forno, latteria, laboratorio, legare libri, macelleria, noleggio di vetture, oreficeria, orologiaio, osteria, panetteria, pasticceria, ristorante, rigattiere, sartoria, scalpellino, studio avvocato, torchio, trattoria*. Povjerenici za popisivanje na upisnicima su trgovačku djelatnost opisivali riječima *bottega, commercio, dispensa, negozio, spaccia, vendita*. Tako su kuće s trgovačkim djelatnostima zasigurno one kod čijih je vlasnika upisano *bottega de caffè, bottega da calzolaio, commercio in farina, commercio ferramente, commercio in frutta, commercio in legnami, commercio in vini, dispensa tabacchi, negozio bomboni, negozio commestibili, negozio-vendita carbone, negozio domestici, negozio liquori, negozio/comercio manufatture, negozio macchine, spaccia tabacchi, vendita frutti, fruttivendola, vendita gelati, vendita mobili*, kao i kuće u kojima su bila razna skladišta (*depositi mobili, magazzino commestibili*).

Objekti javnoga značaja, označeni su u stavku C treće točke na naslovnoj stranici (*di altro genere-specialmente pubblici*). Njihovo značenje obično je upisano već u naslovu. U Piranu su kao javne zgrade označene: gradska bolnica (*pia casa di ricovero*), dva vrtića (*scuola-asilo infantile, istruzione privata*), muzej (*museo di storia naturale, societa del Casino*) i žandarmerija (*casermagendarmeria*) koja je bila u iznajmljenim prostorima privatne kuće. Pored svih navedenih nastanjenih kuća, intenzivno su se upotrebljavale još četiri s oznakom *vuota (caffè, falegname, istituto, torchio)*.

Još veći udjel nego u gradu imale su zgrade s neagrarnim djelatnostima na državnim solanama. Vojarna financijske straže (*Siccirole 228, prilog 4*), kuća čuvara sečovaljskih solana (*guardia salifera*) i kuća upravitelja strunjanskih solana (*dirigente delle saline, governo saline*) činile su polovicu svih nastanjenih zgrada na solanama.

U zaleđu grada (k.o. Piran okolica) neagrarnu djelatnost imaju upisane 34 kuće ili približno svaka dvadeseta naseljena kuća. Najviše je bilo trgovina. Neke su označene samo općenito (*negozio Strugnano valle 764, S. Bartolomeo 436*), a nekima je i upisano što se u njima prodavalo (*negozio commestibili Parezzago 573, S. Lucia 820, Siccirole 788 i 852, vendita tabacchi, vino e commestibili S. Bartolomeo 438, tabaccheria Calcerigge 4*).

Brojnošću, nakon trgovina slijede gostionice (*osteria*) i mlinovi (*mulino*). Gostionice su bile u Fiesi (49), Strunjanu (130 i 186), Parecagu (573), Lončanu (745) i Sv. Luciji (765). Većina mlinova bila je na rijeci Dragonji (*Lonzan 747, Bosco 756, S. Odorico 753 i 757*), a po jedan na strunjanskom (*Strugnano 188*) i fažanskom potoku (*Fasan 293*). Postolarske radionice nisu bile vezane na vodu i doline, pa su jednakomjernije raspoređene po općini (*Campolino 955, Parezzago 581, S. Lucia 912, Siccirole ?, Spillugola 472*), samo u strunjanskoj dolini nije bilo ni jedne. Sve se druge djelatnosti javljaju rjeđe. Pred samim ulazom u grad bile su: klaonica (*macello Calcerigge 6*) i plinska centrala (*officina gas, riunite fabrice del gas d'Augusta Calcerigge 935*) za gradsku rasvjetu. U Strunjanu je bio hotel (*albergo Strugnano valle 952*)¹⁰¹, u Luciji radnja za iznajmljivanje zaprežnih kola (*noleggjo di carri S Lucia 799*), u Seči električna centrala (*centrale elettrica S. Bartolomeo 1005*) za potrebe solana i u Sečovlju kovačnica (*fabbrio ferraio Siccirole 797*). Industrijska djelatnost dvaju objekata nije ustanovljena. Nastanjeni objekti, u kojima se je vršila javna djelatnost bili su kapelanija (*capellania Siccirole 1006*) i škola (*scuola popolare Siccirole 933*) u Sečovlju, franjevački samostan (*santuario Strugnano 135*) i vojarna financijske straže u Strunjanu te željezničke postaje (*stazione ferroviaria*) u Luciji (*Valle di Fasan 290*) i Seči (*S. Bortolo 769*). Za dvije kuće djelatnost nije razvidna, no najvjerojatnije je na Krogu (*S. Onofrio 723-728*) zabilježen benediktinski samostan (*P.P.R.R. Benedettini*). Pored nabrojenih naseljenih objekata, javna se djelatnost vršila i u nekim praznim zgradama. To su bile javne osnovne škole u Strunjanu (867) i Luciji (934), te crkveno, katoličko obiteljsko udruženje (*circolo familiare*) u Strunjanu (900) i Sečovlju (928).

Na kršu južno od Dragonje stak B ili C imalo je označeno 20 kuća, 12 u k.o. Kaštel i osam u k.o. Savudrija. Udjel takvih kuća među naseljenim objektima s kućnim brojem na Kaštelu je bio gotovo jednak kao u gradskoj okolini, a u Savudriji gotovo trostruko veći. I tu je bilo najviše trgovina (*Gadere 66 i 225, Madonna del Carso 196, Montrino 227, Salvore 59*) i gostionica (*Castelvenere 5, Madonna del Carso 203, Gadere 177, Salvore 51*). U k.o. Kaštel bio je još mlin (*Scudelin 3*) i kovačnica (*fabbro ferraio Castelvenere 6*), a u k.o. Savudrija postolarska radnja (*Salvore 66*), obrt za proizvodnju brodskih kožnih pojaseva za spašavanje (*Fabrica cinture di salvataggio Franceschia 44*), kamenolom (*impresa adriatica, cava Blandini, cava Porto Madonna-Canegra 69*) i objekt sa stanovima za financijske stražare (*appartamenti per i..r. guardia di finanza Salvore 64*) zaposlene u

¹⁰¹ Objekt u vlasništvu Pietra Ruzziera bio je iznajmljen Giovanniju Osani, koji je vodio djelatnost do travnja 1911. kada ga je zamijenio drugi najamnik, Giuseppe de Pase (ZSOV, 12. 4. 1911.).

vojarni (*caserma Porto Madonna 21*). Vojarna inače pripada nenastanjenim objektima kao i dvije uljare (*torchio Gardere 63, Melottia 152*) na Kaštelu, te savudrijska općinska osnovna škola u Medegiji (65). Među ostalim zgradama s neagrarnom djelatnošću bili su u Kaštelu: župni ured (*parrochia Castelvenere 15*) i škola (*Gardere 40*), a u Savudriji župni ured (*Salvore 1*), željeznička postaja (*Salvore 53*) i pošta (u istoj zgradi gdje i *gostionica*).

Tablica 5.: Nastanjeni objekti s obzirom na namjenu.¹⁰²

k. o.	naseljene kuće na upisnicima	ratarska namjena		druge namjene	
		absolutno	%	absolutno	%
općina	1.423	793	55,7	211	14,8
grad	513	46	9	154	30
okolica	608	472	77,6	34	5,6
solane	6	3	50	3	50
Nova vas	46	45	97,8	0	0
Kaštel	198	184	92,9	12	6,1
Savudrija	52	43	82,7	8	15,4

Izvor: SI-PAK-PI-758.

5.4. Stanovništvo

Kad su ispunili sva pitanja o kući, povjerenici za popisivanje počeli su upisivati podatke o ukućanima (stanovništvu). Ti podatci iz prvih rubrika kazuju broj kućanstava, broj članova u kućanstvu i sveukupan broj stanovnika. U upisnicima ih je zabilježeno 10.083. S obzirom na podatke iz SOR-a (15.210, vidi prilog 1) to su dvije trećine (66,3%) cjelokupnoga stanovništva piranske općine. Krajem 1910. grad je imao 7.379 stanovnika. Očuvani su podatci za njih 4.289 što znači da je na izgubljenim upisnicima bilo upisano 3.090 osoba (41,9% građana). Gradska okolica imala je više sreće jer se očuvala velika većina upisnika na kojima su podatci o 3.751 osobi. Na manje od desetine izgubljenih upisnika bilo je popisano 327 ljudi. Dok su podatci o stanovništvu solana prema SOR-u i prema upisnicima identični, sve tri k.o. (Nova Vas, Kaštel, Savudrija) za koje su očuvani svi upisnici, prema upisnicima imaju više stanovnika nego prema SOR-u. Tako je Nova Vas imala po SOR-u 251

¹⁰² Kuće koje su korištene samo za stanovanje nisu prikazane zasebno. Njihov broj razvidan je iz razlike između broja naseljenih kuća i broja kuća koje su pored stambene imale još neku namjenu.

stanovnika, a prema upisnicima 252, Kaštel je prema SOR-u imao 1245, a prema upisnicima 35 više i Savudrija prema SOR-u 471, a prema upisnicima 17 više.

Činjenica je da su povjerenici za popisivanje podatke za tih 50-ak osoba upisali u upisnike, ali ih općinski revizori nisu uvažili i zato ih u SOR-u nema. Koje su to osobe, još je jedna od tajni koje su općinski revizori odnijeli sa sobom u grob. Činjenica je i to da te 53 osobe predstavljaju gotovo 3% stanovništva u tim k.o.

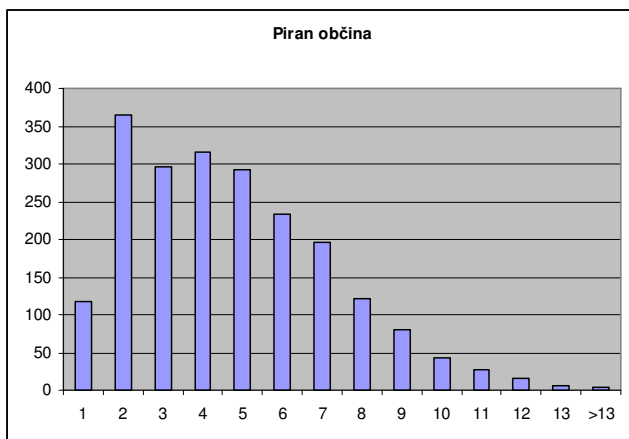
Uvažavajući samo nastanjene objekte s kućnim brojem, u prosječnoj su piranskoj kući živjele dvije osobe više (8,4) nego u prosječnoj kući izvan gradskih zidina (okolica 6,2; Nova Vas 5,5; Kaštel 6,5). U gradu se iznajmljivalo više stambenoga prostora, stoga je u gradskoj kući bilo više kućanstava. Iz agrarnoga zaleđa istupa Savudrija, gdje je u nastanjennoj kući (ne uzimajući u obzir kamenolom s 27 zaposlenih) u prosjeku živjelo 9,2 osobe. I ovdje je razlog visokom broju činjenica da je pod istim krovom živjelo više obitelji, a ne da su one u Savudriji bile veće. Naime, prevladavala su dvočlana, tročlana i četveročlana kućanstva, uglavnom kolonatskim odnosom vezana uz vlasnika zemljišta i kuće. U gradu i Novoj Vasi prednjače dvočlana kućanstva, a u drugim djelovima općine su najučestalija ona s 4 do 7 članova (vidi grafikone 2 – 7).

Kad su općinski revizori ocijenili da je povjerenik upisao proširenu obitelj, razbili bi ju na generacijskoj osnovi, tako da bi roditelji bili u odvojenom kućanstvu od sinova s obitelju. Zato je tako visok udjel dvočlanih kućanstava, a usto u takvim slučajevima nije jasno čija je posluga. Po podacima iz 1818. – 1820., od svih istarskih gradova samo je Rovinj (8,8) imao napućenije kuće od Pirana. Tada je u 887 objekata s kućnim brojem živjelo 6.150 stanovnika, ili 6,9 po kući¹⁰³. Zbog zemljopisnoga ograničenja bile su ograničene i novogradnje, zato se povećanjem broja građana povećao i broj ukućana. Slično se događalo i u Trstu u prvoj polovici 19. stoljeća. Tada je broj stanovnika porastao za 214% dok je fizički porast grada (urbani rast) iznosio samo 44%. Kao posljedica, naseljenost tršćanske kuće povećala se s 15,5 na 33,5 ljudi. Godine 1857. Trst je u prosjeku imao 36,7 osoba po naseljenoj kući¹⁰⁴.

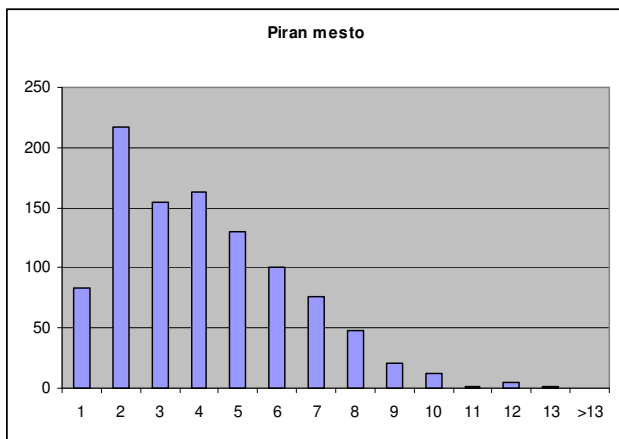
¹⁰³ Krmac D. *Il censimento demografico del 1857. Fonte per lo studio della popolazione di Trieste e dell'Istria*. Doktorska dizertacija. (mentor Vinci, A). Trst. Università degli Studi di Trieste. 2001/2, str. 54.

¹⁰⁴ Isto, str. 321.

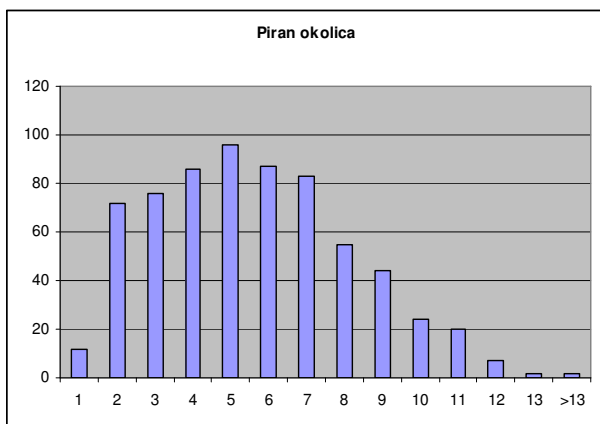
Grafikon 2.: Kućanstva prema broju članova u piranskoj općini

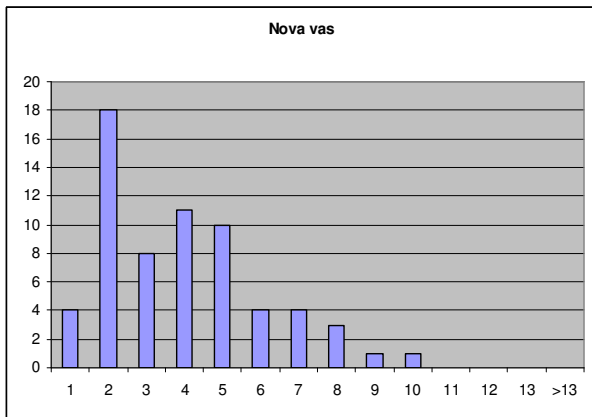
Grafikon 3.: Kućanstva prema broju članova u gradu

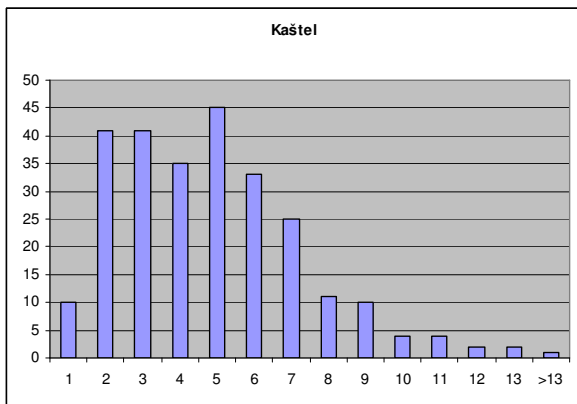
Grafikon 4.: Kućanstva prema broju članova u k.o. Piran – okolica

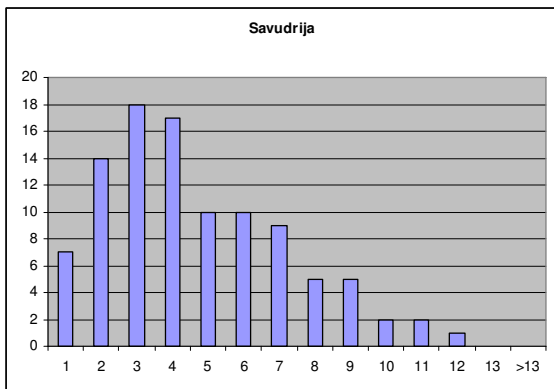
Grafikon 5.: Kućanstva prema broju članova u Novoj Vasi

Grafikon 6.: Kućanstva prema broju članova u Kaštel

Grafikon 7.: Kućanstva prema broju članova u Savudriji

5.5. Ime i prezime

Rezultati upisa u rubriku broj 2 (*ime, i to obiteljsko ime (prezime) lično (krsno) ime, plemićki predikat i plemićki čin*) otkrivaju raširenost pojedinih imena i prezimena.

5.5.1. Prezimena

Najčešća prezimena u piranskoj općini bila su *Petronio* (319), *Fonda* (314) i *Ruzzier* (312). Imalo ih je 10% stanovnika u općini. Više od 1% bilo je osoba s prezimenima: *Fragiacomo* (221), *Benedetti* (167), *Giraldi* (143), *Bonifacio* (128), *Pitacco* (125), *Tamaro* (111), *Bartole* (104) i *Viezzoli* (104).

Nabrojena prezimena i u gradu su bila najčešća. Svako nosi barem 2% građana. Toj skupini pripadaju još: *Fornasaro* i *Predonzan*, a iznad 1% građana imalo je prezimena *Contento* (63), *Corsi* (48), *Davanzo* (44), *Parenzan* (69), *Ravalico* (65), *Spadaro* (70), *Trani* (67), *Vidali* (49) i *Viezzoli* (77). Druga su, ne tako česta prezimena: *Acquavita*, *Adani*, *Alessio*, *Almerigogna*, *Altin*, *Ambrosini*, *Amoroso*, *Ancona*, *Angelina*, *Anthoine*, *Antonaz*, *Apollonio*, *Argentin*, *Armschak*, *Arrigoni*, *Arzentin*, *Babich*, *Bacci*, *Baccichi*, *Baccreli*, *Bacer*, *Baldini*, *Balestra*, *Barazetti*, *Barcaro*, *Barison*, *Barro*, *Barun*, *Baselli*, *Basez*, *Basle*, *Bassafin*, *Bassanese*, *Bassi*, *Bastiancich*, *Bedolo*, *Bella*, *Bellafronte*, *Beltrame* (!), *Bencich*, *Bendl*, *Benvenuti* (!), *Beraneck*, *Bergamasco*, *Bernardi*, *Bernich*, *Bertetich*, *Bertogna*, *Besedegnac*, *Bessich*, *Bestiak*, *Biacco*, *Bianchi*, *Bibalo*, *Blasich*, *Bobicchio*, *Boccas(s)in*, *Bogovich*, *Bolle*, *Bonetti*, *Bontempo*, *Borsatti* (!), *Bortich*, *Bradiello*, *Braduschig*, *Braico*, *Brainci*, *Bravin*, *Brazzafolli*, *Brazzatti*, *Brnich*, *Brosolo*, *Brunetti*, *Bruni*, *Brunich*, *Brunici*, *Bubba*, *Bucanez*, *Bullian*, *Bullo*, *Burgstaller*, *Busdon*, *Busechian*, *Buzzai*, *Callegari*, *Canalini*, *Candusio*, *Cappelino*, *Carboncich*, *Caris*, *Caretti*, *Casali*, *Cass*, *Castellich*, *Castich*, *Castro* (!), *Lentasso*, *Ceroici*, *Cersettig*, *Chebot*, *Cherbaz*, *Cherin*, *Chersich*, *Chersin*, *Chiappolini*, *Chierego* (!), *Chisti*, *Civitan*, *Clodan*, *Cluno*, *Cociancich*, *Codas*, *Codiglia*, *Coen*, *Coffon*, *Collar*, *Colluzzi*, *Colussi*, *Comussi*, *Conestabo*, *Consefort*, *Corel*, *Coronica*, *Cortan*, *Corva*, *Corvino*, *Coslovich*, *Cosmo*, *Costanzo*, *Covacich*, *Crai*, *Crasti*, *Crevatin*, *Crisman*, *Cristiani*, *Cucco*, *Curto*, *Cuschic*, *Cusma*, *Danelon*, *Dangetti*, *Danieluti*, *Dapretto* (!), *de Castro*, *de Cega*, *de Huttenzotti*, *de Letis*, *de Monari*, *de Paoli*, *Deangelo*, *Degnalut*, *Degrassi*, *Del Senno*, *Delben*, *Delconte*, *Delgiudice*, *Delise*, *Dellosto*, *Dellucio*, *Deltin*, *Demarchi*, *Derossi*, *Dessardo*, *Devescovi*, *Dezzani*, *Diamante*, *Dolce* (!), *Dragonich*, *Drioli*, *Drobil*, *Dudine*, *Dugulin*, *Dussich*, *Emmer*, *Ettari*, *Fabris*, *Fachin*, *Fantini*, *Favaro*, *Feiblecker*, *Felicean*, *Ferfuja*, *Ferlan*, *Fermo*, *Fiamin*, *Fifaco*, *Fiumich*, *Flego*, *Forazzer*, *Fortin*, *Franzutti*, *Frolis*, *Fuma(o)rola*,

Furegoni, Furian (!), Furioni, Furlani, Gabrielli, Gaglian(r)o, Gamboz, Garda, Gelicich, Giaccich, Giachin, Giacomelli, Gianni, Giassi/Giazzi, Gilbe, Giurco (!), Giurgevich, Giurissevich, Glocher, Gobbi, Godigna, Goina, Gon, Gottardis, Gotzenauer, Guglielmi, Hafner, Haimann, Halm, Heiser, Hoppe, Horn, Hutter, Indrigo, Innocenti, Iorio/Jorio, Jancer, Jank, Jelicich, Jerman, Jerusich, Joel, Jug, Jurincich, Jurissevich, Kolar, Kollman, Kraljevit, Kury, Labate, Ladavaz, Laner, Langher, Lantier, Lanza, Lavanzini, Lazzari, Lenardazzi, Linich, Lion, Lissiak, Lobasso, Loi, Lopalco, Lorenich, Lorenzetto, Lorenzini, Lovrencich, Lubiana, Lucan, Lugnan(i) (!), Machnich, Maddalensi, Maly, Manzani, Manze, Manzutto, Marangon, Maraspin (!), Marchesich, Marchesina, Marconi, Marcovich, Marinello, Marluzzi, Marmilich, Marsich, Martincich, Marx, Marzani, Masini, Masnik, Mattiasich, Mazzari, Medarich, Medvesich, Micalich, Micheli, Michelutti, Micolich, Milio, Miller, Milos, Mini, Mistaro, Mlecus, Monfurjo, Monopoli, Moresco, Morgan, Mosettig, Mueller, Mujesan, Muller, Musernana, Musias, Naccari, Nasario, Nemaz, Nicolich, Novach, Novaco, Oc(c)ovich, Ottich, Oulanich, Pacco, Paesan, Pagliaro (!), Palazziol, Paliagar, Paludan, Paluia, Paluretto, Pancera, Paoletich, Parisotto, Pava(o)n, Pavatich, Pelizzon, Pellazini, Penso, Perelli, Perentin, Peresson, Pergoli, Perosa, Pertot, Petorosso, Petris, Petrovich, Pettener (!), Petter, Piccoli, Pierobon (!), Pierotta, Pieruzzi, Pigazzi, Pilani, Pilas, Pinasio, Pipan, Pisetta, Pitteri, Pittin, Piuca, Plocker, Plossi, Porecevich, Poschich, Potocco, Pousette, Prefedo, Prelaz, Prenc, Prezza, Prinz, Prodan, Prodocino, Pugliese, Puppini, Puzzer, Radin, Radivo (!), Rastelli, Razza, Regent, Remonato, Riccobon, Richter, Rigutti, Riosa, Rivereto, Robba, Rocco, Romich, Rosa, Rosenkrauz, Rossetti (!), Rossi, Rosso (!), Rota, Russano, Russignoli, Sain, Saiz, Salei, Saller, Salo, Sambo (!), Sartori, Sauli, Sbaiz, Scarpa, Scher, Schiavo, Schiavon, Schiavuzzi, Schlanberger, Schollok (Cylok), Sciulaz, Scriettissa, Segala, Seible(c)ker, Sessig, Sgrazutti, Siezil, Simonetti, Simoni, Sinsich, Sixt, Skoffic, Slama, Slatich, Sodomaco, Sommer, Spareni, Spieler, Stanco, Stanich, Stipancich, Stocovaz, Stradi, Sturneza, Tagliapietra, Tait, Tamborlin(i) (!), Tatzberg, Tebiarri, Tensia, Terrazzer, Tognan, Tomas, Torre, Trento, Trevisini, Tucillo, Tull, Turchetti, Turina, Turri, Urli, Usilla, Utzenitznick, Valente (!), Valentincig, Vantassich, Varini, Vascotto, Vatta, Vattovaz, Venier (!), Ventrella, Venturin, Veronese, Vidman, Vidulich, Vilatore, Vittor, Voch, Vogt, Voivoda, Volpi, Volpin, Vuch, Vucosich, Vucovich, Werner, Werth, Wertzner, Widman, Wittkopp, Zaccaria, Zagoda, Zamarin, Zampi, Zanco, Zancola, Zangrado (!), Zanini, Zanon, Zaro, Zarotti (!), Zecchin(i) (!), Zennaro, Zenthofer, Zigo, Zirovich, Zuberti, Zubin, Zudich i Zuppa.

Gradska okolica u prosjeku nije bitno odstupala od grada. Na prvim su trima mjestima ista prezimena, samo što je prezime *Ruzier* najčešće. Više od 1% stanovnika imalo je prezimena: *Benedetti, Valente, Zudich, Poropat, Pavlich, Giassi, (De)Bernardi, Crisman, Coslovich, Braico i Babich*. Kao za grad, tako su i za njegovu okolicu rjeđa prezimena razvrstana po abecednom redu, a malo češća (od 0,5 do 1%) dodatno su obilježena (!): *Abram, Albich, Alessio, Amisich, Antonaz, Antonini, Anusich, Argenti(ni), Asson, Babak, Bacco, Bakovich, Ban, Bancovich, Barbo, Barbunich, Barco, Bardos, Bartole, Barut, Basai, Basdachin, Basdon, Basez, Basich, Bassi, Becher, Belic, Bembich (!), Bencich, Bernetich, Bertock, Besdechi, Bessich, Bilach, Bille, Blasich, Bolcich, Bonifacio (!), Bonin (!), Boralich, Borsatti, Bortoliz, Bosecchian, Bosich, Bradatsch, Bradetich, Bradicich, Braicovich, Brana, Brancovich, Brasich, Brazzatti (!), Brazzafolli, Breschich, Bressan, Bressiak, Bruicia, Bubnich, Bucavez, Bunni, Bura, Burger, Bursich, Buscovich, Busdon (!), Busechion, Buzzai, Cacovich, Caland, Calcina, Caligarich, Calusa, Calzina, Caravaggio, Carboncich, Casali, Cassder, Cassich, Castelich, Castilich, Castro, Casuch, Cattorle, Cecon, Ceculin, Cehiarelli, Cendach, Ceppan, Cergol, Cerguenich, Cernaz, Cernec(c)a, Cerotto, Chabot, Cherbavaz, Cherin, Chermaz, Chersettich, Chersicla, Cherssa, Chierego, Chierini, Chies, Ciucca, Cleva, Clofutta, Clun (!), Cnes, Cociancich (!), Codarin, Colai, Comusso, Conestabo, Contento, Coren, Coronica, Corsi, Cosin, Cosina, Coslovaz, Cotterle, Covacich, Cozian, Craincevich, Craiz, Cramersteller, Crast, Crastich, Craz, Crebelich, Crenotich, Creus, Crevatich, Crevatin, Crevato, Crinelli/Crivelli, Cunial, Curenich, Cusamas, Cusce, Cusina, Cusma, Dallagiuname, Dallappe, Damiani, Dapretto, Davanzo, de Pette, Debello, Decleva, Decrinis, Degan, Degrassi, Delasto, Delconte, Delgiusto, Delise, Dellaflorentina, Dellore, Deluca, Denich, Depase, Dequal, Descho, Dessardo, Dionis, Dobrilla, Dobrilovich, Dolce, Domio, Donati, Dubaz, Enego, (J)Erman (!), Ersen, Feloridon, Feralli, Fermo (!), Filipaz, Finderle, Firm, Floridan, Fontanot, Fornasaro, Fragiacomino (!), Framba, Framberg, Franenbergher, Furbonetto, Furlan, Gamboz, Gardas, (C)Gardina, Garganetti, Gaser, Gassich, Gerbaz (!), Gerussich, Giacomini, Gilbert, Giovanich, Giraldi, Giurco, Giurgevich, Giurgni, Giurgiovich, Giurisovich, Gladich, Godigna, Goia, Goina (!), Gomaz, Gorella, Gorin, Grabaz, Gravisi, Grimalda, Grisancich, Griselich, Grison, Grisonich, Grmich, Guardabasso, Guinguanti, Gusich, Halzinger, Held, He(o)rvatic, Holbl, Iachaz, Iacuzzi, Ieina, Ietri, Inamo, Iscra, Iurissevich, Ivancich, Ivanich, Jacaz, Jacovaz, Jelicich, Jugovaz, Jurincich, Jurisch, Jurisevich, Kherini, Klun, Kmat, Kunstel, Lahnegger, Lank, Lantier (!), Laurica, Lavanis, Lazzaratto, Ledovich, Legatz, Levaz, Limak, Lisccah, Lorenzetti, Lovricha, Lubiana, Lugnan(i) (!), Luigi, Machnich, Maizan, Majer, Malatia, Mamilovich, Manzutto, Maraspin (!), Marassi, Marbon, Marchesich, Marchovich, Marcich,*

Marezga, Mariasich, Marin, Marinaz, Marmich, Maroncina, Marsetich, Marsich, Martincich, Martinich, Maruscich, Marzutto, Maslich, Mattassi, Mattulich, Medos(i) (!), Mernich, Mersnik, Mescolin, Mesghess, Messeratti, Metlitz, Miani, Miclavcich, Micori, Milas, Millich, Milovih, Milos, Milt, Misco, Misich, Modez, Moises, Mondo, Monticolo, Montigan, Morassi, Moreno, Morgan, Muisean, Muncinelli, Muscolin, Musenich, Nadelli, Nali, Nanut, Nazarion, Necoluzzi, Nemaz, Nesich, Niederkorn, Novach, Novaco, Ociarich, Ocovich, Oinich, Oio, Orlich, Osana, Ostank, Pachlich, Pacin, Pagliaro, Paladini, Palcich, Palisca, Pangrazio, Paoletich, Parendel, Parenzan, Parga, Pasar, Passadel, Pausin, Pechiar (!), Pellin, Perich, Pernich, Peros(s)a (!), Pessidel, Pettarosso (!), Petrusich, Pettener, Picciur, Picini, Pieruzzi, Pilepich, Pilizano, Pilos, Pinzin, Piol, Pirasio, Pisach, Pistan, Pitacco (!), Pitini, Piuca, Plisco, Polaciek, Portolan, Possega, Potocco (!), Pozzar, Predonzan (!), Pregara, Pregel, Prelaz, Pribaz, Pricih, Primosich, Princich, Prinz, Puchsich, Pugliese, Pui, Punis, Puzzer, Rabl, Raccar, Racce, Radin, Radivo, Rasce, Rasen, Rasman (!), Ravalico (!), Ravasini, Razza, Regutti, Reilici, Repich, Ribarich, Riberg, Ricci, Rihter, Rodella, Roiz, Rosaz, Rosich, Rosnik, Rossi, Rosso, Rotta, Rotter (!), Rupena, Ruscchian, (Z)Sabadin, Sabas(z), Sodomaco, Sagher, Salli, Sanza, Sasich, Sau, Saule (!), Savarin, Savron (!), Scarlich, Schadin, Sc(h)ergat (!), Scholl, Scrabot, Selvestrini, Sema, Serazanetti, Serdoz, Sergas, Setina, Sicur, Simonetti, Simonich, Simonovich, Sincich, Sincovich, Sirotich, Slama, Slani, Slatich, Sluga, Smerdu, Smilovich, Sodomaco, Sosich, Spadaro, Spech, Spoliarić, Stancich, Stanich, Stocovaz (!), Stopar, Strain, Stulle (!), Stupper, Suclan, Sussa, Tagliapietra (!), Tamaro, Tamborlin, Telluri, Tessari, Tognan, Toncich, Toran, Toros, Torre, Trani, Trento, Tripar, Tugliak, Turco, Ucicic, Udovich, Urbaz, Valentich, Vardabasso, Vascotto, Vaselli, Vatta, Vedder, Vegliak (!), Venier, Vergan, Veronesse, Vesnaver (!), Vicint, Vidali, Vidonis (!), Viezzoli (!), Vigini, Viller, Vinovich, Visintin, Vivoda, Voch, Voivoda, Vuch, Zan(c)olich, Zangrando, Zangrando, Zanolich, Zanon, Zappolato, Zaro, Zarotti, Zecchin, Zemono, Zepich, Zeriau, Zerisnih, Ziber, Ziegler, Zigante, Zim(m)erman(n) (!), Zorez, Zorich i Zwolf.

U Novoj Vasi najčešće je prezime bilo *Puzzer*. Imalo ga je 46 osoba, odnosno petina stanovnika. Prezimena *Puzzer, Roiaz, Grison* i *Gorella* nosilo je polovica svih žitelja. Druga polovica imala je sljedeća prezimena: *Andriassich, Babich, Baruzza, Basez, Bosich, Celigo, Debernardi, Dugan, Fafak, Ferran, Gasich, Gherbaz, Godina, Jerebizza, Lissiach, Moliner, Morgan, Musenich, Perich, Perossa, Petracich, Pettorosso, Pistan, Pribaz, Primosich, Prodan, Savron, Skrljanar, Slatich, Speh, Sturman* i *Vuch*.

Najčešće je prezime na Kaštelu¹⁰⁵ bilo *Pistan*. Imalo ga je 55 osoba ili 4,3% kućanstava. Česti su bili *Vidonis* (3,5%) i *Clabot* (3,4%), prag od 2% prešli su još *Bencich*, *Busdachin*, *Coslevac*, *Coslovich*, *Covacich*, *Jacaz*, *Jellecich*, *Razza*, *Stocovaz*, a tome su bili blizu i prezimena: *Babich*, *Bartolich*, *Cramerstetter*, *Crastich*, *Gasperin(i)*, *Marchesich*, *Morgan*, *Nesich*, *Rihter* i *Voch*. Prezimena koja se još pojavljuju u Kaštelu su: *Amboz*, *Bassanese*, *Bernobich*, *Bibalo*, *Biloslavo*, *Blaschich*, *Bonetti*, *Bosich* (!), *Braico*, *Bubnich*, *Budak* (!), *Bulfon* (!), *Burscih*, *Busan*, *Busletta*, *Canciani*, *Cappilla*, *Casciancich*, *Clai*, *Clarich*, *Clun*, *Cociancich*, *Codas*, *Codiglia*, *Conestabo*, *Coronica*, *Crevatin*, *Daris*, *Declich*, *Deconti*, *Dedich*, *Delbello*, *Dellise*, *Denich*, *Diunis*, *Dodich*, *Drobnig*, *Druscovich*, *Dubaz*, *Ermanis*, *Faccin*, *Feran*, *Flego*, *Forza(n)*, *Frank*, *Garbin*, *Gerbizza*, *German*, *Gherbaz*, *Giurada*, *Giurgevich*, *Giurisovcih*, *Giuseffi*, *Gladich*, *Glasovich*, *Goloica*, *Greblo*, *Gregorich*, *Grimalda*, *Iacaz*, *Iugovaz*, *Ivancich*, *Jerman*, *Lichtner*, *Lipousch*, *Lisiak* (!), *Lorencich*, *Lozzec*, *Lubiana*, *Lucacich*, *Lussa*, *Macovaz*, *Maglizza*, *Malinich*, *Mamilovich*, *Mandic*, *Marini*, *Maroco*, *Marsich* (!), *Martincich*, *Mattiasich*, *Mavrovich*, *Miani*, *Michelich*, *Milos*, *Muscovich*, *Natural*, *Nemaz*, *Nicolaucich*, *Orzan*, *Palcich*, *Pauletich*, *Paulich*, *Pelos*, *Penco*, *Perich*, *Pernich* (!), *Perossa*, *Pertan*, *Pielez*, *Pinzin*, *Piuca*, *Poropat*, *Pribaz* (!), *Prodan*, *Punis*, *Puzze*, *Radanich* (!), *Radin*, *Radmilovich*, *Rasman*, *Raspolich*, *Ribarich*, *Rodella*, *Romich*, *Rosso*, *Rotar*, *Rupena*, *Sabaz*, *Sain*, *Sau*, *Savron*, *Scaramella*, *Sincovich*, *Sinsich*, *Sirovich* (!), *Slatich*, *Smilovich*, *Socol*, *Sodomaco*, *Sorgo*, *Sossa* (!), *Spiller*, *Spizzamiglio* (!), *Stanich*, *Stassich*, *Sterzai*, *Stipancich*, *Stulle*, *Stupar*, *Susich*, *Tagliapietra*, *Trento*, *Tuliak*, *Ulgencih*, *Urbaz*, *Vedovat*, *Vežnaver*, *Vidak*, *Vigini*, *Villanovich*, *Visentini* (!), *Vivoda*, *Zacchigna*, *Zancola*, *Zanotto*, *Zigante*, *Zubin* i *Zudich*.

U Savudriji su s 4% najčešća prezimena *Vuch* i *Ochovich*, a prag od 2% prešla su i prezimena *Babich*, *Basdachin*, *Cociancich*, *Codiglia*, *Denich*, *Flego*, *Gardor*, *Male*, *Maretto*, *Mrau*, *Paosin*, *Penco*, *Rotta* i *Zacchigna*. Pored ovih, u Savudriji se pojavljuju i sljedeća prezimena: *Ambrosini*, *Apollonio*, *Bacelich*, *Badacher*, *Badavich*, *Bajak*, *Basiak*, *Bencich*, *Bernobich*, *Biele*, *Blandini*, *Blasevich*, *Bradaschia*, *Braico*, *Bursich*, *Carlotto*, *Cavo*, *Cebocli*, *Clabot*, *Copilla*, *Coronica*, *Coslovich*, *Crastich*, *Crovatin*, *Cucich*, *Davanzo*, *Dobrillovich*, *Doss/Doz*, *Fabretto* (*Favretto*), *Fiordelmondo*, *Fragiacomo*, *Franco*, *Gabrec*, *Gaeta*, *Gerbizza*, *Gersetich*, *Gherli*, *Giroto*, *Giurgevich*, *Glavich*, *Gobasso*, *Greblo*, *Greenham*, *Grisancich*, *Iacaz*, *Jacaz*, *Jerman*, *Jurissevich*,

¹⁰⁵ Popis zemljoposjednika u knjizi o Kaštelu (Fakin N. *Il catastro franceschino del territorio di Castelvenere*. V: Šepić. L. (ed.): Kaštel Castelvenere. Kaštel. 1997, str. 28.) sadrži prezimena za prvu polovicu 19. stoljeća.

Latin, Lauro, Ledovich, Lonzarich, Lorenzi, Lubiana, Lupieri, Macovaz, Mamilovich, Marega, Marocutti, Maroevich, Martincich, Maurich, Meach, Medizza, Montegan, Muggili, Nemaz, Nesich, Nicolo, Paludetto, Paoletich, Paolich, Pini, Pockai, Pozzeco, Rasman, Razza, Riboli, Richter, Roedder, Rosneda, Rosatti, Sain, Santich, Santin, Seebacher, Semitz, Sertich, Setter, Sincovich, Sirovich, Sossa, Strus, Sucatich, Suplina, Sverco, Trani, Tremlo, Trifolio, Urbaz, Vasconi, Vaselli, Vidich, Villanovich, Viola, Voch, Vodopivec, Vuchelic, Zadeo, Zancola, Zattich, Zonta, Zudich i Zugna.

Tablica 6.: Najčešća prezimena po pojedinim k.o.

grad		okolica		Nova vas		Kaštel		Savudrija	
prezime	br.	prezime	br.	prezime	br.	prezime	br.	prezime	br.
Petronio	241	Ruzzier	90	Puzzer	46	Pistan	55	Vuch	19
Fonda	239	Petronio	78	Grison	37	Vidonis	45	Oc(c)ovich	19
Ruzzier	221	Fonda	74	Gorela	29	C(h)labot	43	Rot(t)a	18
Fragiacomo	191	Valente	69	Rojaz	25	Jacaz	35	Denich	17
Giraldi	127	Benedetti	61	Gasich	16	Coslovich	33	Codiglia	15
Benedetti	106	(De)Bernardi	60	Pribaz	10	Coslevac	32	Zacchigna	14
Bonifacio	99	Pau/olich	45	Perich	8	Stocovaz	31	Cociancich	13
Pitacco	98	Coslovich	43	Perossa	8	Jelecich	29	Penco	13
Tamaro	97	Crisman	42	Prodan	8	Covacich	28	Garoz	13
Predonzan	90	Poropat	41	Petracich	8	Bencich	27	Basdachin	11
Bartole	89	Giassi	41	Spech	7	Razza	27	Babich	11
Fornasaro	88	Zudich	41			Busdachin	26	Paosin	11

Izvor: SI-PAK-PI-758.

U ovom poglavlju zabilježena su sva prezimena koja se pojavljuju na piranskim upisnicima. Izostavljeni su samo stanovnici solana, mahom privremeni državni službenici u vojarnama financijske

straže. Ti podatci uspoređjivi su s Rogličevom anketom (Cadastre), izvedenom 36 godina kasnije. Zbog izgubljenih upisnika za grad, gradska prezimena nisu kompletna, ali to ne utječe bitno na njihov omjer. Donja tablica s najčešćim prezimenima (12) služi za usporedbu apsolutnih brojeva po pojedinim k.o. Po računu vjerojatnosti brojevi za grad mogli bi se udvostručiti, ali ne može se zaobići činjenicu da su rođaci živjeli na okupu, a da su nestali upisnici u serijama od po 100 kućnih brojeva.

Najveća je poteškoća kod proučavanja piranskih prezimena u tome što ih je svaki povjerenik zapisavao na svoj način. To je vidljivo iz činjenice da se u pojedinim k.o. pojavljuju pojedine varijante prezimena koje su upisivali pojedini povjerenici.

Razlike u samo jednom slovu (dvostruko slovo ili različiti samoglasnik) posve su uobičajene, a neka teritorijski raširenija prezimena imala su toliko varijanti, koliko je bilo povjerenika, npr. *Antonaz, Antognaz; Baccichi, Bacicchi; Brazzatti, Brazzotti; Bubnich, Bubnik; Calegarich, Cal(l)igarich, Callegari; Cendach, Cendak; Chabot, Chebot, Clabot; Cherbavac, Cherbovez; C(h)erin, Chersin; Chermaz, Krmac; Chnes, Cnes; Clun, Cluno, Klun; Coslovaz, Coslevazz; Doss, Doz; G(h)erbaz, Gherbitz; Giassi, Giazzi, Giurgevich, Giurgiovich; Giurissevich, Giuris(s)ovich, Iurissevich, Juris(s)evich; Griselich, Grise(t)tig, Grisettich; Iacaz, Iachaz, Jacaz; Jel(l)icich, Jellec(h)ich, Jelisich, Gelicich; Jerman, Erman(n); Lis(s)iak, Lissiach, Liscak; Maruscich, Marusisich; Micheli, Michiel(li); Mischich, Misich; Paolettich, Pauletich; Pet(t)arosso, Pettorosso; Pissak, Pisach; Prelaz, Prelez, Prelz; Roiz, Rojz, Rojac; Sc(h)ergat, Schegat, Shergat, Skergat; Stopar, Stop(p)er; Tamborlin, Tamburlin(i); Tul(l)iak, Tugliac, Tugliak, Tulliack; Zac(c)higna, Zacchinia; Za(n)colich, Zancovich, Zangolich.*

Neka prezimena su se prilikom preseljenja u grad nešto promijenila, odnosno dobila romanski prizvuk. Ili su ih povjerenici namjerno tako zapisali. Takvi su primjeri *Cerneca* i *Cernecca*, *C(h)erin* i *Chersin*, *Clun* i *Cluno*, *Cociancich* i *Coziancich*, *Furlan* i *Furlani*, *G(h)erbaz* i *Gherbitz*, *Godina* i *Godigna*, *Jurisevich* i *Jurissevich*, *Marchesich* i *Marchesina*, *Piuca* i *Piucca* te *Saule* i *Sauli*.

Udanim ženama i udovicama redovito je upisivano i djevojačko prezime, koje ovdje nije uzimano u obzir. Piranski općinski činovnici poznavali su tuđa slova i upisivali ih (*Spoliarić, Holbl Cylok, Maly, Kury, Sixt, Marx, Werner, Werth, Wertzner, Widman, Wittkopp, Zwolf*), samo u rijetkim prilikama kad nisu mogli drugačije. Piranci su redovito prezimena pisali sa slovom *j* (*Mujesan* umjesto *Muiesan*). Slavenska prezimena koja završavaju na *-ić* redovito su pisana s *-ich*, uz iznimke pukovnika *Spoliarića* i svećenika *Mandica* (*Mandic* umjesto *Mandich*).

Najčešća gradska prezimena izvan područja Krebsovog „Stadt“ pojavljuju se vrlo rijetko. Najveća mješavina prezimena bila je u k.o. Piran – okolica. To je bila posljedica migracija, koje su većinom uvjetovane najmom ili kupnjom piranske zemlje. S obzirom na do sada objavljene studije, najbolji je poznavatelj piranskih prezimena Mario Bonifacio ¹⁰⁶.

5.5.2. Imena

Najčešće piransko ime¹⁰⁷ bilo je Marija. Da nije bilo obitelji bez Marije, bila bi presmjela tvrdnja, ali da nije bilo kuće bez Marije gotovo da odgovara činjeničnom stanju. Marija je bilo najšešće (ne samo) žensko osobno ime u svim piranskim k.o. U općini ih je bilo 1.173 (11,6% svog stanovništva), odnosno svaka deseta osoba ili svaka peta žena. Najniži udjel Marija bio je u gradu (9,7%), zato su udjeli na selu toliko viši (Okolina 11,6%, Kaštel 13,6%, Savudrija 14,1% i Nova Vas 16,2%).

Pored Marije najčešća su imena *Giovanni* (757) i *Antonio* (759). Zajedno su činili više od četvrtine (26,5%) općinskoga stanovništva, odnosno petinu (18,8%) Piranaca, četvrtinu (28,2%) stanovnika gradske okolice, trećinu stanovnika južno od Dragonje (Kaštel 36,3%, Savudrija 34%) i gotovo polovicu (45,8%) Nove Vasi. Još 18 imena nosilo je više od 1% stanovnika. To su *Andrea* (100), *Anna* (385), *Antonia* (446), *Bortolo* (101), *Cat(t)erina* (330), *Domenico* (168), *Francesco* (230), *Giacomo* (109), *Giorgio* (248), *Giovanna* (196), *Giuseppe* (392), *Lucia* (248), *Luig(g)i* (148), *Margherit(t)a* (111), *Matteo* (180), *Nicolo* (174) i *Pietro* (351).

Pored navedenih, u piranskim upisnicima pojavljuju se još i imena: *Accorsio*, *Achille*, *Adalgisa*, *Adamo*, *Addolorata*, *Adele*, *Adolfina*, *Adolfo*, *Adriana*, *Adriano*, *Agata*, *Agnese (!)*, *Agostina*, *Agostino*, *Alba*, *Albert–Victor*, *Alberta*, *Alberto*, *Albina*, *Albino*, *Alda*, *Alessandra*, *Alessandro*, *Alfeo*, *Alfiero*, *Alfonso*, *Alfreda*, *Alfredo*, *Alice*, *Alida*, *Alma*, *Almerico*, *Almira*, *Amabile*, *Amadeo*, *Amando*, *Ambrogio*, *tina*, *Ambrosina*, *Amelia*, *Amenegido*, *Andriano*, *Angela (!)*, *Angelica*, *Angelina*, *Angelino*,

¹⁰⁶ Bonifacio M. *I cognomi di Pirano*. Trst. 1988; *Cognomi del comune di Pirano, I. Il Trillo*, Piran. 1996; *Cognomi del comune di Pirano e dell'Istria, II. Il Trillo*, Piran. 1998; *Cognomi del comune di Pirano e dell'Istria, III. Il Trillo*, Piran. 2000.

¹⁰⁷ Na osnovi podataka iz knjige vjenčanih za razdoblje 1889.-1892. piranska imena i prezimena proučavala je Darija Mihelič. Rezultati njezina istraživanja (*Piransko prebivalstvo pred sto leti*. Annales, Series Historia et Sociologia, IV, 5. Kopar. 1994, str. 199–201; Mihelič D., Mihelič F., Pocajt J. *Piran, mesto in ljudje pred sto leti*. Knjižnica Annales. Kopar. Annales. 1996, str. 55,59 i 73.) ne razlikuju se bitno od rezultata o najčešćim imenima prema popisu stanovništva iz 1910.

Angelo, Angetto, Anita, Anselmo, Antonietta, Anunziata, Apollonia, Ardenia, Arduino, Argia, Armando, Armelina, Arminio, Arna, Arrigo, Arturo, Aspromonte, Assunta, Attilio, Augusta, Augustino, Augusto, Aurelia, Aurelio, Aurora, Ave, Barbara, Bartolomea, Basiglio, Beatrice, Begnamino, Bellino, Benedetto, Benvenuta, Bernardina, Bernardo, Berta, Biaggio, Bianca, Bonaventura, Bonifacio, Bortola, Bortolina Bruna, Bruno, Camilla, Camillo, Candida, Candido, Carl, Carla, Carlo (!), Carmela, Carmelo, Carmen, Carolina, Casimiro, Cecilia, Celestino, Celso, Cerilo, Cesare, Cesina, Cherub(b)ino, Chiara, Ciciglia, Clarice, Claudio, Clelia, Clementina, Clotilde, Concetta, Cosmo, Costantina, Costantino, Creante, Cristina, Cristoforo, Damiano, Danilo, Dante, Daria, Dario, Davide, Dea, Delio, Delma, Diana, Diego, Diomira, Dionea, Dolores, Domenica (!), Dona, Donato, Dora, Dositeo, Eduard–Johann, Eduardo, Efestò, Egidio, Elda, Elena (!), Eleonora, Elisa, Elisabetta (!), Elvira, Emi(g)lia, Emi(g)lio, Emma, Enerina, Ennio, Enrica, Enrichetta, Enrico, Erico, Ermano, Ermelinda, Ermenegildo, Ermengilda, Erminia, Erminio, Ernesta, Ernesto, Esemira, Estella, Ester, Ettore, Eufemia, Eugenia, Eugenio, Evelina, Ezio, Fanny, Fausta, Fausto, Fedelle, Federica, Federico, Felice, Ferdinando, Ferrante, Fides, Filippo, Filomena, Filomeno, Fiorindo, Flora, Fortuna, Fortunata, Fortunato, Francesca (!), Francina, Franco, Franz, Frediano, Fulvio, Gabriele, Gabriella, Gaetano, Gal(l)iano, Gasparo, Gasperina, Gemma, Gennio, Genny, Geno(v)eff(f)a, Gentila, Georgina, Germano, Gesulina, Giacoma, Giacomina, Gianna, Gianni, Gilda, Gildo, Giliola, Gina, Ginevra, Gino, Gioac(c)hino, Gioconda, Gioglia, Giordano, Giorgia, Giorgina (!), Giosippa, Giovachin(o), Giovannina, Girolama, Girolamo, Gisella, Giudita, Giugliano, Gioja, Giulia, Giuliano, Giulio, Giustina, Giustino, Giusto, Grazia, Graziano, Graziella, Gregoria, Gregorio, Guanola, Guer(r)ino, Guglielmina, Guglielmo, Guido, Gustavo, Ida, Ignazio, Ilda, Ildegorda, Ines, Innocente, Iola, Iolanda, Irene, Irma, Isabela, Iside, Isidoro, Italia, Italice, Italo, Johanna, Jolanda, Josef, Laura, Lazario, Lena, Leonardo, Leonida, Leopoldo, Letizia, Lia, Libera, Liberale, Libero, Licena, Licia, Lidia, Lina, Linetta, Lino, Linogiusto, Lionetta, Livia, Livio, Lodovica, Lodovico, Lorenzo, Luca, Luciana, Luciano, Lucilla, Lucrezia, Luigia (!), Luisa, Mad(d)alena, Mafalda, Marcella, Marcello, Marciano, Marcionilla, Marco (!), Marianina, Marian(n)a, Mariano, Marietta, Marina, Marinello, Marino, Mario (!), Marta, Martino, Massimiliano, Massimo, Mattilde, Mauro, Medea, Mercedes, Michela, Michele (!), Michelino, Mila, Miletin, Modesto, Nadalina, Napoleone, Narciso, Natale, Natalia, Nazario, Nerina, Nicoletta, Nicolina, Noemi, Norma, Norminda, Odorico (!), Ofelia, Olga, Olimpia, Olivia, Oliviero, Orazio, Oreste, Orsola, Orsolina, Ortenzia, Osvalda, Osvaldo, Ottavia, Ottaviano, Ottavio, Ottilio, Ottomaro, Palmira, Paola, Paolina, Paolo, Pasqua, Pasquale, Pasqualina, Pel(l)egrino, Peter, Petrina, Pia, Picchetta, Pierina, Pierino, Piero, Pio, Pipo, Placida,

Polonia, Pompea, Pompeo, Prima, Primo, Raffaele, Raffaello, Raimondo, Raul, Regina, Remigio, Remo, Renata, Renato, Renzo, Rice, Rina, Rinaldo, Rismondo, Rissmund, Rit(t)a, Roberto, Rocco, Rodolfo, Roma, Romana, Romano, Romeo, Romolo, Rona, Ronaldo, Rosa (!), Rosalia, Rosina, Rosita, Rugerio, Ruggero, Rugiero, Salvatore, Santa, Santina, Santo, Santo Pasquale, Sara, Scolastica, Sebastiano, Serafina, Serafino, Sergio, Servola, Servolina, Servolo, Sesto, Sidonia, Silva, Silvano, Silvestro, Silvia, Silvio, Simeone, Simone, Sofia, Solenco, Sostiano, Speranza, Spiridone, Stanislava, Stefania, Stefano, Stella, Svonimiro, Tamaro, Tarquinio, Tensa, Teobalda, Teodoro, Teresa, Teresina, Teseo, Theresin, Tieni, Tomasso, Tosca, Tranquillo, Tulio, Ugo, Umberto, Urbano, Valentino, Valeria, Valerio, Venezia, Veremon, Vergilio, Veronica, Vincenzo, Vicenza, Violanda, Violetta, Virginia, Virginio, Vito, Vittera, Vittoria, Vittorio, Vladimiro, Zenobia, Zoa, i Zoila.

Uskličnikom označena imena imalo je od 0,5 do 1% stanovnika. Kod osobe s dvama imenima uvažavalo se samo prvo. I najčešće drugo ime bilo je Marija. Kao drugo ime imali su ga i muškarci. Gotovo sva imena zapisana su u romanskom obliku uz rijetke iznimke. U tablici 7 predstavljena su najčešća imena po pojedinim k.o. u apsolutnim vrijednostima, a da bi se prikazala što realnija slika imena Marija napravljen je grafikon br. 8. Takva je slika posljedica činjenice, da su djeca najčešće dobivala ime po predcima.

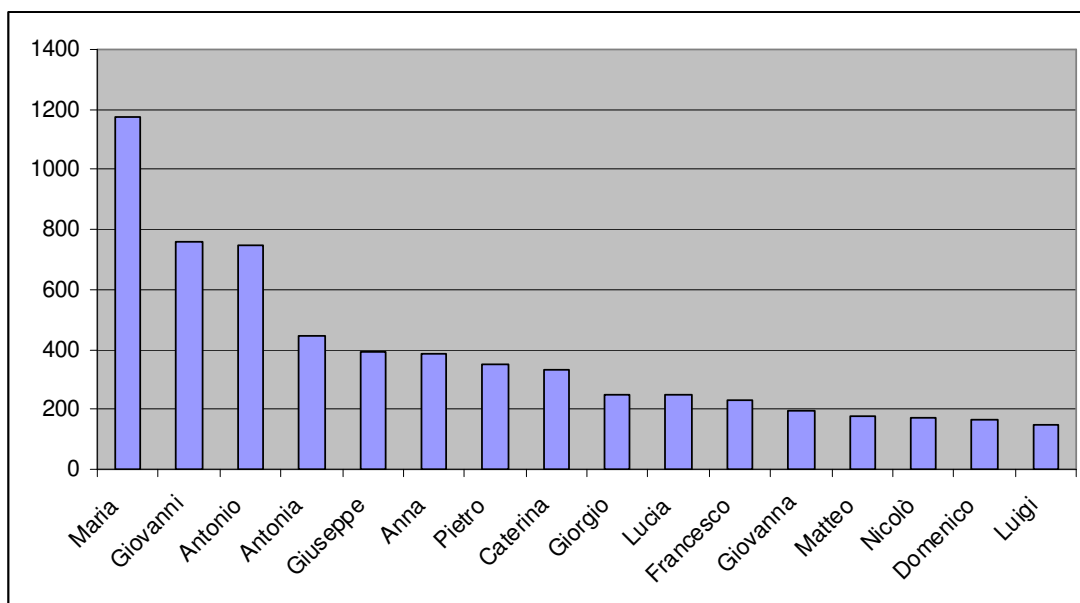
Propisi za ispunjavanje rubrika o imenu i prezimenu bili su jasni. Ime se piše u germanskom obliku, a prezime u originalu (prema krsnom listu ili prema želji anketirane osobe). U piranskoj je općini na taj način bio ispunjen samo jedan upisnik. Onaj iz vojarnje na solanama, komandanta *Grossa*. Meko ć, koje je upisao zaposlenoj domaćici (*Crncević*) jedan je od dvaju koja se pojavljuju na piranskim upisnicima. Kao da je državna služba bila uvjet za pravilno zapisivanje prezimena. Izvođači popisa pravila su malo prepravili, odnosno tumačili ih na svoj način. Imena i prezimena pisali su u romanskom obliku (umjesto -ić, -ich), a samo su visokim državnim dužnosnicima imena i prezimena bila upisana u obliku koji odgovara njihovu podrijetlu (*Spoliarić*, a ne *Spoliarich*). Čak ni župnik Mandić nije uspio izboriti svoj meki ć, ali nije htio ni talijansku verziju *ich* na kraju prezimena pa u upisniku stoju upisan dogovor: *Mandic*.

Tablica 7.: Najčešća piranska imena po pojedinim k.o.

grad		okolica		Nova vas		Kaštel		Savudrija	
ime	br.	ime	br.	ime	br.	ime	br.	ime	br.
Maria	415	Maria	435	Maria	41	Maria	174	Maria	69
Giovanni	206	Giovanni	331	Antonio	40	Antonio	162	Antonio	59
Antonio	184	Antonio	293	Giovanni	35	Giovanni	129	Giovanni	38
Antonia	150	Giuseppe	199	Antonia	25	Giuseppe	100	Caterina	23
Pietro	149	Antonia	166	Michele	19	Matteo	80	Matteo	22
Giorgio	136	Anna	165	Giovanna	17	Antonia	79	Pietro	20
Caterina	135	Pietro	133	Anna	14	Lucia	55	Anna	17
Lucia	114	Giovanna	98			Anna	50	Antonia	15
Francesco	114	Francesco	96			Caterina	49	Lucia	13
Domenico	112	Giorgio	96			Pietro	44	Giuseppe	12

Izvor: SI-PAK-PI-758.

Grafikon 8.: Najčešća osobna imena u piranskoj općini

5.6. Rodbinski odnosi

Nakon rubrike o imenu, ispunjavala se rubrika s naslovom *rodbinstvo ili drugi odnošaj prema imaoocu stana (podnajmitelju itd., dotično prema glavaru kućanstva)*. Pored članova uže obitelji, kućanstvu je pripadala šira rodbina (*famiglia*), služinčad (*servo, prestaservizi, domestica*) i drugi (*dozinante, ospite, čak i amante*). Sve su ih redovito upisivali nakon članova uže obitelji. Već je napomenuta poteškoća da se zbog cijepanja obitelji prilikom općinske revizije ne može točno odrediti kojoj obitelji pripada posluga. Financijskoj straži u vojarnama upisivali su *accasermato*.

5.7. Spol

Nakon rubrike o rodbinskim odnosima slijedila je rubrika o spolu. U stupac br. 4 upisivali su muško, a u stupac broj 5 žensko stanovništvo.

Tablica 8.: Usporedba podataka o spolu između SOR-a i upisnika

k.o.	Spezialortsrepertorium 1910			piranski upisnici 1910		
	muški	ženske	zajedno	muški	ženske	zajedno
općina	7582	7628	15210	5149	4934	10083
grad	3479	3900	7379	2075	2214	4289
okolica	2123	1955	4078	1967	1784	3751
solane	14	9	23	14	9	23
Nova vas	137	114	251	134	118	252
Kaštel	667	578	1245	690	590	1280
Savudrija	260	211	471	269	219	1532

Izvor: SI-PAK-PI-758; SOR.

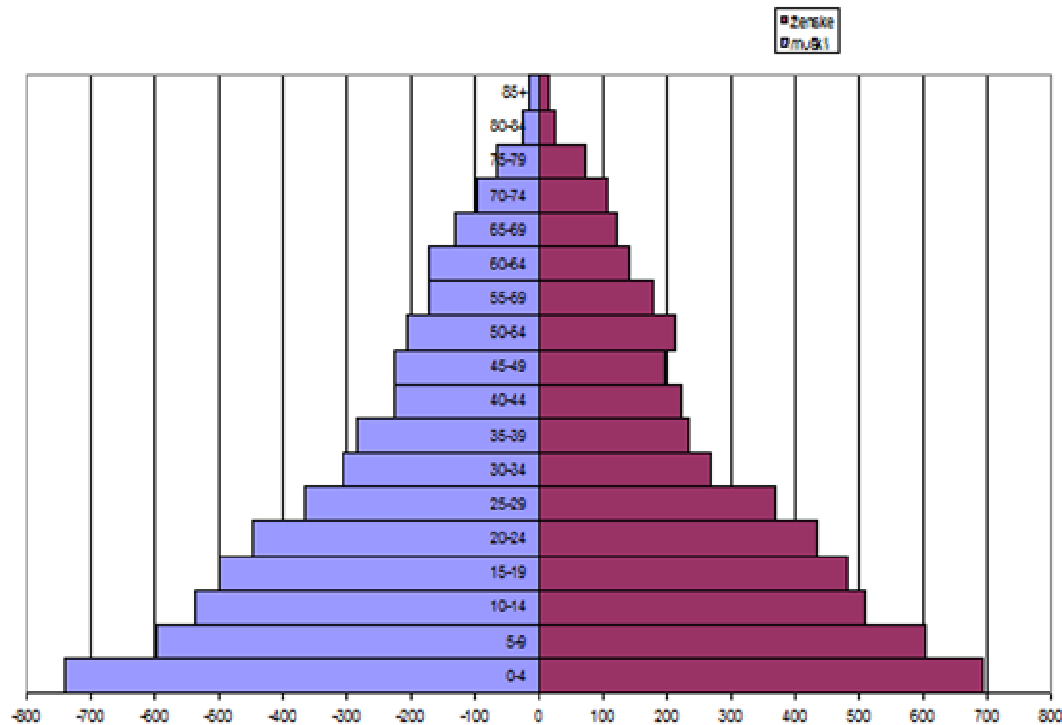
Ako povjerenik za popisivanje nije upisao spol osobe, on se može ustanoviti iz osobnoga imena. Inače, omjer među spolovima u upisnicima ne razlikuje se bitno od toga omjera u SOR-u. Ženskoga stanovništva bilo je više samo u gradu, i to za približno toliko koliko su izvan grada u manjku.

Uspoređivani podatci istovjetni su samo za solane. Tako različit omjer među spolovima posljedica je prisutnosti financijske straže u vojarni. U Novoj Vasi, gdje je razlika među izvorima najmanja (samo 1 osoba), na upisnicima su trojica muškaraca manje i četiri žene više nego u SOR-u.

5.8. Datum rođenja

Godina rođenja upisivala se u rubriku broj 6, mjesec u rubriku broj 7 i dan u rubriku broj 8. U slučajevima kada je datum rođenja bio nepoznat ili upitan, u rubriku broj 6 upisivala bi se dob osobe, a ne godina rođenja. Datum rođenja ustanovljen je za 10.005 osoba. Iz tih podataka sastavljena je dobna piramida za čitavu općinu. Između nje i piramida za pojedine katastarske općine nema bitnih razlika. Sve su to prave piramide s prevladavajućim mladim stanovništvom.

Grafikon 9.: Dobna piramida piranske općine 1910. godine

5.9. Mjesto rođenja

Rubrika o mjestu rođenja podijeljena je na tri polja u koje je pored mjesta rođenja bilo potrebno upisati i politički kotar i zemlju. Taj podatak za 85 osoba nije bio upisan ili nije bio dovoljno čitljiv. Mnogim naseljima u Monarhiji dodane su krive zemlje ili politički kotari. Razni povjerenici za popisivanje različito su zapisivali imena nekih krajeva. Najviše je verzija imao Rakitovec, kojega je gotovo svaki povjerenik upisao na svoj način.

Sve osobe koje nisu bile rođene u piranskoj općini su imigranti, doseljenici. Takvih je bilo 2.132, odnosno petina (21,2%) stanovnika iz upisnika. Udjel osoba, koje nisu bile rođene u mjestu

popisa najviši je bio u državnim solanama (15 od 23 ili 65,2% stanovništva). Solanama slijedi kolonatska Savudrija gdje 239 izvan općine rođenih osoba predstavlja gotovo polovicu (49,7%) stanovnika. U ostalim dijelovima općine udjel imigranata puno je manji. U k.o. Piran – okolica bilo ih je manje od trećine (1.040 od 3751, 28,1%), u Kaštelu manje od četvrtine (293 od 1.280, 23%), u gradu osmina (529 od 4.289 ili 12,4%), a u Novoj Vasi šesnaestina (15 od 252, 6%) stanovnika. Uz pomoć podataka iz rubrike br. 9 napravljena je karta piranskoga migracijskoga zaleđa (vidi kartu 7).

Po intenzitetu migracija okolica piranske općine podijeljena je na dva dijela. Narančastom je bojom (I.A i I.B) označen teritorij koji na jugu ograničuje rijeka Mirna, na istoku i sjeveru kraški rub, a na zapadu obale Jadranskoga mora. U tom primarnom migracijskom zaleđu općine, rođena je polovica svih imigranata. Narančasti teritorij rijeka Dragonja dijeli na dva dijela. Na južnom, između Mirne i Dragonje, koji je danas u sastavu Republike Hrvatske (I.A) rodila se gotovo trećina (31,6%) svih doseljenika, najviše u Umagu (264), Bujama (112), Momjanu (80), Oprtlju (64) i Grožnjanu (40). Sjeverni dio, od Dragonje do Trsta, bio je zavičaj gotovo petini (18,7%) imigranata. Najviše ih je rođeno u Izoli (81), Kopru (59) i nekim agrarnim centrima u zaleđu, kao Marezige (40), Korte (37) i Truške (30).

Istočno od najintenzivnijega imigracijskoga teritorija, u smjeru SZ-JI (Dinarida), rasprostire se pojas (žuta boja, II.A, II.B i II.C) piranskoga sekundarnoga migracijskoga zaleđa u kojem je rođena četvrtina svih imigranata. Na sjeveru je toga pojasa Trst, a na jugu završava pod padinama Učke. Kod Trsta je najuži i širi se prema Učki. Imigranti iz sekundarnoga zaleđa ravnomjerno su raspoređeni po teritoriju današnjih država. S ruba furlanske nizine i iz Trsta (122), odnosno s teritorija današnje Italije (II.C), doselila se desetina (9,7%) imigranata. Samo nešto manje (8,5%) rođeno ih je na današnjem teritoriju Republike Slovenije (II.B), najviše u Materiji (26), Podgradu (26), Poljanama (20) i Rakitovcu (19). Najjužniji dio žutoga pojasa (II.A) obuhvaća teritorij koji je danas dio Republike Hrvatske. S njega se u piransku općinu doselila oko desetina (9,1%) imigranata. Najviše iz Buzeta (81), Roča (50), Sluma (22), Lanišća (12) i Vodica (16).

Petina doseljenika koja nije svrstana na kartu br. 7 dijeli se na dvije grupe približno jednake veličine. U jednoj su rođeni u okviru Habsburške Monarhije (11,6%), naročito u njezinu zapadnom dijelu, a u drugoj imigranti iz inozemstva (9,9%). Među domaćim doseljenicima najviše je Istrana, Dalmatinaca i osoba koje su govorile njemački, a dolazile su iz raznih krajeva Carstva (*Austria bassa, Austria inferiore, Boemia, Carniola, Carintia, Stiria, Stiria bassa, Tirolo, Voralberg, Vienna*). Gotovo svi

stranci bili su iz Italije (pretežito sjeverne), samo desetina iz šest drugih država (*America 13, Brasile 7, Germania 5, Svizzera 3, Turchia 2, Danimarca 1*). Roditelji svih "Amerikanaca" rođeni su na kraškome rubu (II.B i II.A).

Među svim piranskim k.o., najveći udjel (65,2%) imigranata imali su na solanama. Za to je kriva vojarna s financijskom stražom, čiji su pripadnici predstavljali gotovo polovicu stanovnika solana, a dolazili su iz raznih zemalja Monarhije (*Dalmatien, Gradisca, Krain, Küstenland, Steiermark*). Druga po udjelu imigranata bila je Savudrija. Doseljenih je bilo gotovo polovicu stanovnika (49%). Razlog tako velikomu udjelu doseljenika je u vlasničkoj strukturi zemlje i kolonatskim odnosima na njoj. Potreba veleposjeda za radnom snagom uvijek je poticala imigraciju. Više od polovice savudrijskih useljenika bilo je rođeno na području između Mirne i Dragonje (I.A), najviše u Umagu (91). Pored doseljenih kolona, udjel imigranata podigli su pripadnici financijske straže u vojarni Porto Madonna i radnici u kamenolomu Kanegra. Najbrojnija je bila kolonija iz jakoga talijanskoga kamenoklesarskoga središta Massa Carrara u Apuanskim Alpama u Toskani.

S dobrom četvrtinom (27,7%) imigranata među stanovnicima Savudriji slijedi Piranska okolina. Polovica njezinih doseljenika rođena je u primarnom zaleđu između Mirne i Trsta (*Isola 51, Umago 48, Maresego 45, Momiano 41, Corte 35, Portole 34, Buje 31, Trusche 30*). Sjeverno od Dragonje (I.B) nešto više nego južno od Dragonje (I.A). Četvrtina imigranata u Piranskoj okolini bila je s krškoga ruba (*Pinquente 41, Castelnovo 21, Pogliane 20, Slum 20, Rachitovez 19, Vodize 16*). I tu je udjel doseljenika s današnjega slovenskoga teritorija (II.B) bio nešto viši. Kaštel je po udjelu imigranata (22,9%) još iznad općega prosjeka. Više od polovice doseljenika u toj k.o. izvire iz istih krajeva (*Umago 64, Buie 46, Portole 23, Momiano 20, Grisignana 15*) kao većina doseljenika u Savudriji. Ističe se još krški rub s trećinom imigranata (*Rozzo 37, Pinquente 21, Materia 19*). Dvije trećine njih dolazilo je s njegova jugoistočnoga dijela (II.A). Dvostruko manji nego na Kaštelu bio je udjel doseljenika u gradu (12,3%). Dok je u svim agrarnim k.o. udjel osoba rođenih na narančastom teritoriju iznad polovice, u gradu je tek nešto veći od trećine (*Umago 43, Capodistria 35, Buie 26, Isola 24, Parenzo 16, Momiano 14, Rovigno 12, Cittanova 12, Grisignana 11*). Imigracije s kraškoga ruba u grad nisu vrijedne spomena, a one iz Trsta i Furlanije daleko su iznad općega prosjeka. Uz obale Tršćanskoga zaljeva (*Trieste 74*) rođena je petina piranskih imigranata. Grad ima najveći udjel u inozemstvu rođenih osoba (Italija), a četvrtina doseljenika rođena je diljem Monarhije.

Najniži udjel imigranata imala je Nova Vas (6%). Bio je dvostruko niži nego u gradu ili po broju 15 osoba. To su sve bile žene, rođene po obližnjim selima (*Carcauze, Corte, Decani, Monte, Paugnano*) ili Krškom rubu (*Pinquente, Slum*) i udane u Novoj Vas.

S obzirom na izgled migracijskoga zaleđa i opisane migracijske tijekove, nameće se zaključak da su te migracije bile većinom uvjetovane jezikom. Većina doseljenika s područja gdje se govorilo talijanski (Apeninski poluotok s Furlanijom, Trst, istarski priobalni gradići, južni Tirol) nastanila se u gradu. Njegovu okolicu najviše su naseljavali imigranti iz područja (I.B i II.B) u kojima se govorilo slovenski, a na općinskom teritoriju južno od Dragonje najviše se naseljavalo stanovništvo iz zona (I.A, II.A) u kojima se govorilo hrvatski.

Slično je migracije u sjeverozapadnoj Istri ocijenio i Titl još prije pola stoljeća. Piše: "U svim razdobljima ponavlja se osnovna tenzija kretanja stanovnika iz brda u unutrašnjosti prema slovenskoj obali i paralelne migracije iz cijele sjeverozapadne Istre u Trst"¹⁰⁸. Samo što Titlova slovenska obala tada (još) nije bila slovenska.

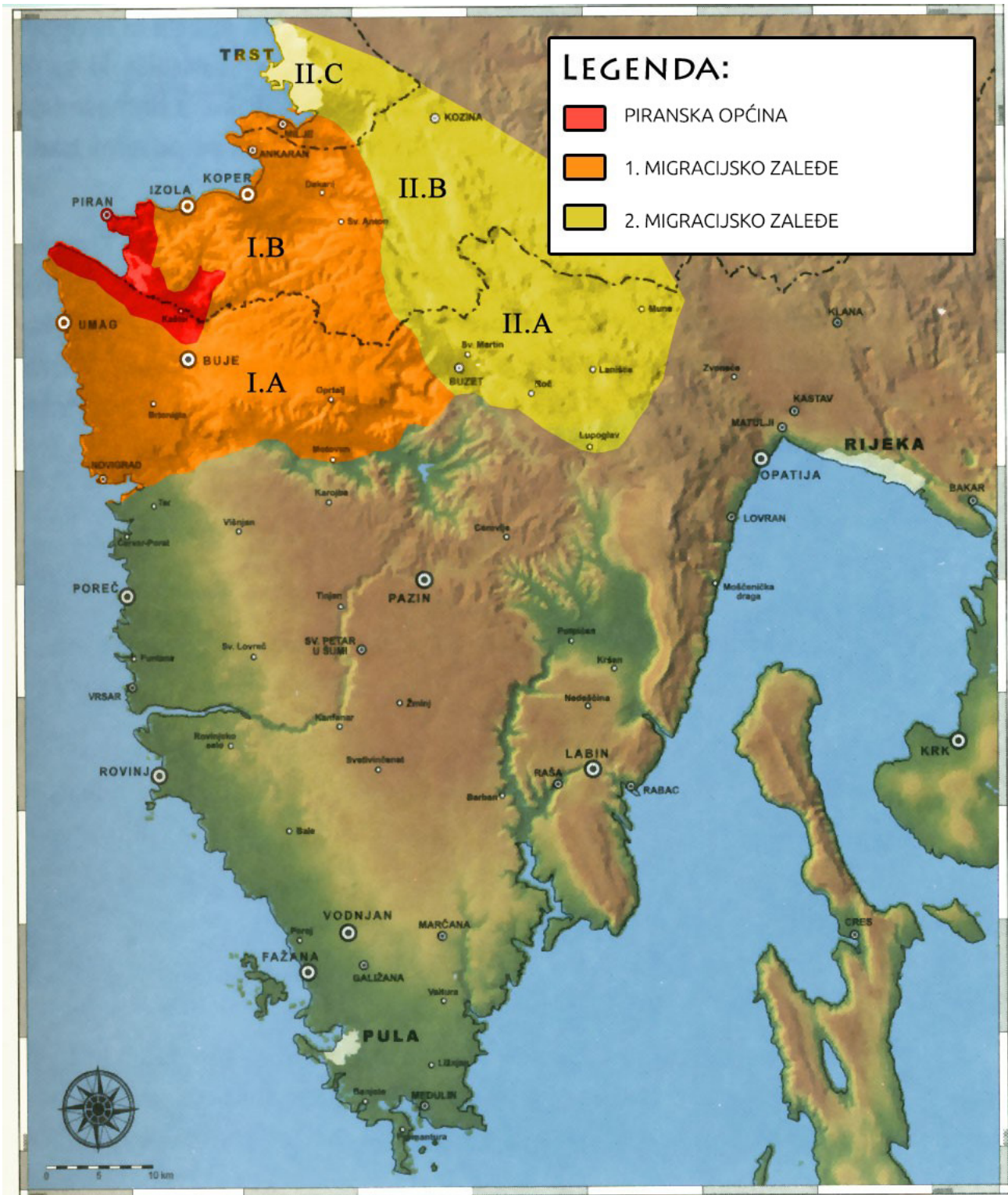
Tablica 9.: Stanovništvo Općine Piran po mjestu rođenja.

izvor	općina	%	grad	%	okolica	%	solane	%	Nova vas	%	Kaštel	%	Savudrija	%
domaćini	7,867	78.0	3,744	87.3	2,657	70.8	8	34.8	236	93.7	980	76.6	242	49.6
SZ Istra - SLO dio	399	4.0	70	1.6	296	7.9	2	8.7	11	4.4	13	1.0	7	1.4
SZ Istra - CRO dio	673	6.7	128	3.0	257	6.9	3	13.0	0	0.0	156	12.2	129	26.4
Krški rub - SLO dio	182	1.8	2	0.0	144	3.8	0	0.0	0	0.0	34	2.7	2	0.4
Krški rub - CRO dio	192	1.9	4	0.1	94	2.5	0	0.0	4	1.6	59	4.6	31	6.4
Trst	206	2.0	105	2.4	78	2.1	1	4.3	0	0.0	5	0.4	17	3.5
drugi krajevi A-U	268	2.7	139	3.2	73	1.9	9	39.1	0	0.0	21	1.6	26	5.3
tuđina	211	2.1	81	1.9	98	2.6	0	0.0	0	0.0	5	0.4	27	5.5
svi priseljeni	2,131	21.1	529	12.3	1,040	27.7	15	65.2	15	6.0	293	22.9	239	49.0
nepoznano	85	0.8	16	0.4	54	1.4	0	0.0	1	0.4	7	0.5	7	1.4
ZAJEDNO	10,083	100.0	4,289	100.0	3,751	100.0	23	100.0	252	100.0	1280	100.0	488	100.0

Izvor: SI-PAK-PI-758.

¹⁰⁸ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 136.

Karta 7: Migracijsko zaleđe općine Piran.

5.10. Zavičajno pravo i državljanstvo

Rubrika broj 10 (*zavičajno pravo /nadležnost/, mjesna općina, politički kotar, zemlja, državljanstvo*) slabo je ispunjavana jer neki povjerenici za popisivanje nisu htjeli dva puta za redom ispunjavati iste podatke. Velikoj većini stanovnika podatci su bili jednaki kao u rubrici broj 9. Pogrješke, također. Dio imigranata imao je domovinsko pravo u mjestu boravka, dakle u Piranu, a dio još uvijek u mjestu svojega rođenja. To je ovisilo o dužini neprekinutoga i dobrovoljnoga boravka u gradu. Posebna skupina imigranata bili su državni činovnici (financijska straža, carinici, zaposleni na željeznici, katastru, pošti, žandari, lučki piloti) i njihove obitelji. Zbog čestih imigracija kod njih se u rubrici broj 10 pojavljuje i mjesto gdje su živjeli (službovali) dovoljno dugo da su tamo pridobili domovinstvo.¹⁰⁹

Godine 1896. izdana je novela zakona o domovinstvu (zavičajnem pravu), koja je stupila na snagu 1. siječnja 1901. Prema njoj je svaki državljanin dobio domovinsko pravo u općini u kojoj je neprekinuto i dobrovoljno živio deset godina¹¹⁰.

U praksi je to značilo da su imigranti koji su ispunjavali (ili su mislili da ispunjavaju) uvjete, počeli masovno uređivati dokumente o stalnom boravku i pisati molbe za priznavanje domovinstva. U razdoblju od 1896. do 1900. domovinsko pravo dobile su samo četiri osobe, odnosno jedna godišnje.

Početkom 20. stoljeća, nakon stupanja na snagu pomenute novele, došlo je do značajnih promjena. Prvi masovni nalet tih molba općinski su vjećnici obrađivali na sjednici 18. lipnja 1901. kada su od 64 molbe odbacili njih 40.¹¹¹ Imigranti su bili većinom iz susjednih općina (Umag, Izola). Točke dnevnoga reda toga sadržaja¹¹² postale su redovite na sjednicama općinskoga vijeća.

¹⁰⁹ Jedan od najpoznatijih Piranaca, prof. dr. Diego de Castro, iako rođen u Piranu, imao je ugarsko građanstvo. Njegov je otac, naime, više od desetljeća bio učiteljem u Rijeci gdje je i popisan i tamo automatizmom dobio ugarsko građanstvo, a po njemu i cijela obitelj.

¹¹⁰ Zwitter F. *Kolonizacija in populacija*. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Državna založba Slovenije. Ljubljana. 1970, str. 47.

¹¹¹ Respinta, la domanda pel conferimento, del detto diritto (ZSOV, 18. 6. 1901.).

¹¹² Započinjale su rečenicom: »In seguito a domanda dei primitivi comuni di pertinenza ed a proposte della Deputazione Comunale viene in base ai S. S. 2 e 3 della legge 5. Dicembre 1896 No. 222 conferito il diritto di pertinenza in questo comune locale a [...]«.

Ono je do kraja 1901. domovinsko pravo odobrilo još za 57 osoba, a 36 osoba dobilo je negativan odgovor¹¹³. Nakon toga je uslijedilo zatišje do 1906. godine, u kojem su domovinstvo (stalni boravak) dobile četiri osobe ili opet godišnje jedna¹¹⁴. U srpnju 1906. dolazi do nove poplave molba. Tada je općinsko vijeće domovinsko pravo odobrilo za 23 pojedinaca i 25 obitelji bez točno navedenoga broja članova u obiteljima (znači najmanje 3 člana), odnosno ukupno za više od 100 osoba¹¹⁵. To je bila posljednja takva poplava, koja upozorava na intenzitet imigracija prije desetljeća, dakle nekako na početku piranskoga „zlatnoga vijeka“ koji je time dobio još jednu potvrdu svojega imena. Zatim su tijekom čitave 1907. godine vijećnici odobrili 17 molba¹¹⁶, u 1908. godini pet¹¹⁷, u 1909. njih 19¹¹⁸, a popisne 1910. godine 13¹¹⁹. Sljedeće je godine odobreno još 24¹²⁰, a do kraja prosinca 1912. godine sveukupno njih 7¹²¹. Od stupanja na snagu novele zakona o domovinstvu do kraja 1912. piransko je općinsko vijeće odobrilo više od 270 molba. U krajevima (općinama) s manje doseljenika općinska vijeća su trošila manje vremena za tu točku dnevnoga reda¹²².

Zbog slaboga poznavanja geografije, u rubriku broj 10 povjerenici za popisivanje upisivali su mnoge pogrešne navode, koje su onda službenici u matičnom uredu ispravljali prilikom (obvezne) općinske revizije upisnika. No, ni njihovo poznavanje geografije nije bilo zavidno. Povjerenici za popisivanje u rubrici 9 i 10 upotrebljavali su isključivo talijanska geografska imena naselja (ako su postojala).

¹¹³ ZSOV, 20. 11. 1901.

¹¹⁴ ZSOV, 3. 12. 1902.; ZSOV, 20. 2. 1905.; ZSOV, 17. 6. 1905.; ZSOV, 5. 1. 1906.

¹¹⁵ ZSOV, 23. srpnja 1906.

¹¹⁶ ZSOV, 9. 9. 1907.; ZSOV, 5. 11. 1907.; ZSOV, 13. 11. 1907.; ZSOV, 17. 12. 1907.

¹¹⁷ ZSOV, 21. 3. 1908.; ZSOV, 12. 9. 1908.

¹¹⁸ ZSOV, 15. 2. 1909.; ZSOV, 20. 11. 1909.; ZSOV, 29. 12. 1909.

¹¹⁹ ZSOV, 12. 3. 1910.; ZSOV, 17. 9. 1910.

¹²⁰ ZSOV, 14. 1. 1911.; ZSOV, 27. 1. 1911.; ZSOV, 12. 4. 1911.; ZSOV, 11. 8. 1911.; ZSOV, 4. 11. 1911.

¹²¹ ZSOV, 13. 2. 1912.; ZSOV, 4. 5. 1912.; ZSOV, 20. 7. 1912.

¹²² Jakovljević B. *Općina Buzet u zapisnicima općinskog zastupstva od 1894. do 1911. godine*. Annales, Series Historia et Sociologia, IV, 5. Kopar. 1994, str. 221.

5.11. Vjerozakon

Vjerski sastav stanovništva piranske općine bio je izrazito jednoobrazan (monoteističan). Prema podacima iz SOR-a, u općini je bilo 13 nekatolika. Po dvoje u gradu i okolici, te devetero u Portorožu. U piranskim upisnicima samo jedna osoba u rubrici 11 o vjeri nema upisano *rimo-cattolica* ili kraticu *r.c.* Riječ je o *Albertu Heldu*, Bavarcu (*Augusta, Germania*), upravitelju plinare (*amministratore officina gas*) na samom ulazu u grad koji je doselio 1909. godine (*Calcerigge 935*). Kod njega rubrika broj 13 nije ispunjena (pravilno!), a u rubrici broj 11 stoji *evangelica-augustina*.

Jaka katolička usmjerenost stanovništva razvidna je već iz poglavlja o imenima. Pored međunarodne Marije, veliki utjecaj na izbor imena imali su lokalni sveci (*S. Lucia, S. Bortolo, S. Giorgio, S. Francesco, S. Odorico*). A onda su tu još *Angela, Angelica, Angelina, Angelino, Angelo, Benedetto, Natale, Natalia, Pasqua, Pasquale, Pasqualina, Salvatore, Santa, Santina* i *Santo*. Dvostruko ime *Santo-Pasquale* nedvojbeno izražava vjerski pogled roditelja. Caprin je još 1889. godine (str. 163.) zapisao: „Pirano era città di fortissima fede cristiana“. Istu je rečenicu kasnije upotrijebio i Morteani¹²³.

Podatke iz upisnika potvrđuje i De Castro¹²⁴, iako je općinsko vijeće još početkom 1901. raspravljalo o potrebi za zemljištem na kojem bi se pokopavali nekatolici.¹²⁵

5.12. Obiteljski status

Rubrika broj 12 (*Porodični stališ, da li je neoženjen (neudana), oženjen (udana), udovac (udovica), sudski rastavljen(a) ili je brak razvodom zakonito razriješen, ovo posljednje samo kod nekatolika*) ispunjena je u 10.052 upisnika. U nju su povjerenici za popisivanje upisivali samo 4 (5) različitih riječi: *coniugato-a, divorziato-a, nubile-celibe* i *vedovo-a*. Više od polovice stanovnika (5.762) još nije bilo stupilo u brak. Vjenčanih je bilo 3.761, rastavljenih 10, a udovica i udovaca 519.

¹²³ Morteani L. *Pirano per Venezia*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1906, str. 63.

¹²⁴ A Pirano, che io sappia, una sola persona non era cattolica, nel senso di battezzata come tale (de Castro D. *Memorie di un novantenne*. Trst. Mgs Press. 1999, str. 17).

¹²⁵ Fondo in Cimitero pel seppellimento degli accattolici (ZSOV, 21. 3. 1901.).

5.13. Jezik općenja¹²⁶

5.13.1. Uvod

Glavni je argument za uvođenje narodnosne statistike za državu bila administrativna potreba za ispunjavanjem ustavnoga načela o jednakopravnosti narodnih skupina¹²⁷, koje su na temelju 19. članka osnovnoga državnoga zakona br. 142 iz prosinca 1867. zahtijevale svoja nacionalna prava. Iz toga je razloga, da bi se saznao njihov opseg i teritorijska raširenost, bilo potrebno popisati (evidentirati) te skupine (s tim je bio vezan i opseg njihovih prava).

Pitanje kriterija, kojim bi se popisale narodne skupine, dugo je mučilo struku i politiku. Stručnjaci su tu kiselu jabuku grizli na kongresu statističara 1872. u Sankt Petersburgu¹²⁸. Između ostaloga su se dogovorili o potrebi da se stanovništvo pri popisu dijeli i po jeziku kojim se sporazumijeva, „jer je to bio jedini vidik nacionalnosti, kojeg je bilo moguće koliko-toliko objektivno prebrojiti, kategorizirati¹²⁹.

Ali to pitanje višejezičnoj Habsburškoj Monarhiji predstavljalo je nerješiv problem. Zbog unutarnjopolitičkih potreba carevine¹³⁰ i unatoč oporbenomu stavu znanstvenika (Ficker¹³¹ je bio za

¹²⁶ Značaj problema rubrike 13 je u interpretaciji pojma *lingua usuale*, kojeg su nacionalliberalne i iredentističke općinske uprave (izvođači popisa) namjerno razlagale na svoj način. Da su se državna i općinska definicija toga pojma u mnogome razlikovale ustanovio je već de Castro (D. *La revisione luogotenenziale del censimento austriaco del 1910 a Trieste*. Rivista Italiana di economia demografia e statistica, XXXI, pos. br. Torino. 1977, str. 139.), a to su pretpostavljali još mnogi prije njega. Ispunjavanje navedene rubrike odnosno popis stanovništva uvijek i svugdje je bio tendenciozan jer ga je izvodio i revidirao politički organ (političko tijelo) s političkim pretenzijama, što mu je davalo političke dimenzije (Brix E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2. Ljubljana. 1987, str. 299.).

¹²⁷ Brix E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2. Ljubljana. 1987, str. 300.

¹²⁸ Serdar V. *Popis stanovništva u hrvatskim krajevima godine 1857*. Statistična revija, 1/2. Beograd. 1951, str. 200; Zwitter F. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Slovenska matica, Ljubljana. 1962, str.22; Valenčič V. *Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880*. Zgodovinski časopis, XXVIII, 3/4. Ljubljana. 1974, str. 287; Hobsbawm, E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. Cf. 2007, str. 55.

¹²⁹ Hobsbawm E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. Cf. 2007, str. 119.

¹³⁰ Zwitter F. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Slovenska matica. Ljubljana. 1962, str. 22.

¹³¹ Adolph Ficker (Olomuc, 1816. - Beč, 1880.) bio je među vodećim austrijskim statističarima, od 1873. godine ravnatelj bečke Statistische Central-Commission.

obiteljski jezik) u zapadnom dijelu Monarhije kao kriterij je usvojen jezik *općenja*, a u istočnome materinski jezik.

Rubrika o jeziku prvi se put pojavila na austrijskim popisnim listovima u 1880. godini, za Taffejove vlade¹³². Tada još nitko nije bio svjestan da će to pitanje samo po sebi izazvati jezični nacionalizam¹³³.

Od tada su se pored državnih i općinskih činovnika na popis stanovnika (na ispunjavanje rubrike 13) pripravljalje i sve nacionalne organizacije (društva, stranke, pojedinci). Iako je državna statistika ispostavljala da je jezik sporazumijevanja (občevalni jezik, lingua usuale, jezik općenja, Umgangssprache) onaj koji osoba upotrebljava za zadovoljavanje većine svojih svakodnevnih potreba i da jezik ne determinira pripadnost nacionalnim skupinama, nacionalisti su ga redovito jednačili i povezivali s nacijom (i /ili narodom). Štoviše, ono što je De Castro prije gotovo 70 godina ustanovio za Trst vrijedilo je i za Piran.¹³⁴

Pravo na upis u rubriku br. 13 imalo je 10 jezika¹³⁵ koji su se pojavljivali na svim austro-ugarskim novčanicama (vidi prilog 25). Čermelj¹³⁶ ovako citira službene izvore: „Ta rubrika mora se ispuniti stanovnicima zemalja teritorija zastupanih u državnome saboru. Za svaku osobu neka se upiše jezik, kojim se svakodnevno služi, ali svakako samo jedan od ovdje navedenih i to: njemački, češko-moravsko-slovački, poljski, maloruski, slovenski, srpsko-hrvatski, talijanski, ladinski, rumunjski, mađarski.“ Valenčić¹³⁷ po državnom zakoniku za 1880. godinu i po Ukazu MUP-a od 6. 8. 1880.

¹³² Grof Eduard Taaffe je austrijsku vladu vodio u razdoblju od 1873. do 1893.

¹³³ Hobsbawm E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. Cf. 2007, str. 119. Vidi još Strassoldo M. *Lingue e nazionalità nelle rilevazioni demografiche*. CLUET. Trst. 1977.

¹³⁴ Ufficiali di censimento cercarono di interpretare la Umgangssprache nel modo più favorevole per la maggioranza italiana (de Castro D. *La revisione luogotenenziale del censimento austriaco del 1910 a Trieste*. Rivista Italiana di economia demografia e statistica, XXXI, pos. br. Torino. 1977, str. 139).

¹³⁵ Zakon o popisu stanovništva dana 29. 3. 1869. V: *Reichsgesetzblatt*, br. 67, str. 310

¹³⁶ Čermelj L. *O ljudskem štetju v Trstu leta 1910: In memoriam dr. Josipa Wilfana*. Anali Jadranskog instituta, II. Zagreb. 1958, str. 9.

¹³⁷ Valenčić V. *Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880*. Zgodovinski časopis, XXVIII, 3/4. Ljubljana. 1974, str. 291.

navodi jezike u jednakom redosljedu, samo riječ maloruski zamijenjuje s rusinski. De Castro¹³⁸ citira zakon br. 1910. o popisu i Naredbu MUP-a br. 148 (20. 8. 1910.): »tedesco, boemo, moravo-slovacco, polacco, ruteno, sloveno, serbo-croato, italiano-latino, rumeno, magiaro«.

Taj stupac imalo je ispunjen 9.758 stanovnika piranske općine. Komandant financijske straže na sečovljanskim solanama u njega je upisao četiri riječi i to: *Deutsch, Slovenisch, Italianisch* i *Croatisch*. Ta posljednja bila je jedina pogriješka komandanta *Carla Grossa* u inače uzorno ispunjenom upisniku. Po propisima, morao bi upisati „serbo-croatisch“. Može se razmišljati i u ovom smjeru: da je iskusni državni činovnik dobro poznao razliku jer su svi koji su imali upisano *croatisch* zaista rođeni u hrvatskim krajevima.¹³⁹

Piranski povjerenici za popisivanje su za ispunjavanje tog stupca upotrijebili sljedeće termine: *italiana, slovena, tedesca, boema (moravo-slovacca), croata* (i *crovata*), *serbo-croata* i *slava*. Taj zadnji nije na popisu službenih jezika, zato su povjerenici za popisivanje upotrebom toga termina kršili norme popisa stanovnika. Piranske katastarske općine u kojima se na upisniku pojavljuje riječ *slava*, teško je uspoređivati sa SOR-om jer samo općinski revizor u matičnom uredu zna kako je pripadnike jezika „slava“ razdijelio na pripadnike službenih jezika. Razlike među podacima u upisniku i SOR-u predstavljene su u tablici br. 10.

Kod analize podataka iz piranskih upisnika uzeti su u obzir samo prvi upisi povjerenika za popisivanje, a zanemareni svi kasniji popravci prilikom općinske revizije (kao u prilogu 5). Već su povjerenici za popisivanje kršili zakon time što su u rubriku 13 upisivali dva jezika. Općinski službenik u matičnom uredu prilikom općinske revizije po zakonu i po samo njemu poznatim kriterijima uvažio je samo jedan. Podatci u tablici br. 10 rezultat su autorove revizije nezakonitih postupaka općinskih činovnika. Dakako, ta revizija nepravilnih upisa nije mogla ublažiti posljedice njihove tendencioznosti. Više nego očita bila su nastojanja povjerenika za popisivanje da se u rubriku što više puta upiše riječ *italiana*. Ponekad su tu rubriku radije ostavljali praznom, neispunjenom, nego da bi u nju upisali (ma koji) slavenski jezik. I opet, samo je općinski revizor znao kako su te prazne

¹³⁸ de Castro D. *La revisione luogotenenziale del censimento austriaco del 1910 a Trieste*. Rivista Italiana di economia demografia e statistica, XXXI, pos. br. Torino. 1977, str. 142.

¹³⁹ Posve sličnu situaciju imamo u Koprju. Kad je državni službenik revidirao upisnik za samostan sv. Ane i sedmerici Istrana i Dalmatinaca u rubrici br. 13 precrtao riječ *italiana* i upisao samo *croata*.

rubrike pretvorene u rezultate za SOR. Rubrika br. 13 nije smjela biti ispunjavana osobama koje nisu bile rezidenti Cislajtanije. To da tu rubriku nije imalo ispunjeno približno 300 rezidenata, pokazuje opseg nezakonitih radnja izvođača popisa. Iz upisnika nije uvijek razvidno tko je stranac, tako da je za to bio mjerodavan općinski revizor. Drugim rječima, piranski su upisnici bili toliko loše i nepravilno ispunjavani da nije moguće razabrati koje su osobe iz upisnika u SOR označene kao stranci (Staatfremde).

5.13.2. Jezik u gradu

Razlike između obaju izvora, piranskih upisnika i SOR-a najlakše je ustanoviti na najmanjim (osnovnim) popisnim jedinicama, katastarskim općinama. Po SOR-u je u gradu većina stanovnika govorila talijanskim jezikom, 33 osobe njemačkim, 7 slovenskim, a petero je imalo oznaku „andere“. Riječ je o obitelji češkoga državnoga činovnika, zaposlenoga u carinarnici (*Maly Giuseppe, città 657, Liebel, Reichenau, Boemia, amministratore dogana*). I supruga mu je bila rođena u Češkoj (*Emmer Camilla, Wettingen, Boemia*). Godine 1891. premješten je iz Kopra u Piran. Ispod riječi *boema* ima napisano *moravo-slovacca*.

Upisnici kojima su bile popisane osobe sa slovenskim jezikom, nisu se očuvali¹⁴⁰, a na očuvanima ima samo 20 osoba upisan njemački jezik. Većina njih bila je vezana za državnu službu, uniformu i oružje (*servizio dello stato*). U piranskoj žandarmeriji (*gendarmeria*), u iznajmljenoj kući *Antonia Bartola (citta 940)*, većina zaposlenih komunicirala je na njemačkom. Komandant (*comandante di gendarmeria Jonk Giuseppe, Negovitz, Villaco, Carintia*) i jedan od podređenih (*i.r. gendarme Hafner Giovanni, Winkl, Villaco, Carintia*) bili su iz Koruške, a treći iz Češke (*i.r. gendarme Gotzenauer Carlo, Deuskl, Beneschau, Kaplitz, Boemia*). Dvojica su žandara umirovljena u Piranu i ostala u gradu (*citta 138 i 700*). Obojica su Štajerci, a po mjestu rođenja njihove djece vidi se gdje su sve službovali. Jedan je od njih (*i.r. pensionato recipiente finanza Burgstaller Luigi, Hoflach, Volkberg, Stiria*) bio u braku s Moravkom (*Masnik Anna, Brunn, Moravia*), a djeca su im rođena uzduž zapadne obale Istre (Poreč, Piran 2, Umag). Drugomu, zbog oštećenja upisnika nije moguće razabrati prezime (samo ime, *Vincenzo*). Usprkos visokomu činu (*capo di finanza*) i visokoj mirovini,

¹⁴⁰ Gotovo svi su bili u kutama, u župnom uredu ili samostanu. Poznati je primjer iz piranske bune u jesen 1894., kad su uzrujani Piranci napali kuću slovenskoga svećenika koji im je pobjegao proučen u ženu (Holz E. *Krik Istre ne bo ostal neopažen*. Kronika, LV, 3. Ljubljana. 2007, str. 432).

zarađivao je i prodajom duhana (*spaccia tabacchi*). Bio je rođen u Celju (*Cilli, Stiria*), supruga (?*artin Giuseppina*) u Koruškoj (*Tarvis, Villaco, Carintia*), a djeca su se rodila duž istočne obale sjevernoga Jadrana (Krk, Piran 2, Rovinj). Samo šest osoba (ili dva kućanstva) s njemačkim jezikom nije bilo povezano s državnom službom. U najnovijoj piranskoj kući (citta 1009), koju je 1910. sagradila bogata Čehinja (*Werner Marta, Falkenau, Egger, Boemia*), vlasnica je živjela sa svojom kćeri, rođenom u Puli, kućnom pomoćnicom (*serva domestica Armischak Teresa*) iz hrvatskih krajeva (*Krainbrda, Blanka, Croazia*) i direktorom ljekarne (*farmacista direttore Himman Rodolfo*) iz svojih krajeva (*Brux, Boemia*). To je jedina kuća, u kojoj svi stanari imaju upisan njemački jezik. Ako popisanoj osobi u ekonomskim rubrikama nije pisalo *servizio della stato*, malo je bilo mogućnosti za upis drugoga jezika, osim talijanskoga. Tako su primjerice gostioničaru iz Donje Austrije (*trattore Tatzber Giuseppe, citta 653, Bernhardstal, Ganserdorf, Austria inf.*) i njegovoj ženi (*List Giulia*) iz Koruške (*Boldamsdorf, Spittal an der Drau, Carintia*), koja mu je pomagala pri poslu upisali talijanski jezik, a njegovoj sestri i kućnoj pomoćnici (*serva Vogt Giuseppina, Ringelsdorf, Ganserdorf, Austria inf.*) njemački. I konobarica iz Celja (*cameriera Basle ?, Fraslau, Cilli, Stiria*) ima upisan talijanski. S obzirom na to da su svi skupa imigrirali 1909. godine, ispada da su u manje od godinu dana naučili talijanski bolje od njemačkoga. Rođeni Bečanin (*Vienna, Austria inf.*), 1907. godine doseljeni državni službenik (*ufficio catastale Wertzner Ottomaro*) ima upisan talijanski jezik, najvjerojatnije zbog supruge, rođene u Poreču.

5.13.3. Jezik u okolici

Po uvjerenju povjerenika za popisivanje katastarska općina Piran okolica ipak je bila raznovrsnija od onoga što pokazuju podatci iz SOR-a. U njima nema sedam osoba kojima su povjerenici za popisivanje upisali hrvatski jezik. To znači da su općinski revizori obitelji *Rasman* iz Grožnjana (*Campolin 791*) promijenili podatak u rubrici br. 13. Kao i pukovniku austrijske vojske (*Arze 35, i .r. colonello in riposo, Spoliarić, Caschin, Croazia*) i njegovoj supruzi (*Pollaciek Adolfina, Vienna*). Njima je u rubrici 13 najprije pisalo *croata*, koja je zatim više puta precrtana i dodana riječ *tedesca*. Žena toga visoko pozicioniranoga časnika bila je rođena u Beču, a tamo je službeni jezik njemački (vidi prilog 5). Tako su u SOR-u Spoljarići najvjerojatnije svrstani među osobe (21) koje su govorile njemački jezik. Ne računajući njih, u upisnicima za gradsku okolice ima 22 osobe s njemačkim jezikom, s time da službenicima u plinari iz Njemačke (*Mogoron – Calcarigge 935; Held Alberto, Augusta, Germania* i *Ziegler Alberto, Fedelbach, Franca, Germania*), jezik (pravilno) nije

bio zabilježen. Većina tih „Nijemaca“ bila je naseljena pred samim ulazom u grad (*Calcarigge*). Uz tvornicu Salvetti ili uz svoje radno mjesto živio je vođa (majstor) proizvodnje sapuna (*maestro savonere Kudeconst Federico*) s obitelji. Rođen je u Voralbergu i oženjen Njemicom (*Vittoria Ermannus, Retling, Virtberg, Germania*). Prva im je kći rođena još u Voralbergu, sljedeće dvije u Latringenu, a sin u Švicarskoj. Godine 1901. obitelj je došla u piransku općinu. Nedaleko od kuće sapunara iz Voralberga, bila je iznajmljena kuća financijskoga stražara iz Ptuja i njegove obitelji (*Zorez Vincenzo, Pettau, Stiria*). I djevojačko prezime njegove supruge (*Maria Puschich*) zvuči slavenski. Bila je rođena u Mariboru (*Marburg, Steiermark*), a njihov sin za vrijeme službovanja u Trstu, samo godinu dana prije preseljenja u Piran (1906.). I umirovljeni par *Majer* je za stanovanje izabrao piransko predgrađe. On je rođen u Tirolu (*Criss, Brener, Tirolo*), a ona (*Lona Ersen*) u Kopenhagenu (*Kopenaghen, Danimarca*). Njemački se govorilo u još trima kućama na teritoriju gradske okolice. Na državnim solanama (Strunjan) živio je financijski stražar (*Augusto Mild*) sa ženom Štajerkom (*Rabl Anna, Wilfersdorf, Stiria in Graz, Stiria*), u dolini potoka Fažan (*stazione st. Lucia, Valle di Fasan 290*) obitelj upravitelja (*Stationmeister, Holbl Mils*) željezničke postaje, a u Seči uz sečovljanske solane (*Centrale elettrica s. Bortolo 1005*) strojar u električnoj centrali (*macchinista Scholl Eduard Johann, Anssig*) sa ženom (*Moises Maria, Hofgastein*). Najvjerojatnije je povjerenik za popisivanje htio napraviti utisak na upravnika lucijske postaje, kad mu je u rubriku br. 13 upisao *deutsch* i u zgradama dodao *tedesca*.

Pored sedam osoba s upisanim hrvatskim jezikom, jedan od južnoslavenskih jezika imao je upisano još 531 pojedinac. Slovenski jezik (*slovena*) imale su upisano 344 osobe, a slavenski (*slava*) njih 69. Dva jezika, jedan ispod drugoga, bila su upisana u 74 slučaja (42 kao *slovena* i *italiana*; 32 kao *slava* i *italiana*), a u 44 slučaja jedan preko drugoga. U tim je primjerima teško odrediti, koji je jezik bio upisan prvi ili ustanoviti razliku između *slava* i *slovena*, ako je ova druga pri brzom pisanju (ispunjavanju upisnika) skraćena kao *slov*.

SOR navodi 680 osoba koje su u katastarskoj općini Piran okolica govorile slovenski, a u upisnicima je riječ *slovena* (ili *slava*) upisana 531 put. Postoji mogućnost da je razlika skrivena u onih 100 izgubljenih upisnika, a možda su općinski revizori među osobe sa slovenskim jezikom ubrojili i neke osobe kojima povjerenici za popisivanje rubriku broj 13 nisu ispunili. Takvih ima 64, a pripadali su obiteljima *Belich* iz Mareziga, *Bursich* iz Karšeta, *Cociancich* iz Truška, *Crainz* iz Lanišća, *Slatich* iz Sluma, *Puzzer* iz Koštabone i domaćinima *Gerbaz*.

Slovenski je jezik upisan osobama sljedećih prezimena: *Bakich, Bernetich, Benbich, Belich, Bosich, Bolcich, Bonin, Brancovich, Brasich, Braicovich, Bubnich, Busdon, Bursich, Cacovich, Casuch, Cergol, Ceculin, Cendak, Chermaz, Cnez, Cozian, Coziani, Coziancich–Cociancich, Coslovich, Crainz, Crevatin, Crisman, Delgiusto, Erman, Fara, Gardina, Gerbaz, Gusich, Ivancich, Jugovaz, Jurisevich, Lantier, Marscich, Mersnik–Mersnich, Miclavcich, Milovich, Misculin, Ociarich, Oio, Paoletich, Pausin, Paulich, Pernich, Picini, Pilos, Plisco, Poropat, Rasman, Rosaz, Rotter, Rupena, Saule, Savron, Scergat, Simonovich, Slatich, Stanlich, Speh, Urbaz, Vegliach, Visintin, Zigante, Zimmermann i Zvab.*

Ali osobama s istim prezimenima povjerenici za popisivanje upisivali su i talijanski jezik, tako da nastaju situacije u kojima osobe iz iste obitelji imaju upisane različite jezike. Primjerice, u kući u Arzama (*Arze 44*) samo starom Poropatu iz okolice Buzeta (*Terstinica, Pinquente*) upisan je južnoslavenski jezik (*slava*), a sinovima i snahi talijanski. U kući na Šentjanama (*Sentiane 792*) roditeljima (*Mersnich Gasparo in Cozian Antonia*) su upisali *slava*, a djetetu, koje se s njima doselilo iz Poljana (*Pogliane, Castelnovo*) *italiana*. Doseljeni seljak (*Apollonio Ociarich*) iz Muna (*Mune, Castelnovo, Volosca*) ima upisano *slovena*, a njegova kći, rođena u istom kraju, *italiana*.

Financijski stražar na strunjanskim solanama iz Hrpelja (*Francesco Zvab, Erpelle, Sesana*) ima upisan slovenski jezik, dok svi ostali članovi njegove obitelji imaju upisan talijanski. Možda zbog supruge (*Antonia Pissak*) rođene u Motovunu. Zanimljiv je još primjer iz Sečovljanske doline, gdje su četiri kuće (*Piscine 730-733*) naseljavale grane obitelji *Gerbaz*. Jednom kućanstvu je upisan slovenski jezik, jednom talijanski, a u dva kućanstva povjerenik za popisivanje ostavio je rubriku praznu (neispunjenu). Odluku o jeziku za ta dva kućanstva prepustio je svomu nadređenomu, općinskomu revizoru (u matičnom uredu).

Što je kuća bila bliže gradskim zidinama, teže je povjerenik za popisivanje upisivao slovenski jezik. Tako su osobe sa slovenskim jezikom u većini samo u brdima, kao Šentjane, Karbonar i Lucan. Ispada da se dizanjem nadmorske visine diže i udjel stanovnika s upisanim slovenskim jezikom i broj rubrika s dvama upisanim jezicima. Stanovništvo sa slovenskim jezikom naseljavalo je i brdo Kampolin, ali po uvjerenju povjerenika za popisivanje, tamo nisu bili u većini.

Podatci o jezičnom sastavu stanovnika jednaki su samo u k.o. Nova Vas, gdje se govorilo isključivo slovenski,¹⁴¹ i na solanama. U svim naseljenim kućama na solanama govorilo se talijanski. U vojarni financijske straže (*Siccirole* 228, vidi prilog 17) još njemački, slovenski i hrvatski. Tih šest državnih činovnika, koji nisu imali upisano *italiana*, predstavljalo je četvrtinu stanovništva solana.

5.13.4. Jezik u Kaštelu

U katastarskoj općini Kaštel 374 osobe imaju upisan (južno)slavenski jezik (254 *slava*, 65 *serbo-croata* i 55 *slovena*). To su članovi obitelji *Babich*, *Bassanese*, *Bencich*, *Bosich*, *Bulfon*, *Budach*, *Blasovich*, *Coslevaz*, *Coslovich*, *Covacich*, *Crastich*, *Clabot*, *Frank*, *German*, *Giurgevich*, *Greblo*, *Ivancich*, *Jerman*, *Mandic*, *Marchesich*, *Mattiasich*, *Mavrovich*, *Mamilovich*, *Morgan*, *Nesich*, *Pernich*, *Perossa*, *Pistan*, *Pribaz*, *Prodan*, *Radmilovich*, *Ribarich*, *Rupena*, *Spiller*, *Sussich* i *Vidonis*.¹⁴²

Kao i u katastarskoj općini Piran okolica, i u Kaštelu su povjerenici za popisivanje neselektivno upotrebljavali izraze za (južno)slavenske jezike (*slovena*, *serbo-croata*, *slava*). Srpsko-hrvatski jezik upisan je župniku (*Castelvenere* 15, *Don Giovanni Mandic*) i njegovim sestrama iz Kastva (*Castova*, *Volosca*, *Istria*), 43 iz Roča (pripadnici obitelji *Nesich*, *Covacich* i *Greblo*), dvojici domaćina (*Pistan*, *Pistani* 41) i 17 doseljenika (članovi obitelji *Ribarich* i *Rupena*, *Capitania* 212) iz Materije.

Među osobama s upisanim slovenskim jezikom prevladavali su domaćini, rođeni u Kaštelu (*Coslovich*, *Crastich*, *Perossa*, *Vidonis*) i doseljenici s područja Umaga (*Babich*, *Blasovich*). Pored njih slovenski jezik upisan je još obitelji *Sossich* iz Postojne (*Postoina*, *Lubiana*, *Carniola*) i umirovljenici *Spiller* iz Podnanosa.

¹⁴¹ Dva desetljeća nakon popisa Gravisi (G. *Toponomastica del comune di Pirano*. Poreč, Coana. 1932, str. 34.) je novovaška prezimena Grison i Perossa svrstao među „molto numerosi cognomi italiani“.

¹⁴² Usporedbe radi, Gravisijeva (fašistička) primjedba o Kaštelu (1932, str. 11): »Nel 1910 su 1245 ab., erano 812 ital., 362 slov. e 71 serbo-croati. Rilevante anche il numero de cognomi ital.: Antonini, Bassanese, Bulfon, Busletta, Canciani, Daris, Gasperini, Grimalda, Lubiana, Miani, Bosdachin, Morgan, Orzan, Perossa, Razza, Sossa, Spizzamiglio, Vidonis, Visentin; senza contare i molti Bartolich, Clarich, Marchesich, Paolettich«. Osim prvog (Antonini), sva nabrojena (Gravisijeva) prezimena pojavljuju se i na upisnicima. Baš iz te usporedbe vidi se Gravisijeva tendencioznost.

Svim drugim deklariranim Slavenima u rubrici 13 piše *slava*. Tako i 18 članova mlinarske porodice *Pribaz*, koja se doselila iz susjednoga sela Padna, gdje (po SOR-u) 1910. samo jedan od 346 stanovnika nije govorio slovenski. Osobe s talijanskim jezikom imale su ista prezimena kao osobe koje imaju upisan neki od (južno)slavenskih jezika. Neobičnih je situacija u Kaštelu još više nego u katastarskoj općini Piran-okolica, što znači, da su povjerenici za popisivanje u Kaštelu još intenzivnije nastojali upisivati riječ *italiana*. Kriterij, po kojem su upisivali slavenske jezike bio je poznat samo njima.

U Vižinadi (*Visinada 30*) kraj Kaštela, u istoj su kući živjela dvojica braće *Coslovich* – sedmerici članova jedne obitelji upisano je *slava*, a peterici članova druge *italiana*. U isto naselje su se u drugoj polovici 19. stoljeća (prvi 1879., drugi 1882.) doselila dvojica braće *Sussich* (pastiri) iz Postojne i vjenčala domaćim djevojkama, sestrama *Clabot*. U istoj kući (*Visinada 34*) su jednoj obitelji upisali *slava*, a drugoj *slovena*. Na susjednom kućnom broju (*Visinada 37 i 38*) živjela su dvojica braće *Radmilovich*. Matejevoj obitelji upisano je *slava*, a Antunovoj *italiana*. U naselju Gardere nadomak Kaštela, u 3 kuće (*Gardere 50-52*) živjele su tri grane obitelji *Vidonis*. Jednom su kućanstvu upisali *slava*, a dvjema *italiana*. Zapisano je već, da su Vidonisi iz Kaštela imali upisano *slovena*. Tako je bilo i s obitelji *Coslevaz* (*Gardere 53-56*). Jedna grana ima upisano *slava*, druge tri *italiana*. Ili s obiteljima *Giurgievich* iz naselja *Uchi* (*104 i 105*). Onom s većom obitelji upisali su *italiana*, a drugom *slava*. Braća *Babich* imala su u Melotiji uljaru i svatko svoju kuću (*Melottia 150-152*). Iako su se obojica doselila iz Umaga, *Matteo* ima upisano *slovena*, a *Giorgio slava*. Braća *Antonio* i *Ambrosio Covacich* doselili su se iz Roča i u zaleđu Kaštela kupili tri kuće (*Schiavonia 155-157*) za svoje dvije velike obitelji. Ambrozijevima je upisano *serbo-croata*, a Antinima *slava*. Iz istoga kraja (Roč) su doselili u njihovo susjedstvo (*Veneria 158-159*) i braća *Francesco* i *Antonio Nesich*. Franinjoj obitelji upisali su *slava*, a Antinjoj *serbo-croata*. Pod Antinim krovom živjela je i porodica *Markovich*, također iz Roča. Njima su upisali *slava*. Na Plovaniji (*Piovania 200*) ima porodica *Greblo* iz Roča upisano *serbo-croata*, a njihovi podstanari *Bosich* iz Buzeta *slava*. Prezime *Pištan* u Kaštelu ima upisane sve opcije osim *slovena*. Određena prezimena zvuče slavenski, a imaju upisan samo talijanski jezik. To su: *Bartolich*, *Lorenich*, *Lisiak*, *Iurissevich*, *Ielicich-Iellecich*, *Iacaz*, *Lucacich*, *Macovaz*, *Marsich*, *Milos*, *Muscovich*, *Nemaz*, *Paulettich*, *Radonich*, *Paulich*, *Savron*, *Stocovaz*, *Sossich*, *Sirovich*, *Sincovich*, *Stupar*, *Smilovich*, *Uichich*, *Urbaz*, *Vivoda* i *Veznaver*. Kad drugi hrvatski učitelj u Kaštelu Defrančeski (vidi prilog 26) po sjećanju nabroja prezimena svojih učenika (Babić,

Bulfon, Budak, Greblo, Kovačić, Kozlović, Krastić, Morgan, Pernić, Peroša, Pištan, Radmilović) nije spomenuo ni jednoga od gore navedenih.

U Kaštelu povjerenici za popisivanje nisu upisivali dva jezika. I bez toga povjerenicima je uspjelo tako i toliko unakaziti realnu sliku jezičnoga stanja, da su ih čak njihovi nadređeni (općinski revizori) popravljali. Povjerenici za popisivanje zabilježili su 374 osobe s (južno)slavenskim i 904 osobe s talijanskim jezikom. Općinski revizor (po samo njemu poznatim kriterijima) te podatke mijenja. Tako su prema SOR-u 433 osobe na Kaštelu govorile slovenski i srpsko-hrvatski, a 812 talijanski.

Zanimljiv je socijalni (društveni) status osoba, koje imaju upisan koji od južnoslavenskih jezika. Među njima su bogati mlinar iz Škudelina, župnik iz Kaštela (s nekim susjedima), najbogatiji seljaci (s najviše stoke) iz Vižinade i Montrina, trgovci iz Marije na Krasu (jedini sa slavenskim jezikom u naselju!) i Gadara, pa vlasnici uljare iz Gadara i Melotije. Doseljenicima je upisivan jedan od slavenskih jezika češće nego domaćima. Naročito ako su dolazili iz krajeva gdje je hrvatska i slovenska nacionalna svijest bila na višoj razini nego kod stanovnika sjeverozapadne Istre u kojoj se ta dva jezika još nisu ni standardizirala. Iz svega proizlazi da je u prosjeku stanovništvo s upisanim slavenskim jezikom ekonomski puno jače od stanovništva s upisanim talijanskim jezikom.

5.13.5. Jezik u Savudriji

Zbog drugačijih posjedničkih razmjera i jezične razmjere u Savudriji razlikovale su se od onih u Kaštelu. Sva k.o. Savudrija bila je sastavljena od veleposjeda piranskih magnata. Oni su u desetljeću prije popisa počeli prodavati zemlju, najčešće rubne dijelove svojih veleposjeda. Tu zemlju kupovali su bogati seljaci, doseljeni iz južnoga dijela žute zone (II.A i II.B) na zemljovidu broj 7. Svima njima (*Medizza, Lanischie; Mamilovich, Matteredia; Penco, Podgace, Pinquente; Pockai, Cossana, Adelsberg, Carniola; Zudich, Pinquente*) povjerenik za popisivanje Savudrije, upisao je riječ *Slovena*. Bilo ih je 39. Osim još jedne osobe s njemačkim jezikom, svi ostali stanovnici Savudrije imali su upisanu riječ *Italiana*. Većinom su to bili koloni na veleposjedima i većina njihovih prezimena zvučila je slavenski (*Babich, Bursich, Denich, Dobrilovich, Lonzarich, Mavrigh, Mamilovich, Mrau,*

Muschich, Nemaz, Nesich, Ocovich, Paoletich, Paolich, Rasman, Sirotich, Vuch, Zattich ...), no imali su upisan jezik vlasnika zemlje¹⁴³.

Da su i Germanima kao i Slavenima rađe upisivali talijanski jezik nego njemački vidi se iz upisnika za kućni broj 44 (*Franceschia 44*). U toj kući na imanju plemića de Toppa (*Cavalliere de Toppo*), udovac *Boaddger Emilio* izrađivao je brodske pojase za spašavanje. S njim su u kućanstvu živjele još tri žene; ljubavnica (*ospite*) *Greenham Genny*, majka (*Boddger, Ermanegilda*) i kućna pomoćnica (*serva, Seebacher Sofia*). Njoj, rođenoj u Kranjskoj (*Lechmesschaff, Carinzia*) upisali su *Tedesca* a ostalim ukućanima, rođenim u Trstu, *Italiana*. Sasvim je moguće da su Trščani bili dvojezični i da povjerenik za popisivanje nije povrijedio zakon, ali gospođe *Seebacher* u SOR-u nema. Kao stanovniku Cislajtanijske općinske revizije je morao uvažiti njezinu rubriku broj 13, ali nije. Odgovor na pitanje zašto to nije učinio ostaje nepoznat, kao i odgovor na pitanje kako je došao do 66 osoba sa slovenskim jezikom općenja i 371 osobu s talijanskim.

5.13.6. Zaključne misli o jeziku

Sve osobe s upisanim češkim (moravsko – slovačkim) i velika većina osoba s upisanim njemačkim jezikom u piranskoj općini 1910. bile su vezane uz državnu službu (*servizio dello stato*). Najviše je bilo financijskih stražara, aktivnih i umirovljenih. Čak tri osobe s upisanim njemačkim jezikom i državnom mirovinom (*i.r. pensionato*), koje su vidjele nešto svijeta odnosno Monarhije, odlučile su umirovljeničke dane provesti u piranskoj općini. Upravnik željezničke stanice u Luciji je ovisio o državnoj željeznici, a radnik u električnoj centrali od državnih solana za koje se elektrika i proizvodila. Na čisto ekonomsku migraciju stanovnika s njemačkim jezikom najviše su utjecali kemijska tvornica (*maestro savonere*), plinara (*amministratore officinal gas*), ugostiteljstvo (*trattore*), ljekarništvo (*direttore farmacia*) i specijalizirani obrt (*cincture di salvataggio*). Osim iznimaka po

¹⁴³ Najveći veleposjednici u Kaštelu i Savudriji (ne računajući ostavštinu A. Caccije u općinskim rukama) bili su grofovi Furegoni. Plemićki naslov i posjede zaslužnom piranskom kapetanu Bernardinu Furegoniju i njegovim potomcima podijelio je mletački dužd Alvise Mocenigo 8. 9. 1704. Iako su bili nacionalno -liberanoga usmjerenja, Slavenima su prodavali zemlju i primali ih za susjede. Pastiri iz brdovitoga zaleđa na zimskoj ispaši na Furegonijevoj zemlji imali su upisane slavenske jezike. Nakon Prvoga svjetskoga rata grofovi se okreću fasizmu, a nakon Drugoga svjetskoga rata gube zemlju od koje su dva i pol stoljeća dobro živjeli. Grof Domenico de Furegoni bio je prvi na listi epuracijske komisije za koparski okrug, ali nije epuriran, jer mu je već sudio narodni sud (Pletikosić I. *Čišćenje v Piranu (1945–48)*, Acta Histriae X, 2. Kopar. 2002, str. 489 i 491).

specijalnoj dužnosti (financijski stražari na solanama), većina osoba s njemačkim jezikom živjela je u gradu ili njegovoj najbližoj okolici.

Baš suprotno od osoba s upisanim slavenskim jezikom, koji su povjerenici za popisivanje nastojali zadržati što dalje od grada. Njihova osnovna gospodarska djelatnost bila je ratarstvo. Rijetki izuzetci (kao npr. nadzornik željezničke stanice u Luciji, upravnik željezničke postaje u Seči, peterica financijskih stražara – četverica aktivna i jedan umirovljen) bez izuzetka su bili doseljenici vezani uz državnu službu.

U Kaštelu su u centralnim naseljima (*Castelvenere, Visinada, Gardere, Uchi, Montrin, Caldania, Madonna del Carso, Corsia*) živjeli pretežno starosjedioci, dok su se imigranti kao vlasnici, najamnici ili sezonski posjetioci (pastiri) naseljavali na rubnim dijelovima veleposjeda piranskih zemljišnih magnata. Proces raspadanja piranskoga veleposjeda započeo je na početku 20. stoljeća. Prije toga bilo je samo nekoliko pojedinačnih primjera. Prodaja dijelova veleposjeda istodobno je značila slavenizaciju toga terena jer je velika većina kupaca dolazila iz već spomenutoga žutoga teritorija na karti broj 7. Većina tih novodoseljenih obitelji imala je po jednoga člana na privremenom radu u Sjedinjenim Američkim Državama. Tako su slovenski i hrvatski nacionalisti uz pomoć dolara i pod vodstvom župnika Ivana Mandića (vidi prilog broj 26) na početku 20. stoljeća intenzivno slavenizirali piranski krš.

Savudrijski veleposjedi ovisili su o kolonima (unajmljena radna snaga), a oni su se selili prema boljim uvjetima rada i boljoj zaradi. Zato Savudrija ima visok udjel imigranata, doseljenih sa svih triju govornih područja, a izbrisana gospođa *Seebacher* još i s njemačkoga.

Središte stanovnika s talijnskim jezikom bio je grad. Tu je bilo samo državnim činovnicima i rijetkim pojedincima dozvoljeno govoriti drugačije. S udaljenošću od grada udjel stanovništva s talijnskim jezikom pada. Za komunikaciju sa zaleđem svoje općine, piransko općinsko vijeće koristilo je povjerenike. Bila su trojica, po jedan za sva tri sela (Špeh), Kaštel (*Spizzamiglio*) i Savudriju (*Favretto*). Pratili su život na povjerenom im području i po potrebi obavješćivali općinsko vijeće. Ti su ljudi zapravo bili zaštitari općinskih interesa i istomišljenici općinskih vijećnika, te glavni nositelji talijanske nacionalliberalne ideologije izvan gradskih zidina.

Žarište talijanskoga nacionalizma u Kaštelu bila je tzv. *Contrada Spizzamiglio*, predjel naselja Gardere (*Borisovaz*), gdje se je 1859. godine naselio piranski trgovac *Giovanni Spizzamiglio*. Godine 1908. postao je općinski povjerenik za svoju k.o. (ZSVO, 12.9.1908.). U pola stoljeća djelovanja nakupio se nekretnina i doveo u ekonomsku ovisnost dobar dio stanovništva. U njegovoj kući živjela je učiteljica općinske osnovne škole.

Središte stanovništva s talijanskim jezikom u Savudriji bio je kamenolom u Kanegri, gdje su svi zaposleni bili imigranti. Svaka osoba koja je u upisnicima za k.o. Savudrija imala upisan, a zatim naknadno precrtan termin *Slovena* ili *Slava*, govorila je i jedan od južnoslavenskih jezika. Neselektivna upotreba termina *Slava* pokazuje indiferentnost nekih povjerenika za popisivanje do razlika između pojedinih južnoslavenskih jezika.

Tablica10.: Stanovništvo po jeziku u SOR-u i na upisnicima¹⁴⁴

k.o.	SOR	PIU	SOR - I	PIU - I	SOR - D	PIU - D	SOR - SLO	PIU - SLO	SOR - CRO	PIU - CRO	PIU - slava	PIU - boema		
Općina Piran	15.210	9.758	12.173	8.501	161	46	2.209	778	118	73	355	5		
grad	7.379	4.200	7.074	4.175	33	20	7	0	0	0	0	5		
okolica	4.078	3.575	3.249	3.015	21	22	680	430	0	7	101	0		
solane	23	23	17	17	3	3	2	2	1	1	0	0		
Nova vas	251	252	0	0	0	0	251	252	0	0	0	0		
Kaštel	1.245	1.278	812	904	0	0	362	55	71	65	254	0		
Savudrija	471	430	371	390	0	1	66	39	0	0	0	0		
k.o.	ITA %		D %		S LO %		CRO %		Slava	Boema	Ostali	Stranci	SVI - SOR %	SVI - PIU %
	SOR	PIU	SOR	PIU	SOR	PIU	SOR	PIU	PIU	PIU	SOR	SOR		
Općina Piran	80.0	87.1	1.1	0.5	14.5	8.0	0.8	0.7	3.6	0.1	0.2	3.4	100.0	100.0
grad	46.5	42.8	0.2	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	1.7	48.5	43.0
okolica	21.4	30.9	0.1	0.2	4.5	4.4	0.0	0.1	1.0	0.0	0.0	0.8	26.8	36.6
Solane	0.1	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.2
Nova Vas	0.0	0.0	0.0	0.0	1.7	2.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.7	2.6
Kaštel	5.3	9.3	0.0	0.0	2.4	0.6	0.5	0.7	2.6	0.0	0.0	0.0	8.2	13.1
Savudrija	2.4	4.0	0.0	0.0	0.4	0.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	3.1	4.4
Portorož	4.1	-	0.7	-	0.6	-	0.0	-	-	-	0.1	0.7	6.2	-
Padna	0.0	-	0.0	-	2.3	-	0.0	-	-	-	0.0	0.0	2.3	-
Sveti Peter	0.1	-	0.0	-	2.6	-	0.3	-	-	-	0.0	0.0	3.1	-

Izvor: SI-PAK-PI-758; SOR za 1910.

¹⁴⁴ PIU = piranski upisnici; SOR = Spezialortsrepertorium.

Opisane tehnike statističke talijanizacije, odnosno umjetnoga dizanja broja talijansko-govorećih osoba, iredentistično orijentirani općinski činovnici upotrebljavali su i u drugim krajevima Istre (vidi prilog br. 17, 20 i 23). Njihova dobra povezanost i suradnja izviru još iz desetljeća prije konstitucije zemaljskoga sabora¹⁴⁵, zato su imali jednak pogled na interpretaciju pojma 'jezik općenja'. Tako je nastala jezična karta Istre po mjeri izvođača popisa, talijanskih nacionalliberala, ili drugim riječima, izvođači su popisa s pomoću opisanih tehnika došli do rezultata koji su odgovarali njihovim političkim potrebama.

Po kvaliteti rada odstupaju koparski povjerenici za popisivanje, koji su savjesno upotrebljavali tintu, nisu precrtavali upisane riječi, nisu upisivali dva jezika, nisu upisivali riječ *Slava* i nisu ostavljali neispunjene rubrike. Državni revizor je u jesen 1911. pregledao sve koparske upisnike i otkrio samo 17 nepravilnosti u jednoj gradskoj kući (samostanu). Upisnike za sela oko Kopra pregledavo je uzalud, jer su svi bili pravilno ispunjeni. Svima je u rubrici broj 13 pisalo - *Slovena*.

Svuda po Cislajtaciji, gdje se popisivalo uz pomoću povjerenika za popisivanje i upisnika sa spomenutim tehnikama, moglo se utjecati na jezičnu strukturu stanovništva. I utjecalo se jer se iskušenju bilo teško oduprijeti.

Kod samopopisa s pomoću kućnih mapa s prijavnicama, za postizanje istoga cilja, upotrebljavane su malo drugačije tehnike jer su u ovom slučaju sve (ne)djelo morali preuzeti općinski revizori. Godine 1900., tršćanska općinska administracija priuštila si je relativno jednostavan način za povećanje broja korisnika talijanskoga jezika. Osobe s upisanim slovenskim jezikom, za koje su znali da govore i talijanski, pozivali su na službene razgovore. Na tim razgovorima vrlo često su općinski revizori uspjeli nagovoriti anketiranu osobu da promijeni iskaz u rubrici br. 13. Pod tablicom o stanovništvu (druga i treća strana prijavnice) revizor bi napisao *è ratificata lingua d'uso*, a anketirana osoba stavila bi svoj potpis ili križić. Kod svakoga potpisa stoji i datum, tako da je vidljiv i vremenski tijek, a ne samo opseg te pojave (vidi prilog br. 27).

¹⁴⁵ Pahor M. *Kopraska nota in miljski protokol iz leta 1849*. Kronika, VIII, 2. Ljubljana. 1959, str. 66–73; *Kopraska nota iz leta 1849 ali prvi poskus namerne italijanizacije Istre*. Zgodovinski časopis, XIX/XX. Ljubljana. 1966, str. 277–296.

Desetljeće poslije, umjetno stvorenu jezičnu sliku Trsta njegova uprava nije više mogla održati starim metodama – tehnikama statističke talijanizacije jer je u tom razdoblju slovenski nacionalizam (nacionalna svijest) toliko napredovao da su postale neupotrebljive. Slovenski nacionalisti su se na ovaj popis pripremili bolje nego na ijedan do tada¹⁴⁶. Zato se je općinska uprava godine 1910. odlučila razumjeti ‘umgangsprasche’ kao službeni jezik, a to je u Trstu bio talijanski. Na osnovi te logike općinski revizori su svim u Trstu rođenim osobama u rubriku br. 13 jednostavno precrtali upisan jezik ako nije bio talijanski i dopisali *Italiana*. Tako su nekako uspjeli doći do željene jezične slike grada i općine. Do državne revizije!

Još prije 1910. država je znala da općinski činovnici manipuliraju podacima o jeziku, ali joj to nije smetalo. Na sjednici Istarskoga zemaljskoga sabora dana 6. 9. 1881., manje od godine dana nakon pojave te rubrike na popisnim listovima, poslanik Šterk je govorio da rubrika o jeziku ne odražava nacionalno stanje.

To je zaključio na osnovi činjenice da su u popisu kao talijanska označena naselja u kojima je on držao mise na hrvatskom jeziku¹⁴⁷. Četiri desetljeća je država držala nepromijenjeno stanje, odnosno nije ga popravljala jer je tako omogućivala prevlast njemačkoga jezika u Monarhiji i dobrosusjedske odnose s vojnim saveznikom (Italijom). Samo nekoliko mjeseci prije ovoga popisa, na velikom mitingu državni poslanik Otokar Rybar u biti je samo ponovio Šterkove riječi: »Vidimo torej, kako krivična je vlada, ker ne dopušča, da bi se štetje vršilo po narodnosti. Ali da bi vsaj bila konsekventna in da bi odkrito izjavila, da po rezultatih ljudskega štetja na podlagi občevalnega jezika se ne da sklepati, koliko je te ali one narodnosti v kakem kraju!!«¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Npr. učitelji na privatnim osnovnim školama slovenske nacionalističke Cirilmetodove družbe prvih dana siječnja 1911. dežurali su u svojim školama i ispunjavali prijavnice nepisanim osobama, mahom slovenskim nacionalistima, koji nisu vjerovali svojim kućevlasnicima.

¹⁴⁷ Quindi, la rubrica della lingua usuale, a mio modo di vedere, non può dare un esatto criterio per stabilire le ricerche sulla nazionalità (Šterk A. *Relazione generale della giunta alla Dieta Provinciale del margraviato d'Istria sulla gestione dalla chiusa della sessione dell'anno 1881 in poi*. Resconto stenografico della VI. seduta della Dieta Provinciale dell'Istria, 6. 9. 1881. Poreč. 1882, str. 83).

¹⁴⁸ Rybař O. *Ljudsko štetje*. Edinost, XXXV, 283. Trst. 12. 10. 1910, str. 1.

Činjenica je, naime, da se pri popisu varalo ili, drugim riječima, da su se upotrebljavala različita mjerila za definiciju jezika *općenja*. To je vrijedilo kako za Primorje¹⁴⁹, tako i za Kranjsku¹⁵⁰, Štajersku¹⁵¹, Korušku te mnoge druge zemlje u Cislajtaniji.

Ako su svi nacionalistički povjerenici za popisivanje manipulirali rezultatima iz rubrike br. 13, postavlja se pitanje kriterija koji je država imala kod nagovješćivanja državnih revizija. Zašto su uzorni koparski upisnici revidirani, a piranski, pisani olovkom, nisu? Je li uopće postojala granica do koje su općinski činovnici mogli bez posljedica (državne revizije)? Kada su tu granicu prošli u Trstu i što bi još morali napraviti piranski povjerenici za popisivanje da bi ju prešli? Državna je revizija svakako trebala neku pravnu podlogu, kao npr. pritužbu stranke, a takvih pritužaba je bilo i za vrijeme popisa, a i poslije njega ih zaista nije manjkalo. Ne može se mimoći činjenica da je državna revizija bila i financijski teret. Izvedena je bila u glavnim gradovima Primorja (Trst, Gorica, Kopar) gdje se uz malo truda došlo do velikih rezultata. Pored toga, u gradovima su slovenski nacionalisti imali masovnu podršku pri organiziranom pritisku (skupovi, demonstracije, časopisni članci, poslanička pitanja...) na državni aparat. Ali s revizijom je državna administracija kaznila samo dvije općinske administracije (Trst i Goricu).

Piranci su bili "pošteno kažnjeni" jos prije dva desetljeća s državnim nadzorom rada općinskoga vijeća. U desetljeću prije popisa, država je podržavala (recimo otkupila) solane i nije bilo za očekivati da će ih kazniti još i revizijom. Inače su upisnike ispunjavali tako nesavjesno, kao da na reviziju nisu ni pomišljali.

¹⁴⁹ Grafenauer B. *Miti o Istri in resnica istrskega polotoka*. Acta Histriae, I. Kopar – Milje. 1993, str 13; D'Alessio V. *Istrians, identifications and the Habsburg legacy. Perspectives on identities in Istria*. Acta Histriae, XIV, 1. Kopar. 2006, str. 29; Orviati F., Porceddu A. *Analiza podatkov, ki se nanašajo na ozemlje istrske, kvarnerske ter zadrške pokrajine na podlagi avstrijskih štetij v obdobju med letoma 1880 in 1910 ter italijanskih štetij iz leta 1921 in leta 1936*. V: Donato, C. (ed.): *Povojni čas ob meji. Projekt Interreg III A / Phare CBC Italija-Slovenija*. Trst. 2007, str. 568; Pirjevec J. *»Trst je naš!« Boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Nova revija, Zbirka Korenine. Ljubljana. 2007, str. 54.

¹⁵⁰ Valenčič V. *Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880*. Zgodovinski časopis, XXVIII, 3/4. Ljubljana. 1974, str. 296.

¹⁵¹ Brix E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2, Ljubljana. 1987, str. 304; Čuček F. *Vpisal se je med Nemce, dasiravno komaj za silo nemško tolče*. Zgodovina za vse, XIV, 2. Celje. 2007, str. 57.

Još jedna stvar je ograničavala intenzivnost državnih revizija. Popisne podatke priređivali su i povjerenici za popisivanje, koji su govorili njemački, a kod prečeste upotrebe i oni bi morali doći na red, što sigurno nije bilo u programu njemačkog govorećih državnih činovnika. S tim saznanjima može se lako odgovoriti na pitanje, koje u svojoj knjizi postavlja D. Mihelič¹⁵²: »Ali podatki o občevalnem jeziku v SOR izkazujejo dejansko stanje, ali so jih italijanski popisovalci priredili v italijansko korist, ali pa je rezultate prirejela avstrijska administracija na škodo italijansko govorećih oseb?«. Na posljednjih petnaestak stranica ovoga rada ima dovoljno dokaza da na jezično miješanim teritorijima u danim političkim okolnostima, SOR jednostavno ne može iskazivati činjenično stanje. Iz samoga pitanja vidi se (ne)poznavanje problematike jer austrijska administracija uopće nije mogla utjecati na rezultate. Državnim revizijama mogla ih je samo popraviti, zbog toga bi austrijskoj vladi vrlo teško pripisali težnju za iskazivanjem većega broja slavenskoga stanovništva nasuprot talijanskomu (»pripisali težnju za izkazovanjem većjega števila slovanskega prebivalstva proti italijanskemu¹⁵³), osim u posljednjem popisu, kada je državna revizija upotrijebljena po prvi put. Od 1880. godine, kada se rubrika o jeziku ispunjavala prvi put, izvođači popisa (talijanski nacionalistički općinski činovnici) uspijevali su stvarati umjetnu, svojim političkim potrebama prilagođenu jezičnu sliku Istre. Država na te nepravilnosti nije reagirala jer nije htjela zbog tih "malenkosti" kvariti odnose sa susjedom i saveznikom (od 1882. godine). Državne revizije iz 1910. tako su samo nusprodukt posjeta ruskoga cara Italiji (Racconigi) u jesen 1909.¹⁵⁴

Na kraju ovoga poglavlja mora se još jedanput spomenuti da se analizom popisnih rezultata može stvoriti samo približna etnička slika poluotoka¹⁵⁵. Pogledajmo primjere.

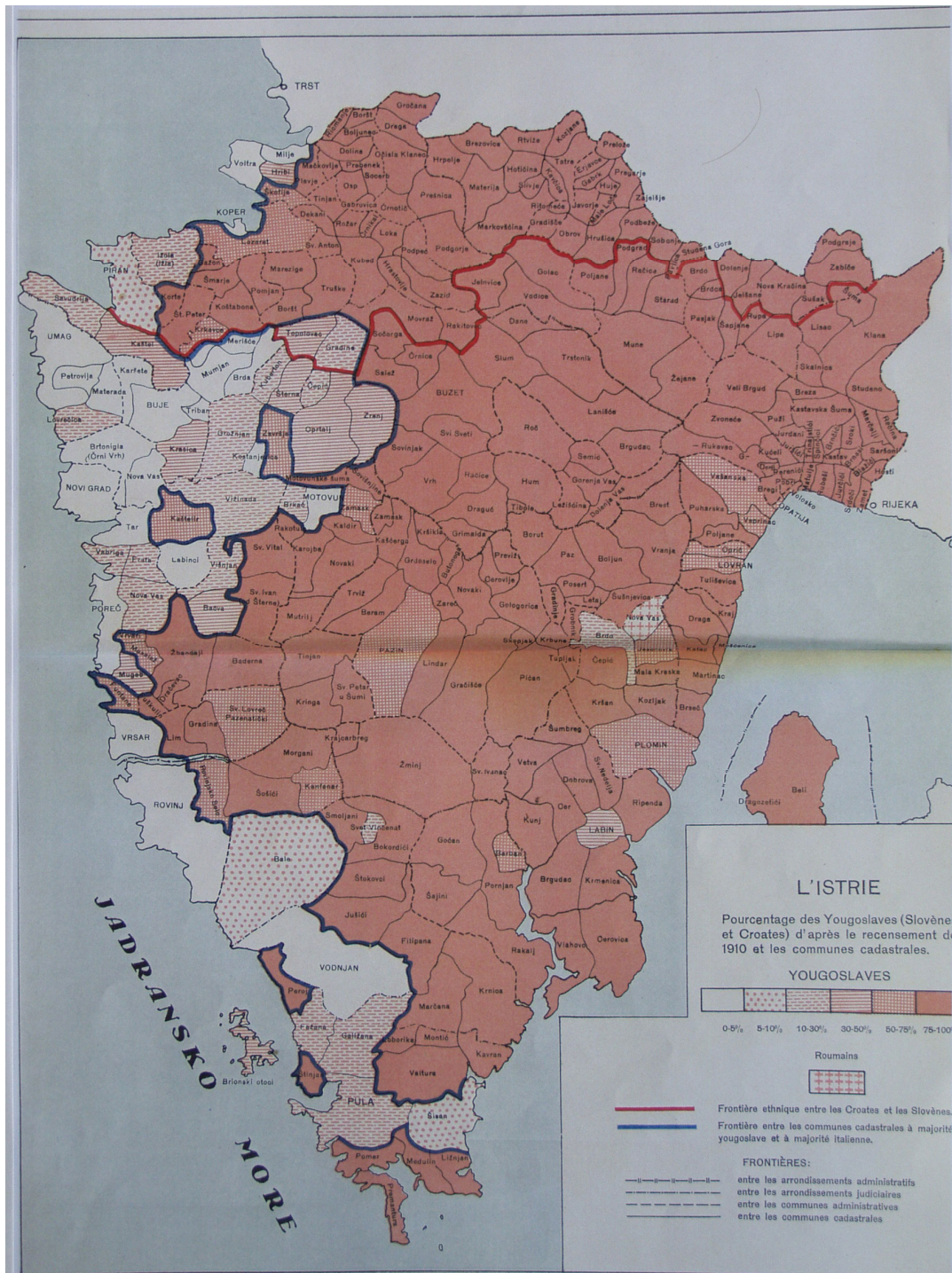
¹⁵² Mihelič D. *Ribič, kje z:daj tvoja barka plava?* Knjižnica Annales. Kopar. Annales. 2007, str. 54.

¹⁵³ Mihelič D. *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava?* Knjižnica Annales. Kopar. Annales. 2007, str. 63.

¹⁵⁴ Slučajno ili ne, državna revizija izvodila se točno dvije godine nakon posjeta ruskoga cara talijanskomu kralju.

¹⁵⁵ Valenčič V. *Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880.* Zgodovinski časopis, XXVIII, 3/4. Ljubljana. 1974, str. 317.

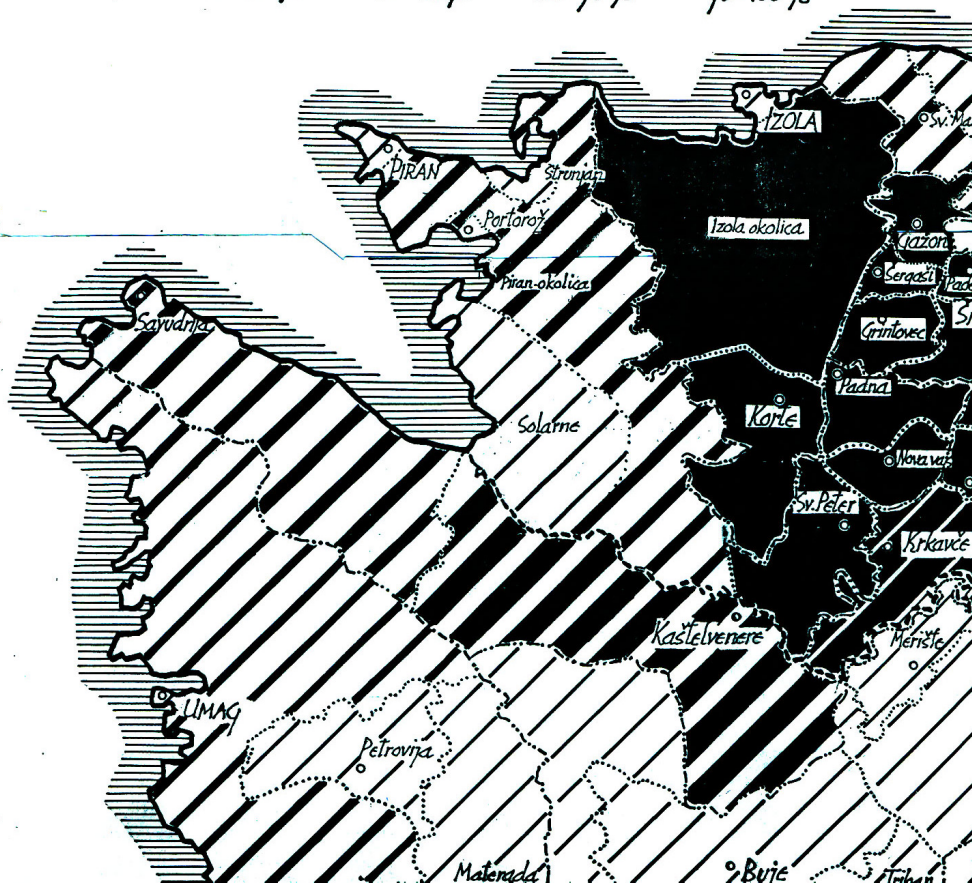
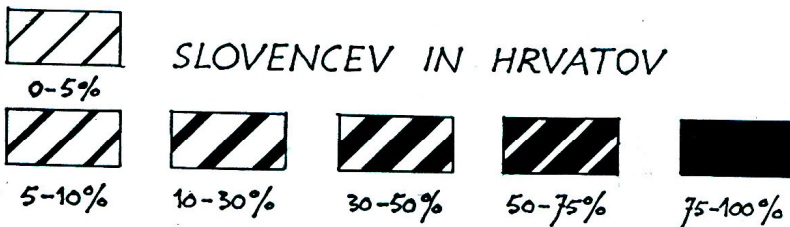
Karta br. 9: Stanovništvo Istre po jeziku po podacima iz SOR-a. 156

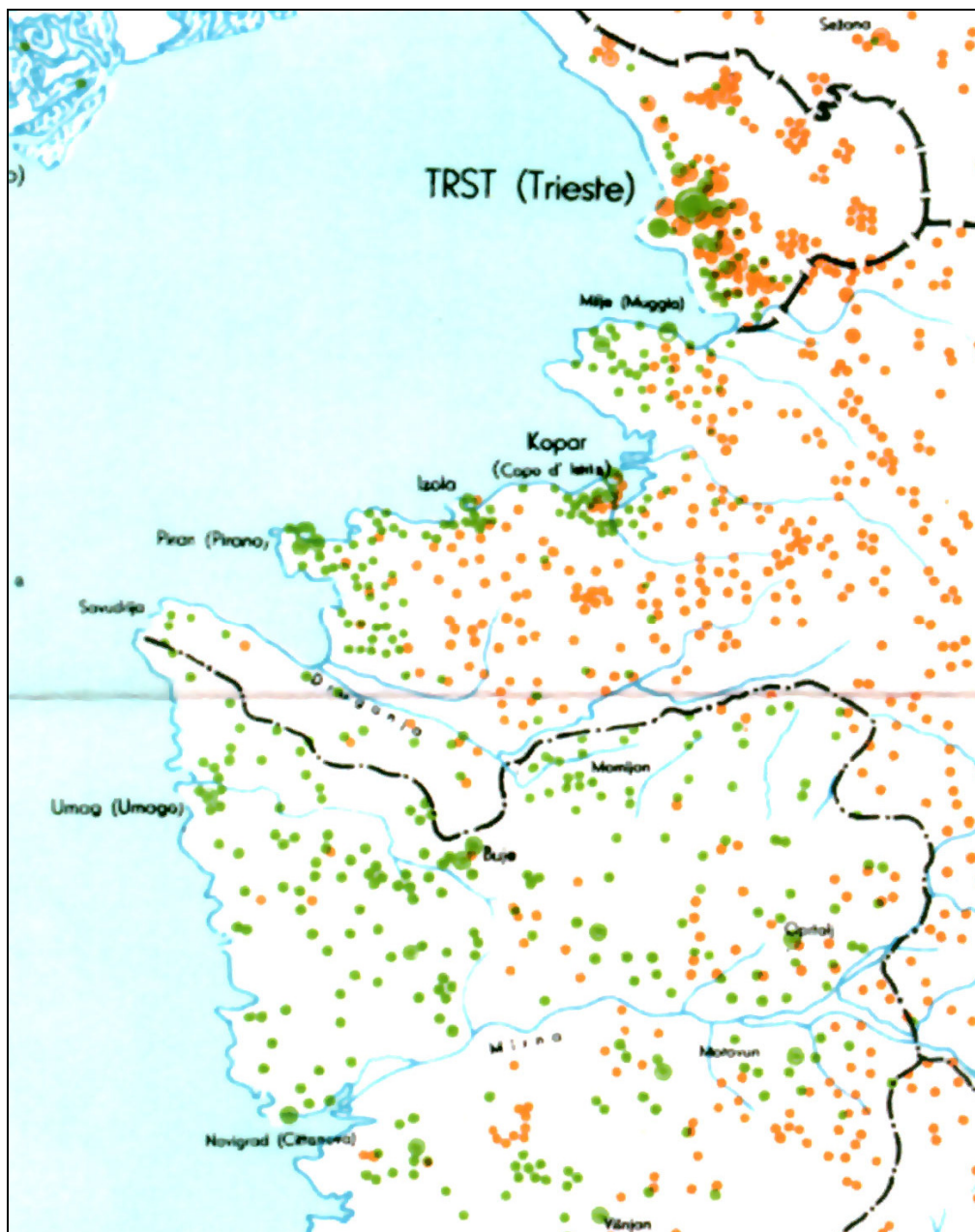
156 Identična karta s legendom na ruskom jeziku je u Enciklopediji Slovenije (Grafenauer B. Istra. Enciklopedija Slovenije, 4. Ljubljana. 1990, str. 178–181). Napravljena je po Karty etničkoj struktury Julijskoj krajiny iz 1946. godine.

NARODNOSTNA SLIKA OZEMLJA ISTRSKEGA OKROŽJA

PO AVSTRIJSKEM ŠTETJU PREBIVALSTVA 1910.
PO TEDANJIH OBCINSKIH FRAKCIJAH

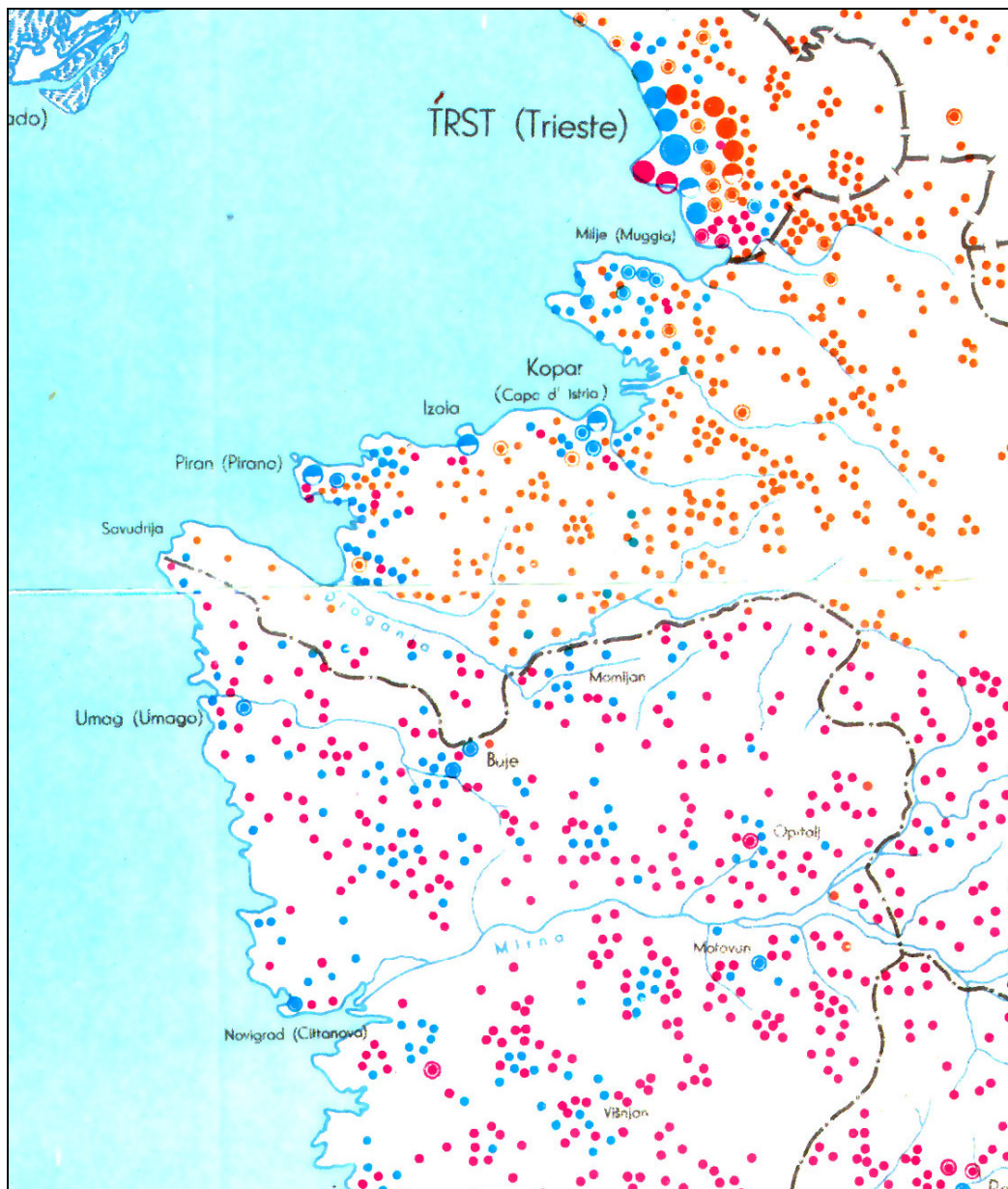

157 Bila je izrađena u vrijeme Slobodnog teritorija Trst za lokalne potrebe. Odražava stanje po k.o. Izvor: PAK Kartografska zbirka.

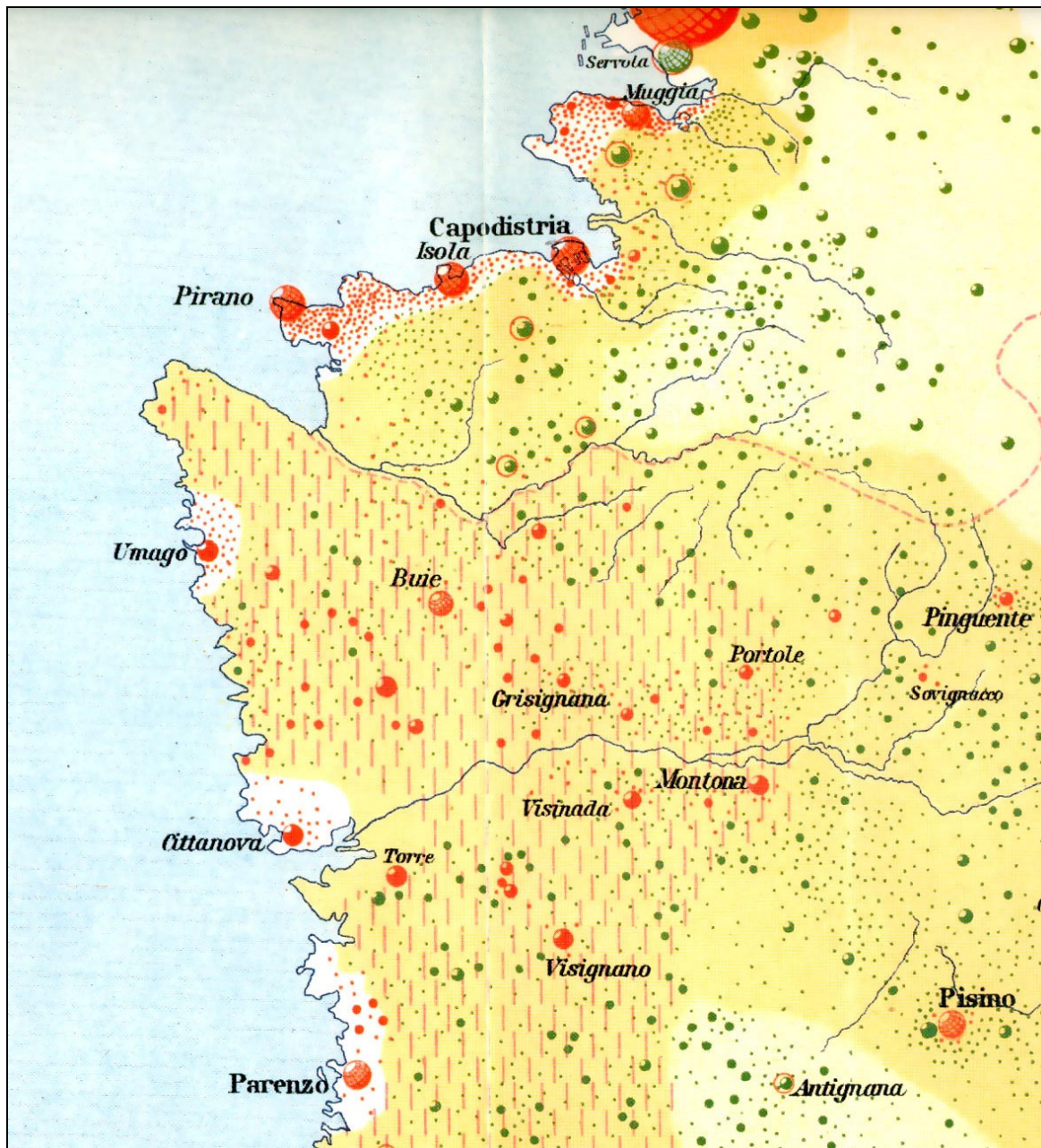

¹⁵⁸ U spomenici međusavezničkoj komisiji za granice dva su Rogličeva zemljoviđa. Ovaj prikazuje stanje po SOR, koje su Jugoslaveni ocijenili kao neobjektivno. Zelena boja prikazuje prisutnost talijanskog stanovništva a narančasta prisutnost Slavena (hrvatskog i slovenskog stanovništva).

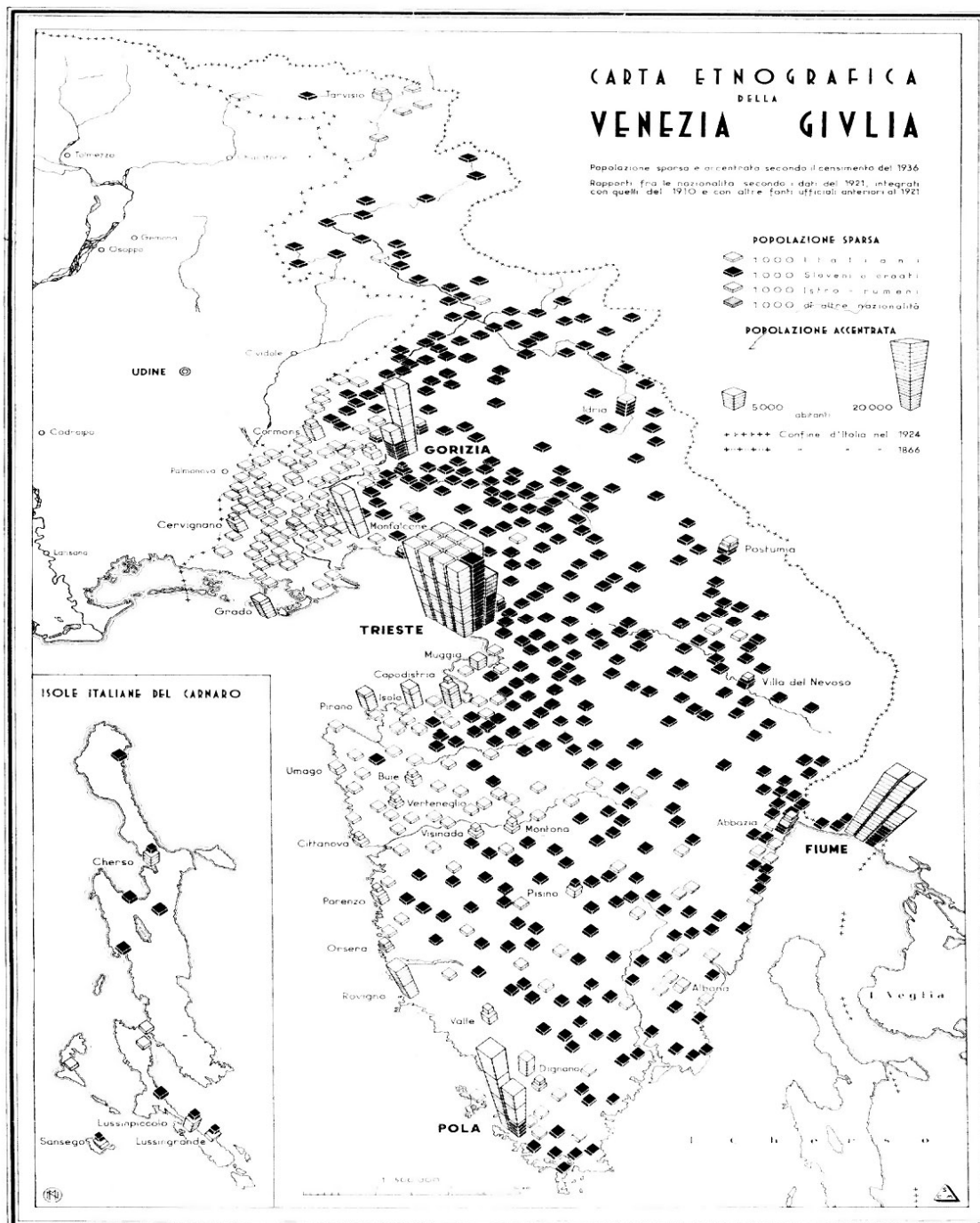
Karta br. 12: Entografska karta Julijske krajine na temelju realnog narodnosnoga stanja u 1910.¹⁵⁹

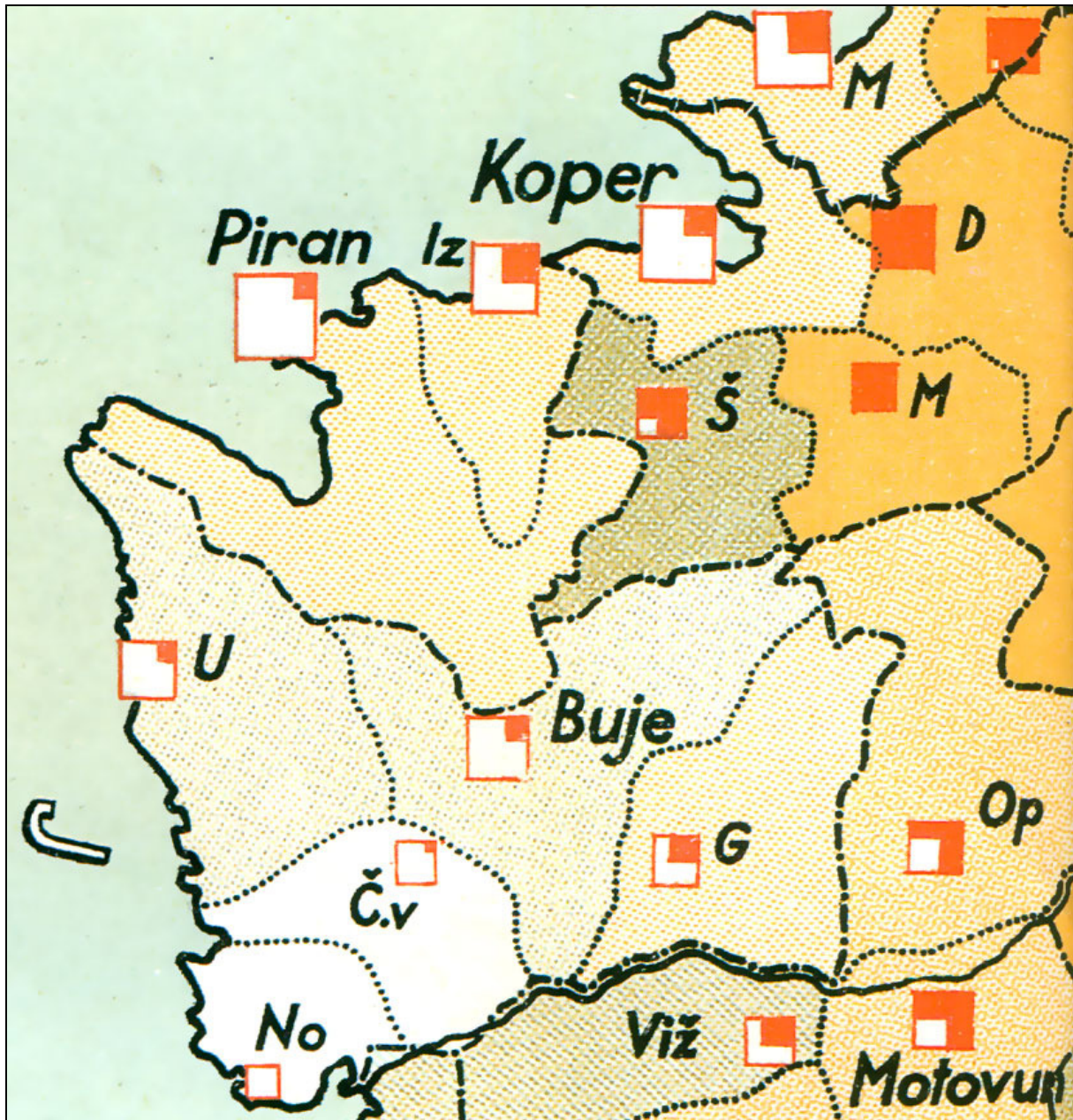
¹⁵⁹ Drugi Rogličev zemljovid iz spomenice u biti je revizija popisnih podataka iz 1910. po jugoslavenskim mjerilima. Umjesto jezika općenja upotrijebljen je obiteljski jezik, koji je određivan na osnovi prezimena. Najdrastičnije razlike između obiju karata nalazimo baš u piranskoj općini. Zemljovid je često citiran i objavljivan (Il confine mobile, 1996, 72; Bufon, 1997, 300). Roglič ga je dodao knjizi *Le Recensement de 1910*. Plava boja prikazuje prisutnost talijanskog stanovništva, narančasta prisutnost slovenskog stanovništva a ružičasta hrvatskog stanovništva.

¹⁶⁰ Ovaj Schiffrerov zemljovid prvi put je objavljen u Rimu 1946. godine (Kacin-Wohinz, 1990, 187; Il confine mobile, 1996, 70). Prikazan je u Spomenici, ali bez navedenoga autora. Po tom izvoru kartu je izradio Italgeo, a tiskana je u jesen 1945. u Milanu (Spomenica, 1946, 6). Schiffrer ju je predstavio na Mirovnoj konferenciji u Parizu. Posebno je zanimljiva jer prikazuje teritorijsku raširenost dvojezičnosti. Jugoslavenska je strana sumnjala da je prodavanje te karte u Italiji bilo onemogućeno.

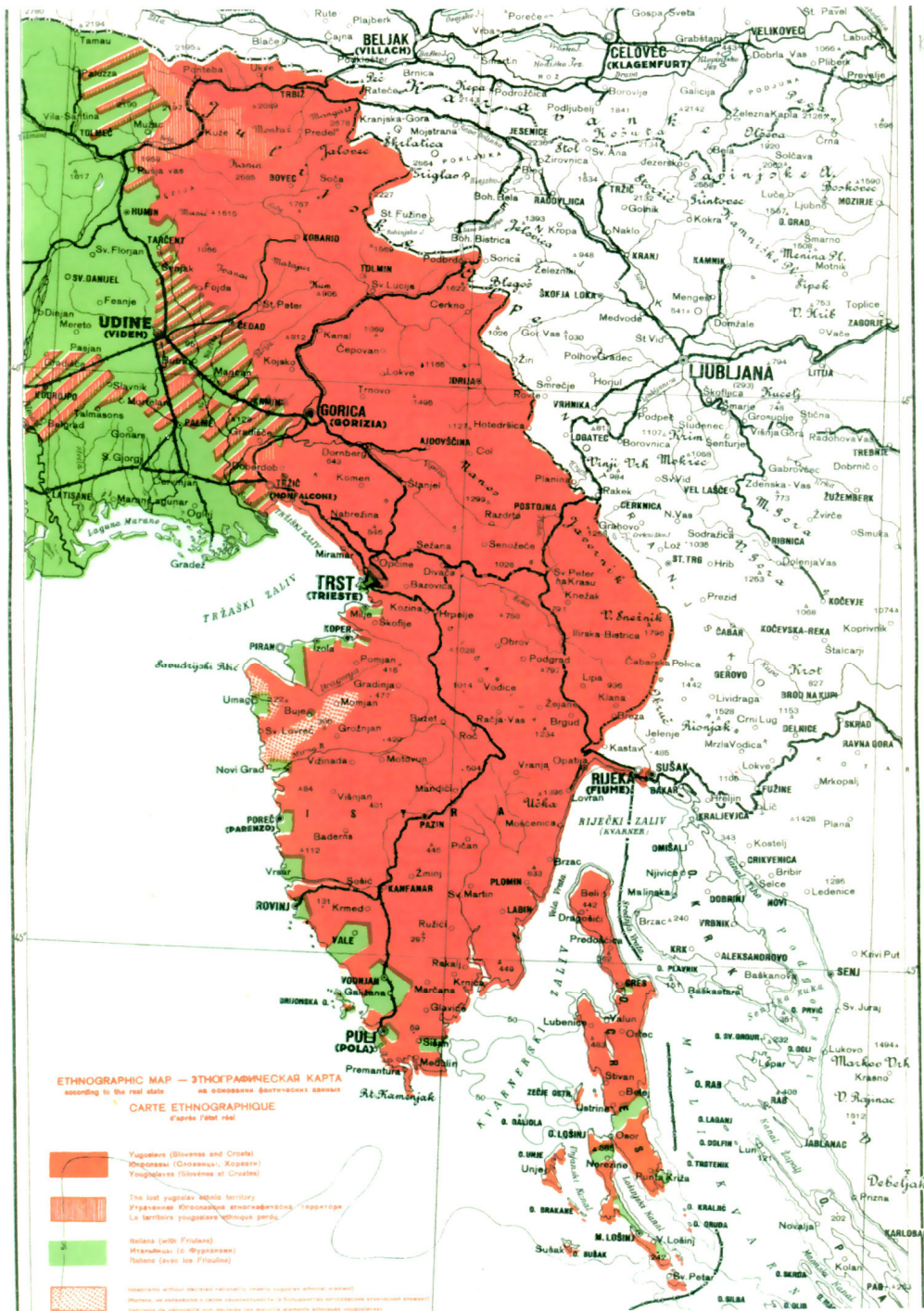

161 To je bio već drugi Shifferrerov zemljovid 1946. godine. Kao prilog stavio ga je u knjigu Sguardo storico sui rapporti fra Italiani e Slavi nella Venezia Giulia, tiskanoj u Trstu. (Il confine mobile, 1996, 71; Bufon, 1997, 302).

¹⁶² Etnografska karta Julijske krajine, venezijske Slovenije i provincije Zadar. Objavljena je u Čermeljevoj knjizi Slovenska manjšina v Italiji u Ljubljani 1945. Osnovne teritorijske jedinice na karti političke su općine, zato su izgubljeni (nevidljivi) predjeli sa slovenskom većinom.

Karta br. 16: Etnografska karta Julijske krajine 163.

163 Ova karta je iz Spomenice i predstavlja jugoslavenski pogled na situaciju. Po njoj je teritorij naseljen talijanskim stanovništvom ograničen na gradove i paolansku zemlju.

5.14. Pismenost

Odgovorima o pismenosti stanovništva (*Da li je vješt čitanju i pisanju*) bila su namijenjena dva stupca. U prvom su bilježili sve one koji znaju čitati i pisati (br. 14) a u drugom (br. 15) polupismene, odnosno osobe koje su znale samo čitati.

Upisnici sadrže podatke o pismenosti za 9.960 osoba. Za 123 stanovnika toga podatka nema. Rezultati za općinu pokazuju da je više od polovice stanovništva (45,6%) pismeno, no u stvarnosti nasuprot pismenom gradu stoji nepismeno selo. U gradu je bilo pismenih $\frac{3}{4}$ ljudi, dva puta više nego na selu. U Novoj Vasi, koja nije imala školu (djeci nije upisivano *scolaro*), nepismenost je bila opća. Od 252 stanovnika 7 je bilo pismenih. Sve žene, doseljene (i udane) u Novu Vas iz krajeva koji su imalu školu. U predjelima općine s novim školama (Lucija, Sečovelje, Strunjan, Savudrija), pismena su bila uglavnom djeca, koja su ih pohađala.

Na početku 20. st. višestruki piranski gradonačelnik Fragiaco u jednom od svojih nastupa u općinskom vijeću govorio je o potpuno nepismenom selu i jedva pismenom gradu, što znači da je dobro poznao stanje¹⁶⁴. Od našega popisa pismenost je zbog novih škola ipak nekoliko napredovala. Uspoređivanje podataka u tablici br. 11 bit će lakše uz saznanje da je bilo u Istri 1904. godine 54% stanovništva nepismenga¹⁶⁵.

Tablica 11.: Pismenost stanovništva piranske općine¹⁶⁶

pismenost	općina	%	grad	%	okolica	%	Nova vas	%	Kaštel	%	Savudrija	%
svi	9,960	100.0	4,261	100.0	3,706	100.0	252	100.0	1,280	100.0	461	100.0
pismeni	5,441	54.6	3,262	76.6	1,511	40.8	7	2.8	505	39.5	156	33.8
polupismeni	65	0.7	32	0.8	21	0.6	1	0.4	10	0.8	1	0.2
nepismeni	4,454	44.7	967	22.7	2,174	58.7	244	96.8	765	59.8	304	65.9

Izvor: SI-PAK-PI-758.

¹⁶⁴ L'analfabetismo di tutta la popolazione agricola della campagna è il quasi analfabetismo di quella della città (ZSOV, 28. 11. 1901.).

¹⁶⁵ *Slovinci v očeh Imperija*. Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919 (ed. Petrič, E.). Studia Diplomatica Slovenica, I. Mengeš. Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007, str. 165.

¹⁶⁶ U tablici nema podataka za solane. Svih desetero zaposlenih u vojarni financijske straže u sečoveljskih solanama bilo je pismeno, dok za druge stanovnike solana toga podatka nema.

5.15. Tjelesne mane

Među tjelesne mane (*eventualne tjelesne mane*) ubrajani su sljepoća i gluhoonijemost. Rubrika broj 16 ispunjavala se je za slijepce (*slijep na oba oka*), a rubrika broj 17 za gluhoonijeme osobe. Obje rubrike ispunjene su po šest puta. Kod jedne slijepce osobe stoji napisano da je slijepa samo na jedno oko.

5.16. Ekonomski sastav

5.16.1. Općenito

Gospodarski ili ekonomsko-socijalni sastav stanovnika razvidan je iz tablice o zanimanju (*zanimanje, posao, privreda, obrt, radnja, prehranjivanje, uzdržavanje*), koja je sastavljena od osam rubrika. Prvih pet (od br. 18 do br. 22) sadrži podatke o primarnom ili osnovnom zaposljenju (*glavno zanimanje na kojem se sasvim ili u glavnom osniva položaj u životu, uzdržavanje ili dohodak*), a zadnje tri (od br. 23 do br. 25) o sporednoj privredi (tj. *privredni rad izvan glavnog zanimanja ili privredni rad osoba bez glavnog zanimanja*). U trima od prvih pet rubrika povjerenici za popisivanje upisivali su podatke o glavnom zanimanju (br. 18: *točna oznaka grane glavnog zanimanja*; br. 19: *lični položaj u glavnom zanimanju*; br. 20: *oznaka radnje (preduzeća, ureda) gdje se vrši glavno zanimanje*) anketirane osobe u 1910. godini, a u dvjema rubrikama (br. 21 i br. 22) za razdoblje do 1907. godine¹⁶⁷.

Za obilježavanje sporedne privrede bile su na volju tri rubrike (br. 23: *točna oznaka sadašnje grane sporedne privrede*; br. 24: *lični položaj kod sporedne privrede*; br. 25: *da li se sporednom privredom bavi u isto doba s glavnim zanimanjem ili na izmjenu s njim, može bit u drugo doba godine i u koje?*). Ali nema upisnika u kojem su sve tri ispunjene.

Za 231 stanovnika općine podataka o ekonomiji nema. Rubrike od 18 do 22 najslabije su ispunjavane u gradskoj okolici. Od 9.762 osobe, za koje su podatci očuvani, 3.641 (37,35%) bila je radno aktivna, a 5.956 (61,1%) nije. Iako su djeca (*bambino, scolaro* 3.232 – 33,2%) i domaćice (*casalinga, economija domestica* 2.635 – 27,0%) u okviru mogućnosti doprinosili u obiteljski proračun (pogotovu na selu), ubrojani su među uzdržavano stanovništvo jer su bili bez prihoda kao bolesnici, invalidi i druge uzdržavane ili kako drugačije ovisne osobe (*ammalato, beneficenza*,

¹⁶⁷ Rubrike br. 18 i 21 te 19 i 22 imaju isti sadržaj, samo za različito razdoblje.

pubblica, invalido, mendicate, ricoverato, ricoverato in casa dei poveri, vive di carita, vitalisato). Gotovo sva posluga (*servo*) radila je za plaću – novac (*salaritato*), zato je posluga među aktivnim stanovništvom. Među djecom je bilo 998 školaraca na piranskim općinskom osnovnim školama, a jedan se školovao privatno. Pored njih, školovalo se još 39 studentata, svrstanih među uzdržavano stanovništvo. Svi su studenti bili iz Pirana (grada). Najčešće se spominju samo općenito (*studente, studentessa*), a ponekad je upisana i škola (*studente di farmacia, di medicina, di nautica, studente ginnasio, studente in collegio, studente reale, studente seminarista, educanda presso l'istituto Orsoline*).

Posebnu skupinu stanovnika sastavljale su neaktivne osobe s vlastitim dohodcima od zemlje (*possidente*), kapitala (*vive di rendita*) ili minuloga rada (*pensionato*). Bilo ih je 165 ili 1,6% stanovništva. Po jedan je umirovljenik bio u Savudriji i Kaštelu, trojica u okolici, a svi ostali u gradu. Mirovinu su zaradili služeći državi (*gendarme, guardia di finaza, capo di finanza, nostoromo i.r. Marina, camera commercio, cursore giudiziario, ufficiale dogana*), općini (*maestro scuole cittadini, dal municipio*) ili privatnicima (*Lloyd Austriaco, Consorzio sali*), ili su ju žene naslijedile po muževoj smrti.

5.16.2. Ratarstvo

Polovica aktivnoga stanovništva (1.931 – 53%) u piranskoj općini (od 3641) bavila se ratarstvom. Među njima su bili seljaci na svojoj zemlji (*economia rurale, agricoltore, con padre*), seljaci bez zemlje ili agrarni proletarijat, nadničari (*economia rurale, giornaliera*), koloni (*economija rurale, colon*) na veleposjedima te pastiri velike marve (*vaccaro, boaro*) i sitne (*pastore di pecore, pastore pecoraio, pastorizia*) stoke. U popisu su označeni svi vlasnici zemlje (*da li je vlasnik ili nije*, rubrika br. 26 i 27), ali nije razvidno koliko su je imali. Mogli su biti veliki vlasnici ili mali seljaci, koji su kao nadničari radili i na veleposjedima. Djelomice se to može ustanoviti iz broja glava u štali jer je seljak s većim imanjem imao i više stoke¹⁶⁸.

Najmanji udjel seljaka među stanovništvom imao je grad (paolani, 6,5%). U svim drugim k.o. njihov je udjel bio iznad općinskoga prosjeka (19,9%), negdje oko trećine stanovništva. Još je najmanje seoska bila piranska okolica s 27,9% seljaka, a slijede ju Savudrija s 29,1%, Nova Vas s

30,6% i Kaštel s 36,8%. U Novoj Vasi se je sve aktivno stanovništvo bavilo ratarstvom (osim 1), u okolici i Kaštelu 4/5, u Savudriji 7/10, a u gradu svaka šesta radno aktivna osoba.

Kolonat je bio najrašireniji u Savudriji, gdje je od 187 aktivnih osoba bilo 56 kolona ili 12% stanovništva. Gotovo svi su živjeli na veleposjedima (*Caccia* 18, *Cessare* 22, *Furegoni* 14). U okolici su bila 53 kolona ili 1,5% aktivnoga stanovništva. Jednak udjel među stanovništvom imalo je 19 kolona u Kaštelu. Tu ih je najviše radilo na imanjima grofova Furegoni (*Borosia*, 5) i piranske Male braće (*Taviania*, 4) koja su imala kolone i u Savudriji (*Mazzoria*, 2).

Osnovne biljke, kojima su piranski seljaci posvećivali najviše pažnje i vremena bile su loza i maslina. Iako su se na početku 20. st. povećale površine pod povrćem za obližnji tršćanski trg¹⁶⁹, ostale su glavni izvor prihoda seoskoga stanovništva.

Morteani je četiri godine prije našega popisa zapisao da su piranski vinogradi najbolji u Istri¹⁷⁰. Iako je većina vlasnika tih vinograda više voljela talijanskoga kralja nego austrijskoga cara, nije mogla mimo svojih interesa, koji su bili zbog vinske klauzule (*clausola a favore dei vini italiani*) u talijansko-austrijskom trgovinskom ugovoru jako ugroženi. Najintenzivnije se je o klauzuli u općinskom vijeću raspravljalo na početku 1900¹⁷¹. Da je i ovo područje Fragiaco dobro poznao, dokazao je svojim govorom pri kraju 1901. u kojem se zauzeo za tržnicu grožđa u Sečovlju¹⁷². Nije

¹⁶⁸ Rejec Brancelj I. *Agrarnogeografska problematika koprškega primorja z vidika varstva okolja*. Geographica slovenica, XXVI, 2. Ljubljana. 1994, str. 16.

¹⁶⁹ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str 56; *Razvoj tržne pridelave vrtnin na Koprskem in njen pomen za oskrbo obalnih mest ter večjih potrošniških središč v SR Sloveniji*. Geographica Jugoslavica. Maribor. 1985, str. 240; *Značilnosti koprške agrarne pokrajine*. V: Klemenc, A. et al. (ed.): *Mediteran v Sloveniji*. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, XXI, 158/159. Ljubljana. 1993, str. 57.

¹⁷⁰ L'ampia ed ubertosa valle di Sicciole e il più vasto e ricco vigneto della provincia (Morteani L. *Pirano per Venezia*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1906, str. 11).

¹⁷¹ ZSOV, 9. 2. 1900.; ZSOV, 4. 4. 1900.

¹⁷² La questione vinicola è divenuta per la nostra Provincia una questione capitale che può risolversi in una questione di vita o di morte ove fin da adesso essa venga o non venga fatta oggetto di studio sotto tutti i suoi aspetti. Fino a 20 anni or fanno noi eravamo i padroni del mercato di Trieste; i vini della Dalmazia e del Friuli vi erano quasi sconosciuti; allora il nostro vino appena fatto era anche venduto, oggi le cose sono totalmente cambiate; la Dalmazia ed il Friuli hanno fatto progressi enormi, e il loro vini disputano ai nostri il mercato di Trieste; l'avvenire pei nostri vini si presenta oscuro quanto mai è ci sarà apportatore d irreparabile rovina se persisteremo nella massima di confezionare il nostro prodotto cogli stessi sistemi dei nostri padri, senza tener conto dei progressi della scienza e delle esigenze dei consumatori. Ciò premesso enumera i molteplici vantaggi che si potranno ritrarre dal proposto mercato delle uve in Sicciole (ZSOV, 5. 11. 1901.).

puno pomoglo. U četiri godine, od 1905. do 1909., cijene vina su se prepolovile, a dugovi seljaka povećali¹⁷³.

Još 1880. godine ratari su imali četvrtinski udjel među aktivnim stanovništvom piranskoga okruga. Manji su u cijeloj provinciji imali samo vojna luka Pula i pomorski Lošinj¹⁷⁴. Udjel piranskih ratara konstantno su smanjivali paolani koji su radili na zemlji i u solanama. Prilikom suše, spašavala bi ih dobra berba soli, a u kišna ljeta dobro bi rodili usjevi. Kad bi kriza u istoj godini pogodila obje panoge, paolani bi prodavali zemlju i prelazili u druge panoge gospodarstva, najčešće u pomorstvo¹⁷⁵.

Velika potpora piranskomu ratarstvu bili su „skarigadori“. To su zidani dijelovi obale, namijenjeni pristajanju brodova koji su iz Trsta vozili štalski gnoj za potrebe piranske intenzivne poljoprivrede. Zidani su na kraju plovnih kanala, što bliže njivama. Svaki kompleks solana imao je po jedan „skarigador“, samo sečovljanske solane dva¹⁷⁶.

5.16.3. Obrt

Drugu najveću grupu radno aktivnoga stanovništva sastavljali su obrtnici (645 – 17,7%). Najviše je bilo građevinara (*muratore, capo muratore, costruzione edili*, 115), što i ne iznenađuje s obzirom na broj u desetljeću prije popisa izgrađenih objekata. Potražnja je već tada bila puno veća od ponude domaćih građevinara, zato je bio veliki dio zidara doseljen. Građevinarima su po broju slijedile krojačice (s krojačima 96 osoba) kojima se pored opće oznake (*sarta*) znala upisati i uža specijaliziranost (*sarta bianco, sarta da donna, sarta da uomo*). Većinom su bile iz Pirana. Slijedili su im postolari (*calzolaio* 58). Pored građevinara, bili su najčešći obrtnici u gradskom zaleđu. Gradu najbliži bio je na pobrđu Kampolina (*Pecchiar, Campolino* 955), a zabilježeni su još u Luciji (Stanlich, S.Lucija 912), Seči (*Pettener, S.Bortolo* 438), Spilugoli (*Martincich, Spilugola* 472), dvojica u Parecagu (*Musenich, Parezzago* 581 i *Bubnich Parezzago* 830) i trojica na lijevom brijegu

¹⁷³ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 74.

¹⁷⁴ Krmac D. *Movimenti demografici e mutamenti economico-sociali in Istria tra Ottocento e Novecento*. Diplomski rad (mentor Ortaggi, S.). Università degli Studi di Trieste. Trst. 1997/8, str. 114.

¹⁷⁵ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 136.

Dragonije (*Bencich, Castelvenere 12, Sosich, Cstelvenere 110 i Fabretto, Salvore 66*). Imalu su ga čak i u Novoj Vasi, gdje je bio jedina aktivna osoba izvan agrarne djelatnosti (*Petrachic, Villanova 36*). Sedamdeseterica obrtnika obrađivala su drvo (*falegname, falegname carraio, modelatore falegname, carpentiere, segatore*), 54 željezo (*fabbro, fabbro-carraio, fabbro-ferraio, fabbro-fuochista, fabbro-meccanico, bandaio, arrotino*), 43 zlato (*orefice, orefice-catenista, orefice e orologiaio, pulitrice d'oro*) i 35 kamen (*cavatore, scavatore di pietra, scalpellino, minatore, piccapietra, tagliapietra, terrazziere, capo d'armerigio*).

Pored nabrojanih obrta u upisnicima se spominju još *affita letti, bambinaia, barbiere, bottaio, caffè, caffè-ristorante, caffè e trattoria, caffettiere, calzetteria, calzetteria a macchine, cameriere in trattoria, carraio, cartoleria, cocchiere, cucina, cucinatura di pane, cucitrice, cucitrice di bianco, cuoca, macellaio, custode macellaio, elettro tecnico esercizio di trattoria, fornaio, gelatiere, governanta, lavandaria nelle famiglie, lavora istrumenti musicali, liquori, meccanico, materassaio, molignai/mugnaio, musicista, orologiaio, oste/ostessa, pasticcere, pastice/pistore, pittore di camere, pittore di stanze, pitorre in legno, ricamatrice, rigattiere, sculture in gesso, sellaio, servizio di caffè, stiratrice, tavoleggiante in trattoria i trattore*.

Među njima je najviše bilo ugostitelja. Licencije za ugostiteljske radnje potvrđivalo je općinsko vijeće. Selektivno za svu općinu, osim za Portorož (*lougò di cura*), gdje općinski voto non favorevole nije postojao. Po svoj piranskoj općini gostionice su radile po logici općinskoga vijeća, samo u (k.o.) Potrorožu po logici kapitala (*trga*). Većina investitora u portoroški turizam nije bila iz piranske općine. U ZSOV-u nije navedena njihova proveniencija ali njihovih prezimena u drugim piranskim k.o. nema¹⁷⁷.

Izvan Portoroža sve su niti bile u rukama općinskoga vijeća. Općinskom zastupniku za Savudriju Celestinu Favrettu¹⁷⁸, ili grofu Almericu de Furegoniju¹⁷⁹, bez oklijevanja potvrđene su

¹⁷⁶ Isto, str. 75.

¹⁷⁷ Lina Tomsche, ZSOV, 16. 5. 1903.; Emma Wallnofer, ZSOV, 30. 12. 1903.; Vittoria Risser, ZSOV, 17. 12. 1908.; Dora Koller, ZSOV, 21. 3. 1908.; Marianne Gstyrner, ZSOV, 6. 5. 1908.; Enric Tomsche, ZSOV, 15. 2. 1909.; Giuseppe Linich, ZSOV, 12. 3. 1910.; Ferdinando Anton, ZSOV, 27. 5. 1910.; Giuseppe Lenta, Giorgio Seiblecher, Anna Peishar, ZSOV, 27. 1. 1911.; Giulia Kern, Fanni Drost, ZSOV, 12. 4. 1911.; Rosa Leitner, Rodolfo Anton, Mafilde Hauch, ZSOV, 6. 6. 1911.; Virginia Hass, ZSOV, 11. 8. 1911.; Hansi Ludecke, ZSOV, 13. 2. 1912.

¹⁷⁸ ZSOV, 4. 6. 1904.

licencije za gostionice u Savudriji, dok su napučenijem Sv. Petru dopuštali samo dvije gostionice i molbe za treću konstantno odbijali¹⁸⁰. Pred kraj 1911. godine gostionicu je dobila i Nova Vas¹⁸¹.

Većina obrtnika živjela je u gradu, gdje ih je bilo gotovo dvaput više (11.9%) od paolana. U gradskoj okolici i Kaštelu obrtnik je bila svaka 40. osoba, u Savudriji svaka 20. osoba, a Nova Vas imala je samo povremenoga postolara.

O obrtu i industriji u istarskoj Sloveniji u 1910. godini pisala je Jasna Fišer¹⁸². No, upotrijebila je izvor (*Osterreichische Statistic*) s puno većim osnovnim jedinicama (kotarsko glavarstvo), zato usporedba nema smisla. Pored toga je sva posluga u njezinu djelu svrstana među neaktivno uzdržavano stanovništvo. A ovdje među aktivno jer je velika većina posluge (*servo*) imala upisano i *salariato*. Po njezinim izračunima terotorij istarske Slovenije tada je imao 89.609 žitelja od čega 6,561 ili 7,3% aktivnih u obrtu i industriji.

5.16.4. Pomorstvo

Treća najveća grupa radno aktivnoga stanovništva bili su pomorci. Jedan je živio u Savudriji, 11 u okolici, a svi ostali u gradu. Ondje su s 9% (383 osobe) bili odmah iza obrtnika. Najviše ih je imalo samo opču oznaku *marittimo*, trećini je upisana (pri)obalna plovidba (*piccolo cabotaggio, marinaio a vela di piccolo cabotaggio* 140), a 36 osoba plovilo je na parabrodovima (*vapore, navigazione a vapore, marittimo sul piroscrafo, marinaio/marittimo a vapore, nostromo a vapore, nostromo di coperta ai vapori, macchinista navale, macchinista a vapore, fuochista di piroscrafo, fuochista al vapore, cameriere al piroscrafo, servizio caldaie a vapore*).

¹⁷⁹ ZSOV, 23. 9. 1907.

¹⁸⁰ ZSOV, 15. 11. 1904.

¹⁸¹ ZSOV, 4. 11. 1911.

¹⁸² Fisher J. *Prebivalstvo slovenske Istre v obrti in industriji med leti 1869–1910*. Prispevki za novejšo zgodovino, XXX, 1-2. Ljubljana. 1990, str. 15-20.

U godini popisa Piranci su posjedovali više od 300 plovila, od čega 161 u veličini između trabakule i bracere. Ribarskih brodova (brodica) bilo je 93¹⁸³. Morteani bez navođenja izvora za 1906. piše: »Oltre 200 trabacoli e brazzere«¹⁸⁴.

Iz vojnoga opisa¹⁸⁵ teritorija općine koji je napravila Austrija prilikom prvoga zauzeća, razvidno je da je u jednom stoljeću u pomorskom sektoru došlo do promjena. Na početku 19. st. 115 mornara predstavljalo je 2%, a 139 ribara 2,4% gradske populacije. Do početka 20. st. broj prvih povećao se 5 puta, a broj drugih ostao je približno jednak. Titl¹⁸⁶ tvrdi da je tomu krivo uključivanje paolana u pomorstvo.

Pomorska vlada (i.r. *Governo marittimo*) nadzirala je pomorski promet uzduž istočne jadranske obale s pomoću središnjih lučkih i pomorskosanitetnih ureda u Trstu, Rijeci i Dubrovniku, lučkih i pomorskosanitetnih ureda (*capitanati di porto*) u Rovinju, Malom Lošinju, Bakru, Kraljevici, Senju, Zadru, Splitu i Meglinama, te s pomoću lučkih i pomorskosanitetnih deputacija, koje su bile u manjim, ali značajnim lukama kao Korčula, Vis, Hvar, Šibenik i Piran. U vrijeme popisa piranska deputacija zapošljavala je 4 osobe: lučkoga i pomorskosanitetnoga deputata (Marco Mareglia) i tri lučka pilota (*pilota di porto*, Giovanni Pergolis, Anotonio Fiumich, Sisto Tamaro). Piranskoj deputaciji bilo je podređeno portoroško predstavništvo. Ta tijela uredovala su samo u manjim lukama, koje nisu bile otvorene za promet, na mjestima uz obalu koja su brodovi koristili samo u slučaju sklanjanja od nevremena. Na portoroškoj ekspozituri od 1896. do 1912. kao pilot nadzornik (*pilota guardiano*) radio je kapetan trgovačke mornarice (*capitano mercantile a lungo corso*) Antonio Zechevich¹⁸⁷. Inače su lučki piloti svrstani među državne činovnike.

¹⁸³ Apollonio A. *Pirano un'immagine*. Lasa pur dir, br. 10. Piran. 1994, str. 32.

¹⁸⁴ Morteani L. *Pirano per Venezia*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1906, str. 11.

¹⁸⁵ *Slovenija na vojaškem zemljevidu, 1763–1787 (1804)*. 3. zvezek. 1997, str. 185.

¹⁸⁶ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 15-16.

¹⁸⁷ Terčon N. *Organizacija pristaniške in pomorskosanitetne službe*. Annales, III, 3. Kopar. 1993b, str. 243–256. Za prvu polovicu 19. st. vidi Dorsi P. *Il Litorale nel processo di modernizzazione della monarchia Austriaca*. Civiltà del Risorgimento, 49. Videm. Del Bianco editore. 1994, str. 176. Možda najljepšu rečenicu o piranskim pomorcima napisao je Salmon 1753. godine na 295. stranici 20. sveska svoje u Veneciji tiskane zbirke (*Storia moderna di tutti i popoli del mondo*): »I suoi abitatori sono ottimi marinai, e nel dispregio del mare e delle procelle possono paragonarsi ai più animosi Inglesi« (Caprin G. *Marine istriane*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1889, str. 165).

O tim odličnim mornarima piranski vijećnici nisu gubili puno riječi. Još najviše u početku 1906., kad su se pri pomorskoj vladi zauzeli za njih, povodom problema oko vađenja pijeska u gradeškoj laguni. Druga točka dnevnoga reda prve sjednice općinskoga vijeća u 1906. prikazuje navezanost piranskoga pomorstva na tršćansko gospodarstvo¹⁸⁸. Inače se je većina odnosa između općinskoga vijeća i pomorskih vlasti svodila na pitanje luke, naročito njezina čišćenja, odnosno produbljiivanja.

5.16.5. Posluga

Na upisnicima ima posluge (161) malo više od trgovaca (138), no ovi su brojniji u gradu. Na kršu se poslugom bavila svaka 50. osoba, na flišu svaka 100., a u gradu gotovo svaka 40. Najviše je bilo djevojaka koje su služile u bogatim obiteljima (*serva, presta servizi, servizio domestico*). Muškarci su najviše služili na poljskim radovima (*servo rurale*). Inače izraz *servo* nalazimo na raznim pozicijama, državnim, općinskim, privatnim pa i u samostanima (*servo di casa, serviano pubblico, servo di banca, servo in stazione ferroviaria, serva cameriera a trattoria*). U koparskom samostanu svete Ane imalu su dvojicu, jedan je govorio slovenski, drugi taljanski.

U tako razvijenim krajevima, kao što je bila piranska općina na početku 20. st. (u svom zlatnom vijeku) *servo/a* nije uzdržavana osoba nego čimbenik od kojega je ovisio bar postotak općinske ekonomije. Kako imaju gotovo pa svi *servi* u susjednoj rubrici upisanu riječ *salariato*, tako austrijska državna statistika griješi svrstavajući ih među uzdržavano stanovništvo. Kao i svi koji se nekritično koriste spomenutim izvorima.

5.16.6. Trgovina

Od 138 osoba, koje su svoju egzistenciju osiguravale trgovinom, 120 je živjelo u gradu. Trgovac je bio svaki 13. građanin. Među trgovce svrstane su osobe kojima su povjerenici za popisivanje upisali: *agente, agente in commestibili, bottega caffè, commercio (generi misti, calzature, commestibili, di farina, di/in manufatture, di pesce, ferramenta, in frutta, in legnami, in pelli, in vini), dispensa tabacchi, droghiere, fruttivendola, magazinante in commestibili, negozio (in commestibili,*

¹⁸⁸ Officia l'i.r. Governo Marittimo a tutelare la classe marittima piranese che scavando la sabbia nelle acque pubbliche dell'opposta riva non intende attaccare i diritti di alcuno ma lavorare per se per l'industria triestina e per il benessere della patria (ZSOV, 5. 1. 1906.).

manufatture, verdura, di macchine, genere diversi, generi misti, in chinaglie, tabacchi vino e commestibili), spaccia tabacchi, tabacchiera, vendita (carbone, commestibili, crostacei, frutta, gelati, manufatture, maroni, pane, tabacchi) i venditrici sali.

Po upisnicima je izvan gradskih zidina bilo 13 trgovina. Na samom izlazu / ulazu u grad (*Calcarigge 4*) 1882. godine doseljena je štajerka (*Zagorje, Stiria, tabacchiera*) prodavala duhan. Predjel Strunjana nadzirao je trgovac *Ruzzier*. Trgovinu (*negozio, Strugniano valle 764*) je vodio s pomoću dvojice sluga (*servo salariato*) i jednoga nadničara. Žena mu je bila iz Kopra, a radna snaga iz Izole, Grožnjana, i Momjana. Drugi *Ruzzier* imao je trgovinu u Parecagu (*Parezzago 573*). U istoj kući bila je i gostionica. Uz lucijsku željezničku postaju bilo je skladište hrane (*magazzino commestibili, S. Lucia 288*), a samo kilometar dalje, uz željezničku postaju u Seči, još dvije trgovine (*negozio Tamaro, S. Bartolo 436; vendita tabacchi, vino e commestibili Pettener, S. Bartolo 438*). Sva trojica vlasnika bili su domaćini. Najsnalažljivija je bila obitelj *Pettener*, koja je uz trgovinu imala još kovačnicu i postolarsku radnju.

Obje trgovine u Sečovlju otvorene su u desetljeću prije popisa. Vlasnik prve bio je *Vatta* (*in commestibili, Siccirole 788*). U Sečovlju je imao još dvije kuće s najamnicima, na imanju u Seči kuću s kolonima i još jednu uz solane s nadničarima. Odmah poslije *Vatte* i članovi mlinarske obitelji *Sincovich* otvorili su svoju trgovinu (*Siccirole 852*).

Na lijevom brijegu Dragonje bilo je 5 trgovina. Samo su dvije bile starije od desetljeća. Najstariju je 1859. otvorio *Spizzamiglio* (*Gardere- Borisovaz 60*, kad se doselio iz Pirana). U petnaestčlanom kućanstvu živjela je trgovčeva raširena obitelj s dvojicom pomoćnika (*servo salariato*) i učiteljicom. Drugu »staru« trgovinu imao je *German* u Mariji na Krasu (*negozio generi misti, Madonna del carso 190*). Vlasnik je imigrirao 1885. iz Umaga. Imao je samo jednoga pomoćnika, njegova deseteročlana obitelj govorila je *slavenski (slava)*. Sve ostale trgovine otvorene su u godinama neposredno prije našega popisa. Domaćin *Pistan* u istoj je kontradi (*negozio di commestibili, Gardere 225*) konkurirao *Spizzamigli*. Radio je sam i imao upisan *slavenski* jezik. Novu trgovinu u Montrinu (*negozio di commestibili, Montrino 227*) otvorio je domaćin *Muschovich*. U iznajmljenom objektu radio je sam. Zadnja izgrađena kuća (prije popisa) u Savudriji bila je trgovina (*vendita, Salvore 59*) *Vittoria Paludetta*, koji se još 1878. doselio iz Italije (*Oderzo Treviso*).

5.16.7. Nekvalificirana radna snaga

U kategoriju radnika svrstane su osobe kojima u upisnicima piše *bracciante, giornialiere, mano(v)ale, operaio, lavoratore, lavori manuali* ili *lavori portuali*. Tu radnu snagu najviše su trebali u luci za pretovar brodova (*bracciante al porto novo, manoale trasporti maritni*), za sezonske radove u agraru (*bracciante spremi d'olio, bracciante rurale*), u tvornicama odnosno industriji (*fabbrica Salvetti, fabbrica laterizzi Fieso, cantiere navale*) i u mnogim drugim panogama (*bracciante trasporti Sali, manoale costruzioni edili, manoale vendita pesce, scavatore operaio, stradino opreraio*). Nadničari koji su radili na zemlji (*ecconomnia rurale*) svstani su među agrarno stanovništvo.

5.16.8. Ribarstvo

Na upisnicima ima 53 ribara. Svi su živjeli u gradu, gdje su predstavljali 1,2% svega stanovništva, ili 3,2 aktivnoga. U tu skupinu svrstane su i dvije žene koje nisu lovile ribe nego krpale ribarske mreže (*concia retti, riparatrice retti*). Podatak da su 1910. bila u Piranu registrirana 93 ribarska broda potvrđuje pretpostavku da je približno polovica ribara na izgubljenim upisnicima i da je broj ribara približan broju njihovih plovila. Zato su upitni izračuni (izvori), koji za 1911. godinu navode 223 ribara i 68 njihovih brodica¹⁸⁹.

Primorski gubernij u 30-im je godinama 19. st. preciznije opredijelio ribolovna prava. More je proglasio slobodnim, a ribarima – domaćinima prepuštao je milju od obale širok pojas akvatorija. 1848. ukinuta su prednosna prava, osim u zatvorenim zaljevima unutar zemljišnoga posjeda, a 1884. nadzor nad ribolovom preuzela je pomorska uprava. Jedna od njezinih potkomisija za morski ribolov bila je u Piranu. Ribari su za ribolov morali imati posebne dozvole¹⁹⁰.

Piranske vode, za koje je koncesiju dodjeljivalo piransko općinsko vijeće, sastojale su se od triju cjelina. Pored samoga zaljeva (*vallone*) još more uz savudrijski rt (*acque di Salvore*) i Strunjanski zaljev (*valle di Strugnano*). Najvažniji je bio Piranski zaljev, ne toliko zbog veličine, koliko zbog

¹⁸⁹ Basioli J. *Razvitak ribarstva na zapadnoj obali Istre*, Problemi sjevernog Jadrana, sv. 1, Rijeka. 1963, str. 105.

¹⁹⁰ Mihelič D. *K tradiciji ribolova in ribolovnih pravic*. Annales, Series Historia et Sociologia, VIII, 14. Kopar. 1998, str. 14.

svakogodišnjega izlova srdela, najvećega ribarskoga događaja u godini¹⁹¹. Zakonska zabrana ribolova s tartanom i gripom u 1909. ugrozila je egzistenciju više od 50 ribarskih obitelji¹⁹². S koncesijama za ribolov u svojim vodama općina je 1907. zaradila približno 13.500 K¹⁹³.

5.16.9. Državne službe (*servizio dello stato*)

Drugo aktivno stanovništvo nalazi se u zadnjoj rubrici tablice br. 12. Između 232 osobe najviše je državnih službenika (*servizio dello stato* - 78). Njihov broj naglo se povećao baš u desetljeću prije popisa. Najviše zbog 1902. izgrađene državne željeznice i zbog 1905.-6. podržavljenih solana.

5.16.9.1. Željeznica¹⁹⁴

Državna uskotračna željeznica između Trsta i Poreča čak petinu svojega puta prelazila je preko teritorija piranske općine (25 km od 123 km). Na njemu je imala osam postaja. Vlak iz Trsta prolazio je kroz predgrađa Kopra i Izole, a nakon tunela kroz brdo Belveder, spuštajući se u Strunjansku dolinu, prešao bi granicu piranske općine. Usred doline Strunjanskoga potoka (zvanoga i Castrolago), bila je postaja s krovom i klupama poredanim uzduž unutarnjih stranica. Nije imala kućnoga broja, zato je nema u upisnicima. Baš na doticaju sa solanama pruga je odmakla prema unutrašnjosti i pod prijelazom Valeta s istoimenim tunelom probila brdo Lucan. Taj najveći 544 m dugačak tunel bio je i najskuplji objekt na cijeloj trasi.

Odmah nakon tunela, 2,2 km od strunjanske, bila je portoroška postaja. Otvorena je 1904. za potrebe portoroškoga turizma. Bila je preuređena iz privatne vile i država je za nju plaćala najam. Sigurno je imala kućni broj, ali portoroški upisnici nisu očuvani.

¹⁹¹ Inoltre si delibera di rilevare le più tristi condizioni dei pescatori per la mancata pesca delle sardele (ZSOV, 5. 8. 1907.). U ZSOV sardele se pominju još 18. 6. 1901, 1. 4. 1905 i 19. 10. 1912.

¹⁹² Proibizione della pesca colla tartana e col gripo... ben 50 nostre famiglie dei pescatori (ZSOV, 6. 11. 1909.).

¹⁹³ ZSOV, 8. 2. 1907.

¹⁹⁴ Najviše gradiva odnosno podataka o pruzi Trst – Poreč (zvanog Parenzana ili ubriacona, zbog golemih količina vina koje je prevezla u Trst), prikupio je Giulio Roselli (*Draga Parenzana*, Trst. Bruno Fachin editore. 2002). Većina podataka, koji se ne odnose na upisnike, uzeta je iz njegove knjige.

Nakon Portoroža vlak se po obroncima Karbonara spuštao u dolinu potoka Fazan do postaje Sv. Lucija (*stazione S. Lucija, Valle di Fasano 290*), koja je imala putničku zgradu prve kategorije, kao Kopar i Poreč. Zapošljavala je upravnika (*stationmeister Holbl Rissmond*) i čuvara (*guardiano stazione ferroviaria Paoletich Andrea*). Obojica su u postaji živjela s obiteljima. Upravnik je imao i kućnu pomoćnicu. U njegovoj obitelji govorilo se je njemački. Djeca su mu rođena (na željezničkim postajama) u Izoli i Dekanima, odakle je imigrirao 1907. Čuvarova obitelj govorila je slovenski. Imigrirali su iz Gorice 1903. Na postaji kojom su se koristili uglavnom »Talijani« iz grada, država je namjestila »Nijemca« i »Slovenca«.

Samo 1300 m od lucijske, bila je postaja u Seči (*stazione ferroviaria S.Bortolo 769*). Imala je čuvarnicu i natkriveni dio za putnike. Od otvorenja pruge u njoj je živjela obitelj željezničkoga službenika (*Pernich Silvestro*) iz Roča. Imali su upisan slovenski jezik. Pored njega, na postaji je bio zaposlen još njegov pomoćnik (*servo in stazione ferroviaria Becher Rafaello*), u godini popisa doseljen Trščanin (bez upisanoga jezika). Sa ženom (*Valentich Josephina, Trieste*) je živio u obližnjoj lucijskoj gostionici (*osteria S. Lucija 765*). Postavlja se logično pitanje zašto tri postaje na razdaljini manjoj od 3 km. Portoroška je bila za turiste, koji su govorili najviše njemački, lucijska je bila električnim tramvajem (*filovia*)¹⁹⁵ povezana s Piranom čiji su građani govorili (gotovo) isključivo talijanski, a postajom u Seči (*San Bartolo*), koristili su se seljaci iz zaleđa koji su govorili slovenski.

Pruga se zatim nastavljala uz solane (2,6 km) do postaje Sečovlje, koja je bila II. kategorije. Pored te postaje stajao je rezervoar vode za parne lokomotive i skladište. Nijednoga od tih objekata nema na upisnicima što znači da su bili bez kućnoga broja.

Nakon mosta preko Dragonje, pruga se usjekla u krš. U relativno dugačkom usponu (7,6 km) svladala je 100 m nadmorske visine. Na kraju uspona vlak se zaustavljao na postaji Savudrija (*Salvore 53*), koja je bila u rangu postaje u Seči (S. Bortolo, čuvarnica i natkriveni dio za putnike). Od istoimenoga naselja bila je udaljena više od 5 km zračne linije, što znači da je dobila ime po k.o. u kojoj se nalazila. Postaji najbliža naselja bila su *Valizza* i *Zoppelia*. Na nju je gravitirao sav savudrijski

¹⁹⁵ Šest kilometara dugačka tramvajska pruga sprovedena je od novoga gradskoga centra (Tartinijev trg) pored Fornača i tvornice Salvetti, Bernardina i brodogradilišta, Portoroža i ruba lucijskih solana do željezničke postaje u Luciji. Zapošljavala je petericu Piranaca (iz upisnika), koji imaju upisano *filovia, conduttore filovia elettrica, fatorino tram* ili *frenatore tramvai*.

krš, a u njoj je radio i s obitelji živio *Matteo Rasman (conduttore ferroviario)* iz Kmeta (*Meti*) pokraj Umaga.

Odmah poslije savudrijske postaje, pruga je prešla na teritorij k.o. Kaštel, a nakon 4200 m vlak se zaustavljao na postaji Markovac. Bila je u rangu strunjanske, natkrovljena s klupama uza zidove. U upisnicima joj nema traga, što znači da je kao i strunjanska bila bez kućnoga broja. Najnižjega ranga bile su postaje bez zgrade. Označivao ih je stup sa svjetiljkom i pločom s imenom postaje. Manje od 2 km od Markovca, stajao je takav stup s natpisom *Caldania*. Malo prije stanice Buje, pruga je napustila teritorij piranske općine. Za održavanje pruge od Dragonje do Kaldanije državne željeznice zapošljavale su najmanje trinaestero radnika (*operaio ferroviario*), redom uz prugu živućih domaćina (na kućnim brojevima *Castelvenere 34, 77, 78, 87, 94, 96, 114, 132, 170, 192, 228*). Pored tih, nekvalificiranih radnika državna željeznica je (bez portoroške postaje za koju nema podataka) u piranskoj općini zapošljavala još petericu službenika. Dvojici je bio upisan slovenski jezik, po jednom njemački i talijanski, a jednom rubriku br. 13 nisu ispunili.

Kad su krajem 19. st. u Istarskom saboru počele debate o željezničkom povezivanju Trsta i Poreča, hrvatski i slovenski nacionalistički zastupnici složno su nastupili protiv toga »talijanskoga« projekta. Bili su uvjereni da će druga istarska željeznica, povezivajući talijanske gradove, najviše koristiti talijanskomu stanovništvu. Na kraju ih je narod kritizirao jer su dopustili potrošnju državnoga novca za sasvim talijansku stvar. No, činjenica je da su (južno)slavenski nacionalisti sasvim pogrešno ocijenili situaciju. Željeznica je povećala broj slovenske inteligencije u općini, slavenskom je selu donijela prva državna zaposlenja, koja su do tada bila rezervirana za građane i riješila ga kroničnoga pomankanja željeza. Na piranskom kršu stvorila je sloj stanovništva koji je dobivao redovite dohotke, bez obzira na vrijeme, od kojega su ovisili rad i život ostaloga seoskoga stanovništva. Dolaskom željeznice točno su vrijeme, pored crkvenih zvona, kazivali i vlakovi, odnosno zvižduci njihovih lokomotiva.

Zanimljiv je britanski pogled na istarsku željezničku mrežu. Prvu istarsku željeznicu pohvalili su riječima: »Bez obzira na njezinu krivudavost i strmost, promet po njoj teče brže nego po moru.«. A onda nastavljaju¹⁹⁶ »Na žalost ne može se tvrditi isto i za najnoviju 152 km dugu

¹⁹⁶ Petrič E. (ur.) *Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*. Studia Diplomatica Slovenica, I. Mengeš. Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007, str. 148-149.

željezničku prugu koju su nedavno sagradili preko Istre, da bi povezali Trst i Poreč. Pruga je izgrađena 1902. na inicijativu samog stanovništva. Počinje u Trstu i vuče se duž obale do Kopra i Porotoža (za Piran), zatim krene prema unutrašnjosti poluotoka proti Bujama, kod Grožnjana se digne na 270 m nadmorske visine, pa spusti u dolinu Mirne te opet digne na 270 m nadmorske visine i konačno stigne kod Poreča na obalu. Izgradnja te pruge bila je tehnički vrlo zahtjevna i možda nikada neće opravdati troškove izgradnje. Po njoj neće nikad moći voziti brzi vlak; trenutačno zahtjeva put od Trsta do Poreča vlakom sedam sati, poštanskim parnim brodom tri i po sati a sa brzim parabrodom samo dva sata. Pored toga željeznica koristi samo nekim manje značajnim naseljima u unutrašnjosti, kao što su Buje, Motovun, Vižinada i Višnjan, dok su značajnija naselja međusobno povezanija po moru. S obzirom na trenutačno stanje, upitna je profitabilnost daljnog razvoja istarske željezničke mreže iako su 1914. planirali izgradnju pruga od Poreča do Pazina (na liniji Divača – Pula) i od Portoroža (Pirana) do Umaga«.

Bez obzira na sitne pogriješke, mora se priznati da su bili britanski diplomati dobro obaviješteni. Netočna dužina pruge može se nazvati tiskarskom pogriješkom (152 umjesto 125 km), dok je izgradnja spomenutih novih pruga planirana još prije 1910. Pred kraj te godine Istarski sabor morao bi obraditi program razvoja istarske željezničke mreže. U trećoj točki bila je predviđena nova željeznička pruga od Umaga do postaje Savudrija, gdje bi se spajala s postojećom prugom Trst – Poreč¹⁹⁷. Četvrta točka toga programa bila je još značajnija, a predviđala je normalni kolosjek od Trsta do Sečovlja.¹⁹⁸

Dakle, još neposredno prije Prvoga svjetskoga rata, istarska i piranska željeznička mreža bile su na dobrom putu, no nakon rata obistinile su se pretpostavke Britanaca. Poslijeratno životarenje Parancane prekinula je Mussolinijeva vlada 1934. Pruga je bila demontirana, a tračnice poslane u Abesiniju. Pored toga, da je bila vožnja vlakom sporija, bila je i skuplja, zato druga istarska željeznica nije nikada ozbiljno konkurirala pomorskomu prometu, kamoli da bi ga ugrožavala.

¹⁹⁷ Il tronco Salvore-Umago è pure caldeggiato nel suddetto memoriale del Comune di Umago, a cure del quale se ne sta compilando il progetto (*Vita autonoma*. Bollettino della Commissione permanente agli affari comunali. V: Salata, F., VII, 15 i 16. Poreč. 1910, str. 171).

¹⁹⁸ Della riduzione a normale della ferrovia Trieste-Parenzo l'esperienza dell'esercizio a scartamento ridotto ha dimostrato la necessità per ragioni di sicurezza e di più vantaggioso sfruttamento a tal segno che se ne occupa la i. r. Direzione delle ferrovie dello Stato in Trieste che avrebbe già pronto il progetto per il tratto Trieste-Sicciole (*Vita autonoma*. Bollettino della Commissione permanente agli affari comunali. V: Salata, F., VII, 15 i 16, Poreč. 1910, str. 171).

5.16.9.2. Solane

Iako su solane u austrijskom razdoblju dostigle svoj najveći obujam¹⁹⁹, vlasnici su solana kroz cijelo 19. st. iz sezone u sezonu zarađivali manje. Razlog je bio u relativnoj tehnološkoj zaostalosti i administrativno određivanom cijenom soli. Država je odredila niske otkupne cijene soli i kao monopolist tu sol (pre)prodavala po puno višim, nazovimo ih tržišnim cijenama, te tako stvarala (po Marksu) ekstra profit.

Da bi bar dio toga profita ostao kod kuće, kod proizvođača, državni poslanik Leopoldo Mauroner krajem siječnja 1899. ministru za financije postavio je poslaničko pitanje. Sa supotpisanima (Zanetti, dr. Bazzanella, Brusamolin, dr. Bartoli, dr. Cambon, dr. Panizza, Ciani, Salvadori, Malfatti, dr. D'Angeli, Lenassi, dr. Hortis, Campi, dr. Rizzi, dr. Gambini, Basevi in dr. Verzegnessi) tražio je niže cijene soli za stanovnike Primorja²⁰⁰. Ali država nije imala razloga popravljati poziciju vlasnika solana, zato su oni na početku 20. st. prihvatili državnu ponudu za otkup solnih fondova. U godinama 1904. – 1905. tekli su razgovori o cijeni, a 1906. potpisani su ugovori s 263 vlasnika. Država se odmah uhvatila posla, izvela reorganizaciju solana i modernizirala proizvodnju²⁰¹.

¹⁹⁹ Nei primi cinque anni del secondo periodo austriaco, le saline di Pirano raddoppiarono il numero dei cavedini (Nicolich E. *Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano*. Trst. Consorzio delle saline di Pirano. 1882, str. 60).

²⁰⁰ »Il Litorale potrebbe fornire qualsivoglia di sale se l'i. r. Ministero delle finanze non ne limitasse arbitrariamente la produzione. I prezzi ai quali l'erario vende il sale, sono enormemente alti, avuto specialmente riguardo al prezzo che l'erario ne fa acquisto dai produttori. L'incarimento di questo indispensabile articolo va ad aggravare le indigenti popolazioni rurali, ed in parecchi luoghi, come ad esempio nel Goriziano, dove la povera popolazione si nutre esclusivamente di polenta, la condisce di sale il meno possibile, di cui risulta lo sviluppo della pellagra che decima le popolazioni agricole. Anche il sale ad uso degli animali potrebbe essere spacciato a minor prezzo, e per tale giusa anche gli animali andrebbero immuni da varie malattie. Con una diminuzione di prezzo l'imperiale erario non andrebbe punto danneggiato al contrario il maggior consumo darebbe più largo cespite d'entrata all'i. r. Ministero delle finanze, e lo potrebbe nella lieta posizione di essere più equo coi produttori, acquistandone il sale a prezzo più elevato. I sottoscritti sottopongono a Sua Eccellenza il signor Ministro delle finanze i seguenti postulati: 1.) È disposta Sua Eccellenza di prestarsi: a) Di limitare ad 8 fior. per quintale il prezzo del sale di cucina? b) Di ridurre da 5 fior. a 3 fior. per quintale il prezzo del sale per il bestiame? 2.) Di aprire in ogni Comune del Litorale una i. r. vendita di sale? Vienna, 31 gennaio 1899« (*L'amico dei campi*. Interpellanza del Deputato Mauroner e consorti. Stossich, A., (ed.). XXXV, 3. Trst. 1899, str. 39–40). O tim pokušajima za izboljšanje stanja v solinarstvu piranski je gradonačelnik izvijestio općinsko vijeće: »In considerazione delle tristi condizioni in cui trovasi l'industria salifera, vennero da parte dei Consorzi di qui è Capodistria d'accordo coi podestà e coll'appoggio del deputato dr. Gambini e d'altre persone iniziati dei passi presso le Autorità di Trieste e di Vienna per ottenere un'aumento del prezzo del sale. Podestà aggiunge che se devesi sperare nella giustizia e da ritenersi che questi passi saranno coronati da buon successo« (ZSOV, 9. 2. 1900.).

²⁰¹ Pahor M., Poberaj T. *Stare piranske soline*. Ljubljana. Mladinska knjiga. 1963, str. 11; Žagar Z. *Solinarstvo na severovzhodni obali jadranskega morja*. V: Krnel Umek, D. (ed.): *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre*. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana. 1993, str. 121.

Državni otkup 500 solanskih fondova sa 7034 kristalizacijskih bazena, bio je na dnevnom redu na pet sjednica općinskoga vijeća. Gradonačelnik dr. Domenico Fragiacomio 17.6.1905. izvijestio je piransko općinsko vijeće da je tršćanski c.k. namjestnik 25.5. iste godine u pratnji predstavnika solanskoga konzorcija (Conzorzio delle saline) posjetio solane²⁰².

Na početku sezone 1906. općinsko vijeće odobrilo je kupoprodajni ugovor²⁰³, koji se spominje još na idućoj sjednici²⁰⁴. U zadnjem osvrtu na solane, vijećnici su govorili i o cijenama²⁰⁵.

Državni monopol na sol utjecao je na opsrkbu njome²⁰⁶. Sjeverno od rijeke Drave upotrebljavala se kamena sol iz austrijskih rudnika, a južno od Drave morska sol iz sečovaljskih solana. Budući da je država znala (ili bar pretpostavljala) koliko će piranske soli trebati, planirala je proizvodnju koliko su joj to vremenski uvjeti omogućivali ili dopuštali. Kad su državni činovnici na solanama ustanovili da se proizvelo dovoljno soli, naredili bi trubljenje koje je odjekivalo valom (dolinom). Radnicima na solanama to je bio znak da je sezone privređivanja soli kraj. Bez obzira na datum i vrijeme spremili su proizvedenu sol i završili s radom²⁰⁷. Sol se skladištila u velikim skladištima (*magazzini sali*), smještenim uz obale Piranskoga zaljeva, nedaleko od samih solana. Sol se iz solana u skladišta vozila morem²⁰⁸.

U sklopu modernizacije na sjevernom rubu solana (*S. Bortolo 1005*) izgrađena je električna centrala. Imala je troje zaposlenika, dvoje od njih živjelo je u centrali s obiteljima. *Antonio Torre*

²⁰² Njegova ispovijest ovako je zapisana: "La vendita, che considera già avvenuta, delle saline allo Stato, avvenimento, egli dice, importantissimo maturatosi più per forza delle cose che per opera degli uomini. Come cittadino, egli soggiunge, non può non rimpiangere il passaggio in altre mani di una secolare industria cittadina; le cose però negli ultimi anni erano giunte al punto che la vendita si presentava come l'unica soluzione inevitabile« (ZSOV, 10. 11. 1905.).

²⁰³ ZSOV, 9. 6. 1906.

²⁰⁴ ZSOV, 26. 6. 1906.

²⁰⁵ ZSOV, 23. 7. 1906.

²⁰⁶ Holz E. *Sol kot državni monopol: Od cesarice Marije Terezije do marčne revolucije leta 1848*. Annales, Series Historia et Sociologia, XI, 1 (24). Kopar. 2001, str. 105–120.

²⁰⁷ Pahor M., Poberaj T. *Stare piranske soline*. Ljubljana. Mladinska knjiga. 1963, str. 92.

²⁰⁸ Više podataka o skladištima soli vidi u Nicolich (E. *Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano*. Trst. Consorzio delle saline di Pirano. 1882, str. 61) i Apollonio (A. *Pirano un'immagine*. Lasa pur dir, br. 10. Piran. 1994, str. 103).

(*centrale elettrica*) govorio je u svojoj talijanski, a *Eduard Scholl* (*machinista centrale elettrica*) u svojoj njemački. Treći zaposlenik bio je domaćin iz Paderna *Maraspin* (*logista in centrale elettrica*).

Na sečovaljskim solanama bila su tri naseljena objekta; od toga dva s kućnim brojem. U kući br. 295 (*casa Ventrella*) obitavao je čuvar sa ženom (*guardia salifera, Giorgio Clai, domaćin*), a u kući bez broja *Luigi Fonda* sa ženom. Luigi nema upisanoga zanata, na njegovu listu papira piše *abita sotto il Governo saline*. Vojarna financijske straže imala je kućni br. 228 (financijska straža detaljnije je obrađena u nastavku). Upravnik strunjanskih solana (*Impiegato dello stato dirigente delle saline, kućni br. No. Non certo forse 19) Francesco Vlah* iz Voloske u piransku općinu doselio se 1901., a na solanama je živo sa ženom (*Anna Casetti*) iz Oprtlja i djecom rođenom na solanama. Svi imaju upisan talijanski jezik. Pored financijskih stražara još je jedan državni činovnik imao posla sa solju. Bio je pripadnik carinske službe (*pesatore sali – dogana*)²⁰⁹.

Teško je negirati ocjenu da je država sa svojom politikom cijena soli relativno jeftino došla do solana i tako stvorila potpuni solni monopol.

Slika 5.: Nekadašnje lucijske ili fažanske solane.²¹⁰

Izvor: Privatna pismohrana autora.

²⁰⁹ Osnovni rad o solanama napisao je još Nicolich (1882., vidi gore), a za radoblje Austrije vidi Starec (R. *Življenje in delo v istrskih solinah*. Annales, Series Historia et Sociologia, XI, 1 (24). Kopar. 2001, str. 121-134), Terčon (N. *Z barko v Trst*. Annales Majora. Kopar. 2004) ili Pahor (M., Poberaj T. *Stare piranske soline*. Ljubljana. Mladinska knjiga. 1963).

²¹⁰ Posebnost je fotografije u tome da se ni jedan objekt sa slike nije očuvao do danas.

5.16.9.3. Redarstvo

Pored državnih činovnika spomenutih u prošlom poglavlju na sol i solane bila je vezana i većina pripadnika financijske straže u općini. Sečovaljske solane država je nadzirala s financijskim stražarima smještenim u dvjema vojarnama. Usred solana bila je vojarna s kućnim br. 228. U njoj je bilo sedam običnih stražara, njihov komandant sa ženom i domaćica. Komandant *Carl Gross (Habbeg, Feldbach, Steiermark)* je sebi, ženi i još jednom stražaru (*Dreu, Pellschack, Marburg, Steiermark*), upisao njemački jezik, četverici stražara talijanski (*Bajatti, Lunzano, Gradisca, Kustenland; Barul, Schumberg, Pisino, Istrien; Dambrossi, Buje, Parenzo, Istria; Degrassi, Isola, Capodistria, Istrien*), dvojici slovenski (*Trcek, Vodice, Adelsberg, Krain; Rupil, S.Vincenti, Pola, Istrien*), a kućnoj pomoćnici (*Crncević, Vidonje, Mettkovich, Dalmatien*) hrvatski (*croatish*). Grossovi i Degrassi bili su treću godinu na solanama, svi drugi manje.

Iz te vojarnje država je nadzirala same solane i proizvodnju soli u njima, a iz vojarnje uz more (*caserma Porto Madonna 21*) akvatorij ispred njih. U njoj su radili peterica stražara koji su živjeli u iznajmljenoj kući lokalnoga moćnika Celestina Fabretta na kućnom br. *Salvore 64 (appartamenti i.r. Guardia di finanza)*. Najviši čin (*respoiciente i.r. Guardia di finanza*, još 1907. *capo della Guardia di finanza*) imao je *Daniele Badalich* iz Kopra. Bio je u kućanstvu sa ženom i njezinom sestrom također iz Kopra. Stražar *Antonio Zachigna (Coronici, Parenzo, Istria)* oženio je domaćinku (*Fiordelmondo*) iz Sečovlja. Prvo dijete im je rođeno u godini popisa na radnom mjestu (*Salvore*), kao i paru iz Gradiške (*Maregga Egidio, Farra, Gradisca; Maria r. Lupieri, Versa, Gradisca*). Stražari *Nicolo Marocutti (Grado, Cervignano, Littorele)* i *Francesco Rasman (Capodistria, Istria)* bili su samci. Komandant je bio u vojarni od 1908., drugi su došli poslije. Svi su se sporazumijevali na talijanskom.

Strunjanske solane, puno manje od sečovaljskih, nadgledala su trojica stražara iz jedne vojarnje (*i.r. finanza Strugnano 113*). Komandant (*commandante Guardia di finanza*) *Zvab Francesco* u vojarni je živio s obitelji. Žena (*Pissak Antonia*) mu je bila iz Motovina, a djeca su mu rođena u mjestima službovanja (*Montona, Erpelle, Pirano*). Mlađi stražari živjeli su sa ženama i bili su bez djece. *Simeone Trcek* i *Agnese Creus* bili su rodnom iz Kranjske (*S. Martino, Cragno*), a *Augusto Mild* i *Anna Rabl* iz Štajerske (*Willfersdorsf i Graz, Stiria*). U tom koruškom kućanstvu govorilo se njemački, a u drugom slovenski.

Dakle, piransku proizvodnju soli nadgledalo je 16 financijskih stražara uz pomoć domaćice u vojarni na sečovaljskim solanama. Deveterica su imali upisan talijanski jezik, četverica slovenski, trojica njemački i jedina žena među njima hrvatski.

Na samom ulazu u grad (*Calcarigge 12*) živio je stražar *Vincenzo Zorez* iz Ptuja sa ženom iz Maribora (*Puchsich Maria*) i sinom. Upisan im je njemački jezik. Godina imigracije (1906.) im je upitna jer im je sin rođen u Piranu 1905. Bez obzira na to, *Zorez* je stražar s najdužim stažem u piranskoj općini. Svi do sad nabrojeni stražari imigrirali su između 1908. i 1910. *Zorez* je sigurno radio u gradu, kao i *Francesco Lorenzetti* iz Rovinja (*citta 1001*, žena r. *Zagoda* iz *Hotedasica, Loitsch, Carnioola*; sin rođen u Trstu) i Piranac *Ferdinando Candusio* (*citta 923*), koji imaju upisano *i.r. capofinanza*. *Guardia di finanza* ima upisano još *Nicolo Davanzo* iz Pirana (*Citta 156*).

U upisnicima susrećemo tri osobe, koje su od 1907. do 1910. napustile financijsku stražu. *Giovanni Delise* iz Kopra (*citta 115*; žena iz Pirana, djeca rođena u Umagu i Trstu) 1907. prešao je u carinu (*i.r. responiente di finanza, Dogana*). Udovac *Giuseppe Crevatin* iz Škofija 1909. u Novigradu je dočekao umirovljenje (*guardia di finanza, pensione in Cittanova dal 1909*) i naselio se u Seči (*S. Bortolo 437*). Za njegovo petero djece (od pet do jedanest godina) brinula se (*domestica*) *Giuseppina Furlanich*, r. *Calusa* iz Postojne (*Alisber*). Upisan im je slovenski jezik. *Luigi Misco* iz Ptuja (*Pettau, Cilli, Stiria*) oženio je Pirančanku (*Maria Fornasaro*) i s njom emigrirao u Beč, tamo stvorio obitelj te se na kraju radnoga vjeka preselio kod tasta u Hrvatinovo susjedstvo (*Sezza 400*).

Pored financijskih stražara u gradu su bili i žandari. Žandarmerija (*gendarmeria, citta 940*) je bila u unajmljenoj kući *Antonia Bartola*. Komandant postaje *Giuseppe Jonk* (*Negovitz, Vilaco, Carintia*) i dvojica podređenih (*Hafner Giovanni, Winkl, Villacco, Carintia* i *Gotzenauer Carlo, Beneschau, Kaplitz, Boemia*) imaju upisan njemački jezik, a žandar *Giovanni Vidulich* (*Pola, Istria*) i domaćica (*servente Dangetti Maria, Dignano, Pola, Istria*) talijanski. I žandare su često premještali. Najduži staž na postaji imala je udovica *Dangetti*, zaposlena 1907.

5.16.9.4. Pošta

Većina drugih državnih službi bila je vezana uz grad. Izvan njega su od državnih činovnika živjela još samo trojica poštara. Dvojica su radila u savudrijskoj (*salvore 51*)²¹¹ pošti, a jedan u piranskoj (*servizio postale Pirano*). Iz poznatih razloga nema podataka o portoroškoj pošti.

U piransko zlatno doba poštanske usluge počele su se seliti izvan gradskih zidina²¹². Telefonskom linijom bili su povezani Trst i Pula, a druga je planirana od Trsta do Rovinja. Do rujna 1908. samo je u Piranu ta linija imala 34 potencijalna pretplatnika²¹³. Savudrijska pošta otvorena je u godini popisa²¹⁴, kad je i u Luciji postavljena telefonska govornica²¹⁵. Samo godinu dana poslije iste usluge (pošta) tražili su i stanovnici Sečovlja²¹⁶.

5.16.9.5. Druge državne službe

Kao državni službenici (sve osobe koje imaju upisano *i.r.* ili *servizio dello stato*) u gradu se spominju vojnici (*servizio militare, militare attivo, militare in fanteria, colonello in riposo, marina di guerra*), carinici (*ufficio dogana, amministratore doganale, pesatore sali dogana, responiente di*

²¹¹ *Fabretto Celestino* (brat savudrijskoga postolara) (su)vlasnik objekta u kojem je bila pošta, bio je u njoj i zaposlen kao poslovođa (*maestro di posta*). U Savudriju se doselio 1880. iz Umaga (brat 20 godina kasnije), a žena (*Zerenon Giuseppina*) 1894. iz Vorarlberga. Podstanar mu je bio drugi poštanski činovnik (*speditore postale, Paludetti Emilio, Pola*) s obitelji (žena iz Umaga, djece rođeno 1907. u Savudriji). Za život je zarađivao i ugostiteljstvom (*trattore*) samo što je djelatnost bila pisana na brata (postolara); »si esterna favorevolmente sulla domanda di Nicolo Fabretto per l'esercizio di albergo e trattoria nella di lui casa a Salvore«; (ZSOV, 27. 5. 1910.). Izvor navodi „Di lui (Nicolo) casa a Salvore“, dok je u upisniku kao vlasnik te iste kuće upisan *Celstino*. S pomoću drugoga izvora saznajemo da je bila kuća s kućnim br. *Salvore 51* pošta, restoran i hotel. Celestino je među punopravne Pirance primljen na drugoj sjednici općinskoga vijeća u 1901. (ZSOV, 18. 6. 1901.), a 1908. imenovan je za općinskoga zastupnika za k.o. Savudriju (ZSOV, 12. 9. 1908.).

²¹² Fin dal 16. corr. sono in funzione due nuove collettorie postali a S. Pietro dell'Amata e Castelvenere (ZSOV, 29. 4. 1896.).

²¹³ Po ZSOV, 12. 9. 1908. I samo nekoliko mjeseci kasnije „Podestà comunica che il governo ha già costruita la prima linea telefonica interprovinciale Trieste-Pisino-Pola, ed ora sarebbe disposto di costruire la seconda linea interurbana Trieste-Pirano-Buie-Montona-Parenzo-Rovigno con una spesa di 100.000 K“(ZSOV, 18. 1. 1909.).

²¹⁴ ZSOV, 27. 5. 1910.

²¹⁵ ZSOV, 20. 11. 1910.

²¹⁶ ZSOV, 12. 4. 1911.

finanza dogana), djelatnici u pošti (*addetto postale, ufficio postale, servizio postale, impiegato postale, officiante postale, maestro postale*), na sudu (*giudizio, tribunale, officiante giudiziario, cursore giudizio, cancellista giudizio distrettuale, assistente di cancelleria*), državnoj lutriji (*ufficio Lotto*), registru (*ufficio imposte*), katastru (*ufficio catastrali*), zatvoru (*guardiano di carcere*), ministarstvu za trgovinu, radnici na državnim – glavnim cestama (*stradino erariale*) i lučki piloti (*pilota di porto, governo marittimo*). Većina osoba koje su radile za državu bila je doseljena i to ponajviše iz onih dijelova Monarhije gdje se govorilo talijanski²¹⁷.

5.16.10. Općinske službe (*servizio comunale*)

5.16.10.1. Općenito

Zaposleni u općinskim strukturama u prvoj ekonomskoj rubrici imaju upisano *servizio comunale*. Pored dvojice ljekara, sedam babica (*levatrice comunale*) i osnovnoškolskih učitelja te dvije riječi imaju upisane još 32 osobe: grobar (*becchino*)²¹⁸, nadzornik (*guardiano*), predradnik (*capo lavoratori*), poljski čivari (*guardia campestre / campestre*), činovnici (*impiegato*), radnik u muzeju (*museo*), računovođa (*raggionierre*), smetlari (*spazzino*) i cestari (*stradino*). Nekim učiteljima upisano je samo *maestro(a)*, tako da nije poznato jesu li učili na općinskim (*maestra scuola popolare, maestra scuola comunale*)²¹⁹ ili privatnim školama (*maestra istruzione privata, maestra scuola privata*).

Većina općinskih službenika živjela je i radila u gradu, izvan gradskih zidina iz općinskoga proračuna plaćano je samo šesterici poljskih čuvara²²⁰ i sedmerici cestara (*operaio, stradino*

²¹⁷ Npr. *Citta 1000, pesatore sali dogana, Perentin, Isola, 1910.*

²¹⁸ U proljeće 1894. njihov se broj popeo na pet (ZSOV, 5. 5. 1894.).

²¹⁹ 1894. bilo ih je šest; ZSOV 5. 5. 1894.

²²⁰ Godine 1900. bilo ih je šest, a 1910. njihov je broj povećan na deset (*Guardia campo, guardia campestre/campestre, Vignole, Sezza, Parezzago, Carbonaro, Montrin, Borosia*).

comunale, salariato) koji su održavali strmine u Kaštelu. Tu su općinski novac primale još dvije osobe, a nisu radile za općinu²²¹.

Općinsku administraciju sastavljalo je osam osoba i gradonačelnik. Po redu su navedeni položaj činovnika u upravi, njegova osobna primanja u krunama, ime i prezime te datum zaposlenja²²². Te je ljude vrijedno spomenuti jer je baš njima država naprtila svu težinu izvođenja popisa stanovništva, ili drugim riječima, oni su ispunjavali upisnike, koji su osnova ovoga rada.

Shema: Dohodci piranskih općinskih djelatnika

Položaj ²²³	Dohodak	Ime i prezime	Početak službe
il segretario	3.200	Domenico Vatta	24. 2. 1882
il ragioniere	2.600	Gaetano Michieli	16. 18. 1884
il cassiere	1.780	Francesco Giraldi	1. 4. 1899
il cancelliere	2.000	Francesco Ruzzier	15. 10. 1881
l'assistente di Cancelleria	960	Giorgio Baccichi	21. 9. 1908
L'ispettore delle guardie	1.580	Marco Sain	1. 7. 1899
il cursore di Città	1.060	Luigi Rossetti	1. 7. 1908
il cursore di campagna	1.120	Nicolò Potocco	28. 9. 1884

Ako primanja piranskih općinskih činovnika usporedimo s primanjima njihovih kolega iz Buzeta, vidimo da su Piranci bili bolje plaćani. U Buzetu su tajnik i blagajnik primali po 2000 K, kančelist 1200 K, pisar 900 K i općinski sluga 720 K godišnje²²⁴.

²²¹ *Vitalizato dal comune, Caldania i susidiato dal comune, Montrin.*

²²² ZSOV, 21. 12. 1908.

²²³ Prema originalu.

Puno nejasnoća bilo je i u poslovanju piranske banke koju je općina počela stvarati još krajem 1894²²⁵. Nakon cijelog desetljeća 1. 1. 1906. počela je s radom²²⁶ koji nije bio dugoga vijeka jer je banka još prije kraja 1910. bila u likvidaciji²²⁷. Preuzela ju je anglo-austrijska banka²²⁸.

5.16.10.2. Škola, učitelji, školstvo

Sljedeća najveća skupina radno aktivnoga stanovništva bili su učitelji. Povećanje njihova broja na piranskom selu posljedica je otvaranja novih škola. Samo nekoliko godina prije popisa, otvorene su četiri nove škole (*S. Lucija 934, Strugnano 867, Sicciole 933, Medeghia 65*), do tada je bila izvan grada samo jedna u Kaštelu. Svi ostali učitelji (18) podučavali su u Piranu²²⁹. Među njima je bio veliki udjel imigranata²³⁰.

Tadašnji školski sustav ne dopušta svrstavanje svih učitelja među općinske djelatnike. Biskupijski svećenici i fratri koji su podučavali vjeronauk to sigurno nisu bili, a i privatno školstvo bilo je u bogatom gradu dobor razvijeno.

Po zakonu od 25. 5. 1868. br. 48 B.L.I., svaka je austrijska zemlja bila dužna sastaviti školsko vijeće, a općine lokalna školska vijeća. Jedno takvo imao je i Piran. Sastavljali su ga

²²⁴ Jakovljević B. *Općina Buzet u zapisnicima općinskog zastupstva od 1894. do 1911. godine*. Annales, Series Historia et Sociologia, IV, 5. Kopar. 1994, str. 221. I pored visokih primanja općinski je blagajnik Nicolò Fragiaco u početku 1899. zloupotrijebio svoja ovlaštenja i s ukradenim novcem nestao u nepoznatom pravcu. O njegovu nedjelu općinsko vijeće raspravljalo je 23. 2. 1899. Dug je podmirio njegov brat prodajom obiteljskih dobara.

²²⁵ ZSOV, 29. 12. 1894.

²²⁶ ZSOV 10. 11. 1905.

²²⁷ ZSOV, 26. 11. 1910

²²⁸ *Slovinci v očeh Imperija*. Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919 (ed. Petrič, E.). Studia Diplomatica Slovenica, I. Mengeš. Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007, str. 164.

²²⁹ *Candidato al magistero professura, candidato professore, maestra istruzione privata, maestra, maestra 3. classe, maestra comunale di scuola popolare, maestra professione magistrale, maestra scuola privata di lavori femminili, maestro di scuola cittadina, professore musico contrabasso, professore scuola reale.*

²³⁰ Učitelj kontrabasa, rođen u Boloniji imigrirao je 1909. iz Trsta, *maestra scuole popolari* iz Muggie 1910., gradonačelnikov otac Giuseppe Venetella kao učitelj glazbe 1851. iz Napulja...

predstavnik crkve i predstavnik škole (obično upravnik, *dirigente*) i trojicu do peterice od općinskoga vijeća biranih predstavnika, ubrajajući gradonačelnika kao predsjednika toga vijeća²³¹.

Školska vijeća pratila su rad učiteljskoga kadra, koji se dijelio po kategorijama koje su određivale njihova primanja. Učitelj prve kategorije primao je 1400 K, učitelj druge kategorije 1200 K, a početnik ili učitelj treće kategorije 1000 K²³². Primanja piranskih učitelja 1902. bila su u rasponu od 1000 do 1500 K²³³. Kandidate za učitelje na općinskim školama potvrđivalo je općinsko vijeće.

Značajan je još državni osnovnoškolski zakon, koji je stupio na snagu još 14. 5. 1869. Određivao je da se osnovna škola mora otvoriti u svakom naselju gdje „je u razdalji jednog sata hoda po petogodišnjem prosjeku više od 40 djece, koja moraju pohađati više od 4 km udaljenu školu²³⁴.“ Nakon pola stoljeća rezultirao je školama na piranskom selu.

5.16.10.2.1. Škole u gradu

S pomoću općinskih sredstava u gradu su uzdržavani dječji vrtić (*giardino infantile Vincenzo de Castro*; ZSOV, 10. 8. 1897.), ženska i muška osnovna škola te realka (*scuola reale superiore*; ZSOV, 6. 10. 1894.), koja je još bar do 1885. bila državna²³⁵. Postojali su i privatni vrtići kao i privatni učitelji, koji su podučavali djecu bogatih roditelja ili predavali na privatnim stručnim školama (*scuola professionale*)²³⁶.

²³¹ Cottone C. *Storia della scuola in Istria*. Kopar. Focardi. 1938, str. 94.

²³² Isto, str. 117.

²³³ ZSOV, 2. 5. 1902.

²³⁴ Marušič M. *Zgodovina šolstva v Istri*. Tribuna, 21. 9. 1993. Ljubljana. 1993, str. 12.

²³⁵ Benussi B. *Manuale di geografia, storia e statistica del Litorale*. Pula., Tipografia editrice L. Bontempo. 1885, str. 155. Realka je imala svoj fond za stipendije (*Fondazione della scuola reale*). Dodjeljivalo ih je općinsko vijeće, a potvrđivalo namjesništvo u Trstu (ZSOV, 27. 10. 1906.).

²³⁶ ZSOV, 21. 9. 1903.

U svim općinskim školama vrijeme školskoga raspusta određivali su općinski vijećnici. Fiksni termin određen je 1895²³⁷. Od tada su počinjale prvoga kolovoza i trajale do sredine srpnja.

Općinski savjet sredinom 1898. počeo je s aktivnostima oko otvaranja škole za djevojčice²³⁸. Po zakonu je u osnivačku komisiju (*commissione sull'istituzione d'una scola Civica femminile in luogo*) imenovao dvojicu svojih članova (dr. Depangher i prof. Vatta)²³⁹, koja su na jesen o svojim postignućima izvijestila Vijeće²⁴⁰. Za manje od godinu dana, 11. 12. 1898., škola je otvorila svoja vrata.

Prva učiteljica u školi za djevojčice bila je Elisa Tominz²⁴¹. Ispunila je očekivanja i bila imenovana i za školsku godinu 1899. / 1900. U drugoj godini djelovanja škole broj učenica vrlo je narastao tako da su ih učile tri učiteljice. Pored spomenute još gđa. Corgnolan (*seconda maestra*) i Fausta Cortese (*sotto maestra*)²⁴².

U spomenutoj godini općina je za djelovanje svoga školstva potrošila 3.200 K i još 1000 K za glazbenu školu i orkestar (*scuola di musica e banda*)²⁴³. Za realku je morala u zemaljsku blagajnu uplaćivati 53.000 F godišnje i osigurati opremljenu školsku zgradu²⁴⁴.

Najčešća školska tema bilo je pitanje školske takse. Na jednoj od mnogih diskusija o njezinoj visini, vijećniku Pavanu je pobjeglo da se djeca u školi i onako ništa ne nauče²⁴⁵. Na kraju jeseni

²³⁷ ZSOV, 15. 1. 1895.

²³⁸ Škola za dječake bila je u današnjoj gimnaziji, a nova škola za djevojčice u današnjem institutu za sredozemsku (mediteransku) baštinu.

²³⁹ ZSOV, 2. 5. 1898.

²⁴⁰ ZSOV, 1. 9. 1898.

²⁴¹ Distintissima allieva dell'Istituto Magistrale di Gorizia, pienamente abilitata all'insegnamento nelle scuole cittadine e finora maestra in quella città (ZSOV, 13. 12. 1898.).

²⁴² ZSOV, 14. 9. 1899.

²⁴³ ZSOV, 21. 11. 1899.

²⁴⁴ Cottone C. *Storia della scuola in Istria*. Kopar. Focardi. 1938, str. 104.

1902. općinsko vijeće prihvatilo je prijedlog regionalnoga školskoga vijeća i zbog slučajeve škrlatinke (*scarlattina*) zatvorilo obje niže škole²⁴⁶. Nakon mjesec dana ponovo su bile otvorene²⁴⁷.

U svibnju 1903. na školi za dječake bio je zaposlen Carlo Guott (*maestro ll. cat*), a vjeronauk je učio don Giovanni Giacomelli²⁴⁸. U studenome 1903. primljena je Margherita Rosso (*sotto maestra*)²⁴⁹, a u studenome 1904. Francesco Orbanich (*maestro ll. cat.*)²⁵⁰. Od 1905. vjeronauk je preuzeo don Giorgio Poropat²⁵¹. U školskoj godini 1906. / 1907. vijećnici su zaposlili Massimiliana Bonoma (*meastro ll. cat.*)²⁵² na dječачkoj školi i Faustu Cortese na djevojačkoj²⁵³, godinu poslije Apoloniju-Catarinu Rosso (*maestra ll. Cat*)²⁵⁴, 1909. Giacoma Vattu (*sotto maestro*), Annu Maraspin (*sotto maestra*)²⁵⁵ i novoga direktora općinskih škola Olinta della Mora (*direttore delle scuole popolari e cittadine*)²⁵⁶. Na početku 1910. Fausta Cortese napredovala je do učiteljice druge kategorije²⁵⁷. Prije nego su vijećnici potvrdili don Giorgija Zotta za učitelja religije na općinskim školama u gradu, vijećnik Maraspin je kolegama pokazao kako se brane liberalni nazori ili kako se

²⁴⁵ E si può dire, che finita la scuola (gli scolari) sanno poco più di un bel nulla (ZSOV, 26. 4. 1900.).

²⁴⁶ ZSOV, 8. 11. 1902.

²⁴⁷ ZSOV, 3. 12. 1902.

²⁴⁸ ZSOV, 16. 5. 1903.

²⁴⁹ ZSOV, 26. 11. 1903.

²⁵⁰ ZSOV, 15. 11. 1904.

²⁵¹ ZSOV, 27. 12. 1905.

²⁵² ZSOV, 27. 10. 1906.

²⁵³ ZSOV, 7. 12. 1906.

²⁵⁴ ZSOV, 28. 11. 1908.

²⁵⁵ ZSOV, 8. 3. 1909.

²⁵⁶ ZSOV, 6. 11. 1909.

²⁵⁷ ZSOV, 12. 3. 1910.

izražava antiklerikalizam. Zamolio je za riječ, zatim zahtijevao laičku školu bez vjeronauka i prije glasovanja iz protesta napustio vijećnicu²⁵⁸.

I pored akutnoga pomanjkanja klerika, vjeronauk je bio redovitiji od glazbene nastave. To ne vrijedi za razdoblje od 1851. do 1891., kad je glazbenu nastavu provodio (40 godina!) iz Napulja doseljen Giuseppe Ventrella²⁵⁹. Svibnja 1902. za učitelja glazbe i diregenta orkestra izabran je Guglielmo Meriggioli²⁶⁰. Na raspis za novoga učitelja u školskoj godini 1906./ 1907. prijavilo se desetero kandidata, a izabran je bio Giuseppe Caracci²⁶¹. Ugovor mu je počeo 1. 7. 1906.²⁶², ali je na kraju godine došlo do određenih nesporazuma zbog nesređenih i neredovitih primanja. Predsjednik privremene općinske adiministracije (dr. Bubba) predložio je 60 K mjesečno. Samo nekoliko mjeseci nakon smrti staroga učitelja Ventrelle, Caracciju je bilo Pirana dosta pa je otišao učiti u Tržić²⁶³. Njegova nasljednika izvori ne spominju.

5.16.10.2.2. Škole na selu

Povijest piranskoga školstva do 1894. godine²⁶⁴ vezana je isključivo na grad. Te je godine otvorila vrata škola u Kaštelu, prva izvan gradskih zidina. Na početku godine općinsko je vijeće izabralo i imenovalo za prvoga učitelja Giusta Beraneka²⁶⁵, koji je u jesen nakon inauguracije počeo s nastavom²⁶⁶.

²⁵⁸ ZSOV, 14. 7. 1911.

²⁵⁹ Otac gradonačelnika u 1908. / 1909. ; ZSOV, 27. 5. 1910.

²⁶⁰ ZSOV, 2. 5. 1902.

²⁶¹ ZSOV 14. 5. 1906.

²⁶² ZSOV, 1. 7. 1906.

²⁶³ Monfalcone, ZSOV, 17. 9. 1910.

²⁶⁴ Ponegdje se griješkom navodi 1893 godina (Marušič M. *Slovenska šola v Istri*. Annales, Series Historia et Sociologia, V, 6. Kopar. 1995, str. 186) ili se kao prvi učitelj spominje Giusto Bernick (Pavliček F. *Sto godina osnovnog školstva u Kaštelu*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvenere. Kaštel. 1997, str. 52).

²⁶⁵ ZSOV, 3. 3. 1894.

²⁶⁶ ZSOV, 6. 10. 1894.

Vijećnici školu u Kaštelu nisu spominjali do proljeća 1899., kad je prof. Domenico Vatta upitao gradonačelnika je li mu poznata činjenica da je kapelan iz Marije na Krasu u općinskoj školi u Kaštelu podučavao vjeronauk na slavenskom jeziku²⁶⁷. Na osnovi toga vijećničkoga pitanja, gradonačelnik je posjetio Kaštel i o svojim saznanjima referirao općinskomu vijeću već na sljedećoj sjednici²⁶⁸. Ograničivanje upotrebe drugih jezika, vijećnik Vatta izjednačivao je s patriotizmom. I velika većina vijećnika također.

Pred kraj 1901. u Kaštel je došao novi učitelj Francesco Zorzenon, a u školskoj godini 1909. / 1910. Marco Cociancich (*maestro superiore di II. cat.*) i Giuseppina Casali (*meastra di III. cat.*), koji su podučavali samo jednu školsku godinu²⁶⁹.

Do tada su pripadnici hrvatskog nacionalnog pokreta uspjeli uvjeriti regionalno školsko vijeće (*consiglio scolastico distrettuale*) o potrebi za školom s hrvatskim nastavnim jezikom u Kaštelu. To vijeće je, kao i obično u takvim prilikama, pozvalo općinsko vijeće da izabere dvojicu članova u osnivačku komisiju. Kad je ta točka došla na dnevni red općinskoga vijeća, gradonačelnik dr. Bubba čvrsto je zastupao nacionalno-liberalna gledišta²⁷⁰.

²⁶⁷ Che il cappellano della Madonna del Carso il quale sostituisce il parroco di Castelvenere insegna la religione in quella scuola in lingua slava. Il Podestà conferma il fatto, dice che ha già disposto per recarsi fra giorni a Castelvenere e prender tutti i provvedimenti necessari (ZSOV, 4. 3. 1899.).

²⁶⁸ Relazione all'interpellanza fattagli nell'ultima seduta dall'Onorevole prof. Vatta sull'insegnamento della religione in lingua slava nella scuola di Castelvenere, egli si recò sopra luogo ed in primo luogo visitò la scuola dove per appunto insegnava in quel giorno cappellano Don Casimiro Mandich. Dice che questi coi ragazzi insegnava servendosi tanto dell'italiano che dello slavo ma di preferenza con quest'ultimo, mentre in vece colle ragazze usava quasi esclusivamente l'idioma slavo. Aggiunge che prima d'allontanarsi osservo al cappellano ch'egli era in contravvenzione colle disposizioni scolastiche servendosi della lingua slava e che questi gli rispose che tutta la scolaresca non capiva l'italiano. In ciò però venne smentito dai fanciulli tutti i quali in interrogati da esso esponente se comprendessero l'italiano risposero senza eccezioni di sì. In fine con comunica che il Consiglio Comunale di Castelvenere da lui convocato protestò contro il contegno del cappellano e che egli presentò tosto i dovuti reclami al Consiglio scolastico Distrettuale, al Provinciale ed all'Inclita Giunta. L'Onorevole Vatta facendo sì interprete dei sentimenti di tutta la Rappresentanza ringrazia il Podestà per la presasi premura che di mostra una volta di più l'oculato di lui patriotismo (ZSOV, 29. 3. 1899.).

²⁶⁹ ZSOV, 24. 7. 1909.

²⁷⁰ »Il podestà dice che la domanda della trasformazione della scuola italiana di Castelvenere in una scuola croata è opera di pochi agitatori appoggiati dai capoccia del di fuori, che da anni tendono alla slavizzazione del comune censuario di Castelvenere e di strapparla all'influenza italiana del comune del Pirano; soggiunge essere perciò necessario, che il comune di Pirano già fin d'ora prenda posizione in argomento proclamando l'italianità del comune di Castelvenere e tenendo fermo di fronte a chicchessia, al diritto all'italianità della scuola«. Nakon Bubbe i Ventrelle nitko više nije pitao za riječ pa je općinsko vijeće jednoglasno prihvatilo sljedeće rješenje: »La Rappresentanza comunale di Pirano considerata la domanda di slavizzazione della scuola popolare italiana di Castelvenere un'attentato all'italianità di quel comune ed una

Pola godine poslije, tridesettoje roditelja tridesetčetvero djece talijanske škole u Kaštelu zahtijevalo je promjenu nastavnoga jezika. Predstavnici općinskoga vijeća odbacili su taj prijedlog s odgovorom da ostalih sedamdeset i sedmero djece želi nastaviti školovanje na talijanskom jeziku te da ekonomske mogućnosti k.o. Kaštel ne dopuštaju, odnosno ne omogućuju još jednu školu. Tako su zadržali *status quo* u Kaštelu²⁷¹. Samo napomena da se u rješenju govori o školi sa slovenskim nastavnim jezikom, a u obrazloženju o slavenskoj školi²⁷².

Na istoj su sjednici bili za iduću školsku godinu namješteni novi učitelji *Franceso Marini* (*maestro superiore di II. cat.*) i *Maria Droblich* (*maestra di III. cat.*). Oboje su zabilježeni na upisnicima za k.o. Kaštel, a spominje ih i Defrančeski u svojem pismu. *Marini* (*dirigente*) je na radno mjesto došao iz Gradeža. Sa ženom, sestrom i majkom živio je u školskoj zgradi. *Droblich* je bila sama, stanovala je (*dozzinante*) kod općinskoga povjerenika za k.o. Kaštel (*Giovanni Spizzamiglio, Garderi 66*). U piransku općinu doselila se 1908., nakon završenoga učiteljišta u Gorici.

Širenje školske zgrade i dodavanje drugoga razreda preko ljeta 1911.²⁷³ sigurno je posljedica konkurencije kao i večernja škola za odrasle (*corso serale per adulti*), koja se izvodila pod pokroviteljstvom Lege Nazionale. Bila je dobro posjećena²⁷⁴.

U školskoj godini 1911. / 1912., talijanskoj osnovnoj školi u Kaštelu pridružila se i privatna hrvatska²⁷⁵. Otvorena je s pomoću hrvatske Ciril-Methodove družbe za Istru, koje se i brinulo za učitelje. Za prvoga na toj školi bio je određen Ličanin Mijo Kostelac. Zbog upale pluća s nastavom je 15. 9. počeo Dragutin Gabrijević iz okolice Pazina. U školu se upisalo 65 djece, a već iduću školsku

lesione del compromesso nazionale, affida ai propri delegati il mandato di opporsi al suo accoglimento«. U komisiju su bili izabrani Spadaro i Zarotti (ZSOV, 17. 8. 1909.).

²⁷¹ Vengono invitate le Autorità competenti a respingere senz'altro la domanda avanzata da 33 comunisti di Castelvevone per la trasformazione della scuola italiana di quel comune in una scuola slovena, decretando che la scuola deve conservare l'attuale suo ordinamento linguistico voluto dalla stragrande maggioranza della popolazione (ZSOV, 12. 3. 1910.).

²⁷² Una nuova e seconda scuola con lingua d'istruzione slava (ZSOV, 12. 3. 1910.).

²⁷³ ZSOV, 11. 8. 1911.

²⁷⁴ ZSOV, 4. 11. 1911.

²⁷⁵ Vareljia Z. *Ilirske škole trn u oku države*. Glas Istre, 23. 10. 2006. Pula. 2006, str. 15.

godinu (1912. / 1913.) više od 80²⁷⁶. Tada se je u školi zaposlio i učitelj Ante Defrančeski, koji u svojem pismu iz 1948. godine (prilog br. 26)²⁷⁷ opisuje ondašnje prilike u Kaštelu.

Jedina škola izvan grada, o kojoj su raspravljali piranski vijećnici još u 19. st., nije bila na teritoriju piranske općine, a posjećivao ju je dio savudrijske djece. Vijećnici su bili upoznati s nastojanjima (in via del tutto privata) općinskoga povjerenika za k.o. Savudriju i direkcije LN-a za izgradnju škole u Bašaniji (*Bassania*) u susjednoj općini Umag²⁷⁸.

Na osnovi zakona o obveznom školstvu koji je određivao izgradnju novih osnovnih škola na područjima s dovoljno školoobvezne djece i piransko općinsko vijeće počelo je razmišljati o novim školama na selu. Prve inicijative za školu u Strunjanu počele su početkom 1905., kad su kao predstavnici općine u osnivački odbor imenovani Bartolo Fonda i prof. Domenico Vatta²⁷⁹. Sredinom godine vijećnici su odlučivali o jeziku nastave i izglasali talijanski²⁸⁰.

Te iste 1905. raspravljali su i o školi u Savudriji²⁸¹. Financijske poteškoće za izgradnju škole riješene su iznajmljivanjem općinskoga kamenoloma u Kanegri²⁸², a rješenje problema oko dovoljnoga broja djece bilo je predviđeno u suradnji s Općinom Umag²⁸³.

²⁷⁶ Šepić L. *Kaštel nekad i sada*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvenere. Kaštel. 1997a, str. 13.

²⁷⁷ Šepić L. *Učitelji družbine škole u Kaštelu*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvenere. Kaštel. 1997b, str. 58; Šepić, L. *Što su o popu Mandiću kazali njegovi suvremenici*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvenere. Kaštel. 1997c, str. 63;

²⁷⁸ ZSOV, 6. 11. 1899.

²⁷⁹ ZSOV, 20. 2. 1905.

²⁸⁰ La Rappresentanza comunale delibera che la lingua d'insegnamento nella progettata scuola popolare pubblica di Strugnano sia la lingua italiana (ZSOV, 17. 6. 1905.).

²⁸¹ Da molti anni nel comune di Salvore viene l'amentata lamancanza di una scuola popolare; proprietari e coloni, ricchi e poveri la domandano con insistenza. Gli estremi di legge esistono giacchè il numero degli scolari supera di molto quello richiesto dalla legge per l'erezione di una scuola popolare. Finora pero cistavano di fronte due gravi difficoltà: a) la mancanza di denaro per la costruzione dell'edificio scolastico; b) il fatto che la configurazione del comune di Salvore male asai si presta quale distretto scolastico (ZSOV, 10. 11. 1905.).

²⁸² Perché essendo state affitate le cave di Canegra per 10 anni per non meno di Corone 2000 all'anno, comune di Salvore può contare sopra un capitale più che bastevole a provvedere i fondi per l'edificio scolastico (ZSOV, 10. 11. 1905.).

Sasvim na kraju 1905. izabrani su i članovi osnivačke komisije za obje škole Pietro i Bortolo Fonda²⁸⁴. Ni drugi dijelovi općine nisu htjeli propustiti priliku pa su želju za školom izrazili još stanovnici Lucije i Sečovlja²⁸⁵. Ubrzo su dobili odgovor da će općina učiniti sve što je u njezinoj moći²⁸⁶. Po utečenom postupku, školama je određen nastavni jezik²⁸⁷ i još pred kraj godine gradonačelnik je referirao vijećnicima da je država dopustila njihovo otvaranje²⁸⁸.

Ljeti 1907. vijećnici su bili upoznati s četveromjesečnim zakašnjenjem izvođača radova (trvrтка Paco) na savudrijskoj školi²⁸⁹, a na početku jeseni odredili su datume inauguracija pojedinih škola. Za lucijsku 8.10., za sečovljsku 15.10. i za savudrijsku 20.10.1907.²⁹⁰ za svečanost pri otvaranju savudrijske škole odobrili su 100 K. Škola u Strunjanu tada je već radila iako nema zapisa o njezinu otvaranju²⁹¹.

283 »Viene deliberata la istituzione in Salvore di una scuola popolare pubblica di una classe con lingua d'insegnamento italiana alla cui frequentazione sieno chiamati: a) i fanciuli del comune di Salvore dimoranti a ponente della strada di Valizza; b) i fanciuli del comune di Umago dimoranti nelle localita Bassania, Zambrattia, Montenetto, Lanterna, Romania, Cortina, Giurizzanica ed adiacenti« (ZSOV, 10. 11. 1905.).

284 ZSOV, 27. 12. 1905.

285 Che gli abitanti di Sicciole, Santa Lucia e delle altre contrade vogliano la scuola e insistono nel volerla (ZSOV, 31. 1. 1906.).

286 Che anche gli abitanti di S. Lucia hanno presentato un'istanza per una scuola che fu avanzata al pari di quella degli abitanti di Sicciole, all'Autorità. Riconosce il diritto del territorio ad avere le scuole, crede però estremamente difficile che la Provinzia, bersagliata da ogni parte da consimili domande possa dall'oggi al domani accordarne tre a noi (ZSOV, 12. 3. 1906.).

287 Il podestà dice che come a suo tempo per le scuole di Strugnano e di Salvore così ora per quelle di S. Lucia e di Sicciole è necessario per legge che la Rappresentanza de liberi in merito alla lingua d'istruzione nelle scuole. Invita perciò la Rappresentanza ad adempire a questa formalità votando la seguente proposta: La Rappresentanza comunale de libera che la lingua d'istruzione per le erigende scuole regolari di S. Lucia e Sicciole sia la lingua italiana. La proposta viene votata all'unanimità senza discussione (ZSOV, 23. 7. 1906.).

288 Podestà comunica che la Giunta Provinciale ha approvato l'istituzione delle due scuole di S. Lucia e Sicciole e soggiunge che quanto prima la dieta comunale preciserà le località dove saranno da erigersi, cosicchè l'anno venturo ne potrà seguire l'apertura (ZSOV, 7. 12. 1906.).

289 ZSOV, 29. 7. 1907.

290 Marušič je školu u Luciji i Sečovlju „otvorio“ godinu prerano (Marušič M. *Slovenska šola v Istri*. Annales, Series Historia et Sociologia, V, 6. Kopar. 1995, str. 186).

291 ZSOV, 9. 9. 1907.

Četiri dana prije inauguracije općinsko je vijeće na slavlje pozvalo i nekadašnjega gradonačelnika Fragiacomu, zbog njegova intenzivnoga zalaganja za tu školu²⁹². No, za nesmetan rad u njoj, bilo je potrebno još puno toga. Najprije su zgradu morali ograditi kolcima i žicom²⁹³ i učitelju osigurati smještaj²⁹⁴.

U školskoj godini 1907. / 1908. direkcija je zamolila općinu da u svaku učionicu namjesti umivaonik. To se je vijećnicima učinio preveliki trošak, zato su obećali samo po jedan umivaonik na etažu²⁹⁵. Da bi se u savudrijsku školu privuklo što više djece, za siromašnu djecu kolona osigurano je 100 K²⁹⁶.

Odaziv stanovnika na novootvorene škole bio je iznad svih očekivanja, zato je općinsko vijeće već 1909. godine svim tim školama, osim savudrijske, dodao po još jedan razred. Za prizemne dogradnje u Luciji i Sečovlju potrošeno je 14.917 K, a za novu etažu u Strunjanu 6.819,29 K²⁹⁷.

Po podacima iz upisnika, za vrijeme popisa učiteljica u školi u Strunjanu bila je *Giuseppina Casali*. Prije toga učila je u Kaštelu. Obitavala je kod domaćina (*Tagliapietra Domenico, Strugnano 847*) nedaleko od škole. Djecu u Sečovlju učio je (*professione magistrale, maestro scuole popolari*) *Silvio Jacuzzi* iz Kopra²⁹⁸. Učitelja na školi u Luciji (meastro dirigente di III. categoria per la scuola popolare mista di S.Lucia Erminio Zuccon) na upisnicima nema, možda je živio u gradu. Nema ni

²⁹² Che tanto si era interessato per avere questa scuola (ZSOV, 16. 10. 1907.).

²⁹³ Si delibera di recintare con pali e filo di ferro un tratto di fondo intorno alla scuola per vietare il passaggio agli animali (ZSOV, 5. 11. 1907.).

²⁹⁴ ZSOV, 28. 11. 1907.

²⁹⁵ ZSOV, 28. 11. 1907.

²⁹⁶ A favore di scolari poveri della scuola di Salvore (ZSOV, 17. 12. 1907.).

²⁹⁷ ZSOV, 24. 7. 1909.

²⁹⁸ U Trstu se oženio Trščankom *Valeriom Vaselli*, koja mu je 1909. rodila blizance, a u 1910., kad je nastupio posao u Sečovlju, još treće dijete.

učitelja na savudrijskoj školi. Možda je dolazio iz Umaga s kojim je već 1912. dogovorena selidba savudrijske škole u Medegiji preko općinske granice na umašku stranu²⁹⁹.

5.16.10.2.3. Slovenska škola

Slovenska škola u Kaštelu spominje se 1894. godine³⁰⁰. Kako je bilo teško u piranskoj općini doći do slovenske škole najbolje znaju stanovnici Sv. Petra. Njihovu dugogodišnju želju za osnovnom školom godine 1896. poduprla je država i od općinskoga vijeća zatražila da imenuje dvojicu članova u osnivačku komisiju. Tu čast dobili su Pietro Cherego i Antonio Comisso³⁰¹.

U općinskom vijeću o školi se raspravljalo još u svibnju³⁰², kolovozu³⁰³ i prosincu 1909., ali bez ikakvih rezultata³⁰⁴. 29.11. 1909. godine u Sv. Petru je bio sastanak na kojem su trideset i dvoje roditelja tražila slovensku školu. O tom prijedlogu vijećnici su vijećali tijekom tri mjeseca. Gradonačelnik Ventrella sastavio je odgovor u kojem dopušta slovenski jezik kao jedan od predmeta, a nikako kao jezik nastave³⁰⁵. Vijećnik Celigo je s obzirom na činjenice³⁰⁶ smjelo predložio

²⁹⁹ ZSOV, 4. 5. 1912. i 19. 10. 1912.

³⁰⁰ Marušić M. *Slovenska šola v Istri*. Annales, Series Historia et Sociologia, V, 6. Kopar. 1995, str. 186.

³⁰¹ Nomina di due fiduciari pei rilievi sull'istituzione d'una pubblica scuola nel comune di S. Pietro dell'Amata (per iniziativa dell'i. r. Autorità scolastica) la qualle se potrà venir istituita sarà una scuola slava e quindi contraria ai nostri ideali. In ogni modo il Preside invita la Rappresentanza a nominare i due fiduciari che per legge devono far parte della Commissione (ZSOV, 29. 2. 1896.).

³⁰² ZSOV, 16. 5. 1903.

³⁰³ ZSOV, 17. 8. 1909.

³⁰⁴ Il Podestà comunica che addì 29. 11. p. p. fu tenuto il sopra luogo commissionale a S. Pietro dell'Amata per la constatazione delle premese volute dalla legge per l'istituzione di una scuola popolare e partezipa che mentre quei villici stessi si esternavano in senso del tutto opposto (ZSOV, 1. 12. 1909.).

³⁰⁵ Visto l'assoluto bisogno in cui trovasi la popolazione di S. Pietro dell'Amata di conoscere bene la lingua italiana, che è per essi la lingua normale di tutti gli affari la Rappresentanza comunale ritiene, che nel loro interesse la nuova scuola da istituirsi cola dovrebbe essere una scuola con lingua d'istruzione italiana e che nella stessa fosse ammeso l'insegnamento della lingua slovena quale materia (ZSOV, 12. 3. 1910.).

³⁰⁶ Che tutti gli interessati intervenuti al sopraluogo si dichiararono per la lingua slovena come lingua d'istruzione e per l'italiana come materia e dall'altro, che tutti gli abitanti del comune di S. Pietro dell'Amata sono esclusivamente sloveni (ZSOV, 12. 3. 1910.).

slovensku školu u slovenskom selu³⁰⁷, ali je ostao u manjini. Većina je vijećnika stanovnike piranskoga sela rađe ostavljala u nepismenosti i neznanju, nego da bi im dala škole na njihovom jeziku. Ili obrnuto. Seljaci su rađe ostali nepisemeni, nego prihvatili talijansku školu. Tvrdoglavost stanovnika Sv. Petra rezultirala je slovenskom školom u 1914. godini³⁰⁸.

Odluka o slovenskoj školi u piranskoj općini donesena je u Opatiji na sjedištu hrvatske Ciril_Metodove družbe za Istru. Družba je otvorila školu i na desnom brijegu Dragonje te plaćala učitelje koji su tamo podučavali na slovenskom jeziku (prilog br. 26)³⁰⁹. Slovenska Ciril_Metodova družba to je dopuštala jer joj je za Istru ponestajalo financijskih sredstava. Većinu je trošila za škole u Trstu³¹⁰. Sistem je bio prilično jednostavan. Najprije su svećenici prikupili dovoljan broj potpisa roditelja školoobvezne djece, onda su roditelji donirali građevinski materijal i pomogli pri gradnji, a Ciril_Metodova družba je osigurala opremu i plaćala učitelje.

Tako je bilo u Kaštelu i Luciji, samo što su na lucijsku školu talijanski lieberali bili kivniji jer je bila u k.o. Piran okolica. Po Cirku³¹¹, Gregor Milovič iz Lucije (br. 264) zatražio je od općine građevinsku dozvolu za izgradnju kuće iz koje je onda varkom nastala škola. U jesen 1912. primila je 120 učenika. Nastava se izvodila u dva razreda. Upravitelj je od početka bio Franc Demojzes, učiteljica Maria Pfeipfer, a vjeroučitelj Ludvik Schwarz. Obitelj *Milovich* živjela je u kontradi Kampolin. U piransku općinu doselila se iz Trsta, inače je korijene vukla iz Vodica kod Podgrada, gdje je rođen najstariji član obitelji. Dva najmlađa rođena su u Kampolinu. Upisan im je slovenski jezik, a zbog njihova nacionalističkoga djelovnja talijanski nacionalisti su im zapalili kuću.

Samo po sebi postavlja se pitanje zašto slovenska škola nije prije otvorena u Sv. Petru? Njegovi stanovnici tražili su školu dok su Miloviči još bili na krškom rubu (cona II.B na karti br. 7).

³⁰⁷ Che la lingua d'istruzione sia slovena e come materia italiana.

³⁰⁸ Navodi se i 1916. godina (Marušič M. *Slovenska šola v Istri*. Annales, Series Historia et Sociologia, V, 6. Kopar. 1995, str. 186).

³⁰⁹ Ostanek F. *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*. Annales, I, 1. Kopar. 1991, str. 202.

³¹⁰ Verginella M. *Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento*. V: Finzi, R., Panjek, G. (ed.): *Storia economica e sociale di Trieste I. La città dei gruppi 1719–1918*. Trst. LINT. 2001, str. 461.

³¹¹ Cirk M. *Šola v Luciji*. V: Šepić, L. (ed.): *Kaštel Castelvenere*. Kaštel. 1997, str. 68.

5.16.10.2.4. Lega Nazionale

Baš je na području školstva najprikladnije predočiti povezanost Lege Nazionale i piranskoga općinskoga vijeća. Ljeti 1897., gradonačelnik je obavijestio vijećnike o prisutnosti piranskih predstavnika na kongresu Lege Nazionale u Gorici³¹². Dva takva kongresa organizirali su i sami Piranci. Prvoga 27. 5. 1906. Za njegovu organizaciju općinsko vijeće odobrilo je proračunskih 1000 K³¹³. Nakon proslave (*festa della Lega Nazionale*) gradonačelnik je javljao o brojnim pismima podrške³¹⁴. Tom događaju u čast piranska općina naručila je Luigiju Morteianiju izradu brošure o piranskoj povijesti u doba Venecije. Tako je nastao rad s naslovom *Pirano per Venezia*, u kojem u posveti piše: Braći iz Julijske krajne Trenta i Dalmacije, skupljenim na desetom (jubilarnom) kongresu Lege Nazionale, piranska općina poklanja uspomenu na svoju ne baš neslavnu prošlost³¹⁵. Još istoga ljeta Piran se obvezuje darivati Legi Nazionale po 200 K godišnje³¹⁶. Drugi takav kongres u Piranu bio je baš 1910. godine. Savez je imao svoju ispostavu u Kaštelu, gdje je izvodio večernju školu za odrasle i dio savudrijske djece pohađao je školu saveza na teritoriju umaške općine. Lega Nazionale u piranskoj općini nije osnovala ni jednu školu jer joj to nije bilo potrebno. Gdje god je mogla talijansku školu otvorila je već općina koja je bila jedna od najjačih trždava Lege Nazionale, a piranski općinski vijećnici jedni od najodanijih saveznika.

5.16.10.2.5. Još o školi i školstvu

Bilo je razdoblja kad su se piranski vijećnici više bavili tuđim školama, nego sa svojima. Na kraju 19. st. na trima uzastopnim sjednicama protivili su se hrvatskoj gimnaziji u Pazinu³¹⁷. Siječanjska sjednica imala je samo jednu točku dnevnoga reda: protest protiv te hrvatske škole. Nakon

³¹² Comune venne come di solito rappresentato all'ultimo congresso della LN tenuto a Gorizia (ZSOV, 18. 7. 1897.).

³¹³ ZSOV, 5. 1. 1906.

³¹⁴ Le lettere della Direzione centrale della Lega di Trieste e di Trento, del Club Canottieri Nettuno e del sindaco di Venezia (ZSOV, 9. 6. 1906.).

³¹⁵ »Ai fratelli della regione Giulia del Trentino e della Dalmazia qui convenuti per il X. congresso della Lega Nazionale il municipio di Pirano questo tenue ricordo del suo passato non inglorioso«.

³¹⁶ ZSOV, 23. 7. 1906.

³¹⁷ ZSOV, 13. 12. 1898.; ZSOV, 10. 1. 1899.; ZSOV, 23. 2. 1899.

toga, Piranci su sudjelovali na sastanku 87 općina iz Furlanije Julijske krajine u Trstu i protestirali protiv osnivanja hrvatskih i slovenskih škola (*scuole slave*) na talijanskim teritorijima³¹⁸.

Jedan od primarnih nacionalliberalnih ciljeva bilo je talijansko sveučilište u Trstu. U ožujku 1899., Piranci (još nepostojećemu) mu daruju 400 K³¹⁹. U posebnim točkama dnevnoga reda spominje se još krajem 1901. godine³²⁰ i na početku 1909. godine³²¹. 1908. godine piranski vijećnici izražavaju zadovoljstvo zbog otvaranja općinske gimnazije u Puli³²². Iako su piranski liberali tako zagrizeno tražili svoje talijansko sveučilište, drugim jezicima nisu htjeli omogućiti ni osnovno školstvo. I gle, kako su se oni oglašivali na zahtjeve pripadnika slovenskog nacionalnog pokreta, tako se i država na njihove.

5.16.10.3. Zdravstvo

5.16.10.3.1. Bolnica (*pia casa di rocovero*)

Na zdravlje svojih stanovnika općina je pazila uz pomoću bolnice te dvojice liječnika i triju babica s koncesijom. Rad i poslovanje bolnice budno je pratilo četveročlano vijeće (*direzione della pia casa di ricovero*)³²³, dok je druge probleme iz područja zdravstva rješavala četveročlana sanitarna komisija (*commisione sanitaria*). Sve te članove komisija birali su vijećnici među sobom.

Bolnica se financirala s pomoću dobrovoljnih donacija, prodaje na razne načine stečenih nekretnina, naplatom svojih usluga i iz proračuna. Svaku financijsku operaciju nadzirala je direkcija bolnice, a kupoprodajne ugovore glasovanjem je odobravalo (ili nije) općinsko vijeće.

³¹⁸ Cottone C. *Storia della scuola in Istria*. Kopar. Focardi. 1938, str. 113.

³¹⁹ ZOSV, 4. 3. 1901.

³²⁰ Che domani avrà luogo a Trieste il comizio per chiedere l'istituzione di un'Università italiana (ZSOV, 13. 12. 1901.).

³²¹ Voto sulla istituzione dell'università italiana di studi a Trieste (ZSOV, 5. 2. 1909.).

³²² ZOSV, 19. 10. 1908.

³²³ Članovi toga vijeća bili su birani u prvoj točki prve sjednice općinskoga vijeća odmah nakon izbora za gradonačelnika i njegovih četverice savjetnika, čak prije odbora za financije (*comitato di finanza*, ZSOV, 22. 1. 1894.; ZSOV, 22. 2. 1897.; ZSOV, 4. 1. 1900.; ZSOV, 1. 4. 1903.; ZSOV, 14. 5. 1906.; ZSOV, 13. 6. 1908.).

Kratak historijat bolnice u zlatno doba počinje s visokom donacijom Andrea Tranija, Piranca koji je imao sina u tršćanskoj umobolnici³²⁴. Sigurno ga je želio imati bliže kuće, zato je bolnici donirao 7.000 f za njezinu adaptaciju i dogradnju umobolnice koja je bila predviđena i u prvobitnim, inače nedovršenim, Ciprianovim nacrtima (vidi sl. br. 6). Općinsko vijeće se je lijepo zahvalilo za donaciju³²⁵ i obećalo da će već na idućoj sjednici³²⁶ proučiti to pitanje. Nakon toga je pozvalo bolničku direkciju da skupa s općinskim financijskim organom (*comitato di finanza*) učini sve potrebno. Ustanovljeno je bilo da će doniranih 7.000 f biti dovoljno za građevinske radove povjerene Antoniju Giraldiju³²⁷.

No, Ciprianovi nacrti ni tada nisu bili ispunjeni, što znači da je u biti samo dio bolnice pretvoren u umobolnicu. U ZSOV-u spominje se (već!) u siječnju 1895. Naime, u bolnici je bilo zborna mjesto vatrogasaca pa je vijećnik Trevisini predlagao njihov premještaj jer je njihova djelatnost (sirene) smetala bolesnicima³²⁸.

Zbog nakupljenih dugova na početku 1899. odstupila je cjelokupna direkcija³²⁹, a općina se je odlučila za djelomičnu reorganizaciju djelovanja bolnice. Neki „previše“ liberalni vijećnici nastupili su protiv (kao već 1885. i 1893. godine) produženja ugovora s crkvenim osobljem (*suore della provvidenza*) u bolnici³³⁰, ali i pored apsolutne liberalne većine u Općinskom savjetu u svojoj namjeri nisu uspjeli. Iako su i svi članovi direkcije bolnice bili liberali, njihov odgovor je bio

³²⁴ Figlio Giovanni mentecato ed a molti anni degente nel maniconio di Trieste.

³²⁵ ZSOV, 3. 3. 1894.

³²⁶ ZSOV, 22. 3. 1894.

³²⁷ ZSOV, 5. 6. 1894..

³²⁸ Grave disturbo per gli ammalati in generale e con pericolo poi di portare gravi alteruzioni ai poveri pazzi degenti (ZSOV, 26. 1. 1895.).

³²⁹ ZOSV, 4. 3. 1899.

³³⁰ ZSOV, 24. 6. 1899.

negativan³³¹. Nakon iznošenja argumenata za produženje ugovora kojima u nastavku niko nije proturječio, općinsko vijeće usvojilo je prijedlog direkcije.

Tako su relativno jeftine i apsolutno osposobljene časne sestre ostale u „liberalnoj“ bolnici, jer se liberali nisu mogli (htjeli?) odreći ekonomske logike. Samo za lijekove bolnica je 1899. godine potrošila 16.700 K³³², a za njezino cjelogodišnje djelovanje općina je izdvojila 42.000 K³³³.

Nisu imali svi Piranci dovoljno novca za plaćanje troškova liječenja. Zato su mnogi na direkciju ili općinsko vijeće naslovljavali molbe za otpis bar dijela duga. Bolnica je tu i tamo oprostila koji dio, dok su vijećnici dopuštali samo otplatu na obroke s uobičajnih 6% kamata ili obični sudski progon³³⁴.

S pacijentima je bolnica sklapala ugovore o doživotnom uzdržavanju³³⁵. Za određenu svotu novca ili nekretninu bolnica bi se pretvorila u starački dom. Te nekretnine (kuće i dijelovi kuća pa agrarne površine kao vrtovi, voćnjaci, maslinici, vinogradi, pašnjaci...) bolnica je onda po potrebi prodavala, a sve kupoprodajne ugovore potvrđivalo je općinsko vijeće na svojim sjednicama³³⁶.

Međutim, sve te svote kreću se do samo 1700 K što je sitniš s obzirom na troškove poslovanja. Poseban primjer bila je Pirančanka Elena Milovaz, rođ. Marraspin. Umrkla je 21. 5. 1904. u Gracu i bolnici ostavila 18.000 K³³⁷. Takvim primjerima općinsko vijeće rado se poklonilo (*manifestazione di cordoglio*), samo što takvih primjera nije bilo baš puno.

³³¹ Che in vista dell'ottimo servizio prestato dalle Suore della Provvidenza nella casa di Ricovero, la Direzione credete opportuno nell'interesse dell'istituto di rinnovare il contratto sino al 31. 12. 1902. (ZSOV, 18. 6. 1901.).

³³² ZSOV, 21. 11. 1899

³³³ ZSOV, 11. 1. 1904.

³³⁴ ZSOV, 13. 12. 1901.

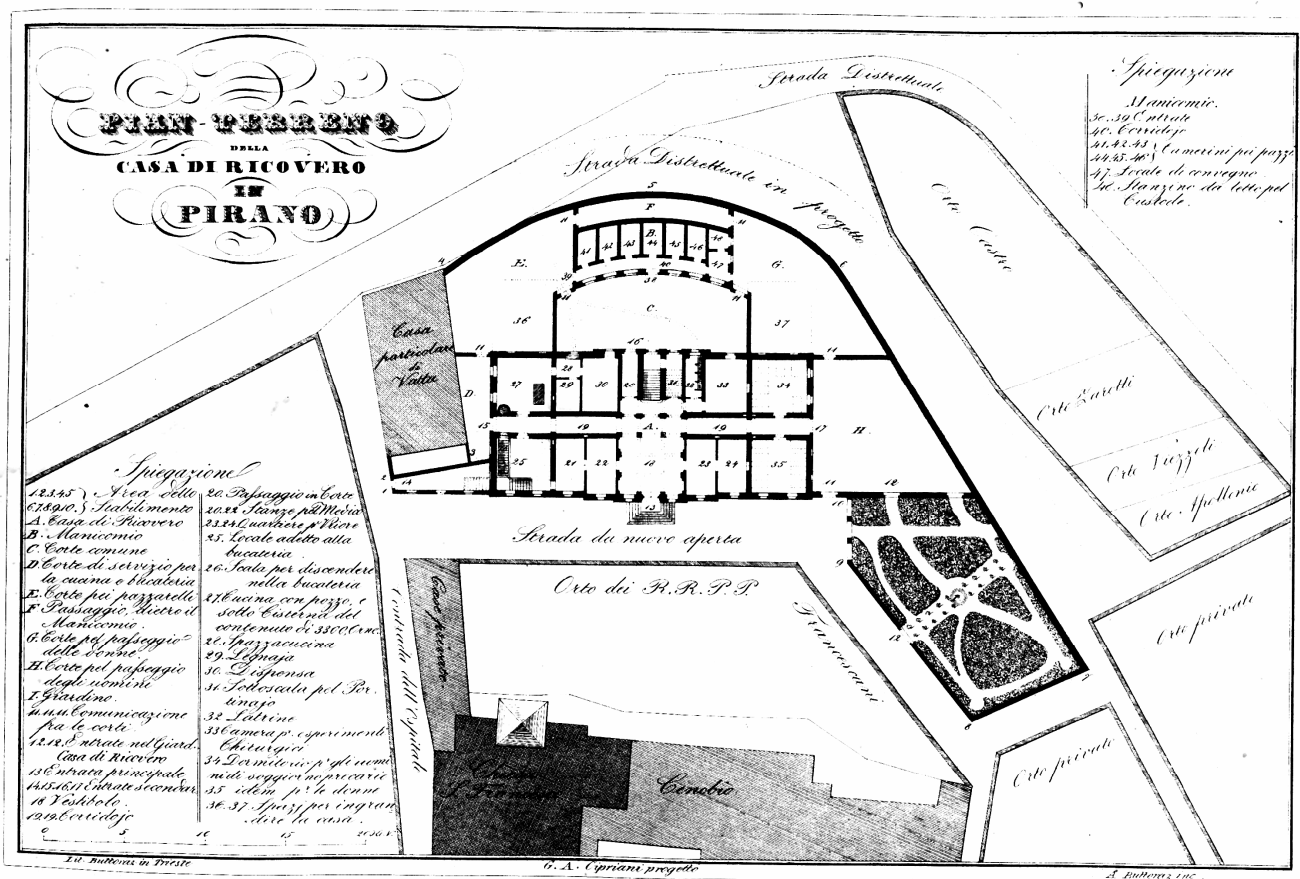
³³⁵ ZSOV, 9. 2. 1900.

³³⁶ ZSOV, 7.12.1894.; ZSOV, 5.11.1898.; ZSOV, 9.2.1900.; ZSOV, 21.3.1901.; ZSOV, 28.12.1901.; ZSOV, 8.3.1902.; ZSOV, 13.10.1902.; ZSOV, 8.11.1902.; ZSOV, 3.12.1902.; ZSOV, 29.8.1903.; ZSOV, 20 9.1904.; ZSOV, 20.2.1905.

³³⁷ ZSOV, 4. 6. 1904.

Kad je država otkupljivala solane, općinsko vijeće potvrdilo je kupoprodajni ugovor o prodaji 12 solnih fondova u vlasništvu bolnice za 44.457,90 K³³⁸. To bi odgovoralo jednogodišnjem psolovanju bolnice ili trećini cijene novoga kazališta. U prosincu 1907. općinsko je vijeće odlučilo da mora svjetlo javne rasvjete ispred bolnice gorjeti svu noć³³⁹, a u 1910. bolnica je tražila podršku za izgradnju kupaonice³⁴⁰. Kad je povjerenik za popisivanje u siječnju 1911. posjetio bolnicu, u njoj je zatekao 93 osobe.

Slika 6: Ciprianov nacrt piranske bolnice

Izvor: Osobna pismohrana autora.

³³⁸ ZSOV, 23. 7. 1906.

³³⁹ ZSOV, 4. 12. 1907.

³⁴⁰ Una stanza di bagno (ZSOV, 17. 9. 1910.).

5.16.10.3.2. Liječnici

Razdoblje je piranskoga blagostanja sa zdravstvenoga vidika počelo vrlo neugodno jer je u zimi 1893. / 1894. izbila epidemija gripe, kojoj je podlegao i općinski liječnik (*servizio sanitario, medico del comune*) dr. Lugnani. On i dr. Parenzan u siječnju 1894. ponovo su imenovani na isto radno mjesto, uz to je općinsko vijeće pohvalilo dr. Parenzana za sav trud u vrijeme, kad je Pirance liječio sam³⁴¹. Pri kraju zime su vijećnici doktoru još jednom jednoglasno zahvalili i prilično su se posvadili zbog pitanja kako doktora dodatno nagraditi. Dok su mu neki bili spremni dodijeliti nekakvu novčanu nagradu, drugi su bili protiv s obrazloženjem da to nije doktor sam pitao³⁴².

Pred kraj 1896. godine dr. Parenzan potpisao je s općinom novi šestogodišnji ugovor³⁴³, a dr. Lugnani Pirance je liječio najkasnije do 1897., kad je na njegovo mjesto stavljen dr. Ugo Contento³⁴⁴. On je u jesen 1899. privremenu općinsku vladu obavijestio o primjerima šarlahne groznice (*scarlattina*) u Portorožu³⁴⁵, a na kraju 1901. već mu se tresla stolica. Njegov položaj ugrozile su nesuglasice s prvim doktorom Parenzanom oko poslova s regionalnim osiguravajućim društvom (*cassa distrettuale*). Vijećnici su bili na Parenzanovoj strani i dr. Contento je otišao³⁴⁶.

Zatim je općina (grad) dugo čekala na svojega drugoga liječnika. Vjerojatno zbog niske plaće jer je samo deset dana nakon njezina podizanja na 2000 K³⁴⁷ zaposlen domaćin Giorgio Rosso³⁴⁸. Ili je bilo sve skupa namješteno za sina općinskoga vijećnika kojemu su pred nastupom službe još digli plaću. Otac jedinoga kandidata, u skladu s etičkim kodeksom, prije glasovanja napustio je salu što ni najmanje nije utjecalo na ishod. Baš svi vijećnici poduprli su sina svojega suradnika, u uvodnoj

³⁴¹ ZSOV, 14. 1. 1894.

³⁴² ZSOV, 5. 5. 1894.

³⁴³ ZSOV, 23. 11. 1896.

³⁴⁴ ZSOV, 9. – 10. 8. 1897.

³⁴⁵ ZSOV, 25. 9. 1899.

³⁴⁶ ZSOV, 20. 11. 1901.

³⁴⁷ ZSOV, 11. 1. 1904.

³⁴⁸ ZSOV, 21. 1. 1904.

točki dnevnoga reda opisanoga kao uzornu osobu³⁴⁹. Obojici liječnika ugovor je produžen još 1907.³⁵⁰, ali već nakon godine dana u službu nastupa nova osoba doktor i farmaceut dr. Domenico Marsic koji je bio i član općinske sanitarne komisije³⁵¹. U proljeće 1912. sam je zatražio otpust³⁵², a općinsko je vijeće za njegovog nasljednika izabralo dr. Domenica Samba³⁵³.

5.16.10.3.3. Babice

Do početka 20 st. na općinskoj platnoj listi bilo je babica koliko i doktora. Jedna je bila zadužena za grad, a druga za područje izvan njega. Od 1891. kad je izabrana prvi put, građanke je porađala (*levatrice comunale approvata*) *Antonia Callegari*. Njezinim radom općina je bila tako zadovoljna da je potpisala petogodišnje ugovore još 1896. i 1901. te trogodišnje 1904. i 1907. U 1908. zamolila je općinu da joj digne plaću na 200 K jer da joj 120 K nije dovoljno ni za cipele³⁵⁴.

Udovica Maria Pribaz, babica za gradsku okolicu (*contrade esterne*) intervencijom koparskoga kapetana uspjela je izboriti dodatni prihod za besplatnu pomoć siromašnima u Sv. Petru, Padni i Novoj Vasi. Općinsko vijeće odobrilo joj je samo 100 K i to pod uvjetom da pomogne svim ženama u spomenutim selima, ne samo siromašnima³⁵⁵.

Druga babica za gradsku okolicu ne spominje se do proljeća 1910. Tada je bila na to radno mjesto namještena Giuseppina Petronio iz Seče³⁵⁶. U 1908. u Savudriji je počela raditi i treća babica.

³⁴⁹ Nostro concittadino, attualmente medico a Pola, persona distinta e come uomo e come professionista (ZSOV, 21. 1. 1904.).

³⁵⁰ ZSOV, 5. 8. 1907.

³⁵¹ ZSOV, 13. 6. 1908.

³⁵² ZSOV, 10. 4. 1912.

³⁵³ ZSOV, 20. 7. 1912.

³⁵⁴ ZSOV, 15. 1. 1896; ZSOV, 20. 11. 1901; ZSOV, 30. 12. 1904; ZSOV, 4. 12. 1907; ZSOV, 17. 3. 1908.

³⁵⁵ ZSOV, 5. 6. 1894.

³⁵⁶ ZSOV, 12. 3. 1910.

Zapolenje *Gioje Pinni* omogućilo je otvaranje kamenoloma u Savudriji (zapravo migracije, koje je to otvaranje uzrokovalo) i dogovor sa susjednom Općinom Umag³⁵⁷.

Između 17 osoba, kojima je bilo upisano *servizio sanitario medico, levatrice, infermiera, dentista* ili *farmacista*, samo su dvije babice (*torre novo, Salvore 68* i *S. Bortolo 437*) živjele izvan grada³⁵⁸. Sredinom 19. st. piransko zdravstvo (skupa s Izolom) zapošljavalo je 31 osobu, koje su činile 0.6% udjela u aktivnom stanovništvu, tada najviši na poluotoku³⁵⁹. Za vrijeme našega popisa u zdravstvu je radila svaka stota aktivna osoba u gradu.

5.16.11. Crkveni službenici (*servizio ecclesiastico*)

Zbog uloge koju je u to doba vodila/imala crkva u društvu, vrijedi analizirati i crkvena zvanja (*servizio ecclesiastico*). Najviše crkvenoga osoblja spominje se u franjevačkom samostanu/svetištu u Strunjanu (*santuario Strugnano 135*), gdje su živjela četverica redovnika iz Trenta sa slugom (*inservente*) iz Italije (*Perugia*). Prior samostana (*padre presidente del santuario – convento*) *Inama Pietro (Coredo, Trentino)*, dvojica fratara (*padre teodorico sacerdote Addon Alessandro, Romeno Trentno* i *padre odorico Dallagiascamue Pietro, Bollerino, Trentino*) i sluga imigrirali su u 1910., samo laički brat *Eugenio Dallappe (Stravino di Covedini, Trento, Trentino)* bio je u samostanu već drugu godinu.

Osnovni podatci (ime, prezime, te datum i mjesto rođenja) na običnom listu papira o stanovnicima benediktinskoga (*R.R.P.P. Benedittini*) samostana na Krogu (*S. Onofrio 723*) spominju trojicu fratara. To su bili *P.D. Veremondo Vedder (Eseen, Germania)*, brat *Giuseppe Ricci (Subiaco, Roma, Italia)* i brat *Gregorio Necoluzzi (Arco in Tirol, Austria)*.

Upisnik za samostan Male braće u Piranu nije očuvan. Na očuvanima su još podatci za dvije parohije južno od Dragonije. Savudrijski župnik bio je u Trstu rođeni don *Vittorio Vaselli*, s njim su u

³⁵⁷ Općina Umag plaćala je dio troškova tako da je babica Pinni pored k.o. Savudrija pokrivala i sjeverni dio umaške općine. Sličan dogovor općine su imale i za savudrijsku školu (ZSOV, 17. 3. 1908.).

³⁵⁸ Općinsko je vijeće 1. 1. 1895. odobrilo sredstva za babicu za tri sela u zaleđu, no nisu zaposlili novu osobu, nego su taj posao dodijelili udovici Pribaz, babici za gradsku okolicu.

³⁵⁹ Krmac D. *L'Istria nel primo censimento moderno: analisi statistico-demografica*. Annales, Series Historia et Sociologia, XI, 2. Kopar. 2001, str. 359.

župnom uredu (*parochia Salvore I*) živjeli još njegova majka (*Scmitz Gioconda, Adelsberg, Carniola*) i dvoje sluga. Trščanka *Maria Gersetich (serva domestica)* brinula se o kućnim poslovima, a župnikov rođak *Matteo Vidach* iz Brtonigle (*servo rurale*) obrađivao je zemlju. Sluškinja je bila u Savudriji od 1904., župnik od 1905., a ostali su se doselili u 1910. U župni ured u Kaštelu (*Castelvenere 15*) 1907. uselio se (*amministrazione parochiale, paroco*) don *Giovanni Mandic* sa sestrom *Anom* iz Kastva (*Castova, Volosca, Istria*). U godini popisa pridružila im se je još mlađa sestra *Elisabeta*. Među iseljenim Pirancima nalazimo časnu u Gradežu i polaznika sjemeništa (*studente seminarista*), koji se za duhovno zvanje školovao u Italiji (Udine).

Podatci iz upisnika ne pokazuju odnose između općinskoga vijeća i Rimokatoličke crkve. Za proučavanje tih odnosa najbolji su izvor baš zapisnici sjednica općinskih vijeća. Liberalni blok bio je već po definiciji anitklerikaln, a nacionalna komponenta samo je dolijevala ulje na vatru.

Nakon prvoga poraza nacionalliberala na općinskim izborima u Pazinu (1894.), oni su počeli agresivnije napadati svoje protivnike. Zapravo su bila dva i to „germanska“ država i s njom povezana „slavenska“ crkva. Država je crkvu u Istri (i Trstu) jednostavno morala podupirati jer joj je bila jedina brana pred nabujalim talijanskim nacionalizmom. Tako je materinski jezik i jezik općenja najvišega crkvenoga dostojanstvenika u glavnom gradu Austro-ilirskoga primorja (Trst) od 1832. do 1919. godine bio slovenski ili hrvatski, samo je Naglu od 1902. do 1910. bio njemački³⁶⁰. Ta je činjenica nacionalliberalima teško padala. Pred kraj 1894. došlo je do velikih napetosti između trščanskoga općinskoga vijeća i trščanske biskupske kurije. Piranci su poduprli svoje idejne sumišljenike i trščanskoga biskupa prijavili Papi³⁶¹. Odmah na početku 1895. vijećnik prof. Vatta na sjednici općinskoga vijeća govorio je o „slavenskoj (bogoslužnoj) djelatnosti“ savudrijskoga župnika³⁶². O tome je već obavijestio piranski kapitol i savudrijske (vele)posjednike, koji su pak čekali na potez (*un' iniziativa*) Općine. Zato je pitao općinske vlasti, kako će reagirati. Gradonačelnik mu je odgovorio da

³⁶⁰ Verginella M. *Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento*. V: Finzi, R., Panjek, G. (ed.): *Storia economica e sociale di Trieste I, La città dei gruppi 1719–1918*. Trst. LINT. 2001, str. 460.

³⁶¹ ZSOV, 29.12.1894.

³⁶² *Agitazione e propaganda slava del parroco di Salvore* (ZSOV, 26. 1. 1895.).

nema smisla o tom događaju obavještavati biskupiju³⁶³ te da je bolje ako sami posjednici savjetuju svojim kolonima da od župnika traže liturgiju isključivo na talijanskom jeziku³⁶⁴.

Nije razvidno kad je općinsko vijeće uspjelo smijeniti župnika u Savudriji. Možda tek 1905., kad ga je nasljedio *don Vaselli*, ali desetogodišnja aktivnost sigurno bi ostavila traga u zapisnicima sjednica općinskog vijeća. Kako bilo, s don Vaselijem su našli zajednički jezik. Privremena općinska uprava mu je pismeno zahvalila za banket, koji je pripremio predstavnicima općine prilikom otvaranja nove škole u Savudriji³⁶⁵.

Kako je u Sečovlju rastao broj stanovnika, tako je rasla i potreba za njihovoj duhovnoj skrbi. Kapelanija je osnovana 5. 5. 1894. i odmah su počele pripreme za izgradnju objekta. Budući da je veliki dio radnika na solanama bio iz tih krajeva (Sečovaljska dolina), Solni konzorcij (*Conzorzio delle Saline*) donirao je 100 f za njihovu duhovnu skrb³⁶⁶. Pola godine poslije općinsko je vijeće, nakon detaljne provjere, imenovalo prvoga kapelana u Sečovlju (*Capellano di Sicciole*)³⁶⁷.

Nakon nominacije novoga biskupa Andreja Šterka, ionako slabi odnosi između nacionalno-liberalnih općinskih vijeća i tršćanske biskupije postali su još gori. Fraggiacomo je i kao općinski vijećnik slijedio svoj svjetonazor³⁶⁸ i podržao memorandum osamdesetdeveterice talijanskih klerika, koji su kod tršćanskoga biskupa protestirali protiv širenja slavenske liturgije. Popis onih koji su

³⁶³ È inutile far pratiche coll'autorità vescovile (ZSOV, 26. 1. 1895.)

³⁶⁴ Che il parroco predichi solo in italiano (ZSOV, 26. 1. 1895.).

³⁶⁵ Si delibera di ringraziare il parroco di Salvore pel banchetto offerto alla giunta (ZSOV, 29. 10. 1907.).

³⁶⁶ ZSOV, 20. 5. 1895.

³⁶⁷ Era un solo concorrente, sacerdote Giovanni Fransin ora a Portole dell'età di non ancora 24 anni, ha assolto il ginnasio tedesco di Trieste, poi passato poscia al seminario di Gorizia, fu da poco ordinato sacerdote dal vescovo Glavina. Prof. Vatta chiede informazioni più precise. Podestà risponde che dal lato nazionale le informazioni sono favorevoli, perchè secondo queste egli sarebbe in uggia al partito croato di Portole, come prete fa il suo dovere (ZSOV, 31. 1. 1896.).

³⁶⁸ Di non lasciar trascorrere occasione per affermare il proprio sentimento nazionale (ZSOV, 2. 4. 1898.).

pljeskali usvojenju memoranduma razotkriva Fragiacomove najtješnje suradnike u općinskom vijeću³⁶⁹. Trščanski je gradonačelnik odmah zahvalio na podršci³⁷⁰.

Banalnost, a i bizarnost toga nacionalnoga rata bez oružja možda najbolje prikazuje smrt neimenovanoga stanovnika kontrade Lucan (*Luzzano*) pod selom Malija. Rodbina je na posljednju pomast zvala (najbližega, slovenskoga) župnika iz naselja Korte (u općini Izola, kao i Malija) i time izazvala žestoku reakciju piranskoga općinskoga vijeća³⁷¹. Pitanje crkvenih granica zbog kojega je do problema i došlo, bilo je riješeno u 7 godina³⁷².

Piranski općinski vijećnici izvodili su svoje političke igrice redovito prilikom svakoga posjeta trščanskoga biskupa³⁷³.

³⁶⁹ Lamentano l'introduzione del glagolitico in varie chiese ... La proposta è appoggiata con brevi considerazioni e con applauso dagli onorevoli dr. Depangher, Antonio Corsi e Giuseppe Trevisini ... Dopo ciò vengono accolte fra gli applausi dalle gallerie le proposte Fragiacomoe Venier (ZSOV, 2. 4. 1898.).

³⁷⁰ ZSOV, 2. 5. 1898.

³⁷¹ Chiesta ed ottenuta in questo punto la parola d'onor. dr. Fragiacomoe dice che addì 4. agosto ebbe a verificarsi un fatto gravissimo, l'illecito intervento del parroco di Corte d'Isola nella casa d'un moribondo sita nel nostro territorio e precisamente nella località Luzzan riservata al curato di Sizziole; ravvisando in questo fatto una tendenza di carattere politico – nazionale a noi avversa, è necessario che il fatto sia rilevato a prelegge una protesta da avanzarsi alla curia vescovile. Adottata l'urgenza per la pertrattazione della proposta l'onor.dr. Ventrella non mette punto in dubbio il fatto esposto dal'onor. dr. Fragiacomoe, ma sul timore che i fatti gli siano stati esagerati e che possano perciò venire anche smentiti, proporre che la Deputazione Comunale venga incaricata di avviare un'inchiesta per appurare il fatto in tutti i suoi particolari e per presentare poscia alla curia la protesta proposta dal onor. dr. Fragiacomoe. L'onor. dr. Fragiacomoe dichiara di non fare questione di forma, dichiara però del pari che il fatto gli fu comunicato tanto dal parroco di cui dal priore S. Onofrio, soggiunge ancora che fra il nostro capitolo e la curia vescovile sia da anni pendente una vertenza sui confini ecclesiastici di questa parrocchia e quella di Corte d'Isola. Nessun'altro prendendo la parola la proposta dell'onor. dr. Ventrella viene approvata all'unanimità (ZSOV, 5. 11. 1898.).

³⁷² È pure lieto di annunciare che in breve la lunga vertenza pendente fra la nostra parrocchia e quella di Corte d'Isola sarà risolta a nostro favore nel senso cioè che i confini delle due parrocchie collimeranno coi rispettivi con fini comunali, cosichè le contrade di Lonzan e S. Onofrio saranno tolte alla parrocchia di Corte d'Isola e restituite alla nostra (ZSOV, 10. 11. 1905.).

³⁷³ Il Presidente legge l'atto con cui l'ufficio parrocchiale partecipa l'arrivo del Vescovo addì 1. 10. allo scopo di insignire il parroco della nuova onorificienza impartitagli dal Pontefice. Aggiunge che in questo giorno il Vescovo consacrerà due nuovi sacerdoti nativi del distretto di Volosca e impartirà la cresima. Accena indi al malumore che destò in tutta la popolazione il fatto della consecrazione dei due sacerdoti slavi e invita la Giunta a deliberare sul contegno da tenersi in quest'occasione. Dopo lunga discussione la Giunta delibera a voti unanimi di non intervenire al ricevimento del Vescovo, di non fargli visita che nel solo caso in cui egli pel primo la facesse e finalmente di intervenire alla funzione riguardante l'onorificienza avuta dal Parroco e ciò nella considerazione che questo intervento riguarderebbe unicamente la persona del Parroco e non il Vescovo (ZSOV, 25. 9. 1899.).

Kasno u jesen 1900. općinsko je vijeće obrađivalo molbu stanovnika Nove Vasi koji su tražili kapelaniju, odnosno kapelana u svojem selu. Iako Nova Vas nije bila u piranskoj župi, vijećnici su odlučili uraditi sve potrebno za njezino otvorenje³⁷⁴. O kapelaniji za puno veće selo Padna općinsko vijeće raspravljalo je više od desetljeća kasnije³⁷⁵.

U jesen 1902. općinsko vijeće upoznato je s činjenicom da je za novoga koparskoga biskupa bio izabran msg. Nagl³⁷⁶. Godine 1905. kao kapelan u Sečovlju spominje se don Tomaso Cipollovich³⁷⁷. U jesen 1907. općina mu je adaptirala kuću i crkvu³⁷⁸, a u proljeće 1910. zauzimao se je za regulaciju svojega statusa i potpis petogodišnjega ugovora s Općinom.

Odnos između piranskih nacionalliberala i Rimo-katoličke crkve najslikovitije je predstavio Piranac Diego de Castro u svojem opisu kako su liberali svoj antiklerikalni stav iskazivali tako što su svoje obitelji nedjeljom otpratili u crkvu, a sami do kraja mise čekali ispred nje. Tako su davali do znanja da su kršćani – katolici, a da ne podupiru takvu (državnu) crkvu³⁷⁹.

5.16.12. Industrijski objekti

5.16.12.1. Salvetti

Aktivno je stanovništvo predstavljeno po gospodarskim djelatnostima, zato su se među bezbrojnim zanatima izgubili piranski industrijski objekti koji su zapošljavali radnike iz različitih djelatnosti. Tri od četiri bila su samo na kilometar od grada. Najbliža je bila kemijska tvornica u samom predgrađu. Zbog velikih količina soli, privređivanih nakon raširenja solana, vlasnici (Solni konzorcij) došli su na ideju o razvoju kemijske industrije, koja bi bila sposobna konzumirati njihov

³⁷⁴ ZSOV, 17. 11. 1900.

³⁷⁵ ZSOV, 14. 7. 1911.

³⁷⁶ Nuovo vescovo della diocesi Giustinopolitana (ZSOV, 13. 10. 1902.).

³⁷⁷ ZSOV, 10. 11. 1905.

³⁷⁸ ZSOV, 29. 10. 1907.

³⁷⁹ de Castro D. *Memorie di un novantenne*. Trst. Mgs Press. 1999, str. 16.

proizvod³⁸⁰. U sklopu tih nastojanja 1863. piranski arhitekt M. Furian i kemičar i farmaceut Antonio Salvetti³⁸¹ iz Mantove osnovali su tvrtku Societa Furian & Salvetti. Bogati Furian zbog poteškoća s vidom nije više mogao crtati, zato je svoj novac povezo sa znanjem mladoga Mantovčana u spomenutu tvrtku, koja je od 1885. poslovala kao Salvetti & Ci. Osnovna djelatnost tvrtke u 19. st. bila je proizvodnja stakla, a proizvodnja sapuna tek dopunska djelatnost. Zbog dobrog poslovanja staklare (vidi sl. br. 7), Salvetti se odlučio kupiti novu peć za staklo i povećati proizvodnju. Pored tvornice sagradio je stambeno naselje za svoje radnike, sudetske Nijemce, poznate staklopuhače. Nova je peć bila montirana 1904. godine, da bi ju raznijelo nakon dvaju tjedana rada. Prilikom eksplozije peći smrtno je stradao predradnik staklopuhača i sudbina piranske staklarske industrije bila je zapečaćena. Poslije se govorilo da je to bila sabotaža. Optuživalo se Salvettiju konkurentno poduzeće, koje je izvodilo radove, da je namjerno nepravilno montiralo peć. Posljedica te nesreće bila je preorijentacija proizvodnje u 20. st. na izradu sapuna, preradu maslinovih koštica, proizvodnju sode bikarbone, glicerina³⁸²...

U vrijeme našega popisa Salvettijev imperij u prvim Fronačama činilo je osam zgrada s kućnim brojem. Ili od prvih 11 kuća u k.o. Piran okolica, 8 je bilo njegovih (*Calcarigge, 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11*). Nakon odlaska većine sudetskih Nijemaca ostale su naseljene samo dvije zgrade. U njima su živjeli ljudi, najznačajniji za proizvodnju u tvornici. Direktor (*direttore fabbrica Benedetti Pietro*) sa ženom i predradnik (*capo operaio Parenzan Nicolo*) s obitelji bili su domaćini, a voditelj proizvodnje sapuna (*maestro savonere, Kudeconst Federico*) s obitelji iz Vorarlberga. Pored spomenutih *fabbrica saponi, fabbrica chimica, fabbrica Salvetti*, imalo je upisano još 18 osoba. Neki su imali specifična zvanja (*meccanico macchinista, fuochista, falegname, magazzinoiere, impiegato, stivatore saponi, scriturale*), no većina je bila običnih fizičkih radnika (*bracciante, giornaliera*). Osim sapunara iz Vorarlberga i dvojice nadničara iz Kopra, svi su radnici bili domaćini.

Još desetljeće prije našega popisa, tvornica Salvetti privlačila je više imigranata nego Blandinijev kamenolom u 1910. Godine 1894. vezala je na sebe više od sto osoba s njemačkim

³⁸⁰ Nicolich, E. *Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano*. Trst. Consorzio delle saline di Pirano. 1882, str. 68.

³⁸¹ Umro 1895.; ZSOV, 28. 12. 1895.

³⁸² Apollonio A. *Pirano un'immagine*. Lasa pur dir, br. 10. Piran. 1994, str. 82-83.

jezikom³⁸³. Oni su sve vrijeme svojega prisustva intenzivno utjecali na piranski društveni život (sindikalizam, socijalizam).

Slika 7: Naslovna stranica kataloga staklarskih proizvoda tvornice Salvetti 1899. godine

Izvor: Pomorski muzej Piran SK 74.

Slika 8: Pogled na imperij Salvetti oko 1900.

Izvor: Osobna pismohrana autora.

³⁸³ Apollonio A. *Autunno istriano*. Trst. Edizioni Italo Svevo. 1992, str. 57.

5.16.12.2. Brodogradilište

Samo minutu šetnje od kemijske tvornice već u (novoj, 1900. stvorenoj) k.o. Porotož (u kontradi S. Benardino), bio je kompleks piranskih brodogradilišta. Sva (tri) su bila na okupu pa se zato govori u jednini o jednom. Iz starih karata (vidi kartu br. 17) vidi se da su u brodogradilište smješteni plinara i električna centrala. Položaj te bio je planski smišljen tako da je stala negdje na sredini (polovici) pruge električnoga tramvaja, koji je povezivao Tartinijev trg u centru grada i željezničku postaju Sv. Lucija na željezničkoj pruzi Trst – Poreč. Tako su bili minimalizirani gubitci električne energije.

Karta 17: Industrijsko predgrađe Pirana na dijelu zemljovida Portoroža, početak 20. stoljeća

Izvor: Osobna pismohrana autora.

Svi zaposleni u brodogradnji (18 osoba) živjeli su u Piranu, no nisu svi bili Piranci. Svi tesari, koji su imali upianu riječ *segatore* imigrirali su (kao i njihove obitelji) iz južnotalijanskoga grada Lecce. S juga Italije bio je još brodski konstruktor (*costruttore navale, Bari*), dok su svi drugi tesari (*carpentiere*) i kovač (*fabro – meccanico*) bili Piranci.

Do sredine 19. st. piranski brodogradilišni kapaciteti bili su smješteni na Punti na samoj špici poluotoka. Nakon toga djelatnost se seli u predgrađe pod napušten samostan sv. Bernardina. 1852. godine na tom su području bila brodogradilišta u vlasništvu Almeriga Apollonija, Lorenza Bontempa i Almeriga Dapretta. Do kraja 19. st. pridružila su im se još brodogradilišta obitelji (grofova) Furegoni i Apollonio, a na početku 20. st. preseljeno je i zadnje brodogradilište s piranske Punte³⁸⁴.

5.16.12.3. Ciglana

Treća piranska prigradska tvornica bila je ciglana u Fiesi (*fabbrica laterizzi Fieso*)³⁸⁵. Redovito je zapošljavala 16 osoba, a 13 povremeno. Polovica zaposlenih živjela je u kućama oko ciglane (kontrada *Fiesso*), a druga polovica na posao je dolazila iz grada. U ciglani je bila zaposlena većinom nekvalificirana radna snaga (*bracciante, opperaio, giornaliera*). Spominju se samo dva specijalizirana zanata (*stampatore, laterizzi – operaio i fabbro - fuochista*). Iako je bila aktivna malo vremena, ostavila je vrlo vidljive posljedice. Za izradu cigala upotrebljavana je glina koja se vadila (kopala) uz samu tvornicu na maloj priobalnoj ravnici. Zbog meteornih voda, za to su bile potrebne crpke. A kad su one prestale raditi jamu je napunila voda i ostalo je slankasto (zbog blizine mora) antropogeno jezero. Zapravo dva, samo što je drugo puno manje. Tvornice nema među popisanim objektima, što znači da je djelovala u objektu bez kućnoga broja.

Izvor iz 1902. spominje još jednu ciglanu u Strunjanu. Njezin vlasnik Antonio Ribarich pritužio se na općinski dekret u kojem mu je bio određen popravak javne općinske ceste. Cestu su po

³⁸⁴ Terčon N. *Z barko v Trst*. Annales Majora. Kopar. 2004, str. 103.

³⁸⁵ Apollonio A. *Pirano un'immagine*. Lasa pur dir, br. 10. Piran. 1994, str. 85.

općinskom mišljenju uništili njegovi teški ciglama nakrcani vozovi³⁸⁶. Možda je baš taj sukob s Općinom odvratio Ribariča od daljnjega poslovanja jer njegove ciglane u 1910. više nema.

5.16.12.4. Kamenolom

Najveća industrijska tvrtka po broju zaposlenih bio je kamenolom u Kanegri (*Cava di Pietra Blandini, Impresa Adriatica, Canegra di Blandini*), koji je 1904. preuzeo i ponovo otvorio toskanski poduzetnik Blandini. Bio je na općinskoj zemlji, a Blandini je dogovorio koncesiju za 2000 K na godinu za desetogodišnje razdoblje³⁸⁷. Ta je koncesija bila značajna postavka u savudrijskom proračunu. Pomoću tih sredstava otvorena je škola u Medegiji³⁸⁸. Pod kućnim brojem kamenoloma (*Salvore 69*) na posebnom je formularu upisanih 27 osoba s njihovim osnovnim podacima (prezime, ime, datum, nekima i mjesto rođenja te zanat kojim se bavi). Vlasnik poduzeća (odnosno najamnik kamenoloma) tada četrdesetogodišnji *Ernesto Blandini* rođen je na zapadu Toskane, u jednom od centara talijanske industrije kamena. Imigrirao je 1906. Sa sobom je iz svojih krajeva doveo obitelj (žena *Venezia* i kći *Domenica*, rođena 1904. još u Toskani), kućnu pomoćnicu (*Vasconi Ernesta*), klesara (*Menoti Trifolio*), dvojicu minera (*Muggili Gino* i *Lorenzi Alessandro*) i trojicu iz Novoga Tornja (*Torre Nuovo*), ukupno 10 osoba. Upravu poduzeća našao je u Trstu. Iz toga grada u Kanegru su se doselili računovođa (*impiegato contabile Franco Ettore*) i pomoćnik direktora (*assistente direttore Viola Rodolfo*) s obitelji³⁸⁹.

Među zaposlenima i članovima njihovih obitelji nije bilo domaćina. Mineri su bili iz Postojne (*Tremlo Giovanni* i *Gherli Giovanni, Adesberk*), Gradiške (*Gradisca, Setter Gregorio*) i Gorice (*Crovatin Andrea, Gorizia*), a obični radnici (*lavorante*) iz Siska (*Sertich Matteo, Sissak, Crovazia*), Tolmina (*Badacher Andrea, Cebocli Antonio, Tolmino*), Šmartnoga (*Strus Michele, S. Martino, Carniola*), Krapnja (otac i sin *Bacelich, Miletin Nicolo* i *Vuchelic Lorenzo, Crapano*,

³⁸⁶ ZSOV, 12. 4. 1902.

³⁸⁷ ZSOV, 20. 9. 1904.

³⁸⁸ Podestà aggiunge che ora si potrà istituire la scuola di Salvore senza attendere l'eredità Caccia (ZSOV, 20. 9. 1904 .).

³⁸⁹ Žena *Mercede*, sin *Bruno* i najmlađa kći *Alice*, koja ima upisan datum rođenja 17. 2. 1910. i mjesto rođenja Trst. S obzirom na dob bebe, morali su imigrirati u drugoj polovici godine, odnosno malo prije našega popisa.

Dalmazia) i Červinjana (*Giovan Batista Bradachia, Cervignano*). Još najbliži kućama bili su stolar (*falegnane Gaetta Carlo, Capodistria*) i skladišnik (*capo armeggio Favretto Giacomo, Umago*).

Pored zadnjega, radnici kamenoloma naseljavali su i predzadnji kućni broj u k.o. Savudrija (*Torre Novo, Salvore 68*). U tu kuću se je 1906. uselio nadzornik kamenoloma (*sorvegliante di cava Achile Pini*) sa ženom (*levatrice, servizzio comunale, Gioja rođ. Maroevich*) i sinom (*scalpelino nella cava di pietra, Aurelio*). Muškarci su radili u kamenolomu, a Gioja je bila općinska babica (primljena u službu na sjednici općinskoga vijeća 17.3.1908.). Otac i sin bili su rođeni u Toscani, a Gioja u Splitu (*Spalato*).

Domaćini su se u kamenolomu zapošljavali sporadično, rađe su ilegalno otvarali male kamenolome na ostavštini Antonija Caccije. Iskorištavali su slab nadzor novih vlasnika i vadili kamen bez općinske koncesije. Na sjednicama općinskoga vijeća nekoliko se puta u to doba spominjao problem „crnih“ kamenoloma. Još je 1900. Fragiaco, tada u ulozi vijećnika, upozoravao na povećanje njihova broja³⁹⁰. O tom problemu ponovo se govorilo u proljeće 1901. godine³⁹¹, ali ga se nije riješilo. Općinski povjerenik za Savudriju, plemić Rodolfo cav. de Toppo, 2.2.1903. poslao je općinskom vijeću notu u kojoj ga upozorava da su ugroženi općinski interesi na ostavštini pok. Caccije³⁹².

5.16.12.5. Energetski objekti

Manji industrijski pogoni bili su još energetski objekti, vodenice, uljare i kovačnice. Energetski su objekti bili značajni jer su zapošljavali uglavnom imigrante sa specifičnim i specijaliziranim zanatima. U piranskoj su općini bila 4, po dvije plinare i električne centrale. O električnoj centrali i plinari u brodogradlištu iz poznatih razloga u upisnicima nema traga, ali su zato popisana trojica radnika koja su radila u centrali, a živjela u Piranu (*capo montatore centrale elettrica*,

³⁹⁰ Che la deputazione comunale si occupi urgentemente del fatto che l'usufruttuaria dell'eredità Caccia apre sempre nuove cave, sui fondi di compendio di detta eredità, e ciò senza averne il diritto e danneggiando il comune (ZSOV, 3. 11. 1900.).

³⁹¹ Cave di pietra sui fondi dell'eredità Caccia (ZSOV, 21. 3. 1901.).

³⁹² Viene incaricata la deputazione comunale di fare tutti i passi necessari a tutela degli interessi e diritti del Comune sull'eredità Caccia posti in pericolo da parte degli usufruttuari nonchè a tutela dell'igiene e sicurezza personale degli abitanti e degli stabili (ZSOV, 16. 5. 1903.).

fuochista centrale elettrica, meccanico centrale elettrica). Plinara na samom ulazu u grad (*Mogoron – Calcarigge 935, Riunite fabrice del gas d'Augusta*) služila je javnoj rasvjeti. U njoj su upravnik (*amministratore officina gas, Alberto Held, Augusta*) i voditelj montera (*capo montatore, Alberto Ziegler, Fedelbach*) razgovarali njemački. Bavarac *Held* jedini je evangelist iz upisnika, a u Piran je imigrirao godinu dana prije suradnika (1909.). Drugi zaposleni (*amministratore officina gas e acqua, fuochista officina del gas, riscutitore gas*) bili su iz Pirana³⁹³.

Električna centrala u Seči bila je državna (*S. Bartolo 1005, Centrale elettrica, sovranio erario*), a električkom je opskrbljivala (državne) solane. U njoj su živjela dvojica zaposlenih sa ženama. Strojari (*macchinista centrale elettrica, Edward Scholl, Ansig*) je sa svojom govorio njemački. U piranskoj su općini bili drugu godinu. Njegov pomoćnik (*Antonio Torre*) i treći zaposleni (*Maraspin, logista in centrale elettrica*) bili su domaćini.

Na početku 20. st. općinsko vijeće našlo se u rascijepu između nekolicine energenata (*gas, elettrica, nafta raffinata*) koji su se nudili za zadovoljavanje nekih općinskih potreba. Električnu su onda upotrijebili na solanama i za tramvaj, plin za javnu rasvjetu³⁹⁴, a nafta, s kojom su najprije rasvjetljavali Tartinijev trg, izvukla je deblji kraj.

5.16.12.6. Vodenice

U piranskim su upisnicima podatci o 7 mlinova. Pet ih je bilo na Dragonji, a po jedan na Strunjanskom i Fažanskom potoku. Zapošljavali su sedmericu mlinara i trojicu pomoćnika. Najjači mlinari bili su pripadnici domaće obitelji *Sincovich* (14 osoba). U njihovom vlasništvu bila su tri mlina na Dragonji (*St. Odorico 753, St. Odorico 757 i Bosco 756*) i dvije kuće (*Siccirole 758 i 937*). Trojici mlinara pomagala su još tri člana obitelji. Mlin u Lončanu (*Lonzano 747*) držali su benediktinci s Kroga. Njihov je mlinar bio iz Dekana. Zadnji mlin na Dragonji bio je u predjelu Škudelin (*Castelvenere, Scodelino 2*), u k.o. Kaštel. Bio je u vlasništvu obitelji Pribac, koja vuče korijene iz susjednoga sela Padna. Braća Pribac su se za ženama u Škudelinu naselili u sedamdesetim godinama 19. st. Tu su im se rodila sva djeca. U dvjema kućama od obrade zemlje i mljevenja žita dobro je živjelo 18 ljudi, koji su razgovarali na jednom od slavenskih jezika (*slava*). U strunjanskom

³⁹³ O plinifikaciji Pirana bilo je odlučeno na dvjema proljetnim sjednicama 1908. (ZSOV, 19. 3. 1908. i 1. 6. 1908.).

³⁹⁴ Dana 11. 8. 1911. bio je potpisan ugovor s Bavarcima (*Vereinigte gasuserke*).

mlinu (*Stignano 188*) živjela je samo jedna osoba. Mlinar *Firm* godine 1900. imigrirao je iz Materije. Njegova rubrika br. 13 nije bila ispunjena. Lucijski mlin (*Fasan 293*) imao je domaćin *Pieruzzi*. Njegova deseteročlana obitelj govorila je talijanski.

Karta 18: Mlinovi u donjem toku Dragonje

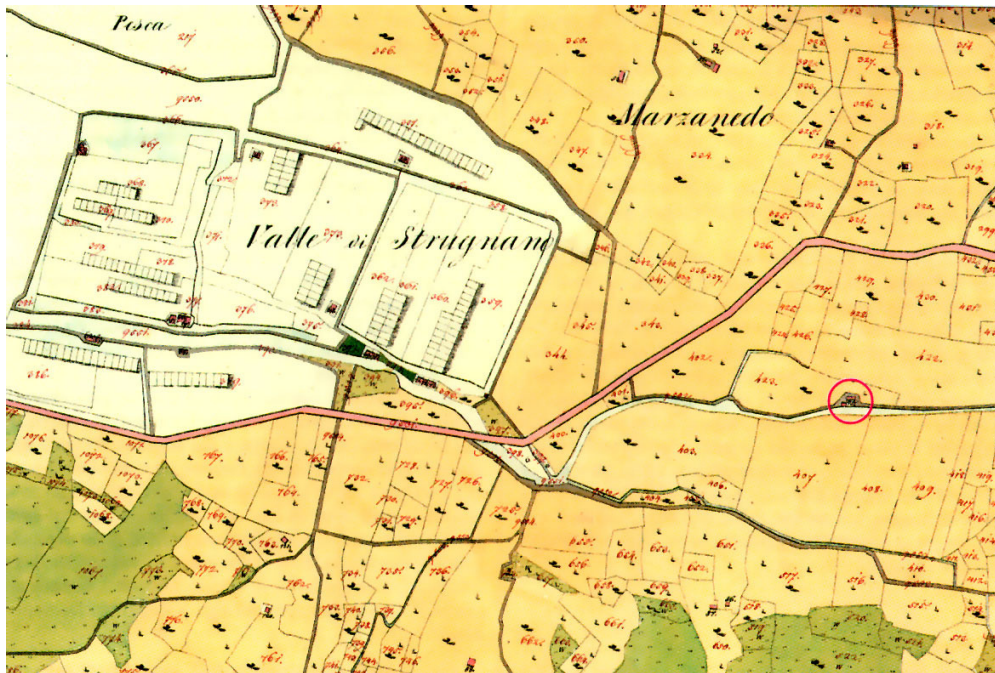

Izvor: Cittanova und Montona, 1 : 75.000, 1912. Kartografska zbirka NUK Ljubljana.

Karta 19: Zadnja dva mlina na Dragonji prije mora odn. solana.

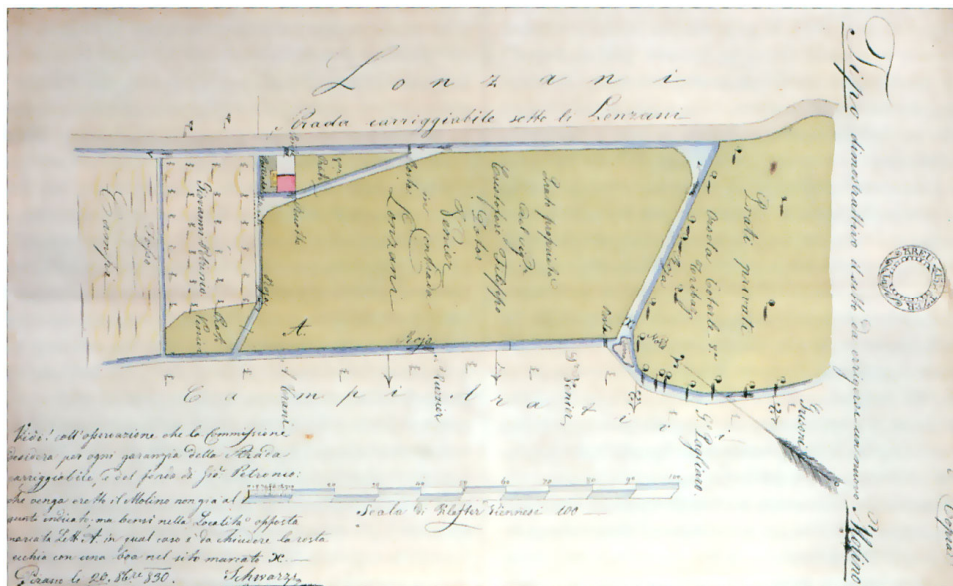

Karta 20: Mlin Luigija Predonzana u Strunjanu 1818. godine

Izvor: Državni arhiv Trst, Franciscejski katastar 347b (Piran), zemljovid II (Starec R. *Speljati vodo na svoj mlin*. Annales Majora. Kopar. Annales. 2002, str. 103).

Karta 21: Projekt mlina u Lončanu 1830. godine

Izvor: PAK PI, Občina Piran, a. e. 18, fasc. 184 Starec R. *Speljati vodo na svoj mlin*. Annales Majora. Kopar. Annales. 2002, str. 105.

Na detaljnjoj topografskoj karti iz toga razdoblja na donjem toku Dragonje ucrtano je pet mlinova i još dva na njezinom pritoku Valderniga. Ta zadnja dva su na izgubljenim upisnicima. Mlin u Lončanu nije ucrtan iako je bio izgrađen (ili bar projektiran) još 1830. Grof Francesco Grisoni u oporuci ga je ostavio benediktincima na Krogu, tako da je od 1842. u njihovu vlasništvu³⁹⁵.

Po kartama, oznaku *St. Odorico* imala su zadnja dva mlina pred solanama, a jedan od njih je kasnije nazvan *molino Comedon*. Između njih i Škudelina bio je *molino Bosco*.

Mlinove je u istarskoj Sloveniji proučavao i Julij Titl³⁹⁶. Ustanovio je da su krajm 19. st. po tri mlina bila na Dragoniji i Valdernigi. Ni on ne spominje mlin u Lončanu s 500-godišnjom tradicijom. Njegova tvrdnja da su se s razvojem mlinarstva ponegdje razvila i mlinarska naselja³⁹⁷ ima čvrstu podršku u Mlinima uz Dragoniju.

Strunjanski se mlin u listinama spominje još 1257. O njemu je puno više arhivskoga gradiva nego o lucijskom. Dok su ta posljednja dva mljela žito za domaće potrebe, u mlinove na Dragoniji vozilo se žito i s područja Brtonigle i okolice Buja³⁹⁸.

5.16.12.7. Drugi industrijski objekti

Na upisnicima su samo tri uljare. Pored jedne u gradu još dvije u k.o. Kaštel (*Gardere 63 i Melottia 152*). Vlasnik uljare u Gardarama bila je obitelj *Prodan*. U rubriku br. 13 upisano im je *slava*. Babići su u Melotiju imigrirali krajem 19. st. Braća *Matteo* (doseljen 1899.) i *Giorgio* (doseljen 1900.) rođeni su na teritoriju Umaga. U uljari nije živio nitko, a u susjednim dvjema kućama 22 člana obitelji. Deset osoba iz jedne kuće ima upisano *slovena*, a 12 iz druge *slava*.

³⁹⁵ Starec R. *Speljati vodo na svoj mlin*. Annales Majora. Koper. Annales. 2002, str. 106.

³⁹⁶ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 111.

³⁹⁷ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 43.

³⁹⁸ Od svih nabrojanih mlinova u piranskoj općini, Roberto Starec (*Speljati vodo na svoj mlin*. Annales Majora. Koper. Annales. 2002, str. 101-106) spominje samo dva (Strunjan i Lončan).

Neki izvori³⁹⁹ za kraj 19. st. navode 11 uljara samo na teritoriju općine sjeverno od Dragonje. Četiri su bile u Sv. Petru (među njima „Tonina kuća“), po dvije u gradu i Padni te po jedna u Luciji, Sečovlju i Parecagu. Jedna je u gradu prestala raditi 1900. kad se je vlasnik Gabrielli, zbog slaboga stanja u kojem se nalazila, odlučio za njezino rušenje⁴⁰⁰.

Iz triju se upisnika dalo razabrati da je u popisanom objektu kovačnica. Sve su bile uz glavne ceste (*S. Bortolo 438, Sicciole 797, Castelvenere 6*), prije većih uzbrdica / nizbrdica. Usporedive su s današnjim automehaničarskim radionicama jer svaki kovač ima upisano *fabbro-carraio*. Pored toga, kovačima su upisivali još *fabro-ferraio* i *fabro-meccanico*. Većina kovača nije imala svoju radionicu.

Ostala zanimanja koja su u tablici (br. 7) s aktivnim stanovništvom stavljena pod drugo jesu *avvocato, cassiera al cinematografo, depositi pubblici, facchino, fattorino di piazza, guarda bosco, guardiano in S. Onofrio, impiegato (alla/di banca, privato, Salvetti; impresa cinematografica, musicista, portiere, scrivana nel studio d'avvocato, servizio illuminazione pubblica*⁴⁰¹.

5.16.13. Zanat u 1907. godini

Najčešća riječ u rubrikama br. 21 i 22 bila je *scolaro*. Imali su ju upisani mladi koji su do 1907. bili u školi, a u 1910. bili su već zaposleni. Inače su ljudi rijetko mijenjali zanat. Šestorica iz Kaštela ima upisano *scavatore di pietra*, a neke umirovljene uniformirane osobe (vojska, financijska straža, žandarmerija) *in attivita*. To znači da su 1907. još bili u aktivnoj službi, da su svježe umirovljeni.

³⁹⁹ Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963, str. 111.

⁴⁰⁰ ZSOV, 3. 11. 1900.

⁴⁰¹ *Musicista indipendente* imao je upisano u Gorici rođen *Alessandro Gibaldi*, vlasnik objekta s kućnim brojem (*citta*) 112 u kojem je bila gostionica. Vodila ju je njegova žena (*esercizio di trattoria, padrona*), Pirančanka *Giustina Bartole*. Imala je pomoćnicu (*esercizio di trattoria, cameriera, Curto Angela*), koja je doselila 1910. iz Rovinja. *Alessandro* je svstan među druga zvanja, iako je njegova kuća služila za ugostiteljstvo.

5.16.14. Dopunska privreda

Tablica o sporednoj privredi (*guadagno accessorio*, rubrike br. 23, 24 i 25) značajna je zbog solinara (*salinaro*)⁴⁰². Bez nje bi bili izgubljeni i svi sezonski radnici u uljarama (*torchio giornaliera*, *torchio operaio*, *bracciante spremi d'olio*). Sporednu privredu ima upisano 186 osoba. Od njih su 130 bili građani. Osim dvojice nadničara u uljari, svi su imali posla sa solju. Gotovo svi su imali upisano *salinaro*⁴⁰³, četiri *bracciante trasporti sali* i jedan *vendita disp. sali*. I u gradskoj su okolici solane bile najznačajnija sporedna privreda, ali ne i jedina, kao u gradu. Četvrtina osoba s upisanom sporednom privredom privremeno se zapošljavala uglavnom u Fiesi, 9 na moru, pet u građevinstvu, četiri u ugostiteljstvu (*oste*, *trattore*) itd.

Pad značaja solana i solarstva u gradskoj ekonomiji odrazio se na broj stanovnika zaposlenih u toj grani gospodarstva. Podatci iz upisnika pokazuju priličan pad zanimanja za tu gospodarsku djelatnost, koja je još na kraju 19. st. zapošljavala oko 2.000 radnika⁴⁰⁴ odn. o njoj je ovisilo 3.520 solinara i članova njihovih obitelji⁴⁰⁵.

Ako usporedimo strukturu zanimanja stanovništva mediteranske općine Piran sa kontinentalnom Hrvatskom⁴⁰⁶ naći ćemo tri bitne razlike. U Piranu je bio udio zaposlenih u poljoprivredi za četvrtinu manji od hrvatskog prosjeka, udio obrtnika i trgovaca dvostruko veći, a najveća razlika bila je u udjelu zaposlenih u prometu. Dok je taj u Piranu iznosio skoro desetinu aktivnog stanovništva, u Hrvatskoj je bio pet puta niži. Za to je krivo more, jer u kopnenom prometu (ceste, željeznice, tramvaj) ni nema bitne razlike. Svu razliku napravu pomorci tj. zaposleni u pomorskom prometu.

⁴⁰² U prethodnim rubrikama sa solju radile su osobe koje imaju upisano: *trasporti sali*, *bracciante trasporti sali*, *impresa trasporti sali*, *manoale trasporti sali*, *dirigente delle saline*, *pesatore sali-dogana*, *guardia salifera*, *salinaro erariale*, *venditrice sali*.

⁴⁰³ Gravisi (G. *Toponomastica del comune di Pirano*. Poreč. Coana. 1932, str. 5) spominje približno 2000 zaposlenih na solanama u razdoblju prije rata, kad se proizvodilo po 50.000 tona soli godišnje.

⁴⁰⁴ Caprin G. *Marine istriane*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1889, str. 187.

⁴⁰⁵ Titl J. Socialno-geografski problemi na Koprskem. Doktorska disertacija. 1963, str. 44.

⁴⁰⁶ Vranješ Šoljan B. *Stanovni šтво Banske Hrvatske*. Zagreb. Educa. 2009, str. 241.

Tablica 12.: Ekonomsko-socijalna struktura stanovništva općine Piran prema Popisu stanovništva 1910. godine.

<i>stanovništvo</i>	<i>općina</i>	<i>Nova vas</i>	<i>Savudrija</i>	<i>Kaštel</i>	<i>solane</i>	<i>okolica</i>	<i>grad</i>
djeca	3,232	98	149	386	4	1,317	1,278
<i>od toga školarci</i>	999	0	54	138	1	210	596
domaćice	2,635	75	129	306	6	1,015	1,104
drugo uzdržavano	89	1	2	0	0	11	75
uzdržavano ukupno	5,956	174	280	692	10	2,343	2,457
neaktivno sa dohocima	165	0	1	1	0	11	152
ratari	1,931	77	136	461	2	981	274
pomorci	395	0	1	0	0	11	383
obrtnici	645	1	20	32	0	88	504
posluqa	161	0	10	22	0	33	96
trgovci	138	0	1	5	0	12	120
radnici	86	0	4	4	0	12	66
ribari	53	0	0	0	0	0	53
drugo	232	0	15	35	11	36	135
ukupan broj ekonomski aktivnih	3,641	78	187	559	13	1,173	1,631
SVI UKUPNO	9,762	252	468	1,252	23	3,527	4,240
nepoznato	321	0	20	28	0	224	49
<i>stanovništvo</i>	<i>Općina</i>	<i>Nova vas</i>	<i>Savudrija</i>	<i>Kaštel</i>	<i>Solane</i>	<i>Okolica</i>	<i>Grad</i>
djeca	33.1	38.9	31.8	30.8	17.4	37.3	30.1
<i>od toga školarci</i>	10.2	0.0	11.5	11.0	4.3	6.0	14.1
domaćice	27.0	29.8	27.6	24.4	26.1	28.8	26.0
drugo uzdržavano	0.9	0.4	0.4	0.0	0.0	0.3	1.8
uzdržavano ukupno	61.0	69.0	59.8	55.3	43.5	66.4	57.9
neaktivno sa dohocima	1.7	0.0	0.2	0.1	0.0	0.3	3.6
ratari	19.8	30.6	29.1	36.8	8.7	27.8	6.5
pomorci	4.0	0.0	0.2	0.0	0.0	0.3	9.0
obrtnici	6.6	0.4	4.3	2.6	0.0	2.5	11.9
posluqa	1.6	0.0	2.1	1.8	0.0	0.9	2.3
trgovci	1.4	0.0	0.2	0.4	0.0	0.3	2.8
radnici	0.9	0.0	0.9	0.3	0.0	0.3	1.6
ribari	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.3
drugo	2.4	0.0	3.2	2.8	47.8	1.0	3.2
ukupan broj ekonomski aktivnih	37.3	31.0	40.0	44.6	56.5	33.3	38.5
SVI UKUPNO	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: SI-PAK-PI-758.

Tablica 13.: Aktino stanovništvo općine Piran po zanimanjima prema Popisu stanovništva 1910. godine.

Djelatnost	općina		Nova vas		Savudrija		Kaštel		solane		okolica		grad	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Ratari	1.931	53	77	98,7	136	72,7	461	82,5	2	15,4	981	83,6	274	16,8
Pomorci	395	10,8	0	0	1	0,5	0	0	0	0	11	0,9	383	23,5
Obrtnici	645	17,7	1	1,3	20	10,7	32	5,7	0	0	88	7,5	504	30,9
Posluga	161	4,4	0	0	10	5,3	22	3,9	0	0	33	2,8	96	5,9
Trgovci	138	3,8	0	0	1	0,5	5	0,9	0	0	12	1	120	7,4
Radnici	86	2,4	0	0	4	2,1	4	0,7	0	0	12	1	66	4
Ribari	53	1,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	53	3,2
Drugo	232	6,4	0	0	15	8	35	6,3	11	84,6	36	3,1	135	8,3
aktivno ukupno	3.641	100	78	100	187	100	559	100	13	100	1.173	100	1.631	100

Izvor: SI-PAK-PI-758.

5.17. Vlasništvo

Spomenuto je već da su rubrike o gospodarskim strukturama u upisnicima slabo ispunjavane, a to naročito vrijedi za rubrike na kraju tablice o ljudskom potencijalu. Iz rubrika br. 26 i 27 razvidan je socijalni status, odnosno materijalni položaj popisane osobe jer su se u njih upisivali podatci o vlasništvu nekretnina (*possesso reale nell'interno*). U 26. koloni označene su osobe koje su posjedovale zemlju (*possesso fondiario agricolo o forestale*), bez obzira na veličinu posjeda. Tako su u toj rubrici upisani i veleposjednici i mali seljaci s posjedom, koji ih nije mogao uzdržavati. Tako se veličina posjeda može pretpostaviti s pomoću podatka o zanimanju i broju marve..

Kućevlasnici su upisivani bez obzira na udjel. Ako rubrika nije bila ispunjena, kućevlasnika doznajemo iz prve stranice upisnika.

Agrarno zemljište iza gradskih zidina bilo je razdijeljeno na mali posjed malih seljaka, koji su ga obrađivali sami uz pomoć svoje obitelji, i veleposjed koji su vlasnici iskorištavali uz pomoć unajmljene radne snage (*colon, giornaliere, servo salariato*). O njoj su bili ovisni svi proizvodni procesi na stancijama, dok su ju mali seljaci koristili samo u sezonskim radovima. Dok su veleposjedi obuhvaćali cijelu kontradu ili više njih, prosječno je imanje obuhvaćalo manje od hektara zemljišta⁴⁰⁷, a najmanja sigurno nisu mogla uzdržavati vlasnika s obitelji.

Na području od zidina do Dragonije prevladavao je sitan posjed s rijetkim veleposjedima. Većina vlasnika bili su *paolani*, seljaci iz grada ili gradski seljaci. Cijelo 19. st. paolani su prodavali svoju zemlju i selili se u druge djelatnosti gospodarstva. Novi vlasnici mahom doseljenici dizali su broj stanovništva i nastavljali s agrarnom proizvodnjom.

Najviše kolona bilo je u kontradi Paderno uza sečovaljske solane, a sitnoga veleposjeda s malim brojem kolona najviše je bilo u Strunjanu (kontrade *Castignol, Madonna, Marzanedo, Strugnano valle, S. Spirito*). Najviše kolona (10) radilo je za veleposjednika *Dragoino (Paderno)* i benediktinski samostan na Krogu. U njemu je pored 9 kolona, živjelo još 7 o samostanu ovisnih osoba s obiteljima bez naznačenoga zanimanja i kočijaš s obitelji. Među većim vlasnicima bio je još *Vatta*. Posjede je imao u 4 kontrade (*Castignol, Lonzano, Sezza, Spilugola*) te dućan i kuću u Sečovlju. Zemlju su mu obrađivala trojica kolona i nadničar, a kuću u Sečovlju iznajmljivao je kamenoklesaru i dvojici nadničara koji su preko ljeta radili kao solinari u obližnjim solanama. Veleposjeda nije bilo na većim nadmorskim visinama (Šavrinska brda) i na teritoriju k.o. sva tri sela u zaleđu.

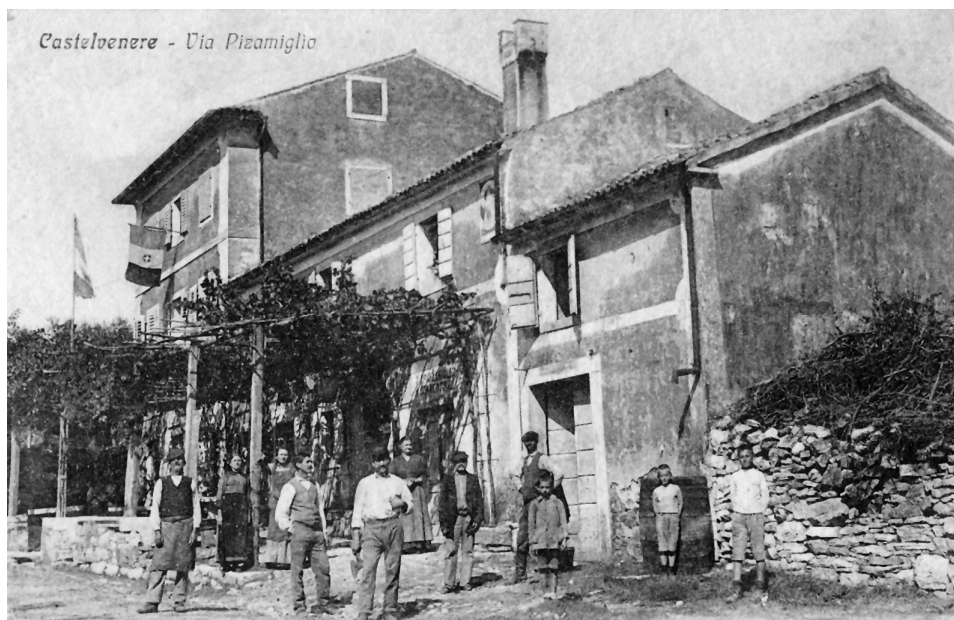
Na lijevom brijegu Dragonje veleposjednici su imali više zemlje od malih seljaka. Granica među njima tekla je nekako po cesti koja se iz Buja spušta prema Dragonji. Istočno od te ceste živjelo je samo pet kolona i jedan veleposjednik, dok se zapadno od nje sve do savudrijskoga rta rasprostirao veleposjed s rijetkim seljačkim imanjima.

Godine 1859. u Kaštel se doselio piranski gostioničar *Spizzamiglio*. U kontradi *Gardere* stvorio je svoj kutak imenovan *contrada Spizzamiglio*. U njemu je imao trgovinu i kuće sa stanovima za iznajmljivanje. U trgovini su mu pomagali sinovi, za zemlju i stoku brinuli su se dvoje slugu (*servo salariato*), a stambeni je prostor iznajmljivao učiteljici na osnovnoj školi (*maestra comunale, scuola*

⁴⁰⁷ *Slovinci v očeh imperija*. Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919. Studia Diplomatica Slovenica, I. Mengeš. Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007, str. 159.

popolare Gardere), stolaru s obitelji i dvama mladim parovima. Nešto nekretnina imao je i u susjednim kontradama. Tu je na prvom imanju imao kolona, a dvije je kuće iznajmljivao. Kolon mu je tovio 11 svinja, a stanarinu za kuće plaćala je, izgleda, Općina. Izgleda tako jer su u kućama živjeli od općine uzdržavana osoba (*sussidiato del comune*) i trojica cestarskih radnika (*stradino comunale*) koji su održavali općinske ceste⁴⁰⁸.

Slika 9: Castelvenere – Via Pizamiglio

Izvor: Osobna pismohrana autora.

Svijet zapadno od ceste Kopar – Buje još je do početka 20. st. bio svijet zemljišne gospode i njihovih kolona. Sva zemlja, osim nekoliko imanja na rubnim dijelovima veleposjeda (*Groppia Barboi, Frattia, Madonna del Carso, Simonettia*) i posjeda savudrijske župe, bila je u rukama veleposjednika.

⁴⁰⁸ Giovanni Spizzamiglio bio je općinski povjerenik za k.o. Kaštel. Zato je bilo u njegovim kućama toliko ljudi povezanih s općinom (*sussidiato, maestra, stradino*). Dana 4. 10. 1918. na zvoniku u Kaštelu raširio je talijansku zastavu (Varelija Z. *Ilirske škole trn u oku države*. Glas Istre, 23. 10. 2006. Pula. 2006, str. 15). Njegovim sinovima (Giovanni i Giuseppe) zahvalio je Gravisi u svojoj knjizi za informacije o Kaštelu (Gravisi G. *Toponomastica del comune di Pirano*. Poreč. Coana. 1932, str. 8).

U piransko "zlatno doba" usred industrijske revolucije, kapital uložen u zemlju oplemenjivao se je puno sporije od kapitala uloženoga u druge gospodarske panoge. Tako su neki veleposjednici počeli prodavati dijelove svojih (vele)posjeda, cijele stancije ili čak kontrade.

Prvo otuđenje veleposjeda bilježi se još sredinom 19. st. (1864.), kad se u kontradu *Groppia Barboi* doselio seljak iz Motovuna. I sljedeći doseljenici u 1880. i 1881. bili su iz istoga kraja. Zadnji je u 19. st. bio bogati slejak *Zachigna* iz okolice Umaga. Godine 1897. kupio je imanje u kontradi *Bruttia*.

Deset godina nakon Zakinje, počela je prodaja na veliko. Veleposjednici su 1907. prodali cijelu Plovaniju. Taj najistočniji veleposjed kupila je seljačka obitelj *Greblo* iz Roča. U vrijeme popisa na novom su imanju gostili obitelj *Bosich* iz Buzeta sa stadom od 70 ovaca. Samo godinu nakon Plovanije prodao se i ostatak kontrade *Bruttija* koja je imala tri kućna broja. Nakon Zakinje drugo imanje u Bruttiji kupila je obitelj *Penco* iz Buzeta, a treće obitelj *Zudich* iz Sipara kod Umaga. Zudići su svoju zemlju obrađivali uz pomoć kolona, koji je živio u istoj kući.

U godini našega popisa vlasnika su promijenila dva imanja u naselju Valica i cijela kontrada Kapitanija s trima kućama. Kapetaniju su kupile dvije obitelji (*Ribarich* i *Rupena*, skupa 17 osoba) iz Materije. Na imanju su naslijedili kolone (*Stocovaz*) iz Grožnjana naseljene još 1895. Imanje u Valici s kućnim brojem 28 kupila je obitelj *Medizza* iz Lanišća. Od 9 članova bilo je 6 odraslih za rad sposobnih muškaraca. Sasvim novu kuću s kućnim brojem 67, na svom imanju sagradila je obitelj *Penco* (od 6 osoba, 4 muškarca u najboljim godinama). Naselili su se samo na kilometar udaljenosti od svojih rođaka koji su imigrirali iz Buzeta dvije godine prije.

Tako se je vlasnička struktura na savudrijskom kršu u nekoliko prijepopisnih godina promijenila više nego u stoljećima prije toga. Sve nabrojene obitelji koje su se u Savudriju i Kaštel doselile sa krškog ruba, imale su po jednoga člana na privremenom radu u Sjedinjenim Američkim Državama (*America*).

Piranski socijalist di Lazzari u polemici s taljanskim nacionalistima u časopisu *Il Lavoratore* (18. 7. 1901.) pogodio je bit problema. Veleposjednike je optužio za dvoličnost jer su najprije zbog profita na svojoj zemlji (i solanama) naseljavali Slavene, a onda im zabranjivali škole na njihovu

jeziku⁴⁰⁹. U desetljeću nakon članka „i paladini dell'italianità“ svoju su zemlju i prodavali, ne samo iznajmljivali.

Najveći veleposjed na kršu bila je ostavština godine 1894. u Švicarskoj preminuloga bogatoga piranskoga domoljuba Antonija Caccije (*eredità Caccia*). Obuhvaćala je sedam kontrada (*Alberi, Borossia, Corona, Medeghia, Monte, S. Pietro, Valfontane*) i većinu stancija u Mazuriji. I pored vlasnikove smrti, gotovo sve su proizvodne jedinice (stancije) bile naseljene i nesmetano privredivale. U 16 kuća na spomenutom terenu živjelo je 20 kolona, 9 nadničara i kočijaš, svi s obiteljima. Zadnja kuća (*Tore Novo*) je na njegovoj ostavštini izgrađena 1910., najam za nju plaćao je nadzornik kamenoloma (*sorvegliante cava di pietra*) u Kanegri. Ili ju je kao općinska babica odradila njegova žena.

Nakon smrti Antonija Caccije, najveći piranski veleposjednik postala je obitelj grofova Furegoni. Imali su cijelih 5 kontrada (*Casa Bianca, Colombania, Corsia, Selvella, Zoppelia*) i većinu kontrade *Groppia Barboi*. U njihovih 12 kuća živjelo je 25 kolona i peterica nadničara s obiteljima. U Kolombaniji su naselili pastira (*boaro salariato*) koji im je čuvao bikove, a u kontradu *Casa Bianca* (dvije kuće) kočijaša (*cocchiere salariato*) i šumskoga čuvara (*guardia bosco salariato*). Na svoj su veleposjed preko zime primali ovčare s krškog ruba te Slovencima i Hrvatima prodavali zemlju i primali ih za susjede. U Kaštelu su se kao vlasnici pojavili sredinom 16. st.⁴¹⁰.

Barem cijelu kontradu imalo je pet veleposjednika. Cesare je na manjoj površini (*Stanzia grande, Groppia – dio*) imao jednak broj kuća kao Furegoni. Trećina je bila praznih, a u ostalima je obitavalo 13 kolona s obiteljima. Za dvije obitelji ne može se razabrati vrsta najamnoga odnosa. *Gabrielli* je vladao u Volpariji. Nešto je zemlje imao još uz kanal Liberador, odnosno uz sečovaljske solane. U njegovih 7 kuća živjela su dvojica kolona s obiteljima i sedam obitelji bez razvidnoga odnosa. *Ruzzijer* je bio vlasnik kontrade *Marcovaz*. Iznajmljivao je sve tri kuće. Dvije nadničarima, a

⁴⁰⁹ Questi signori, che pretendono di essere paladini dell'italianità, agiscono coerentemente in tutte le loro azioni? Credo di no, perche un esempio eloquente lo abbiamo pure nella nostra Pirano, dove i grandi patrioti affittano la campagna e le saline a enti di nazionalità slovena, favorendo così l'immigrazione slava. Se poi questi esigeranno l'istituzione di una scuola di lingua d' insegnamento nella loro lingua, i signori grideranno all'invasione dei barbari, mentre saranno questi che vorranno civilizzarsi e progredire! Noi socialisti amiamo più essere circondati da slavi colti e civilizzati che da gente di qualsiasi altra nazione ed ignorante (Sema P. *El Mestro de Piran*. Tricesimo. Aviani. 1995, str. 34).

⁴¹⁰ Morteani L. *Pirano per Venezia*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1906, str. 58; Šepić L. *Kaštel nekad i sada*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvenere. Kaštel. 1997a, str. 11.

jednu činovniku (*amministratore*) i krojaču (*sartorello operaio*). Preko zime 1910. – 1911. na svome je imanju gostio najveće stado ovaca u općini. Vlasnik 140 ovaca bio je iz Podgrada. Veleposjed Male braće sastojao se od dvaju približno jednako velikih dijelova. Jedan je obuhvaćao cijelu kontradu *Testia*, a drugi dio kontrade *Mazzoria*. Od triju kuća jedna je bila nenaseljena, a u dvjema su živjeli šestorica kolona s obiteljima. Kontrada *Franceshia* s trima kućama pripadala je nasljednicima plemića *Rodolfa de Toppo* (*cavaliere de Toppo*), koji je nakon 1894. bio tri puta imenovan za općinskoga povjerenika za k.o. Savudrija⁴¹¹. Tu funkciju imao je do smrti 1905. U svoje je kuće naselio izrađivača brodskih pojasova za spašavanje, kočijaša i sedam osoba bez upisanoga zanata s obiteljima. Svega 24 osobe.

Kontrade *Speziaria* (jedna kuća) i *Mazzoria* (2 kuće) u k.o. Kaštel nisu bile napućene. Njihovo je vlasništvo nejasno jer na mjestu za ime vlasnika piše *banca*. Može se pretpostaviti da su te kontrade bile iduće na redu za promjenu vlasništva.

Jedno od osnovnih pitanja pri zaključivanju nacionalnoga konpromisa bile su granice budućih političkih općina. Iako talijanski, slovenski i hrvatski nacionalisti u Istri nisu našli zajednički jezik, poglavlje o granicama bilo je najbliže dogovoru. Nacionalliberali su slovenskoj strani prepustili njihova tri sela, a „Slovinci“ „Talijanima“ grad s okolicom i Savudrijom. Problem je bio samo k.o. Kaštel. Slovenski i hrvatski nacionalisti tražili su ju za sebe, jer je naseljena stanovništvom koje većinom govori hrvatski, dok su nacionalliberali tražili diobu k.o. (vidi kartu br. 22). Tako bi obje polovice piranske općine bile povezane mostom iz Furegonijevoga posjeda. Predložena granica u k.o. Kaštel tekla je po granici između veleposjeda i sitnoga posjeda.

⁴¹¹ ZSOV, 22. 3. 2894. i 9. 2. 1900.

Karta 22: Karta u nacionalnom kompromisu predlaganih novih općinskih granica 1910. godine

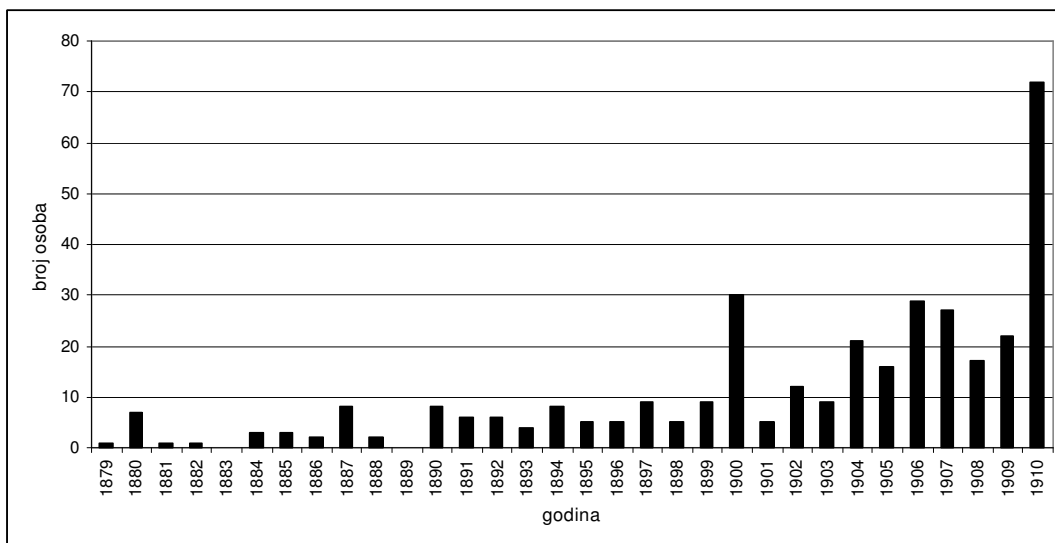
Izvor: HR-DARI-3.5.1. Komisija za kompromis (*Commissione al compromesso*). 1408 Istra. Radni materijali (podjela općina, razni podatci glede nacionalnosti, kulture, župnički okruzi, nacrti zakona itd.).

5.18. Imigranti

U idućih pet rubrika stanovništvo je razdijeljeno na privremeno prisutno (*temporaneamente presente*, br. 28), stalno (*permanentemente presente*, br. 29) te odsutno (*temporaneamente assente*, br. 31 i *permanentemente assente*, br. 32). Slabo ispunjavanje tih rubrika onemogućuje detaljnija istraživanja. Još su najupotrebljivi podaci iz rubrike br. 30, gdje se upisivala godina početka dragovoljnog i neprekinutog boravka imigranta u piranskoj općini (*riguardo alle persone presenti permanentemente de vessi qui indicare principio della volontaria dimora ininterrotta nel comune dall' anno*).

Tu rubriku morao bi imati ispunjenu 2131 stanovnik, rođen izvan teritorija piranske općine. Ta je rubrika savjesnije popunjena u gradu nego na selu, gdje su ju običajno ostavljali praznu. Od spomenutih 2131 osoba četvrtina (529 ili 24,8%) je živjela u gradu. Za 378 imigranata poznato je kad su se doselili, dok drugima taj podatak nije bio upisan. Grafikon br. 10, koji prikazuje broj imigranata po godini doseljenja, sastavljen je od poznatih podataka. Po grafu se broj imigranata retrogradno smanjuje, jer ih se je dio ponovo preselio, a dio umro. Viškovi doseljavanja u 1900. i 1910. djelomice su posljedica posplošavanja, zaokruživanja. Migracije su ubrzavale pored ekonomije i državna zaposlenja (željeznica, solane) jer su državni činovnici često mijenjali svoja radna mjesta. Na kršu južno od Dragonije, broj imigranata svake godine podizali su ovčari s krškog ruba.

Grafikon 10: Broj imigranata u općini Piran od 1879. do 1910. godine.

Izvor: SI-PAK-PI-758.

5.19. Emigranti

5.19.1. Po mjestu iseljenja

U predzadnjoj rubrici o stanovništvu (br. 33, *boravište odsutnih*) povjerenici za popisivanje upisivali su ime naselja (općine, zemlje) u kojem je u piranskoj općini popisana osoba imala privremeni boravak. Tablice br. 14 i 15 sastavljene su iz upisa u rubriku br. 33 (*Luogo di dimora dell assente*).

Privremenu odsutnost imala su upisana 254 stanovnika piranske općine. Većini (201) su upisali i naselje privremenoga boravka, dok kod 53 (20,9%) osobe to nije učinjeno. Najviše privremenih emigranata (65 ili 25,6%) naselilo se u Trstu. Drugi za Pirance najzanimljiviji grad bio je Pula, gdje se naselilo najmanje 25 stanovnika piranske općine, naročito u pulskim vojarnama. Svih u Istru iseljenih Piranaca bilo je 67 (26,4%).

Treću grupu predstavljaju iseljenici koji su migrirali u okviru domaće piranske općine. Bilo ih je 27 ili 10,6% svih emigranata. Među njima su prevladavali stanovnici sela, koji su se privremeno naselili u gradu, samo osmero je bilo Piranaca, popisanih u svojim kućama na selu (*in campagna*). Svi drugi iseljeni Piranci mogu se svrstati još u dvije grupe. U većoj (24 osobe ili 9,4% iseljenika) su iseljenici koji su migrirali u okviru austrijskih zemalja, a u malo manjoj (18 osoba, 7,1%) iseljenici u inozemstvo. Među stranim zemljama najprivlačniji je američki kontinent (*America* 13, *Brasile* 1). Trojica su otišla u Italiju, a jedna je osoba bila u tada glavnom gradu Turske (*Costantinopoli*). Kod „Amerikanaca“ valja napomenuti da nijedan od njih Pirana nikad nije ni vidio. Njihove obitelji su se nakon njihova odlaska u Ameriku preselile u piransku općinu.

5.19.2. Emigranti po zanatu

Od 254 iseljenika petina (53 osobe, 20,9%) ih nema upisanoga zanata. Među emigrantima s poznatim zanatom prevladavaju pripadnici oružanih sila, odnosno vojske (*servizio militare*). 13 ih je bilo iz Kaštela, 27 iz gradske okolice i 43 iz grada. Na upisnicima za k.o. Savudrija i Nova Vas, nema ni regruta ni aktivnoga vojnoga kadra (*militare attivo*). U aktivnoj vojnoj službi bila su trojica: dvojica iz Kaštela i jedan iz grada. Iz Kaštela su bili pripadnik mornarice (*marina militare*) u Puli i topnik (*artileria*) u Gorici, a iz Pirana pješak (*infanteria*). Svi su drugi bili regruti. Dok je povjerenik za popisivanje u Kaštelu baš svim vojnicima upisao mjesto služenja i (gotovo svima) užu vojnu specijalnost, popisivač gradske okolice „svojim“ vojnicima upisivao je samo *servizio militare* bez

drugih podataka. Najviše je bilo pripadnika vojne mornarice, koji su gotovo svi služili u Puli, samo dvojica u Kumboru i Rijeci. Pored mornara, u Puli su služili i pripadnici drugih rodova vojske (*artileria, fanteria, sanit.*). Za Pulom slijedi Trst s četvericom vojnika. Za jednoga nema podataka, drugi ima upisano *regimento 97*⁴¹², treći *infanteria*, a četvrti *cacciatore*. Zabilježen je još pripadnik konjice (*cavalleria*) u Krakovu (*Cracovia*), dok vojnicima u Sežani (*Sesana*) i Celovcu (*Clagenfurt*) nije upisan rod.

Drugu skupinu iseljenika (62 osobe, 24,4% svih emigranata) činila je služinčad. Označeni su riječima *economia domestica, serva, servizio domestico – inservente i presta servizzi – salariata*.

Da su Piranci polagali puno nade u znanje, potvrđuje broj piranskih studenata, odnosno njihov udjel među emigrantima. Osobe na školovanju izvan domaće općine (28 djece) predstavljale su više od desetine (11%) svih emigranata. Od tih je bilo 5 školaraca (*scolaro*) i 23 studenta (*studente*). Školarce nalazimo u Trstu, Puli i Topolovcu (*Topolovaz*), a studente u Trstu (7), Beču (4), Gorici (3), Gracu (2), Kopru (2), Pazinu, Ljubljani i Udinama. Još se dvojica spominju u Štajerskoj i Koruškoj. Polovica studenata nema upisanu vrstu studija. U Trstu su bili student nautike i realke, u Beču student medicine i kandidat za profesora (*candidato al magistero proffesura*), u Gracu dvojica studenata farmacije, u Udinama sjemeništarač (*studente seminarista*), ljubljanskom studentu piše *educando presso l'istituto Orsolina*, a štajerskom studentu *studente in collegio*. Svi su studenti bili gradska djeca.

Iduća grupa emigranta sastavljena je od običnih radnika (*lavoratore*) i nadničara (*giornaliere*). Od njih 20 (7,9% emigranata), 6 ih je radilo na zemlji, od tih dvojica kolona (*colon*). Po redu slijede obrtnici (10; 3,9%), činovnici (7; 2,8%), trgovci (4; 1,6%) i učitelji (3; 1,2%).

Dvije su osobe bile u zatvoru (*in arresto Trieste, casa di pena Capodistria*), a spominju se još *avvocato, farmacista, fattorino tram, in servizio, mendicante, privata, suora di carita* i petero djece u skrbništvu, dvoje u Piranu te po jedan u Kaštelu, Materiji i tršćanskoj bolnici. Budući da se je iz različitih dijelova općine iseljavalo stanovništvo iz različitih gospodarskih djelatnosti, nužno je emigrante svrstati još po njihovoj k.o.

⁴¹² *La Bora*. Il 97 fanteria. Mensile di storia economia, arte e cultura, II, 3. Editorale Gemini. Rim. 1978, str. 2.

5.19.3. Emigranti po katastarskoj općini

Gotovo polovica privremeno iseljenih Piranaca preselila se u Trst. Trećina ih je u tom gradu bila na školovanju (*scolaro* 2, *studente* 7), a prednjačili su još obrtnici (*pittore, barbriere, carpentiere, negoziante*) i inteligencija (*avvocato, impiegato banca, impiegato posta, professore*). Čak petorica Piranaca živjela je u Beču, učitelj u Izoli, poštanski činovnik i slastičar (*pasticcero*) u Poreču, ljekarnik u Bujama, domaćica i kočijaš u Puli te nadničar u brodogradilištu u Muggi. Brodogradnja je zapošljavala još dvojicu Piranaca u Trstu (*giornaliere, carpentiere*). Najmanje je iseljenih u inozemstvo među gradskim emigrantima. Udjel studentata među gradskim emigrantima iznosio je 40% i svi su studenti bili iz grada.

I pored visokoga udjela vojnika (30%), među iseljenim stanovništvom u gradskoj okolici još je više bilo sluga (40%). Sluškinje su se najčešće odlučivale za Trst (16), tek poslije za Piran (7) ili koji drugi istarski grad (Kopar 4, Umag, Izola). U Trstu se zbrinula dobra četvrtina (26.7%) svih emigranata iz okolice. Pored vojnika i slugu u tom (vele)gradu spominju se još tramvajski radnik (*fattorino tram*), prosjak (*mendicante*) i mlada dama u zatvoru (*in arresto*). U Portorož se preselio poštar, učiteljica u Pazin, jedna je osoba bila u Turskom Carstvu (*privata, Costantinopoli*) i šestero radnika u Americi.

Emigrantski putovi iseljenika iz Kaštela nisu se bitno razlikovali od putova emigranta iz gradske okolice, samo što su u Trst imigrirali rjeđe. Najviše je sluškinja našlo posao kod koparskih obitelji (8), slijede Piran (4) i Trst (3). Dvojica kamenoklesara (*operaio scavatore, piccapietra giornaliere*) zaposlila su se u nabrežinskim kamenolomima, a peterica je radnika otišlo trbuhom za kruhom u Ameriku.

Savudrija je poznavala samo dvije vrste iseljenika, sluge i običnu radnu snagu. Jedina iznimka bio je kamenoklesar (*cavatore*) u bračkim kamenolomima. Udjel služinčadi među iseljenicima u Savudriji najviši je u općini, ali nije bitno odstupao od piranskoga agrarnoga zaleđa. Savudrijske sluškinje imale su isti djelokrug kao djevojke iz drugih dijelova općine (Piran, Kopar, Trst, Umag, Poreč). Pored njih, Savudrija je imala još nadničara u Trstu, radnika u Puli, dvojicu kolona i trojicu radnika preko Atlantika (dvojica u SAD-u, jedan u Brazilu).

Nova Vas nije imala ni jednoga iseljenika, odnosno emigranta. Ta navezanost Pirana (grada i općine) na Trst i njegovu ekonomiju bila je već tradicijska. Prilikom prvoga modernoga habsburškoga popisa stanovništva u 1857., pokazalo se da, s obzirom na broj stanovnika, piranska općina ima među

svim istarskim općinama najviše svojih ljudi u Trstu. Tek je na drugom mjestu bila dvostruko veća i puno bliža općina Kopar⁴¹³. Druga najdraža destinacija piranskih emigranata bila je najjača i najveća austrougarska vojna luka. Njezino migracijsko zaleđe rasprostiralo se duboko u unutrašnjost države⁴¹⁴. I Pula je tada imala svoj zlatni vijek⁴¹⁵, dok je ritam i tempo života diktirao Trst sa svojim ekstremnim rastom⁴¹⁶.

Kad se o Parenzani tek počelo razmišljati već se računao broj dnevnih migranata kao njezinih potencijalnih korisnika. Poredviđanja o 400 koparskih, 250 izolskih i 500 piranskih dnevnih migranata nikad se nisu ostvarila, ali možda pokazuju tadašnje potrebe⁴¹⁷.

⁴¹³ Krmac D. *La popolazione di Trieste a metà Ottocento. Una prima ricostruzione della topografia dei flussi immigratori*. Rivista storica Italiana, CXIX, 2. Torino. 2007b, str. 890.

⁴¹⁴ Valenčič V. *Izseljevanje Slovencev v druge dežele Habsburške monarhije*. Zgodovinski časopis, XLIV, 1. Ljubljana. 1990, str. 58.

⁴¹⁵ Krmac D. *Analisi dei movimenti migratori stranieri nei censimenti asburgici (1857-1910)*. Annales, Series Historia et Sociologia, X, 2. Kopar. 2000, str. 367.

⁴¹⁶ Breschi M., Kalc A., Navarra E. *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste, secc. XVIII-XIX*. V: Finzi R., Panjek G. (ed.): *Storia economica e sociale di Trieste, I. La città dei gruppi 1719-1918*. Trst. LINT. 2001, str. 75.

⁴¹⁷ *La Provincia*. Notizie. De Madonizza, N. (ed.): XIV, 8, (16. 4. 1880.). Kopar. 1880, str. 63.

Tablica 14.: Emigranti po mjestu odseljenja do 1910. godine.

mjesto	Ukupno Općina Piran		k.o. Piran grad		k.o. Piran okolica		k.o. Kaštel		k.o. Savudrija	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
nepoznato	53	20,9	1	0,9	31	34,4	0	0	0	0
u granicama općine	27	10,6	9	8,3	10	11,1	6	14,6	2	13,3
Trst	65	25,6	30	27,8	24	26,7	7	17,1	2	13,3
Istra	67	26,4	53	49,1	14	15,6	16	39	7	46,7
druga područja AU	24	9,4	13	12	3	3,3	7	17,1	1	6,7
inozemstvo	18	7,1	2	1,9	8	8,9	5	12,2	3	20
UKUPNO	254	100	108	100	90	100	41	100	15	100

Izvor: SI-PAK-PI-758.

Tablica 15.: Emigranti po zanimanju

zanimanje	Ukupno Općina Piran		k.o. Piran grad		k.o. Piran okolica		k.o. Kaštel		k.o. Savudrija	
	broj	%	broj	%	broj	broj	%	broj	%	broj
nepoznato	21	8,3	8	7,4	12	13,3	1	2,4	0	0
posluga	62	24,4	2	1,9	36	40	17	41,5	7	46,7
vojnici	83	32,7	43	39,8	27	30	13	31,7	0	0
studenti	28	11	26	24,1	2	2,2	0	0	0	0
radnici	20	7,9	7	6,5	2	2,2	4	9,8	7	46,7
drugo	40	15,7	22	20,4	11	12,2	6	14,6	1	6,7
UKUPNO	254	100	108	100	90	100	41	100	15	100

Izvor: SI-PAK-PI-758.

6. ZAKLJUČAK

Osnovni su izvor zaključka u ovom djelu očuvani piranski upisnici. Podatci iz njih uspoređivani su s podacima iz SOR-a i provjeravani koliko je to bilo moguće, s pomoću ZSOV-a. Već prvi pogled na očuvano gradivo potvrđuje tezu o nepoštivanju popisnih pravila. Povjerenici za popisivanje kršili su ih time što su nepravilno ispunjavali rubrike, što nisu ispunjavali sve rubrike i time što su upisnike ispunjavali olovkom, a ne tintom kao što je bilo propisano. Ionako su se nepravilnosti počele već s prvim upisom u upisnik.

Broj kuća po kontradama nije jednak broju kuća u SOR-u, jer su općinski revizori popravljali upise povjerenika za popisivanje. Ipak su se potrudili da je broj kuća po pojedinoj k.o. isti. Tako se može ustanoviti opseg izgubljenoga gradiva. To su upisnici za Sv. Peter, Padnu i Portorož, busta sa 100 kućnih br. iz okolice i 464 gradske kuće. U očuvanom gradivu nalaze se podatci za 1824 kuće.

Ne računajući ruševine na solanama, od tih 1824 kuća, 401 je bila prazna (*vuota*) ili nenaseljena. Udjel praznih kuća bio je najniži u gradu (svaka 13.), a najviši u njegovoj okolini na paolanskoj zemlji (svaka treća). Većina je paolanskih obitelji u vrijeme popisa živjela u gradu, rijetke je povjerenik za popisivanje popisao u njihovim ljetnim rezidencijama ili, bolje rečeno, radilištima. Zbog kolonata i Savudrija je imala visok udjel praznih kuća (svaka četvrta), dok je u Kaštelu bila prazna tek svaka sedma, a u Novoj Vasi svaka peta kuća.

Funkcija kuća u općini odraz je tadašnje dihotomije između grada i sela. U selima općinskoga zaleđa udjel kuća s osnovnom agrarnom djelatnošću prelazio je 90%. Savudrija je zbog promjena u zadnjem desetljeću prije našega popisa već nešto manje agrarna, a još niži udjel agrarnih kuća imala je (zbog blizine grada) gradska okolica. Sasvim je obrnuto bilo u gradu, gdje je agrarnu funkciju imala tek svaka 11. kuća, a objekti s neagrarnom djelatnošću bili su šest puta češći nego na selu.

Dok se broj kuća po k.o. u upisnicima i SOR-u poklapa, isto ne vrijedi i za stanovništvo. Na upisnicima za Kaštel, Novu Vas i Savudriju upisano je više osoba nego u SOR-u. Pedesetak osoba, koje su povjerenici za popisivanje upisali, općinski revizori nisu „prihvatili“ i tako ih u SOR-u nema. To je u biti jedna od većih nepravilnosti općinskih revizora. Ostaje zagonetka koje su osobe „izbrisane“ i zašto je do toga čina došlo. Standardni razlog „*erare humanum est*“ u ovom bi slučaju bio nekako pretjeran jer te osobe u spomenutim k.o. predstavljaju 2,6% populacije.

Najčešća piranska prezimena bila su *Petronio*, *Fonda* i *Ruzzier*. Prevladavala su u gradu i na paolanskoj zemlji, dok se u drugim dijelovima općine ne pojavljuju. Najčešće je ime *Maria*, a među muškarcima najviše je *Giovannija* i *Antonija*. Udjel osoba s tim imenima najniži je u gradu (18,8%), donekle viši u njegovoj okolini (28,2%), trećinski na kršu, a u Novoj Vasi imalo je ta imena gotovo polovica stanovnika.

Već iz prvih rubrika našega popisa uviđaju se tri različita pogleda na pravila igre. Prvi je bio državni, koji je predviđao upisivanje imena u njemačkom obliku, a prezimena u originalu. Na taj način u Piranu je bio ispunjen samo jedan upisnik, a ispunio ga je pripadnik financijske policije. Piranski općinski povjerenici za popisivanje odstupali su od pravila tako što su sve pisali talijanskim pravopisom. U cijeloj *piranskoj* općini napravili su samo dvije iznimke. Prva je bio župnik u Kaštelu *don Giovanni Mandic*, jedini bez slova *h* na kraju prezimena sa *-ić*, a druga visoki oficir austrijskih oružanih snaga *Spoliarić*. Inače su povjerenici za popisivanje upisivali i strana slova (*w*, *y*), samo da nisu bila slova s kvačicama. Treći pogled na popis bio je crkveni. Svećenici su sve svoje izvještaje pisali crnilom i po matičnim knjigama, znači hrvatska i slovenska prezimena u originalnom obliku.

Općinski su revizori razbijanjem sastavljenih obitelji poremetili prvobitnu od povjerenika za popisivanje stvorenu sliku piranske obitelji i tako (umjetno) podigli broj kućanstava s dva člana (najstariji naraštaj). Rubrika o spolu ponovo potvrđuje već spomenutu latinsku izreku. Općinski je revizor četiri stanovnice Nove Vasi pretvorio u muškarce, a jednu apstrahirao. Starosna piramida Pirana pravilnoga je oblika i predstavlja predindustrijsko društvo s visokim udjelom mladoga stanovništva. Općina je u to doba u drugoj fazi demografske tranzicije koju opredjeljuju visoka rodnost i padajuća smrtnost.

Najveći udjel imigranata, zbog podržavljenja, imale su solane. Tu su državni činovnici s obiteljima činili dvije trećine stanovništva. U Savudriji je zbog specifičnosti kolonatskih odnosa doseljena svaka druga osoba. U gradskoj okolini imigranata je bila četvrtina, u Kaštelu petina i u gradu osmina. Još manji od gradskoga bio je udjel doseljenika u Novoj Vasi, gdje su svi imigranti bile nevjeste. Većina tih doseljenika rođena je u trokotu između Trsta, krškog ruba i rijeke Mirne. A dobar dio tih migranata uvjetovan je. Većina emigranata iz talijanskoga govornoga područja naselila se u gradu, iz slovenskoga u gradskoj okolini, a iz hrvatskoga na lijevom brijegu Dragonje.

Podatci o mjestu rođenja gotovo po pravilu ponavljaju se i u idućoj rubrici. Učestali popravci općinskih revizora u tim dvjema rubrikama pokazuju slabo poznavanje geografije piranskih povjerenika za popisivanje.

Po svom vjerskom uvjerenju stanovništvo piranske općine bilo je tako jako rimokatoličko da ni polustoljetna vladavina liberala nije mogla ugroziti njezine stečene pozicije.

Jezik općenja posljedica je pobjede politike nad statističkom strukom. Dok se Ficker zauzimao za popisivanje stanovništva po obiteljskom jeziku, koji bi po njegovu mišljenju prouzročio manje problema, Taffejeva se vlada odlučila za jezik općenja jer je omogućivao dominaciju jezika tadašnjih političkih saveznika, njemačkih, poljskih i talijanskih nacionalista. Tu poziciju talijanski jezik nije mogao iskoristiti u Tirolu, dok je u Trstu i Istri bilo sasvim drukčije.

Budući da je raširenost nekoga jezika određivala obujam prava njegovih govornika, svaki nacionalistički povjerenik za popisivanje favorizirao je svoj jezik. To je bilo najlakše (najjednostavnije) na dvojezičnom teritoriju. Ili drugim rječima: za potrebe SOR-a, izvođači popisa priredili su jezičnu sliku prema svojim političkim potrebama. Ili trećim rječima: izvođači popisa znali su njegove rezultate još prije, nego su izašli na teren. Naš je popis zbog državnih revizija u jesen 1911. označen kao „censimento più favorevole per gli Slavi“, iako u biti nije bio ništa drugo nego još jedna velika pobjeda nacionalliberalne ideje ili pogleda na svijet. Tim veća što je taj „krivi“ pogled trećinu stoljeća kasnije određivao državnu granicu između Jugoslavije i Italije.

Spomenutu, dobro smišljenu imaginarnu jezičnu sliku, općinska administracija stvorila je na razne, uglavnom nezakonite načine. Povjerenici za popisivanje pisali su olovkom, rubriku br. 13 ostavljali praznu ili u nju upisivali dva jezika ili nepostojeći jezik (*lingua d'uso slava, idioma slavo*). Takva taktika povjerenika za popisivanje ostavljala je općinskim revizorima dovoljno manevarskoga prostora da su mogli prilagoditi jezičnu sliku svojim političkim potrebama. Osobe koje su govorile slovenski, piranski povjerenici za popisivanje pratili su posebno i rezultate javljali općinskim revizorima. Oni su potom po svojoj volji i savjesti „ispunjavali“ prazne rubrike, uvažavali samo jedan jezik i razdijelili pripadnike nepriznate jezične skupine „slava“ na priznati hrvatski i slovenski dio. Njihova je dužnost bila precrtati svaki jezik upisan osobi s rezidencijom izvan Cislajtanije, no precrtavali su ga i nekim Cislajtancima.

Upotrebom predstavljenih tehnika iredentistična nacionalliberalna piranska općinska administracija postigla je postavljene ciljeve. Zbog prevelikoga entuzijazma povjerenika za popisivanje Savudrije i Kaštela, općinski su revizori smanjili broj osoba s talijanskim jezikom. Nelegalno stvorena jezična slika postala je legalna objavom u SOR-u, zato je naš popis samo još jedna velika pobjeda nacionalliberala i Lege Nazionale.

Iako je država znala da općine manipuliraju podacima o jeziku, državnu je reviziju upotrijebila više kao oružje za kažnjavanje neposlušnih (ili nagrađivanje saveznika), nego kao sredstvo za otkrivanje (u biti nedefinirane) istine. Uzorno ispunjavani koparski upisnici bili su revidirani, a piranski nisu. Zato je koparska državna revizija tako brzo utonula u zaborav, jer koparski revizor zaista nije imao puno posla, za razliku od revizora u Trstu i Gorici.

Zbog popisivanja s pomoću prijavnica, tršćanska je općinska administracija svoju jezičnu sliku stvorila uz pomoć nekoliko drukčijih tehnika „statističke talijanizacije“. Za općinsku reviziju od kućevlasnika primljenih prijavnica, tršćanski općinski revizori trebali su i po pola godine. U prvoj polovici 1900. godine zvali su na razgovor osobe (*capo famiglia*), koje u rubriku br. 13 nisu upisale talijanski jezik. Na tim razgovorima nastojali su te osobe uvjeriti u dragovoljnu promjenu prvobitnoga upisa. Ako je nastojanje bilo uspješno, općinski je revizor precrtao riječ *slovenski*, upisao riječ *italijana* i ispod tablice napisao: *e ratificata lingua d'uso*, a prekršteni je dodao svoj potpis, koji je vrijedio za cijelu obitelj. Tako su 1900. (ponovo) uspješno prikazali (pre)visok broj (udjel) stanovništva s talijanskim jezikom. U idućem desetljeću do popisa stanovništva u 1910., slovenski nacionalizam toliko je napredovao da su stare tehnike statističke talijanizacije u tom novom popisu bile posve neupotrebljive. Jednostavno ne bi dobili dovoljno potpisa.

Zato su 1910. (1911.) primijenili taktiku neprikrivenoga falsificiranja, u biti jedinu koja im je mogla donijeti stare rezultate. Osobama koje su bile rođene u Trstu, precrtali su svaki jezik ako nije bio talijanski i upisali riječ *italiana*. Tako državni revizori zaista nisu imali težak posao. Samo tjedan dana nakon objave općinskih rezultata, država je općini nagovijestila reviziju, koju je u jesen i izvela. Značajna politička pobjeda slovenskih nacionalista ipak je bila samo pirova pobjeda jer je država reviziju izvela selektivno i zbog vanjskopolitičkih, a ne unutarnjopolitičkih razloga. Organizirani revolt slovenskih nacionalista nakon objave općinskih rezultata bio je samo povod za državnu reviziju, a ne i njezin uzrok. Uzrok je posjet ruskoga cara talijanskomu kralju (u Racconigi) u listopadu 1909. i državna revizija popisa stanovništva u 1910. nije ništa drugo nego austrijski odgovor

na rusko – talijansko približavanje. S tom revizijom austrijski car Franjo pitao je svojega susjeda, talijanskoga kralja Vittorija, vrijedi li još potpis njegova oca Umberta na onom papiru iz 1882. i dao mu do znanja da je broj „Talijana“ (znači osoba s talijanskim jezikom) u njegovu carstvu ovisan isključivo o njemu. Pa osnovni rezultat ili dostignuće revizije bilo je gotovo 30.000 „Talijana“ manje. U doba procvata nacionalizma, nacionalna je statistika bila politika, a popisi stanovništva najvažniji izbori.

Pismenost je bila ovisna o školskom sistemu, tako je nasuprot nepismenom selu bio (polu)pismen grad. Dok su građani poznavali škole već gotovo pola tisućljeća u Novoj Vasi bile su pismene samo udane žene, doseljene iz krajeva sa školom. Zakon o obveznom školstvu iz 1869. u piranskoj općini proveden je tek 1907., s otvaranjem četiriju novih škola na selu. Tako je 1910. nastala zanimljiva situacija: na piranskom selu bila pismena mahom samo djeca u dobi od 7 do 10 godina. Inače uredno organizirano austrijsko školstvo, zbog nacionalizma, odnosno njegovih posljedica, raspalo se na tri razdvojena sistema. Jedan je uzdržavala država (s pomoću općina), a dva nacionalističke organizacije, talijanska liberalna Lega Nazionale i slovensko-hrvatska crkvena CMD. Stjecajem okolnosti i zbog ekonomskih razloga, CMD je svoje škole otvarala pored općinskih škola s talijanskim jezikom i tako im „krala“ učenike, a zanemarivala sasvim slovenska siromašna sela u zaleđu. Za razliku od CMD-a, Lega Nazionale je otvarala škole ondje gdje ih još nije bilo, pa makar i u sasvim slavenskim okolinama gdje je stanovništvo jednostavno stavljeno pred izbor, ili talijanska škola ili nepismenost. I CMD i Lega Nazionale računali su na podržavljenje njihovih škola kao (jednu od) posljedicu nacionalnoga dogovora u Istarskom zemaljskom saboru, zato su nastojali otvoriti što više novih.

Ekonomija je bila osnova dihotomije između grada i sela. Agrarni je sektor zapošljavao veliku većinu stanovništva izvan zidina, dok je u gradu paolana tek šestina, manje od obrtnika (trećina) i pomoraca (četvrtina). Zbog akutne krize solarstva i sve teže prodaje vina, paolani su prodavali svoje sitne posjede i zapošljavali se u drugim panogama, najčešće u pomorstvu. S time su omogućili doseljavanje novih ljudi i posljedično povećavanje broja stanovnika općine.

Obrtnici su samo u gradu dostizali gotovo trećinski udjel među aktivnim stanovništvom dok ih je izvan zidina bilo osjetno manje. U Savudriji svaka deseta, u okolini svaka petnaesta i u Kaštelu svaka dvadeseta radno aktivna osoba. Gotovo svi pomorci i ribari živjeli su u gradu. Trgovaca je u njemu bilo tri puta manje nego pomoraca, a na selu nigdje nisu prešli postotak aktivnoga stanovništva.

Radnik je u gradu svaka dvadeseta osoba, a više od postotka ih zbog kamenoloma ima još Savudrija. Služničad je raspodijeljena najjednakomjernije. Sluškinje su najčešći iseljenici piranskoga sela. Austrijska državna statistika griješi svrstavajući poslugu među neaktivno stanovništvo, jer svaki/a *servo/a* ima upisanu riječ *salariato*. Najveći porast zaposlenosti iskazuju državne službe, naročito zbog podržavljenih solana i druge istarske željeznice. Država je poticala migracije čestim premještanjem svojih činovnika. Poticala ih je i piranska industrija, još najviše kamenolom u Savudriji s potpuno doseljenom radnom snagom.

Po vlasništvu zemlje općina se dijelila na sitan posjed na flišu i veleposjed na vapnencu. Na istoku Kaštela još je mali posjed u većini dok je zapadno od ceste Buje – Piran počinjao svijet kolonatskih odnosa na golemim veleposjedima grofova *Furegoni*, *cavaliera de Toppa*, *OFM* (ordum fratrum minorum), *Gabriellia* pa i općine. Zbog Furegonijevih veleposjeda nije bila dogovorena granica novih općina. Slavenski nacionalisti tražili su cijeli Kaštel, dok su talijanski htjeli zadržati njegov zapadni dio, odnosno Furegonijeve kontrade. Najveći posjednici na desnom brijegu Dragonje bili su benediktinci. Većinu nekretnina imali su na Krogu, još nekoliko kuća u dolini i mlin u Lončanu.

Piranske je emigrante, bez obzira na njihov socijalni status i ekonomski položaj, najviše privlačio Trst. Zbog vojnika na drugom je mjestu Pula. Agrarne k.o. izvozile su nekvalificiranu radnu snagu, najviše radnike i sluge, dok je trećina gradskih emigranata bila na školovanju. Sve veći broj imigranta u godinama prije popisa potvrđuje teoriju o ekonomskoj privlačnosti općine, odnosno o njezinu zlatnom vijeku.

Osnovne životinje piranskoga sela bile su magarci, svinje i kokoši. Posjed tih troje znači da vlasnik prelazi prag siromaštva i da mu obitelj zimi nije gladna. Bogati seljaci imali su krave i volove, a najbogatiji i konje. Konji su bili statusni simbol, a kočije s kočijašima još posebno. Imali su ih plemići *Furegoni* i *de Toppo* te benediktinci na Krogu.

Razmještaj domaćih životinja u glavnom se preklapa s razmještajem ljudi. To vrijedi najviše za konje, krave, magarce, mule, svinje i perad. Svi bikovi i devet desetina volova, teladi i ovaca paslo je travu na krškim pašnjacima. Većina je ovaca bila sezonskoga značaja (na zimskoj ispaši), a njihovi vlasnici migrirali su s krškog ruba. Vlasnici su većine bikova, volova i teladi bili veleposjednici. Teladi na flišu nema jer su ih veleposjednici prije zime otkupljivali od malih seljaka i nastavili toviti s pomoću kolona na svojim veleposjedima na kršu. U pravo doba volovi bi se prodali za vuču ili kao

meso za građane, a kože bi završavale kod susjednoga obrtnika kao brodski pojasovi za spašavanje. Koza je kao simbol Istre reliktna nekima starih vremena. U vrijeme popisa bilo ih je manje od konja, a veleposjed ih uopće nije poznao. Zbog higijenskih razloga grad se odrekao domaćih životinja. Dopuštena su bila samo prijevozna sredstva (konji, magarci, mule) i krave u mljekari. Zbog potrebe za mobilnošću i zime bez gladi, osnovne su piranske domaće životinje bile magarac i svinja. Svakako se je socijalni status posjednika, naročito seljaka, odražavao u njegovim štalama.

7.2. Prilog 2

Leksikon općina za Austro-ilirsko Primorje prema popisu iz 1900. Kompilacija str. 58. i 59.

58

Kopar: Kopar, Pirano.

Tekući broj	Kotarsko poglavarstvo, sudski kotar, mjesna općina, mjesta	Površina u hektarima	Prisutno pučanstvo			Vjeroispovjest		Jezik općenja domaćega pučanstva					kuće
			muško	žensko	ukupno	katolička	ina	sljemački	talijanski	slovenski	srpsko-hrvatski	ini	
III. sudski kotar Peran, Pirano 2 ⊕, 2 ⊙													
2	Peran, Pirano	7975	6886	6479	13365	13362	3	122	11387	1240	3	4	2930
1	Castelvenere		646	535	1181	1181			1019	159		1	220
2	Nova Vas, Villanova ○		122	110	232	232			12	220			57
3	Padena		164	138	302	302			19	283			70
4	Peran Mesto, Pirano Città ⊙		3402	3604	7006	7006		11	6791	9	1		980
5	Peran Okolica, Pirano Umgebung, Pirano Contorni		1752	1470	3222	3220	2	78	2709	159		3	764
6	Portoroso		310	236	546	545	1	81	369	55			143
7	Saline di Fasano ⊚		10	5	15	15							86
8	Saline di Sicciole		25	18	43	43		1	42				492
9	Saline di Strugnano ⊚		1	4	5	5			5				17
10	Salvore		222	156	378	378		1	309	17	2	1	52
11	S. Pietro dell' Amata ○		232	203	435	435			97	338			99
Ukupni broj sudskoga kotara Peran, Pirano		10899	10779	10081	20860	20356	4	140	17448	2452	4	7	3976

Kotarsko poglavarstvo, porezni kotar, katastarske općine	Katastarske općine														
	površina u hektarima										broj		stanje marve		
	u svemu	plohe podvignute porezu	oranice	livade	trtovi	vino-grad	pašnjaci i šupe	šuma	velikih posjeda	tvornica	konj*	ovčeda	ovce	svinje	
2	Castelvenere (1)	2101	2041	302	69	140	136	351	1040	3		27	343	1043	404
	Peran, Pirano (4-9)	2996	2164	310	103	1212	324	105	110	1	5	112	225	106	415
	Salvore (10)	1629	1603	243	169	106	115	534	436	2		11	261	758	91
	S. Pietro dell' Amata (2, 3, 11)	1247	1199	117	118	172	185	41	566			29	188	112	290

Mjesne česti sudskoga kotara Peran:

- 2.) 1) Cالدانيا (-) 12-50, Capitanja Δ 3-21, Casabianca - 1-19, Casarole L 2-4, Castelvenere ○ 13-33, Colombania Δ 3-16, Contesina Δ 3-16, Corsia L 2-13, Costiera - 1-5, Fergolia L 2-19, Fratrizza, takogjer Frattia (-) 9-75, Gadero (-) 34-150, Madonna del Carso (-) 14-76, Marco-vaz (-) 3-13, Mazzoria Δ 3-18, Medeghia (-) 2-6, Melotia (-) 3-21, Monte dei Pistan (-) 7-43, Montrino (-) 23-144, Morosia Δ 3-25, Piovania - 1-10, Schiavonia Δ 3-13, Scudelin X 2-14, Simonetta (-) 6-23, Spezzeria - 1-5, Taviaia L 2-17, Vignaria (-) 6-45, Visinada (-) 13-75, Volpia (-) 6-33, Vuchi, takogjer Juchi (-) 26-119, Zarotia - 1-10.
- 3) Padena ○ 67-297, Valdernaiga X 3-5.
- 5) Arzé (-) 11-40, Battifreddo (-) 5-17, Bosco (-) 9-42, Calcarigge (-) 14-120, Calcinaro (-) 3-17, Campolin (-) 39-197, Canedo (-) 8-10, Carbonaro (-) 29-137, Casarole (-) 6-38, Castignoli, Castinoli (-) 10-50, Caverie L 2-8, Cellola (-) 30-110, Cerredo Δ 8-14, Comedon - 1-0, Cortina (-) 6-17, Costa (-) 19-165, Fiesse (-) 13-67, Gorgo Δ 5-0, Grimanageria Δ 8-10, Lagrimona (-) 2-8, Limignano (-) 17-68, Lonzano (-) 21-142, Luzzano, takogjer Luzzan (-) 36-178, Marzanedo (-) 16-110, Monte della Madonna di Strugnano (-) 15-76, Mostra - 1-0, Narguz-zano (-) 19-30, Nosedo (-) 41-133, Paderno (-) 89-114, Pantiago Δ 4-21, Parezago (-) 55-225, Pazzogo Δ 3-7, Piscine Δ 5-20, Puzzol Δ 4-21, Rastello (-) 7-26, Risento - 1-3, Rolle - 2-14, Ronco (-) 9-35, Rovedo X 3-13, Santianne (-) 20-76, S. Basso (-) 5-16, S. Bartolomeo (-) 10-24, S. Croce (-) 8-23, Sezza (-) 51-162, Sicciole (-) 8-25, S. Lucia (-) 2-4, S. Martino Δ 4-11, S. Odorico Δ 3-2, S. Onofrio (-) 6-25, Spilugola (-) 44-126, S. Spirito Δ 4-20, Val Fassina (-) 3-5, Valo del Coppo (-) 4-15, Valle di Fasano (-) 9-35, Valle di Parezago L 2-12, Valle di Strugnano (-) 8-33, Viaro (-) 9-56, Vignole (-) 34-135.
- 6) Campolin (-) 20-67, Casa Rossa Δ 6-11, Fisine (-) 18-58, Piaggio (-) 16-36, Santianne (-) 52-253, S. Bernardino Δ 9-46, S. Lorenzo (-) 9-23, S. Lucia (-) 7-24, S. Martino (-) 6-28.
- 8) Fontanigge - 266-23, Lera - 226-20.
- 10) Alberi L 2-4, Borisia Δ 4-24, Bruttia - 1-4, Cernigrad Δ 4-37, Corana - 1-9, Franceschia Δ 3-26, Groppia Δ 6-30, Mazzoria Δ 4-36, Medeghia - 1-6, Monte L 2-11, Porto Madonna - 1-9, Salvore Δ 4-19, Selvella - 1-6, Siparina - 1-7, S. Pietro L 2-20, Stanizza Grande Δ 6-33, Valfontane - 1-8, Valizza Δ 8-20, Volparia Δ 4-43, Zoppella - 1-16.

7.3. Prilog 3

Piranski upisnik (*foglio d'iscrizione*) za kuću u k.o. okolica (*Coziancich Antionio, Sentiane 85*). Osim dvaju njemačko-talijanskih, svi su bili takvi.

Provincia: _____ Via o piazza: _____

Distretto politico: _____ Nro. di casa { Nro. di orientamento: _____

Comune locale: *Coziancich* Nro. di coscrizione: *85*

Luogo: _____ Nome del proprietario della casa: *Coziancich Antionio per Filippo*

non vuol rispondere da detto che non danno diritto di chiedere nulla

IX.

Foglio d'iscrizione

per l'anagrafe della popolazione e dei più importanti animali utili domestici secondo lo stato del 31 dicembre 1910.

(Deve compilarsi dal commissario dell'anagrafe.)

1. Vi sono sotto il suddetto numero di casa ancora fabbricati accessori stanti per sé, che servono a scopi di abitazione, e quanti?

	Fabbricato principale	Fabbricato accessorio	Fabbricato accessorio	Fabbricato accessorio
Se la domanda corrisponde al caso, si inserirà una linea verticale nella relativa rubrica				
2. Serve la casa (il fabbricato accessorio) soltanto a scopi di abitazione? . . .	/			
3. Serve la casa (il fabbricato accessorio) precipuamente da abitazione e accessoriamente anche ad altri scopi? . . .	/			
In caso affermativo, sono questi scopi accessori {				
a) agricoli o forestali?				
b) industriali (compreso il commercio e il traffico)?				
c) di altro genere (specialmente pubblici)?				
4. Serve la casa (il fabbricato accessorio) precipuamente ad altri scopi e solo accessoriamente da abitazione?				
In caso affermativo, sono questi scopi principali {				
a) agricoli o forestali?				
b) industriali (compreso il commercio e il traffico)?				
c) di altro genere (specialmente pubblici)?				
5. E la casa (il fabbricato accessorio) destinata a servire da abitazione temporanea o stabile del proprietario o della sua famiglia?	/			
(Alla domanda 5 si dovrà rispondere affermativamente anche quando oltre il proprietario e la sua famiglia abitano nella casa anche inquilini.)				

Osservazioni sul modo di rispondere a queste domande.

Alle domande 1: Si dovranno contare soltanto fabbricati accessori stanti per sé, che servono esclusivamente o accessoriamente a scopi di abitazione. Caselli da guardiani e simili costruzioni trasportabili che non sono congiunte fisse col suolo, non vanno considerate come fabbricati accessori.

Alle domande 2 fino a 5: Se le rubriche stampate non bastano per tutti i fabbricati accessori, si potranno nella risposta riunire fabbricati accessori del tutto omogenei (p. e. padiglioni di grandi stabilimenti, case di abitazione per operai e fabbricati per l'economia in grandi tenute rurali) inserendo invece della linea trasversale il numero dei fabbricati accessori. All'occorrenza si potranno impiegare due o più fogli; però sul foglio aggiuntivo deve restar vuota la rubrica destinata per il fabbricato principale.

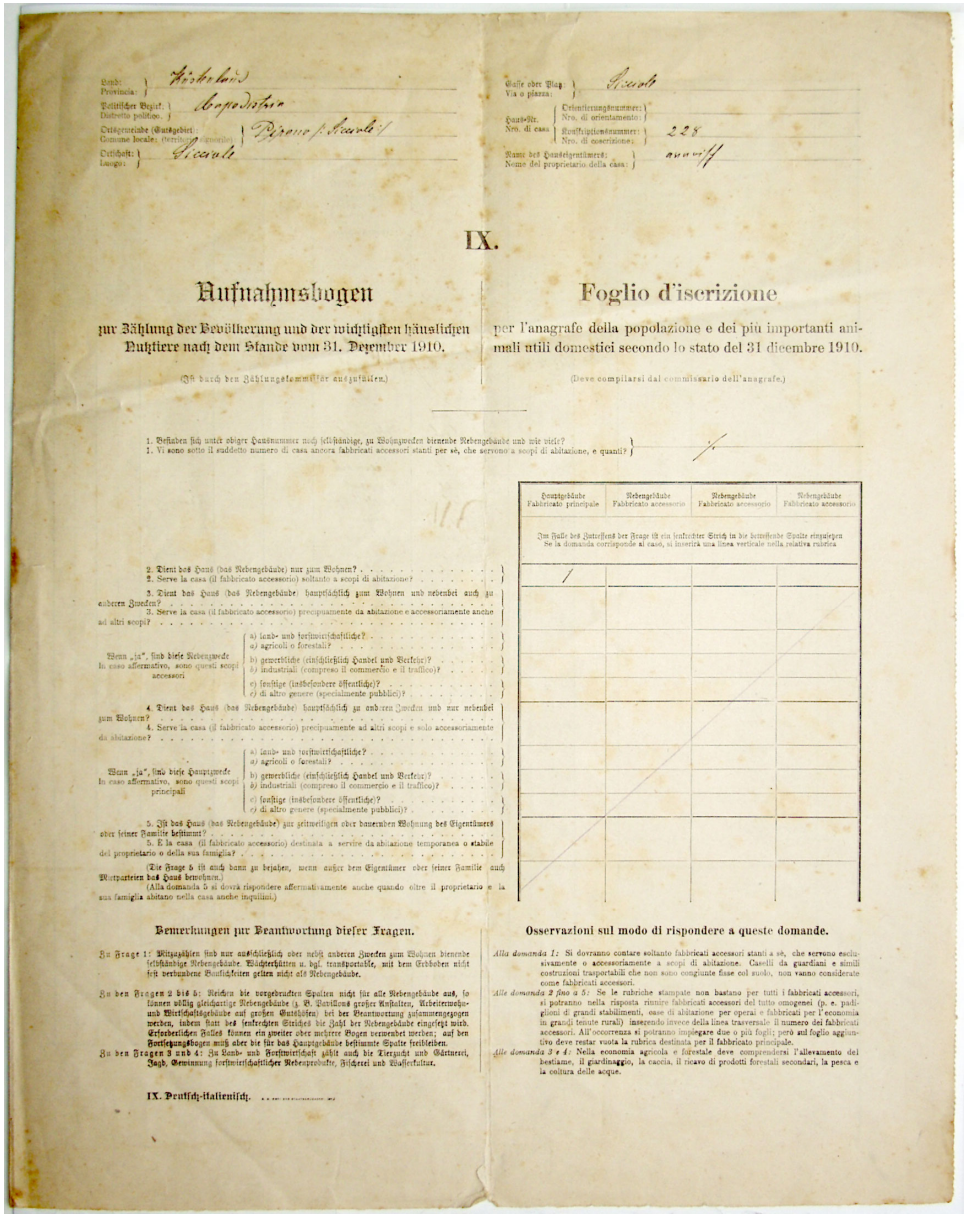
Alle domande 3 e 4: Nella economia agricola e forestale deve comprendersi l'allevamento del bestiame, il giardinaggio, la caccia, il ricavo di prodotti forestali secondari, la pesca e la coltura delle acque.

IX. Intentioni

Izvor: PAK, gradski arhiv u Piranu, Popis prebivalstva 1910.

7.4. Prilog 4

Ovaj dvojezični njemačko-talijanski upisnik ispunio je komandant financijske straže na sečovaljskim solanama *Carl Gross (guardia di finanza, Sicciole 226)*. To je jedini piranski upisnik sa svim ispunjenim rubrikama, pisan tintom, s upisanim datumom i potpisom popisivača. Kao da ga je ispunjavao austrijski činovnik.

Izvor: PAK, gradski arhiv u Piranu, Popis prebivalstva 1910.

7.5. Prilog 5

Primjer nezakonite intervencije u rubriku broj 13 (*Spoliarić, Arze 35*). U pukovnikovu prezimenu jedini je meki *ć* (slovo s kvačicom uopće) upisan od piranskih povjerenika za popisivanje. Iako mu je visoki čin „omogućivao“ prezime u originalu, hrvatski jezik (*croata*) mu je precrtan i upisan njemački (*tedesca*). Pukovnikova žena (r. *Pollaciek*) bila je rođena u Beču, a tamo se govori njemački. Tako su „Hrvat“ i „Čehinja“ u SOR-u završili među 21 osobom s njemačkim jezikom (u k.o. Piran okolica).

2

Numero dell'abitazione Numero progressivo della persona appartenente a ciascuna economia domestica (espresso & dall'istruzione)		Nome, e cioè nome di famiglia (cognome), nome (di battesimo), predicato di nobiltà e grado di nobiltà	Parentela o altro rapporto col detentore dell'abitazione, col subinquilino e c. v., risp. col capo della economia domestica	Sesso		Nascita			Luogo di nascita, distretto politico, provincia	Indigenato (pertinenza), comune locale, distretto politico, provincia, Sudditanza	Confessione	Stato civile, se celibe, ammogliato, vedovo, diviso giudizialmente, o se il matrimonio è legalmente sciolto per separazione, quest'ultimo solo per accatolici	Lingua usuale	Cognizione del leggere e dello scrivere		Eventuali difetti fisici	
1 a	1 b			4	5	6	7	8						9	10	11	12
1	1	Joan Fabian Poljanec	detent	1	1	4	5	2	1	Caston Croatia		cott. rom.	camp. x	tedesc	/		
2		adolfin Pollaciek	wife			1	7	6	17	Vienna		"	"	/			

Izvor: PAK gradski arhiv Piran, Popis prebivalstva 1910.

7.6. Prilog 6

U Trstu su bile u upotrebi dvije vrste prijavnica. Ova je talijansko-slovenska.

Provincia: } Trieste
 Delega: }
 Distretto politico: } 1st
 Politici okrugi: }
 Comune locale: } Trieste
 Krajna občina: }
 Luogo: }
 Kraji: }

Denominazione usata in casa dell'altezza dell'abitazione: } pratičje
 V hili obdobje ime lege stanovanja po vilini: }

Via o piazza: } Via del Guardia
 Ubi o ali trg: }
 Nro. di casa: }
 Hilna št.: }
 Nro. di orientamento: } 28
 Stivella za orientamento: }
 Nro. di coesistenza: } 3809
 Popolna številka: }
 Nro. dell'abitazione: } 1.
 Servita stanovanja: }

III.

Carta di notificazione

per la

anagrafe della popolazione e dei più importanti animali utili domestici secondo lo stato del 31 dicembre 1910.

(Per luoghi dove si fa un rilievo esteso delle condizioni d'abitazione.)

Nel riempire questa carta di notificazione si dovrà attenersi esattamente alle norme dell'istruzione (formulario IV).

La carta di notificazione regolarmente riempita dovrà consegnarsi ai 3 gennaio 1911 al proprietario di casa o al suo incaricato.

Chi si sottrae all'anagrafe o fa una falsa indicazione, oppure in altro modo non ottempera ad un obbligo ad esso incombente giusta il regolamento sull'esecuzione dell'anagrafe, sarà punito, ove il caso non debba trattarsi secondo la legge penale, in base al § 30 del predetto regolamento, con una multa da 2 fino a 40 cor. o in caso d'insolubilità con una adeguata pena restrittiva della libertà fino alla durata di 4 giorni.

Domande sulle condizioni di abitazione.

1. Quante famiglie (economiche domestiche) partecipano all'abitazione? _____

2. Dove si trova l'abitazione? in cantina: _____; nel sotterraneo: _____; a pianterreno: 1 (si considera come pianterreno il riparto più basso orizzontale, il cui pavimento sta al livello o sopra il livello della strada, rispettivamente del terreno circostante); a che piano: _____ [come piano si considera senza riguardo alla denominazione usata ogni riparto orizzontale (fila di finestre, compreso il pianterreno elevato e il mezzanino) al disopra del pianterreno]; in soffitta: _____

3. Quanti locali (senza accessori, come p. e. soffitte, cantine, dispense, cessi, lavanderia, carbonaie) contiene l'abitazione? _____
 Si trova il cesso entro l'abitazione? (Sì o no?) _____

4. Stanze libere }
 Camere (palminti) }
 gabinetti (stanici) }
 Anticamera }
 vestibolo }
 Cucina }
 kuhinja }
 Stanze per servizi }
 izbe za poslo }
 Camere da bagno o da lavatoir }
 kopalnice ali umivalnice }

5. Kolkto sestavi (brez stranskih prostorov, kakor n. pr. podstrešnih in kletnih prostorov, stramb, stranih, pralnih kuhinj, priprtorov za premog) ima stanovanje? 2

Ali je stranišče v stanovanju? (Da ali ne?) ne

6. Precisa indicazione dell'esercizio d'affari esercitato giusta la domanda 3 nell'abgazione (specie del mestiere, del lavoro casalingo, del commercio o di altro esercizio): _____

7. A quanto ascende il prezzo annuo della pigione (compreso il soldo di pigione e di scuola, tasse di acqua ecc.): _____ cor.

Se non viene pagata una pigione: è il detentore dell'abitazione proprietario della casa? (Sì o no?) _____ in caso negativo, per quale titolo sta l'abitazione a disposizione del detentore? _____

8. È l'abitazione presa in affitto con mobilio? (Sì o no?) _____

9. Numero complessivo delle persone contate come presenti in questa carta di notificazione (rubriche 28 e 29): _____ di queste dormono: a) nei locali dell'abitazione contati alla domanda 3: _____ b) in altri locali: _____

III. Matenilidj-fovenilidj.

Naznanilnica

za

popisovanje (šteje) prebivalstva in najvažnejših domačih koristnih živali po stanju 31. dne decembra 1910. l.

(Za kraje, v katerih se razširjeno poizvedujejo stanovanjski razmeri.)

Irpodajnje to naznanilnico je nastalo po parih na področju (strazce) _____
 V redi izpolnjeno naznanilnico, je 3. dne januarja 1911. oddal lastniku hiše ali njegovemu namestniku.

Kdor se popisovanju (šteju) odlogne ali kaj neizpolnjuje razporedil pa plačati ne irpolni dolžnosti, ki mu je naloga predje o popisovanju (šteju) kakor na § 36 in 30 unobvesne, če določi nalogi globa od 2 do 40 K ali pa, ako ne more plačati, primerna kazna na svobodi do 4 dni, če primer ni pripraven za obravnavanje po kazenskem zakonu.

Vprašanja o stanovanjskih razmerah.

1. Kolkto gospodinstev se udeležuje stanovanja? 2

2. Kje je stanovanje? V kleti: _____ pod zemljo (v soterrainu, globokem priščitju): 1; v pritličju (parterju): 1; (za pritličje velja spodnji vodoravni oddelek, tigar pod leži v vilini ocesi ali nad tigo, oziroma zemljišča, ki ga obdaja); v kolikem nadstropju: _____; [za nadstropje velja brez oziroma obdajajo line vsaki vodoravni oddelek (vrsta oken viševil visoko pritličje in polnadstropje) nad pritličjem (parterjem)]; pod streho: _____

Di queste parti di abitazioni servono	Immed. teh sestavin stanovanja shlijjo		
	soltanto per abitare samo za stanovanje	per abitare e per l'esercizio d'affari za stanovanje in za opravilni obrati	soltanto per l'esercizio d'affari samo na opravilni obrati
Stanze libere	1		
Camere (palminti)			
gabinetti (stanici)			
Anticamera			
vestibolo			
Cucina			
kuhinja	1		
Stanze per servizi			
izbe za poslo			
Camere da bagno o da lavatoir			
kopalnice ali umivalnice			
Antenne			
Skupaj	2		

3. Natancno ornamento po vprašanju 3 v stanovanju (irrevocnega opravilnega obrata (vrta, rnkodelstva, dela na domu, trgovine ali drugačnega obrata): _____

4. Kolkto oken ima stanovanje: a) na ulico (cesto, trg): 3; b) na vrt ali sicer pod mljo nebo: _____; c) na veliko dvorišče: _____; d) na dvorišče a vrtno svetlobo: _____; e) ne pod mljo nebo, temveč na hodnik, stopnišče itd.: _____

5. Ali je v stanovanju v zvezi raba vrta? (Da ali ne?) ne

6. Ali je letna najemnina (vilevilij najemnin) in sobni vinari, vodne pristojbine i. c.) _____ K. _____

Ali se ne plačuje najemnina: ali je imetnik stanovanja lastnik hiše? (Da ali ne?) _____
 Ako ne, iz katerega razloga je stanovanje imetniku stanovanja na razpolaganje? _____

7. Ali je stanovanje najeto s pohištrom? (Da ali ne?) ne

8. Skupno število v tej naznanilnici (razpredelka 28 in 29) za u v z o e stih oseb: 4
 imed njih spijo: a) v sestavnih stanovanjih, starih pri vprašanju 3: 4; b) v drugih prostorih: _____

Izvor: Archivio diplomatico, Trst, Censimento 1910.

7.7. Prilog 7

Iako je slovenski jezik upotrebljavala dobra četvrtina građana, u gradu su prevladavale njemačko-talijanske prijavnice (*Carta di notificazione, Anzeigezettel*).

Send: }
 Provincia: }
 Politischer Bezirk: }
 Comune locale: }
 Ortsteil: }
 Luogo: }

Das durch obige Bezeichnung der Wohnlage der Wohnung:
 Denominazione usata in casa dell'abitazione:

Ort: ober: }
 Via o piazza: }

Quant-Nr. }
 No. di casa }
 Wohnungnummer: }
 No. dell'abitazione: }

Detestationsnummer: }
 No. di orientamento: }
 Kenfektionsnummer: }
 No. di coeserzione: }

Franko Pipon

105
1810

III.

Anzeigezettel

Bählung der Bevölkerung und der wichtigsten häuslichen Nutztiere nach dem Stande vom 31. Dezember 1910.

(Für Orte, in denen eine erweiterte Erhebung der Wohnungsverhältnisse stattfindet.)

Bei Ausfüllung dieses Anzeigzettels ist die Befragung (Formular IV) genau zu beachten.

Der nachstehend angegebene Anzeigezettel ist am 3. Jänner 1911 an den Hausbesitzer oder den Befragten bestellbar abzugeben.

Wer sich der Zahlung entzieht oder eine unrichtige Angabe macht oder sonst einer nach der Vorschrift über die Übernahme der Kostzahlung ihm obliegenden Verpflichtung nicht nachkommt, ist, sofern der Fall sich nicht zur Bezahlung nach dem Strafgesetze eignet, gemäß § 30 der bezüglichen Vorschrift mit einer Geldstrafe von 2 bis 40 Kr. oder im Falle der Zahlungsunfähigkeit mit einer angemessenen Haftstrafe bis zur Dauer von 4 Tagen zu bestrafen.

Fragen über Wohnungsverhältnisse.

- Wie viele Haushaltungen nehmen an der Wohnung teil?
- Wo befindet sich die Wohnung? Im Keller: _____; im Souterrain (Zwischenterrasse): _____; in ebener Erde (Parterre): _____ [als Parterre gilt die unterste festgestellte Abteilung, deren Fußboden in oder über dem Straßenniveau, beziehungsweise Umgebungsterrain liegt]; im obersten Stockwerke: _____ [als Stockwerk gilt ohne Rücksicht auf die obige Benennung jede horizontale Abteilung (Wohnfläche einschließlich des Bodenterraces und Balkens) oberhalb des Erdgeschosses (Parterres); im Dachgeschoss: _____]
- Wie viele Bestandteile (ohne Nebenküche, wie z. B. Boden- und Kellerräume, Speisekammern, Alkove, Waschküchen, Schlafkammern) umfasst die Wohnung?
 Alkove im Wohnungsverhältnis? (Ja oder nein?) _____
- Quanti locali (senza accessori, come p. e. soffitto, cantina, dispense, cessi, lavanderia, carbonaio) contiene l'abitazione? 3
 Si trova a caso entro l'abitazione? (Si o no?) no
- Genane Beschreibung des laut Frage 3 in der Wohnung angelegten Geschäftsbetriebes (Art des Geschäftes, der Aemter, des Handels oder sonstigen Betriebes): _____
- Wie viele Fenster hat die Wohnung: a) auf die Straße (Straße, Platz): _____, b) auf einen Garten oder sonst ins Freie: _____, c) auf einen großen Hof: _____, d) auf einen Hofhof: _____, e) nicht ins Freie, sondern auf einen Hof, ein Einzugshaus usw. _____
- Ist mit der Wohnung Gartenbebauung verbunden? (Ja oder Nein?) _____
- Wie hoch ist der jährliche Mietzins (einschließlich der Zins- und Schlüssel-, Wasser-gebühren u. dgl.)? _____ K.
 Falls kein Mietzins zu entrichten ist: Ist der Wohnungsinhaber Eigentümer des Hauses? (Ja oder nein?) _____ Wenn nein, aus welchem Grunde steht die Wohnung zur Verfügung des Wohnungsinhabers? _____
- Ist die Wohnung als eine möblierte gemietet? (Ja oder Nein?) _____
- Gemeldet der in diesem Anzeigezettel (Spalten 28 und 29) als anwesend gezählten Personen: _____; davon (schlafen: a) in den bei Frage 3 genannten Bestandteilen der Wohnung: _____ b) in anderen Räumen: _____

Carta di notificazione

per la
anagrafe della popolazione e dei più importanti animali utili domestici secondo lo stato del 31 dicembre 1910.

(Per luoghi dove si fa un rilievo esteso dell'abitazione.)

Nel riempire questa carta di notificazione si dovrà attenersi esattamente alle norme dell'istruzione (formulario IV).

La carta di notificazione regolarmente riempita dovrà consegnarsi al 3 gennaio 1911 al proprietario di casa o al suo incaricato.

Chi si sottrae all'anagrafe o fa una falsa indicazione, oppure in altro modo non ottempera ad un obbligo ad esso incombente giusta il regolamento sull'esecuzione dell'anagrafe, sarà punito, ove il caso non debba trattarsi secondo la legge penale, in base al § 30 del predetto regolamento, con una multa da 2 fino a 40 cor. o in caso d'insolubilità con una adeguata pena restrittiva della libertà fino alla durata di 4 giorni.

Domande sulle condizioni di abitazione.

- Quante famiglie (economie domestiche) partecipano all'abitazione? 1 31
- Dove si trova l'abitazione? la cantina: _____; nel sottoterrano: _____
 a pianterreno: _____ [si considera come pianterreno il riparto più basso orizzontale, il cui pavimento sta al livello o sopra il livello della strada, rispettivamente del terreno circostante]; a che piano: 1 [come piano si considera senza riguardo alla denominazione normale ogni riparto orizzontale (fila di finestre, compreso il pianoterra elevato e il mezzanino) al disopra del pianterreno]; in soffitta: _____

Sen bifen Wohnungsverhältnissen Di questo parti di abitazione servono		
mit dem Wohnraum sollt nur für abitare	zum Wohnraum und zum Geschäftsbetrieb sollt nur für abitare e per l'esercizio d'affari	mit dem Geschäftsbetrieb sollt nur für l'esercizio d'affari
Zimmer)	1	
Stanz)	1	
Kabinette (Kammern)		
Camerini (cabinetti)		
Wohnzimmer)		
Anticamera)		
Stüben)	4	
Cucine)		
Zwischenterrassen)		
Stanze per servizi)		
Wasser- oder Waschkümmern)		
Camerini da bagno o da lavatoio)		
Zusammen)	3	
Assieme)		

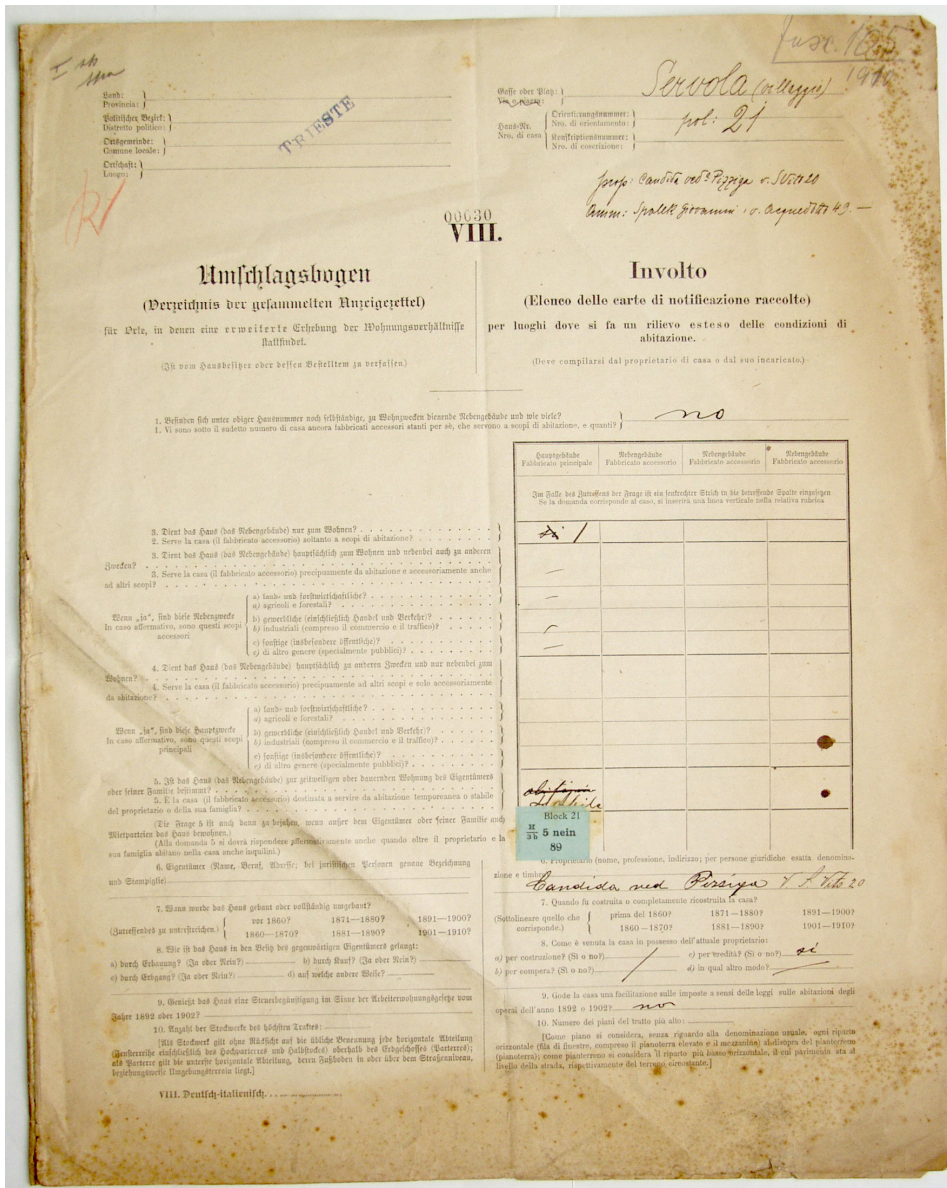
- Precisa indicazione dell'esercizio d'affari esercitato giusta la domanda 3 nell'abitazione (specie del mestiere, del commercio, del commercio o di altro esercizio): Verkauf
- Quante fenestre ha l'abitazione a) sulla via (strada, piazza) 3, b) sopra un giardino oder altrimenti all'aperto _____, c) sopra ein großes ostie _____, d) sopra ein laminiario _____, e) non all'aperto, ma sopra un corridoio, ein gioscale ecc. _____
- È congiunto coll'abitazione il diritto di usare un giardino? (Si o no?) no
- A quanto ammonta l'importo annuo della pigione (compreso il soldo di pigione e di scuola, tasse di acqua ecc.)? 600 cor.
- Se non viene pagata una pigione: è il detentore dell'abitazione proprietario della casa? (Si o no?) no In caso negativo, per quale titolo sta l'abitazione a disposizione del detentore?
- È l'abitazione presa in affitto con mobili? (Si o no?) no
- Numero complessivo delle persone coniate come presenti in questa carta di notificazione (rubriche 28 e 29): 60; di questo numero: a) nei locali dell'abitazione coniate alla domanda 3: 60, b) in altri locali: _____

III. Deutsch-italienisch.

Izvor: Archivio diplomatico, Trst, censimento 1910.

7.8. Prilog 8

Najamnik stana morao je ispunjenu prijavnicu predati kućevlasniku ili njegovu opunomoćeniku do 3. 1. 1911., a taj ispunjenu kućnu mapu (*involto, ovojna pola*) s pregledanim prijavnicama u općinski matični ured. U prijavnicama su podatci o stanovnicima pojedinih stambenih jedinica (stanova), odnosno kućanstva, a u kućnoj mapi o popisanoj kući. U tome se razlikuje od upisnika u kojem su podatci za kuću i stanovnike u njoj.

Izvor: Archivio diplomatico, Trst, Censimento 1910.

7.9. Prilog 9

Posljedice državne revizije na tršćanskoj prijavnici vide se u obliku pečata (zelena tinta) s napisom *slovensisch*. Slovenski jezik općinski je revizor precrtao i upisao *italiana*. Najčešće je to radio osobama rođenima u Trstu. Ovu prijavnicu 29. 8. 1911. revidirao je jedan od nabrojanih državnih revizora, a nakon Drugoga svjetskoga rata sigurno i dr. Diego de Castro.

2

N o m e i. o. n. o. nome di famiglia (cognome), nome di battesimo, prezime di nascita o grado di nobiltà	Paravola o altro rapporto col detto nome di battesimo, o di cognome, o s. v. p. p. o. capo della casa o domestica	Sexus Spol	Nascita Rajstra	Largo di nascita, dato di polizia, provincia, Regjoni kraj, područje drž. država	Indigenato pertinenza, comune locale dato di polizia, provincia, sudditanza Domovinstvo pričinjeni kraj država, područje drž. država, državljanstvo	Confes- sione Vera	stato civile, st. obilje, benignitate, viduo, dolo, matrimonio, s. v. p. o. s. e. s. e. matrimonio o legittimato matrimonio per separazione, questo ultimo solo per acce- tato	Lingua usuale Običajni jezik	Capacità del leggere e dello scri- vere Alta Alta Alta Alta		Eventuali difficoltà Alte Alte Alte Alte					
									Alta Alta Alta Alta	Alte Alte Alte Alte	Alte Alte Alte Alte	Alte Alte Alte Alte				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. Gec Mikolaj Gec	Matteoli Santovito	-	1875 XII 31	31	Grado (Italia) Gec Grado	Ungherese Greci Slovaco	Rom ca	Ungherese Slovaco	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta
2. Gec Tropina	Soperna	-	1872 IX 27	27	Grado Grado	Slovaco Slovaco	ca	Ungherese Slovaco	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta
3. Gec Mavrij	Stin	1	1897 VII 16	16	Grado Grado	Slovaco Slovaco	ca	Ungherese Slovaco	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta
4. Gec Alojzija	Novi	-	1885 VI 30	30	Grado Grado	Slovaco Slovaco	ca	Ungherese Slovaco	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta	Alta Alta
Raffianza la lingua Vene (italiana)																
Giuseppina Gatz																

*) Rubrik 13 ex-offo
richtiggestellt
K. K. Statthalterei Triest 29/8 1911

Izvor: Archivio diplomatico, Trst, Censimento 1910.

7.10. Prilog 10

Naslovnica dvojezičnoga talijansko-slovenskoga upisnika (*foglio d'iscrizione, zapisnica*). S takvim popisnim listovima popisivano je koparsko agrarno zaleđe (*Glavina Andrea, Monte 4*). Od 250 upisnika za grad Kopar samo su tri takve, vezane za obitelji zatvorskih čuvara, državnih činovnika.

Provincia: *Feltria*
 Distretto politico: *Cappadistria*
 Comune locale (territorio agricolo): *Ragnans*
 Circolo agrario (gruppo agrario): *Monte*
 Luogo: *Monte*
 Foglio: *16*

Via o piazza: *16*
 Altro: *1*
 No. di orientamento: *4*
 Direzione di orientamento: *4*
 Nome del proprietario della casa: *Glavina Andrea*
 fine liturgia italiana: *1*

IX.

Foglio d'iscrizione

per l'anagrafe della popolazione e dei più importanti animali utili domestici secondo lo stato del 31 dicembre 1910.
(Deve compilarsi dal commissario dell'anagrafe)

Zapisnica

za popis (šteje) prebivalstva in najvažnejših domačih koristnih živali po stanju 31. dne decembra 1910. l.
(Opredel je najpopisni (štetni) komisar)

1. Vi sono sotto il suddetto numero di casa ancora fabbricati accessori stanti per sé, che servono a scopi di abitazione, e quanti? *16*

1. Ali so pod istim številom še stanovanja, namostitve, za stanovanje stanovanja stilska stanovanja in kolika?

	Fabbricati principali Glavno poslopje	Fabbricati accessori Stransko poslopje	Fabbricati accessori Stransko poslopje	Fabbricati accessori Stransko poslopje
2. Serve la casa (il fabbricato accessorio) soltanto a scopi di abitazione?				
3. Serve la casa (il fabbricato accessorio) principalmente da abitazione e accessoriamente anche ad altri scopi?				
4. Ai fini della (stransko poslopje) poglavito za stanovanje in poleg tega tudi za druge namene?				
	a) agricoli o forestali	b) knjižinski in gozdarski	c) obrtni (vključno trgovino in promet)	d) drugi (vključno javni)
5. E la casa (il fabbricato accessorio) destinata a servir da abitazione temporanea o stabile del proprietario o della sua famiglia?				
6. Ali je hiša (stransko poslopje) dolžna za redno stanovanje lastnikov ali njegove družine?				

Osservazione sul modo di rispondere a queste domande.

Alle domande 1 e 2 dovranno contare soltanto fabbricati accessori stanti per sé, che servono esclusivamente o accessoriamente a scopi di abitazione. Caselli di guardiani e simili costruzioni trasportabili, che non sono costruite fissi sul suolo, non vanno considerate come fabbricati accessori.

Alle domande 3 fino a 5. Se le rubriche stampate non bastano per tutti i fabbricati accessori, si potranno nella pagina scrivere fabbricati accessori del tutto omogenei (p. e. padiglioni di grandi abitazioni, case di abitazione per operaie o fabbricati per l'occupazione dei bracciati, tende simili) raggruppati sotto della linea trasversale il numero dei fabbricati accessori, tenendo sempre presente l'ordine della linea trasversale il numero dei fabbricati accessori, tenendo sempre presente l'ordine della linea trasversale il numero dei fabbricati accessori, tenendo sempre presente l'ordine della linea trasversale il numero dei fabbricati accessori.

Alle domande 3 e 4. Nella colonna agricola e forestale deve comprendersi l'allevamento del bestiame, il giardinaggio, la caccia, il nuovo di prodotti forestali secondari, la pesca e la coltura delle alghe.

IX. Stavilnifid-izlovenifid.

Pripomnje za odgovor na ta vprašanja.

K vprašanju 1: Štetil je le edificio ali poleg drugih namenov za stanovanje stilska samostojna stranska poslopja. Čuvajnice i. o. prenosne, a zemljinski ne trdnj splošno gradnje ne veljajo za stranska poslopja.

K vprašanju 2 do 5: Ako predloženi rasporedak ne zadovolji za svu stranska poslopja, se lahko popisnicu svakodnevno stranska poslopja (n. pr. padaloni velikih stanova, postolja za odavanje stanovanja na gospodarska postolja, na velikih gospodarskih dvoracih, pri odgovoru odražuje i. o. da se stanovanje naprave četo venav stranic stranskih poslopja. Ako je treba, se lahko postolja de četo jedn. ali veći jedn. na razloženi jedn. po svu svu svu glavno poslopje dolženi rasporedak prizati.

K vprašanju 3 i 4: Il knjižarica in gozdarski se šteje tudi zbiranja in vrtnarstva, lov, dolžanje gozdarstvih stranskih produktov, ribarstva in vodna kultura.

Izvor: Archivio dello stato, Trst, Censimento 1910.

7.11. Prilog 11

Upisnik, talijansko-hrvatski popisni list za čakavce u koparskom samostanu sv. Ane (*Calle della Fornace 514* i *Piazzale St. Anna 515*). Sedmerica fratar su se sporazumijevali na hrvatskom jeziku, isto toliko na talijanskom i deveterica na slovenskom. Jedan sluga ima upisan talijanski, a drugi slovenski jezik. Za popis toga samostana upotrijebljena su tri upisnika. Još jedan talijansko-hrvatski (prazan, bez podataka, samo naslov) i njemačko-talijanski.

Provincia: } *Duba*
 Zemlja: }
 Distretto politico: }
 Politički krug: } *Capovistina*
 Comune locale (territorio signorile): }
 Mjesna općina (pablika): }
 Luogo: }
 Mesto: }

Via o piazza: } *Calle della Fornace*
 Ulica ili trg: } 472

No. di casato: }
 Br. prijavljeno: }
 Kućni broj: } *514*
 No. di coesistenza: }
 Br. konstitucije: }

Nome del proprietario della casa: } *Convento St. Anna*
 Ime vlasnika kuće: } *Disabitato*
unita al 515

IX.

Foglio d'iscrizione

per l'anagrafe della popolazione e dei più importanti animali utili domestici secondo lo stato del 31 dicembre 1910.

(Deve compilarsi dal commissario dell'anagrafe.)

1. Vi sono sotto il suddetto numero di casa ancora fabbricati accessori stanti per sé, che servono a scopi di abitazione, e quanti?

1. Ima li pod gornjim kućnim brojem još samostalni sponodni zgrade, koje služe za stanovanje, i koliko ih ima?

Upisnik

za popis naroda i najznatnijih domaćih korisnih životinja prema stanju od 31. decembra 1910.

(Valja da ispuni povjerenik za popisivanje.)

Block 1
HON
159

Fabbricato principale Glavna zgrada	Fabbricato accessorio Sponodna zgrada	Fabbricato accessorio Sponodna zgrada	Fabbricato accessorio Sponodna zgrada
Se la domanda corrisponde al caso, si inserirà una linea verticale nella relativa rubrica. Altrimenti non si inserisce nulla.			
Ako se na pitanje ima odgovoriti jesu, neta se u dotičnu stupac metne okomita crta.			
<div style="position: absolute; top: 50%; left: 50%; transform: translate(-50%, -50%); opacity: 0.5;"> <p>Block 51 12 17. 5 06</p> </div>			

Osservazione sul modo di rispondere a queste domande.

Alle domande 1 e 2: Si dovranno contare soltanto fabbricati accessori stanti per sé, che servono esclusivamente o accessoriamente a scopi di abitazione. Caselli di guardiani e simili costruzioni trasportabili che non sono congiunte fissate col suolo, non vanno considerate come fabbricati accessori.

Alle domande 3 fino a 5: Se le relative stampate non bastano per tutti i fabbricati accessori, si presenta nella risposta finché fabbricati accessori del tutto omogenei (p. es. padiglioni di grandi stabilimenti, case di abitazione per operai e fabbricati per l'economia in grandi tenute rurali) inserendo invece della linea attraverso il numero dei fabbricati accessori. All'accorrere si potranno impiegare due o più fogli, però nel foglio aggiuntivo deve restare vuota la rubrica destinata per il fabbricato principale.

Alle domande 3 e 4: Nella colonna agricola e forestale deve comprendersi l'allevamento del bestiame, il pascolaggio, la caccia, il ricavo di prodotti forestali secondari, la pesca e la coltura delle sorge.

IX. Zlatimird-krvačifit.

Napomene o odgovorima na ova pitanja.

K 1. pitanju: Broji se se samo samostalne sponodne zgrade, koje jedino ili uz druge služe za stanovanje. Stalazke kućne i lične zgrade, koje nijesu čvrsto spojene s tlom i mogu se prenositi, ne smatraju se sponodnim zgradama.

K pitanju 2. do 5.: Ako naltampanih stupaca nema dosta za sve sponodne zgrade, mogu se sponodne zgrade savim late vrsti (n. pr. paviljoni velikih zavoda, radnički stanovi i gospodarske zgrade na velikim imanjima) uneti ujedno kod odgovaranja na ova pitanja, da se napuše okomite crte različitih broj sponodnih zgrada. Do potrebe može se uneti još jedan ili više araka; no na tim arcima mora ostati prazan stupac, no je odredben za glavnu zgradu.

K pitanju 3. i 4.: U poljodjelstvu i šumarstvu broji se također goveđe životinja i vrbništvo, lov, dobivanje sponodnih proizvoda šumarstva, ribarstvo i vodna kultura.

Izvor: Archivio dello stato, Trst, Censimento 1910.

7.12. Prilog 12

Na drugoj stranici upisnika iz priloga 11, državni je revizor crvenom tintom unosio popravke u rubriku br. 13. Na zadnjoj je stranici pečat s revizorovim imenom (Rossey?).

2

1	2	3		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
		10															
Name		Personenstand		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort	
Name		Personenstand		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort	
1	Bocanich Mateo (P. Slavica)					1869	8										
2	Goldo Francesco (P. Francosa)					1892	12										
3	Grasch Antonio (P. Paschica)					1858	3										
4	Donatin Lorenzo (P. Modina)					1872	12	22									
5	Braut Mattea (P. Zgriva)					1861	9	9									
6	Mojolin Michele (P. Romano)					1870	7	1									
7	Repich Antonio (P. Zgriva)					1863	7	9									
8	Kamalek Giorgio (P. Zgriva)					1895	3										
9	Neluch Giovanni (P. Zgriva)					1891	11	20									
10	Bocanich Giuseppe (P. Zgriva)					1892	7	26									
11	Schnabl Antonio (P. Zgriva)					1895	1	23									
12	Peterca Luigi (P. Zgriva)					1893	7	27									
13	Begely Francesco (P. Zgriva)					1892	2	25									

13

Izvor: Archivio dello stato, Trst, Censimento 1910.

7.13. Prilog 13

Ispunjeni upisnici koparskoga zaleda stavljeni su u dvojezične njemačko-talijanske (seoske) mape (*foglio collettivo, sammelnbogen*). Svako selo imalo je svoju, ova je za Šmarje.

Kreis: Stria
 Provinz: Triest
 Politischer Bezirk: Triest
 Distretto politico: Triest

Ortsgemeinde (Wartgebiet): Prugnove
 Comune locale (territorio signorile): Monte
 Ort: Monte
 Luogo: Monte

XI.

Sammelnbogen

der bei der Volkszählung nach dem Stande vom 31. Dezember 1910 erfolgten Aufnahme für jede Ortsgemeinde.

(Die vom Gemeindevorsteher ortsfestweise zu verfallen, und zwar für jede Ortsgemeinde (nicht etwa für eine Wohnplatzgemeinde) ein Sammelnbogen mit den in oberselbstigen Eintragsbogen, auf denen lediglich die unten folgende Tabelle abgedruckt ist. Sollte bei größeren Orten eine Unterteilung zweckmäßig sein, so kann für jeden Abschnitt ein eigener Sammelnbogen angelegt werden, doch muß dann auch eine Übersicht über die ganze Ortsgemeinde gegeben werden.)

In diesen Sammelnbogen sind in der Reihe der Nummernummerierung einzufügen:

Die Ortsgemeinden, in denen mittels Anzeigebogen gebildet wird:

Die Ortsgemeinden, in denen mittels Aufnahmebogen gebildet wird:

Die Wohnplatzbogen IX (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen V oder Wohnplatzbogen VII) (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen VI, VII oder VIII).

(Für die Wohnplätze, in denen mittels Aufnahmebogen gebildet wird: die Wohnplatzbogen IX (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen V oder Wohnplatzbogen VII) (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen VI, VII oder VIII).

(Für die Wohnplätze, in denen mittels Aufnahmebogen gebildet wird: die Wohnplatzbogen IX (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen V oder Wohnplatzbogen VII) (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen VI, VII oder VIII).

(Für die Wohnplätze, in denen mittels Aufnahmebogen gebildet wird: die Wohnplatzbogen IX (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen V oder Wohnplatzbogen VII) (samt den bescheiden selbständigen Wohnplatzbogen VI, VII oder VIII).

Foglio collettivo

degli atti assunti per ogni luogo o nell'eseguire l'anagrafe del 31 dicembre 1910.

(Da compilarsi dal apposito luogo per luogo, e precisamente per ogni luogo (non già per un comune casatale) un foglio collettivo coi fogli oppositivi occorrenti, sui quali è stampata soltanto la tabella sottostante. Se per città più grandi fosse opportuna una suddivisione, si potrà anche compilare apposito foglio collettivo per ogni rione civico; in tal caso però dovrà farsi sempre una somma per l'intero luogo.)

A questo foglio collettivo si allegheranno nell'ordine dei numeri progressivi delle case:

per luoghi dove si fa l'anagrafe mediante carte di notificazione;

le carte di notificazione I, II o III (insieme ai compilativi estratti di matricola V o copie delle feudi di nascita (cfr. form. 4, capov. 6) nei rispettivi involti VI, VII o VIII);

per luoghi dove si fa l'anagrafe mediante fogli d'iscrizione;

i fogli d'iscrizione IX (insieme ai compilativi estratti di matricola V o copie delle feudi di nascita (cfr. form. X, capov. 7)).

[Anche per quartieri mobili (baracche di legno, vetture, navigli) e altri quartieri non numerati come case che servono da abitazione per persone, si dovranno compilare involti e carte di notificazione, rispettivamente (cfr. form. X, capov. 5, al. 2 e 3) fogli d'iscrizione e inserirli nel foglio collettivo in aggiunta alle case numerate.]

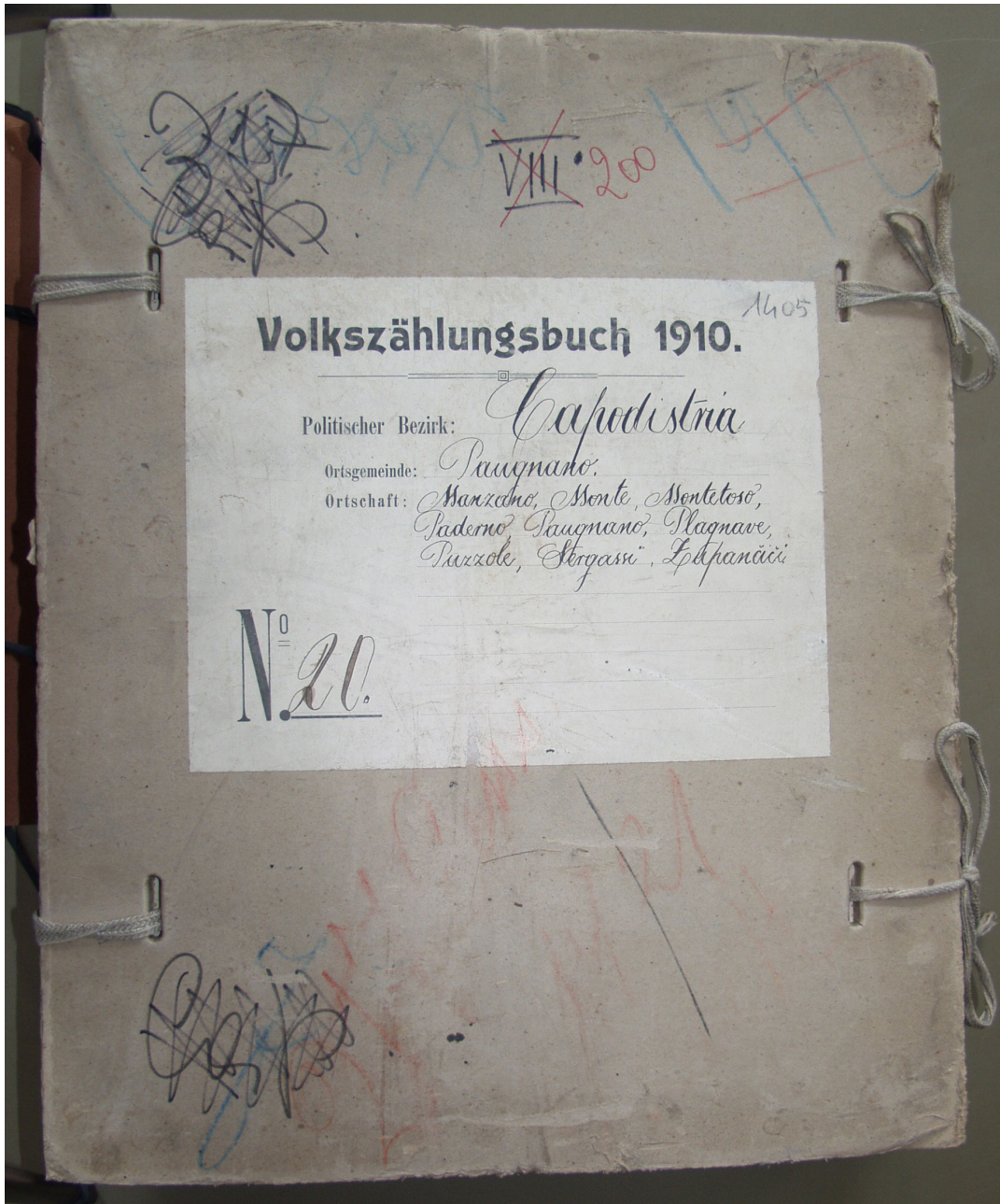
Quart.-Nr.	Zahl der Wohnungen im Wohnplatzbogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen	Zahl der Wohnungen im Aufnahmebogen
Nr. di casa	Numero delle case di abitazione o del fogli d'iscrizione	Numero degli inquilini	Numero complessivo delle persone presenti	Numero complessivo delle persone presenti	Numero complessivo delle persone presenti	Numero complessivo delle persone presenti	Numero complessivo delle persone presenti	Numero complessivo delle persone presenti	Numero complessivo delle persone presenti
1	1	1	1		8	8	9	38	
2	1	1	2		9	1	1	7	
3	1	1	12		10	1	1	5	
4	1	2	6		11	1	1	8	
5	1	1	4		12	1	1	8	
6	1	2	6		13	1	1	4	
7	1	1	2		14	1	1	6	
8	1	-	-		15	1	1	2	
8	8	9	38		16	16	17	80	

XI. Deutsch-Italienisch

Izvor: Archivio dello stato, Trst, Censimento 1910.

7.14. Prilog 14

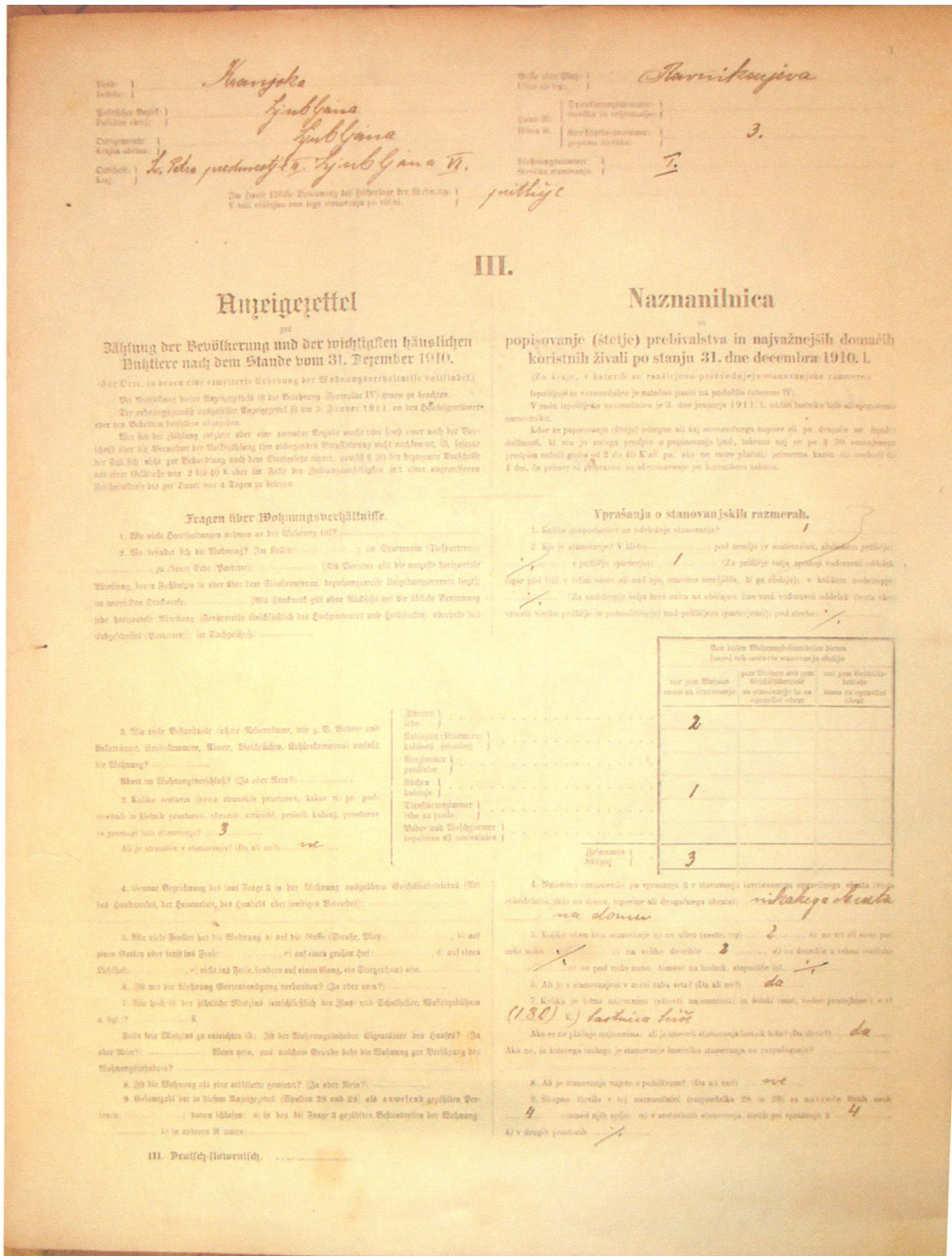
Seoske mape (*foglio collettivo*) za sva sela u pojedinoj općini vezane su u buste. Ova (*Volkzählungsbuch 1910 No. 20*) je za općinu (*Ortsgemeinde*) Pomjan. U njoj su mape za naselja (*Ortschaft*) Manžan, Planjave, Pomjan, Srgaši, Šmarje i Župančiči.

Izvor: Archivio dello stato, Trst, Censimento 1910.

7.15. Prilog 15

Ljubljančani su ispunjavali dvojezične njemačko-slovenske prijavnice (naznanilnice).

Izvor: Zgodovinski arhiv Ljubljane, Popis prebivalstva 1910

7.16. Prilog 16

Postupak popisa bio je jednak u Trstu i Ljubljani. Podstanar je ispunjenu prijavnicu (*naznanilnica*) morao predati vlasniku stana do 3.1., a on kućnu mapu (ovojna pola) s prijavnicama u matični ured do 5. 1. 1911.

P *III. Augusta Viki*
M. Kraupfska
Spodnja mesto.
17. 8. 1910 (venera de)
vr. Petra Kopce 10. 5. 19. 1. ad

Stroj ali stroj (Da ali ne) *0*
Dvorostanski stanovi ili stanovi za najam (Da ali ne) *3*
Dvorostanski stanovi ili stanovi za najam (Da ali ne) *3*
Dvorostanski stanovi ili stanovi za najam (Da ali ne) *3*

VIII. 00026

Umschlagsbogen
(Verzeichnis der gesammelten Anzeigerettel)

Die Pöte, in denen eine erweiterte Erklärung der Wohnungsverhältnisse stattfinden.

Ovojna pola
(seznamek zbranih naznanilnic)

za kraje, v katerih se razširjeno poizvedujejo stanovanjske razmere.

(Bitte nach je hini passieren alle nötigen Anzeigen!)

Höchst 1
HON
97

Stanznummer	Stanznummer	Stanznummer	Stanznummer
(Hausnummer)	(Hausnummer)	(Hausnummer)	(Hausnummer)

Stanz 17
Nr. 3 ja
22. 8. 34

6. Letnik (im polje) ...

Letnik	1867-1869	1871-1869	1891-1907
1867-1869	1867-1869	1867-1869	1867-1869
1871-1869	1871-1869	1871-1869	1871-1869
1891-1907	1891-1907	1891-1907	1891-1907

Izvor: Zgodovinski arhiv Ljubljane, popis prebivalstva 1910

199

7.17. Prilog 17

Trst, na 13. siječnja 1911. Popis pučanstva 1910. Grožnjan. Nedopušteno ponašanje povjerenika za popisivanje. Kotarskom poglavarstvu u Poreču. Od državnoga poslanika prof. Mandića vođena deputacija iz Grožnaja ovdje se pritužila da povjerenici za popisivanje spomenute općine na štetu slavenski govorećega stanovništva općine pri prikupljanju i upisivanju podataka o jeziku općenja, u instrukcijama za ispunjavanje upisnika (form x, radzeljak 1 i 17) sadržećih propisa nisu se pridržavali i suprotno od izjava hrvatskogovorećega stanovništva „skroz i skroz“ talijanski kao jezik općenja u upisnik upisivali.

K.k. kotarsko glavarstvo se time poziva da pridržavajući se direktiva iz ovdje navedene okružnice od 4. siječnja tekuće godine, br. IX - 384/9 potrebno istraživanje izvede i po potrebi u okviru svoga djelokruga potrebno učini. O učinjenom je onda odmah potrebno izvijestiti. Za k.k. namjesnika (nečitljiv potpis).

IX - 247/309 - 09. Triest, am 13. Jänner 1911.

Volkszählung 1910, Grisijsmann
unstatthaftes Vorgehen der Zähl-
ungskommissionäre.

DRŽAVNI ARHIV
LJUBLJANA

An
die k.k. Bezirkshauptmannschaft
in
Poreč

Eine vom Reichratsabgeordneten Prof. Mandić geführte
Deputation aus Grisijsmann hat sich hienorts darüber ausgesagt, dass
die Zählorgane der genannten Gemeinde zum Nachtheile der slavisch
sprechenden Gemeindeglieder bei der Einholung und Eintragung der
Angaben bezüglich der Umgangssprache die in der Belehrung zur Ausfüllung
des Aufnahmebogens (Form X, Absatz 1 und 17) enthaltenen For-
schriften nicht beachten und entgegen den Angaben der slavisch spre-
chenden Bewohner durchwegs das Italienische als Umgangssprache in
den Aufnahmebogen verzeichnen.

Die k.k. Bezirkshauptmannschaft wird daher eingeladen,
unter Beachtung auf die Direktiven des h.a. Rundschreibens vom
4. Jänner 1911, Z. IX-384/9, die nötige Erhebung zu pflegen und mög-
lichfalls im eigenen Wirkungskreise die erforderliche Verfügung zu
treffen.

Über das Verfügte ist sodann unverzüglich zu berichten.

Für den k.k. Statthalter: 183

K.K. BEZIRKSHAUPTMANNSCHAFT
PÖRTECH
Proc. 11. Jänner 1911

183

Izvor: DAP

7.18. Prilog 18

Povjereniku za popisivanje Carlu Torcellu, zaduženom za popis dijela Poreštine, lokalni je župnik u Šterni toliko smetao pri poslu da ga je prijavio državnim vlastima (kotarsko glavarstvo) u Poreču. 13. 1. 1911. napisao je izvještaj o incidentima koje je imao pri izvršavanju dužnosti i svi se odnose na lokalnoga župnika. Optužuje ga da sedmerici ili osmerici stanovnika u Šterni nije htio ispuniti matične listove (za autohtono stanovništvo rođeno između 1891. i 1901.). Nekima s obrazloženjem da su obrasci na talijanskom, a ne na hrvatskom jeziku, drugima da to nije potrebno, trećima da još nije dobio obrasce, a četvrtima da im jednostavno neće ispuniti papire. Torcello je još post scriptum upozorio da župnik nije htio ispuniti papire dvanaesterici osoba, koje su se kod popisa opredijelile za talijanski jezik.

P-18

*Relativo di incidenti durante
l'operazione anagrafica
fatti dal Commissario anagrafico
Carlo Torcello. —*

1.) Consegnati gli Estratti di matricola
a circa 7-8 capi famiglia per la
compilazione da parte dell'ufficio parro-
chiale per i nati maschi indigeni
nati dal 1891 al 1901, il parroco di
Šternia si rifiutò di compilare la stessa
figlia, adducendo i seguenti motivi:

- 1) ad uno disse: perché l'ediziona della stessa
figlia s' italiana, e non croata.
- 2) ad un altro disse: che non fa di bisogno.
- 3) ad un terzo disse: che lui (il parroco)
non ha ricevuto le carte. (?)
- 4) ad altri: che non fa. —

19.) Osservo che il parroco si rifiutò di
farli, anche a dei capi famiglia
che nel foglio d'iscrizione dichiarò
non la loro lingua usuale italiana.

Zrnišćevina 13 gennaio 1911

*Carlo Torcello
e. s.*

7.19. Prilog 19

Dana 13.1.1911. u 8.30 u jutro, povjerenik za popisivanje Šterne, Kostajnice i Završja Carlo Torcello i povjerenik za popisivanje Grožnjana i Kubertona, Giovanni Crosilla, sastali su se s državnim činovnikom Bartolomeom Favom, koji je nadzirao popis u tom dijelu Monarhije. O tom je sastanku 15. 1. 1911. poslao izvještaj kotarskom glavarstvu (prilog 19). Sastavljen je od triju točaka.

U prvoj o tijeku popisa izvještava da je u općini Šterna i gradu Grožnjanu već završen, da će povjereniku Torcellu za općinu Kostajnica trebati još jedan dan i pet dana za Završje, a komisaru Crosilli još tri dana za okolicu Grožnjana i pet dana za općinu Kuberton. Na kraju točke zaključio je da su upisnici povjerenicima za popisivanje posve razumljivi i da će se popis na tom teritoriju završiti za deset dana. U drugoj točki o poteškoćama, Fava je opisao problem koji mu je iznio povjerenik Torcello. On je na sastanku opozorio da stanovništvo u rubrici br. 13 više voli imati upisano *slavo – istriano* nego *serbo – croata*, što nije po zakonu. Fava mu je odgovorio, da je vidio mnogo upisnika s upisanim srpsko-hrvatskim jezikom i savjetovao da nastave s tom praksom. Dodao je još da mora kod svakoga pojedinačnoga primjera (osobe) zakonitost prevladati želje jer će se tako izbjeći državna revizija. U nastavku izvještaja opravdava se jer je privremeno odstupio od namjeravane revizije u Šterni i navodi razloge za to. Nije mogao iznajmiti konja jer su većinom bili upregnuti po uljarama, a namjerno mu se nije žurilo (pješice ili, ne daj Bože, na magarcu), da ne bi pokazao pretjerano nepovjerenje do općinskih činovnika. Treća (zadnja) točka sadrži Favin odgovor na pitanje koje je povjerenike najviše zanimalo. Naime, tko se mora potpisati na upisnik? Popisana osoba (*detentore*, obično *capo famiglia*), povjerenik za popisivanje ili čak obojica? Fava je odgovorio da po njemu popisani ima pravo na potpis i da je potpis povjereniku dužnost, a da će za detaljne informacije upitati nadređene.

U izvještaju nije spomenut župnik u Šterni, što znači da je Torcello predao svoju prijavu nakon sastanka. U Favinom izvješću spomenuta revizija u Šterni bila je planirana još 9. 1. 1911. i ne odnosi se na Torcellovu pritužbu. Izgleda da se je državni revizor Bartolomea Fava sastao s prevarantom Giovannijem Crosillom još prije nego ga je Mandić prijavio državnom namjesništvu.

Izvor: DAP

All'

419. Capitánato distrettuale

d.

Parenzo.

Oggetto: Censimento,
ad n.º 183.

A sensi del decreto capitánale 9 corr. n.º 183 mi sono recato addì 12 corr. a Grisignana.

La mattina del giorno 13, alle ore 8 1/2 ebbi una conferenza coi commissari anagrafici:

- 1) sig.º Carlo Torcello per i comuni di Sterna, Castagna e Piemonte.
- 2) sig.º Giovanni Crasilla per i comuni di Grisignana e Cubertan.

M'informai:

a) sull'andamento e progresso del censimento.

Il comune di Sterna era finito.

— " — Castagna richiederà ancor un giorno.

— " — Piemonte sarà iniziato e finito in altri 5 giorni.

Il comune di Grisignana è finito per ciò che riflette il paese, ma richiederà 3 giorni nella campagna.

— " — Cubertan richiederà altri 5 giorni.

I fogli d'iscrizione erano nitidi e chiari; i rilievi superlocali sembrano bene iniziati e - dato il tempo favorevole - permellono di sperare, che faranno definitivamente compiuti entro 10 giorni.

183 - 119
25

b) sugli ostacoli e difficoltà, che si frappongono.

Il sig. Tonello espone, che la popolazione non vuole dichiarare quale lingua usuale ha "serbo-croata", bensì lo "slavo istriano", quale però, per effetto del capoverso 17, non è ammissibile.

Diversi fogli ammettevano tuttavia la lingua serbo-croata ed in proposito mi limitai ad osservare, che in ogni caso va sempre tenuto debito conto del volere e desiderio di ogni singolo - se non altro, per evitare successivi lagni e ulteriori revisioni.

Era mia ferma intenzione di parlarmi a Skerna e pagare colà ad una revisione, ma pur troppo dei 3 cavalli esistenti, 2 erano adibiti al torchio ed il terzo era quasi inoperabile, tanto che lo stesso vetturino - la cui carrozza non poteva servire che ad una sola persona - preferiva rinunciare al viaggio. Dovetti così rinunciare a quella revisione, al che poi anche in aduttas ben volentieri per non mostrare già al priori una certa sfiducia nell'operato dei commissari anagrafici.

Il suddetto sig. Tonello rilevò le difficoltà fatte dal M. P. sig. Parroco di Skerna, il quale tenta di esonerarsi dalla compilazione degli estratti delle matricole dei maschi nati nel 1891-1901, al che si riferisce l'unità di dichiarazione.

Sperai tuttavia, che a un tanto verrà corrisposto a dovere, e però che in quel giorno stesso (13/1) il Municipio di Grixignana spedirà i formulari direttamente ai Signori Parroci.

c) sulle spiegazioni ed istruzioni, che all'uso loro occorsero.

Venni chiesto, se il foglio di rinunziazione va firmato dal detentore, dal commissario anagrafico o da ambedue.

Riservandomi di chiedere in proposito più

sicuri chiarimenti alla mia autorità superiore esposi il mio parere nel senso, che il detentore abbia il diritto di firmare e che il commissario anagrafico debba in ogni caso firmare ogni foglio.

Parento li 15 gennaio 1911.

R. K. BEZ. KASTELNARSKO
PARENTO

7.20. Prilog 20

Provođenjem popisa nezadovoljno stanovništvo Livada poslalo je 18. 1. 1911. na kotarsko glavarstvo u Poreču sljedeću pritužbu: Slavnom c.k. kotarskom Poglavarstvu Poreč. Općinski tajnik u Oprtju, komu je povjeren popis pučanstva u ovoj općini, provođa ovaj popis na poptuno neopravdani način. Nezakonitosti koje spomenuti popisatelj počinja kod popisa pučanstva za općinu Oprtalj jesu:

- 1.) Kod mnogih i mnogih općinara ne pita, koji jim je općevni jezik;
- 2.) Kod popisivanja rabi isključivo samo običnu olovku, mjesto crnila;
- 3.) Broj stanovnika u pojedinim kućama i njihov općevni jezik piše na čistom bijelom papiru, mjesto na papiru providjenim rubrikama tiskanim, zato određenim;
- 4.) U mnogim kućama pita dali govore „serbo – croato“ ili „italiano - istriano“;

Ad.1. One stanovnike, koje nije pitao za općevni jezik, stalno je, da jih je upisao kao talijane.

Ad. 2. Dok kod pojedinih kuća piše olovkom, kod svoje kuće ili u uredu, će to lako brisaljkom radirati, te upisati pojedine stanovnike kao talijane.

Ad.3. Isto će tako u svoje političke svrhe uporabiti i ovu nezakonitost, da priše pojedine stanovnike po kućama na bijelom običnom papiru, a kašnje popunjuje na čisto i sastavlja original popisa, mjesto da to učini kod svakog pojedinog kuće gospodara.

Ad.4. Na isti način neopravdano oštećuje hrvatsku narodnost a okorišćuje talijansku time, što puk muti dali su: „serbo – croati“ ili „italijani – istriani“, jer se po sebi razumje, da će neuki narod kazati da je istrian, što se i događa. Po tome je posve opravdana i ta misao i sumnja, da sve stanovnike, koji se tako izjave, upiše, kao da mu je općevni jezik talijanski. Da se sve gore navedeno događalo i događa još sada dok traje popis pučanstva, potpisani će dokazati mnogobrojnim svjedocima. Tako protizakonitim provođenjem popisa pučanstva u Oprtaljskoj općini, hrvatska će stranka i narodnost pretrpjeti silne štete. Zato potpisani najodlučnije protestiraju proti tako nezakonitom popisu pučanstva u ovoj općini, te zahtjevaju, da se taj protuzakoniti popis posve uništi i dade provesti drugi pravedniji, i to po jednom od državnih organa.

Livade, općina Oprtalj, dne 18. siječnja 1911.

P.S. Mnogi su se stanovnici kod spomenutog popisa pučanstva izjavili, da su i da govore: „slavo – istriano“ što se razumjeva, da su slaveni. Ali već navedeni popisatelj kazao im je da ih popisati ne može, kako se oni izjaviše. Pošto su dotični stanovnici mislili time izjaviti svoj hrvatski općevni jezik, moraju se svakako priznati kao hrvati.

Čineći u ime većine pučanstva ove općine, Livade dne 18. siječnja 1911.

Tekstu slijede potpisi, odnosno križići pritužbenika.

da se stanovnici, koji se tako izjave, spise, kao
da im je općevni jezik talijanski.

Da se sve gore navedeno dogodalo i dogadalo još
sada, dok traje popis pučanstva, potpisani
će dokazati mnogobrojnim svjedočanstvima.

Tako protuzakonitim provođenjem popisa
pučanstva u Općinskoj općini, hrvatska
će stranka i narodnost preteći silu ike.
Kako potpisani najodlučnije protestiraju
proti taklo nezakonitom popisu pučanstva
u ovoj općini, te zahtijevaju, da se taj
protuzakoniti popis fove uništi i da se
provede drugi pravilniji, i to po željama
i d državnih organa.

Livade,
opć. Općina, dne 18. siječnja 1911.

P.S. Mnogi su se stanovnici kod spomenutog popisa
pučanstva izjavili, da su i da govore: „slavo – istriano“
što se razumjeva da su slaveni. Ali već navedeni
popisatelj kazao im je da ih popisati
ne može, kako se oni izjaviše. Pošto su dotični
stanovnici mislili time izjaviti svoj hrvatski
općevni jezik, moraju se svakako priznati kao
hrvati.

Čineći u ime većine pučanstva
ove općine,
Livade, dne 18. siječnja 1911.

Anton Horvatić p. Antona Navretići Vrda Općinsko.
Livade

Petar Josip Antunac od Antona Navretići Vrda Općinsko.
Livade.

+ Josip Horvatić p. Antona, vrda Općinsko.
Livade.

+ Petar Horvatić p. Antona, vrda Općinsko.
Livade.

+ Matko Šaulo p. Antona.

Izvor: DAP

7.21. Prilog 21

Deset dana nakon sastanka s povjerenicima Torcellom i Crosillom (25. 1. 1911.), savjetnik za šume Bartolomeo Fava u ulozi državnoga revizora popisa stanovništva za općine Grožnjan, Motovun, Vižinad i Šterna, svojim nadređenim u kotarskom glavarstvu u Poreču napisao je izvještaj (prilog br. 21), sastavljen od 5 točaka.

Reviziju je vršio po nalogu izdanom 9. 1. 1911. Najprije je 13. 1. revidirao upisnike za Grožnjan (na dan Mandićeve pritužbe), pa 17. 1. za Motovun, 20. 1. za Vižinadu, Sv. Nedjelju i Kaštelir te 24. 1. za Šternu (u koju je kasnio dva tjedna). Na osnovi učinjenih pregleda, ustanovio je da su svi povjerenici za popisivanje svoj posao izvršili korektno i nepristrano i da je prijavljen jedan nasrtaj talijanske stranke na hrvatskoga povjerenika za popisivanje u Kašteliru i jedan sličan čin slavenske (hrvatske) strane na talijanskoga povjerenika za popisivanje u Šterni (tu je sigurno mislio na župnika, vidi prilog br. 18). Obje prijave označio je kao neosnovane. U trećoj točki se je dotakao jezika. Navodi da zakon ne dopušta upisa pojma *slava*, već samo *slovena* ili *serbo – croata*, jezika s kojima se istarski slaveni (*nostra popolazione slava*) nisu htjeli indentificirati. Zatim je predstavio težak položaj općinskih povjerenika za popisivanje, koji su bez vlastite krivnje prouzročili nezadovoljstvo stanovništva. U četvrtoj je točki opravdavao svoje postojanje, odnosno razložio zašto su revizije potrebne. S njima si država diže ugled i jača povjerenje u svoje institucije. Zadnji je razlog bolje čuvanje popisnih listova po općinama. U zadnjoj je točki upozorio na poteškoće kod upotrebe popisnih listova tako velikoga formata, nadasve na selu, npr. u kućama bez stola i prilikom nevremena. Predložio je upotrebu manjih popisnih listova formata knjige koje bi se dalo prepisati za državne potrebe, a originali bi ostali općinama.

Izvor: DAP

All'

I. R. Capitanato distrettuale

Oggetto: Censimento.

in Tarenao.

Relazione

dell'i. r. Consigliere forestale Bartolomeo Java
incaricato, giusta Decreto 9 Gennaio 1911 N.º 183
Sulla revisione dell'operato anagrafico nei Comuni
locali di Grizignana, Montona e Visinada.

Mi 13/1 fui a Grizignana.

" 14/1 — " — Montona.

" 20/1 — " — Visinada, S.ª Somenica e Castellier.

" 24/1 — " — Sterna di Grizignana.

Mi permetto di rapportare quanto segue:

- 1) Il procedere di tutti i commissari anagrafici fu pienamente corretto ed imparziale.
- 2) A Castellier di Visinada vi fu una dimostranza del partito italiano contro il commissario anagrafico slavo, e a Sterna di Grizignana altra del partito slavo contro il commissario anagrafico italiano.

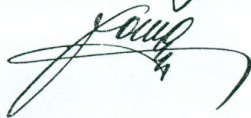
185
25
Ambidue le dimostranze si mostrarono di fatto infondate non però forse superflue - perché in

DIRETTORE ARRIV
DI PIZINU

ogni caso giovarono moltissimo a spronare il
Commissario anagrafico alla più stretta impar-
zialità.

- 3) Per il fatto, che la istruzione non ammette quale
lingua d'uso la denominazione generica, "slava",
ma la scinde in "sloveno", "serbo-croato" ecc.,
mentre d'altro canto la nostra popolazione slava
non vuole a nessun patto acconsentire all'iscri-
zione della lingua, "serbo-croata", il commissario
anagrafico si trova in una posizione alquanto
difficile e piuttosto imbarazzante, dalla quale
- almeno per l'avvenire - dovrebbe essere sollevato,
affine di evitare erronee interpretazioni e
malcontento della popolazione contro gli iscri-
tori, che non ne hanno colpa alcuna.
- 4) Le revisioni sono indispensabili e per prestigio
dell'Autorità dello Stato e per assicurare la
popolazione ed i privati; sono poi necessarie
anche l'operato venga eseguito nel modo
migliore e al tempo.
- 5) Le difficoltà dell'uso dei fogli in campagna,
specie con cattivo tempo e in case, dove spesso manca
perfino un tavolo ecc., consiglierebbero senza
dubbio per l'avvenire l'uso di piccoli fogli a
forma di libro e adatti allo scopo, dei quali poi
potrebbe essere trascritta la copia ne' fogli d'iscri-
zioni, come procurati dallo Stato, mentre l'origi-
nale potrebbe servire benissimo per i comuni fogli.

Paronko li 25 Gennaio 1911

7.22. Prilog 22

Ovaj dokument svjedoči da su bili revidirani i upisni listovi za Livade. Visoki državni činovnik (*i.r. commissario distrettuale*) dr. Carlo Hohenleihel obavijestio je Općinu Oprtalj da će ju 27.1.1911. posjetiti predstavnik kotarskoga poglavarstva (*capitanato distrettuale*), koji će revidirati upisnike za Livade. Zato neka ga tamo spomenutoga dana u 8 h u jutro dočeka povjerenik za popisivanje Livada. To je bio Matteo Rinaldi, a ulogu državnoga revizora preuzeo je Hohenleihel osobno. Nakon revizije, svoje je utiske prenio na papir. U izvještaju piše, da je po službenoj dužnosti u ulozi državnoga revizora pregledao upisnike za Livade, naročito rubriku o jeziku, zbog koje je i došlo do pritužbe. Tom je prilikom ustanovio da su gotovo svi stanovnici imali upisano *slava (istriana)* i da su se rijetki opredijelili za talijanski jezik. Priznaje da je upotreba pojma *slavo – istriano* nedopuštena i protuzakonita, ali opravdava povjerenika Rinalda jer je taj pojam upisivao ispunjavajući volju naroda, koji (po Rinaldu) o hrvatskom (*serbo-croata*) i slovenskom jeziku nije htio ni čuti. Tako je državni revizor (Hohenleihel) pozitivno ocijenio rad općinskoga povjerenika (Rinalda). U SOR-u su Livade (5 kuća, 50 stanovnika) u sabirnim podacima za općinu Oprtalj, tako da u SOR-u nema podataka o jeziku stanovnika Livada.

Izvor: DAP

Levante 27. Gennaio 1911.

Oggetto: Censimento 1911.

Prescritti

1. Il censimento anagrafico nel comune locale di Partide L'ipon J. Hutter Rinaldi.
2. Il censimento anagrafico - seriale nel comune di Partide Carlo W. Hutter Rinaldi i. n. censimento distrettuale.

Nello scopo di esecuzione l'operato anagrafico dell' del comune censuario di Levante applicabile quanto concerne certi luoghi essere con la decisione della "Lingua d'uso" il censimento - seriale dopo essere applicato l'intero operato costato, che in ogni tutti gli altri sia riportata quale lingua d'uso quella "Lingua" con eccezione di alcuni part fogli, rispecchiati ai quali il censimento anagrafico essere, che le part. L'ipon in essere a dichiarare come italiani. Le part. fin. usate nella lingua suddetta sono riportati tutti nel foglio di decisione con lingua d'uso Lingua risultano.

Quindi eliminati i segni accentati

In proposito però il servizio ebbe così successo nella maggior parte dei fogli d'iscrizione di scritto

come lingua d'uso "class. italiana", eliminazione questa non avvenne dall'iscrizione.

Il comunicato censografico qualificò il suo operato nel senso, che le parti d'iscrizione, di usate la lingua "class. italiana" e di esse egli accettò imitato nel foglio quella lingua da cui espressioni sono state.

Il comunicato censografico dichiarò esistenti che avendo egli osservato alle parti, di esse discussero a sensi dell'iscrizione esterna e nella "class." e nel "class. usato" essi non poterono capire.

Il comunicato servizio approssimò quindi il procedere del comunicato censografico.

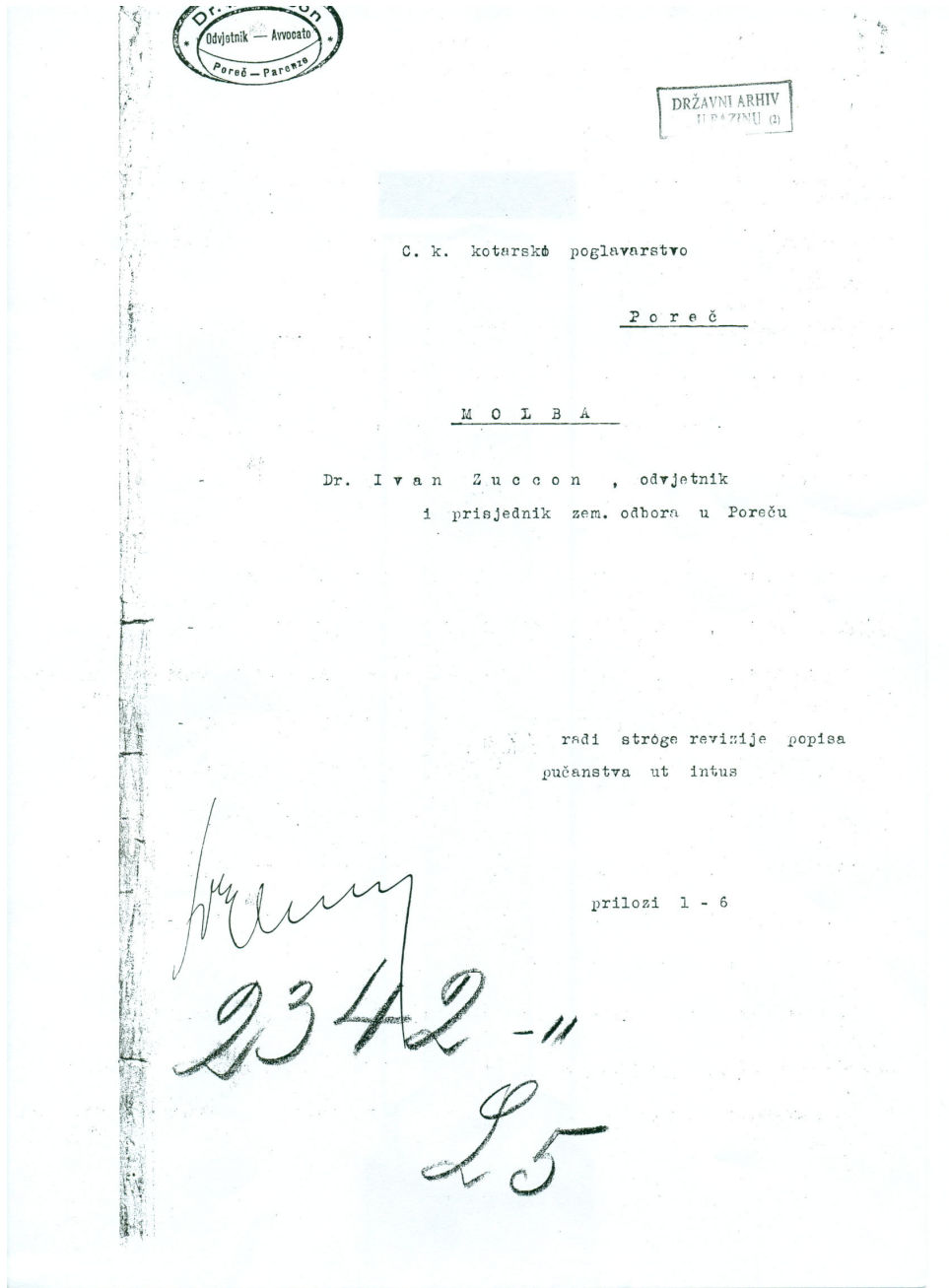
Prelato di servizio e laureato.

Luigi Venturi
i. r. un. di t.

Mario Pinardi
Comandante

7.23. Prilog 23

Porečki je odvjetnik Ivan Zuccon 7. 2. 1911. kotarskomu poglavarstvu u Poreču poslao molbu za reviziju popisa stanovništva. Dokument je na hrvatskom jeziku.

Izvor: DAP – 7

U imenu " Političkog društva za Hrvate i Slovence u Istri" podpisani daje Tomu Slavnomu kotarskomu poglavarstvu sljedeće do znanja :

- 1) Polag propisa § 35 zakona od 29/3 1869 Br. 70 D.Z.L. popis u pojedinim obćinama bi morao biti dovršen tekom mjeseca januara. Po vlastitom iskustvu znade podpisani za obćinu Poreč, da popis još nije posve obavljen, a biti će i drugih obćina, koje isto tako kasne sa poslom.
- 2) Iz raznih krajeva obćine Poreč dolaze podpisanomu pritužbe glede popisa , naime : da komisari nisu svuđa pitali za obćevni jezik, da su osobito u Novoj Vasi, Maju, Vabrigi, Frati pak i u Mongebu, Monsaližu i Varvarima zapisali mnoge obite- lji, koje notorno obće hrvatskim (ili slovinskim - slavenskim - slavo) jezikom kao da bi imale obćevni jezik talijanski. Glede Baderne, Žbandaja, Dračevca, Jasenovice i Foškulina čuje se, da je bilo naloženo dotičnim komisarima (Jurkoviću i Bu- riću) da imaju ispuniti popisne arke olovkom .

Radi svih tih razloga podpisani moli, da u cijeloj obći- ni Porečkoj bude provedena najstrožija revizija glede rubri- ke : obćevni jezik.

- 3) Iz mnogo krajeva po cijelom kotaru čuju se pritužbe, da su popisni komisari stavljali baš dilemu ljudima : ili ste "serbo-croati" ili "istriani-italiani". Hrvatski narod u ovim krajevima ne pozna oficijelnog naziva srpskohrvatski, a sa imenom : " istrijanski " bio je uvijek zaveden. Narod zove svoj jezik : hrvatski ; češće : slovinski ; kadkada : slavenski, a govoreći s Talijanom veli : slavo. VAli svi ti nazivi odgovaraju samo oficijelnomu : serbo-croato. I radi toga je nužna stroga kontrola.
- 4). Što je rečeno glede Porečke to vrijedi i za obćine : Vr-sar i Višnjani.
- 5). Pod 1/. prilaže se uredovnu potvrdu glede porezne obćine Krasica (obćina Buje) vrhu obitelji koje obće talijanski, doćim sve druge imaju obćevni jezik hrvatski.
- 6). Pod 2/. se prilaže isto takav iskaz za poreznu obćinu Vižinadu, izuzev grad.
- 7). Pod 3/. se prilaže podnesak i uredovni iskaz glede obite-lji koje obće talijanski u poreznoj obćini Zrenj, obćine Opr-taljske.
- 8). Pod 4/. se prilaže uredovni iskaz i privatni popis glede

DRŽAVNI ARHIV
OPAZING (10)

porezne občine Oprtalj.

9). Pod 5/. se prilaže podnesak glede popisa u poreznoj občini Završje a pod 6/. isto takav glede porezne občine Grožnjan, u mjestnoj občini Grožnjan.

10.) Dajući sve to do znanja podpisani moli, da na temelju priloženih iskaza i uz preslušanje jurve prijavljenih povjerenika za pojedine porezne občine bude provedena najstrožija revizija popisa pučanstva u svim občinama ovoga kotara.

Poreč, dne 7 febrara 1911

Dr. I. Zuccon

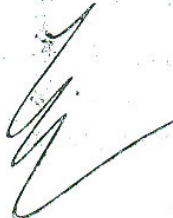
K.K. BEZ. HAUPTMANNSCHAFT 2
PARENZO

Praes: 8. FEBRU 1911

N° 2342 / 25

Receivend inzynu...

a. a.

27/4/11

7.24. Prilog 24

Predsjednik (*Giunta Comunale Amministrativa*) Grožnjana poslao je 7. 3. 1911. u Poreč dopis u kojem opisuje pogled općinskih organa na pitanje o jeziku. Najprije se je opravdao za zakašnjenje kod predaje upisnika (ožujak!), do kojega je došlo zbog nebrige i bolesti povjerenika Giovanija Crosille (spomenut u prilogu br. 19 kao povjernik za popisivanje Grožnjana i Kubertona), a onda je prešao na bit problema, tj jezik. Piše da tih poteškoća nije bilo samo kod nekih osoba, koje su kao svoj jezik odabrale hrvatski ili slovenski, a da većina slavenskoga stanovništva te jezike nije prihvaćala, nego insisitirala na upis pojma *slava – istriana* (slavenski dijalekt koji se razlikuje od općine do općine, čak od naselja do naselja). Dopis je zaključio mišlju da mu je poznato da većina tih ljudi kod kuće u obiteljskom okružju govori talijanski, ali da su se zbog suprotne agitacije i vanjskih utjecaja pri popisu odlučili drukčije, tj. za slavensku opciju.

Izvor: DAP

MUNICIPIO di GRIGNANA

addì 7 marzo 1911

N.º 384

Oggetto: Censimento della popolazione.

al Colella

All' I. R. Capitano distrettuale

Caro

Comandando le più ampie prove per
ritardo della spedizione dell'operato anagrafico,
fio - ritenuto causato non per colpa del
sottoscritto - ma bensì per incuria e inattività
del commissario anagrafico Ivo Crocilla;
perseguendolo a codesto I. R. Capitano
distrettuale, si si permette di osservare
quanto segue su quanto concerne la lin-
gua usata inserita nei fogli d'iscrizione:
Da dichiarazioni dei Commissari anagrafici
ad orca dei loro schieramenti e delucidazioni,
esultanti qui pochi che dichiararono la loro
lingua usata essere la croata o slovena,
tutti gli altri dichiararono quale loro lingua
usata, quel dialetto slovo che parlano in
famiglia, che varia da Comune a Comune
e perfino da località a località, e precisamente
la loro indicazione è stata questa: Noi
parliamo la lingua "Slava istriana". Fatto
però conoscere che ciò sta in contraddizione alla
istruzione emanata, essi precisamente sosten-
nero che non parlano che questa lingua, e
non intendono di parlarne altre, né croata
né serbo-croata, né slovena ecc. ecc. Perciò
nei fogli d'iscrizione si indicò semplicemente
come lingua usata per questi la dicitura:

2086
L5

"Slava" -

È notorio poi che di questi moltissimi a casa loro non parlano che l'italiano. Dunque una agitazione e influenze esterne li comp.,
pe promovendolo gli animi e la statis-
tica veritiera. -

Il Preside
della Giunta Comunale amministrativa
di Milano

K.K. BEZ. HAUPTMANNSCHAFT 2
PARENZO

Praes: 8-MRZ. 1911

N. 4016 / L. 5-2086

Per l'Unità Italiana

prol. acta

107
13

7.25. Prilog 25

Baš sve novčanice, koje su u vrijeme našega popisa bile u optjecaju, imale su svoju nominalnu vrijednost napisanu na deset službenih jezika. Isključivo tim jezicima bio je dopušten upis u rubriku br. 13. Njemački i mađarski bili su glavni (vidnije mjesto, veća i deblja slova), ali se nigdje nije zaboravilo na ostalih osam (u kutu s manjim slovima).

7.26. Prilog 26

Ludmila Vodinelić, poslijeratna (II. svjetski rat) učiteljica iz Merišća kod Buja u Istri (tada STT), zamolila je jednoga od prvih učitelja na hrvatskoj školi u Kaštelu (Melotia) za podatke o toj školi (Varelia, 2006.), koja je prvi put otvorila vrata svojim učenicima 15. 9. 1911. Prvi je učitelj bio Dragutin Gabrijević, kojega već 1. 10. iste godine zamijenio Mijo Kostelac. Iduće je školske godine ravnateljstvo škole zbog povećanoga upisa (prve godine 65, druge više od 80) zaposlilo još drugoga učitelja. To je bio Ante Defrančeski (učio u školi od 1. 12. 1912. do 15. 7. 1913.), koji je Ludmili 19. 6. 1949. ovako odgovorio na njezino pismo.

Draga Ludmila!

Primio sam tvoje pismo u kojem me moliš za podatke o nekim školama na Bujštini a posebno za onu u Kaštelu. Mene veseli da si me se sjetila, odnosno da se netko drugi sjetio nas prvih hrvatskih učitelja u tom kraju.

Ali, draga Ludmila, otada je prošlo već 37 godina, pa se ja malo toga sjećam. Bilo bi dobro da ste se za podatke, ako tamošnje prosvjetne vlasti još nemaju podataka, obratili na sve one učitelje, koji su tada služili u trokutu Buje – Umag – Piran. To su Dragutin Deprato u Lovrečici (sada na Sedmoljetki u opatiji), a kasnije Antun Šverko (umro), Dragutin Gabrijević u Materadi (sada, kako čujem u Zagrebu), Ivan Jardas u Martiničima (također u Zagrebu) i Marica Pfeifer u Sv. Luciji – Porotoze (kasnije u Kranju u Sloveniji).

Što se moga znanja i sjećanja tiče, ja mogu da Ti pružim samo neke opće podatke, koji se odnose na Kaštel i spomenuti trokut. Možda će i oni biti potrebniji, jer je Kaštel bio tada središte svih naših akcija u tom kraju zahvaljujući svojoj odličnoj organizaciji, koju je proveo, sada već mrtav, tamošnji župnik Ivan Mandić.

Školu u Kaštelu sagradila je Družba sv. Cirila i Metoda za Istru nastojanjem popa Mandića godine 1911. Iste godine izgrađena je i prva škola u Materadi. Škola u Kaštelu bila je jednorazredna, a ona u Materadi dvorazredna (tj. imala je dva odjeljenja). Prvi učitelj u Kaštelu bio je Mijo Kostelac iz Lipe, a u Materadi D. Gabrijević i učiteljica Marković iz Zagreba. Oni su uz popove, bili prvi buditelji narodne svijesti u tom kraju. Godine 1912. ja sam kao učitelj – početnik došao u Kaštel, a Kostelac je bio premješten na Družbinu školu u Sv. Vinčenat.

Iste godine, t.j. 1912, bile su otvorene nove Družbine škole u Lovrečici (učitelj Deprato a krasnije Šverko), Martinčićima (učitelj Jardas) i dvorazredna škola u Sv. Luciji – Porotoroze (slovenska škola, ali ju je izdržavala hrvatska Družba – učiteljica Pfeifer i učitelj Demojzes, a kasnije mjesto njega učitelj Drnšek iz Štajerske).

Tako se kroz dvije godine sagradilo pet škola. Da nas nije pretekao Prvi svjetski rat, za par godina bio bi sav taj kraj načičkan hrvatskim Družbinim školama. Narod se osvještavao i tražio hrvatske škole.

Što je omogućavalo tako brzo širjenje hrvatske nacionalne svijesti i otvaranje hrvatskih škola?

Po mom mišljenju dva su bila uzroka tome.

1. Ekonomski uzrok, 2. Kvalitet škola.

Ad 1. U tom je kraju naš narod bio zarobljen od talijanskih veleposjednika na selu, a talijanske buržuazije (trgovaca i kapitalista) u gradu. To znači, da je naš narod bio ekonomski zavisian. Trebalo ga je samo ekonomski osloboditi, t.j. učiniti nezavisnim, pa da slobodno ispovijeda svoju nacionalnost.

To smo mi u tom kraju radili na dva načina.

1. Osnivanjem seoskih posujilnica i gospodarskih društava i 2. Kupovanjem zemlje od talijanskih veleposjednika.

U tom pogledu odličnu je ulogu odigrao pop Ivan Mandić u Kaštelu. On je bio genialan praktičan nacionalni ekonom i nosilac svih naših nacionalnih uspjeha u tom kraju.

I ne samo u tom kraju. Njegova sfera utjecaja protezala se od Poreča uz obalno područje sve do Trsta. Sa svih strana dolazili su ljudi k njemu – Hrvati i Slovenci – tražeći pomoć savjet. Sve što je on započeo moralo je uspjeti.

On je najprije u samom Kaštelu osnovao posujilnicu, pa vinarsku zadrugu, pa zadružnu mljekarnu, pa zadružni mlin i t.d. U vinarskoj zadruzi imali smo, na primjer, najmodernije sprave za prešanje grožđa, filtriranje i drugo. Pomoću ovih gospodarskih ustanova, naš je narod postajao sve nezavisniji od Talijana.

Osim toga, čim bi se pročulo da neki talijanski veleposjednik kani da proda zemlju, on je znao da nađe novac u Trstu, a preko Opatije i u Zagrebu, pa da je kupi i tamo naseli, ako već nisu bili na toj zemlji, naše ljude. Tako smo mi uspješno napredovali. Narod je sve to vidio, razumio, ponosio se time, a to ga je čeličilo u borbi s talijanskim renegetima i ulivalo vjeru u nj, naše uspjehe i našu stvar uopće.

Mlade i sposobnije seljake upućivao je u rad u ovim društvima a slao jih je i na zadružne tečajeve u Ljubljani, tako da jednog dana preuzmu oni sami vodstvo u svoje ruke. Mi učitelji bili smo mu u tome, razumije se, prva pomoć. Bilo je predviđeno, da se ovakva i slična gospodarska društva osnivaju i u drugim većim selima.

Ad 2. Talijanske škole u hrvatskim selima nisu imale uspjeha to zato, što djeca nisu dobro razumjela nastavnog jezika, a i stoga, što mnogi talijanski učitelji nisu imali volje za rad, kad su ustanovili, da jih djeca ne razumiju.

Tako je, na primjer, u moje vrijeme bila u kaštelu dvorazredna talijanska škola. Učitelj je bio iz Milja, a učiteljica iz Gorice. On socialista, ona velika nacionalistkinja. Među nama su bili vrlo dobri odnosi. Mi smo drugovali, napravili smo si čak i službenu posjetu. Njih dvoje se nisu zanosili radom u školi, jer od oko 80 djece bilo je tjeck 2 -3 koja je razumjela talijanski.

Talijanski učitelj stajao je na stanovištvu, da je zarobljavanje hrvatske djece po talijanskim školama prestup, a obojica smo bili već onda načistu, da je nacionalna mržnja besmislica i ludost. Ja nisam nikada principijelno mrzio Talijane, ja nisam to naprosto mogao, a to ne mogu ni danas.

U našoj školi u Kaštelu bilo je onda, isto kao u talijanskoj oko 80 djece. Roditelji naše djece bili su imućniji, slobodni seljaci, dok su roditelji t.zv. talijanske djece bili siromasi, koji su zavisili u bilo kojoj formi od talijanskih gradskih ili drugih bogataša.

Sve naše škole u tom kraju su se otvarale posredstvom popa Mandića, koji je bio Družbin povjerenik. Pretstavnicu seljaka iz raznih sela dolazili bi k njemu, donjeli eventualno popis djece, koja će polaziti u hrvatsku školu a Mandić bi molbu seljaka uputio na preporuku, Družbi u Opatiju. Tako je dolazilo do otvaranja škola.

Osim rada u školi, koji je bio pun dinamike i zanosa, jer su svi učitelji bili mladi, radili smo i s omladinom u večernjim tečajevima, gdje smo jih učili pjevati hrvatske i slovenske pjesme – budnice

i hrvatskom jeziku. U Kaštelu imali smo Omladinsko društvo „Lipa“, kojem je bio predsjednik neki Jakov Pištan koji je, kako sam čuo, još živ.

Osim rada s djecom i omladinom, vrlo su se često održavali i roditeljski sastanci i predavanja uz živu suradnju popova (Mandić, Sironić, Gabrijelić i Vrabc). Osim toga pravili smo s omladinom i djecom izlete iz sela u selo, da se omladina što bolje upozna i očeliči. Svuda se čulo pjevanje hrvatskih pjesama: na putu, na paši, na polju, na svakom radu. To je bilo pravo buđenje hrvatske svijesti.

To je bilo vrijeme zanosa, to je bio preporod toga kraja. To je bilo Ilirsko doba toga kraja.

Razumije se, da su nam Talijani smetali koliko su mogli i gdje su stigli. Mene su, na primjer, bili optužili, da kod omladine razvijam ljubav prema Srbiji, da smo na jednom izletu u Lovrečici kličali „Živila Srbija“ i „Dolje Austrija“, radi čega sam bio i na sudu u Bujama, ali dalje od preslušavanja nije ništa bilo, jer nije bilo dokaza i svjedoka. Jednom opet, kad smo napravili izlet u Sv. Luciju – Portoroze Slovincima, koji su tamo održavali Sokolski slet, dočekali su nas pri povratku kući na stanici Sv. Lucija – Portoroze, Talijani iz Pirana, praćeni piranskom policijom i napali kamenjem. Tom prilikom uapsili su nam bili jednoga druga (Kozlevac – iz sela Gadari u Kaštelu). Popu Mandiću često se dogodilo, da ga napadnu kamenjem ili izviždaju, kad je pošao u talijanske gradiće – Buje, Piran. Početkom Prvog svjetskog rata, htjeli su da ga kod Kopra bace iz vlaka u more, jer je on tobože „Serbo“. To je uspjelo spriječiti našim seljacima.

Vrlo često su nas napadali u talijanskim novinama. Tu se naročito isticao tršćanski „Il Piccolo“ i porečki „Unione“ ili „Unita“. Pop Mandić je bio uvijek glavni predmet napadaja, a uz njega pomalo i mi drugi iz tog kraja.

Na taj je način naš rad i život stalno tražio od nas budnost i opreznost, jer smo stalno življeli na vulkanskom terenu. Ali nas mlade učitelje to nije smetalo, štoviše, to nam je davalo više volje za rad i akcije. Sve vlasti, sva uprava, sva nadležstva – skoro sve je bilo u rukama Talijana. Tek tu i tamo je bio na nekom višem položaju naš čovjek – Hrvat ili Slovenac. Hrvati i Slovenci su se potpuno i u svemu slagali.

Početkom Prvog svjetskog rata, ja sam bio premješten u Materadu, jer je Gabrijelić, čini mi se, bio napustio Družbine škole i prešao na pokrajinsku školu, a na moje mjesto u Kaštel bila je došla učiteljica Ruzzier, koja je već prije služila na Družbinim školama u Istri. Ona je inače iz Zagreba i

sada živi u Zagrebu udata za učitelja Maričića, koji je također bio Družbin učitelj u Puli. Kako vidiš život je u tom kraju bujao i cvao. Ali početkom prvom svjetskog rata prestao je taj bujan život, za vrijeme rata tek vegetirao, a svršetkom rata sasvim ugasnio – dolaskom talijanske okupacije.

Ja sam lično već u oktobru 1914 godine otišao u rat i nisam se nikada više vratio tamo, što mi je neobično žao i uvijek želim, da još jednom dođem u taj krasan naš kraj. Sve što sam imao, a što bi moglo da posluži vašoj izložbi kao knjige, fotografije, bilješke, dekreti, časopisi.. ostalo je tamo i propalo, tako da ja nemam baš ništa – nikakav dokumenat, koji bih mogao poslati za izložbu. Međutim, fotografije sve školske djece sa mnom i popom Mandićem može drug Vencel da nađe kod onih, koji su tada polazili školu - Kovačići, Pernići, Morgani, Peroši, Radmilovići, Budaki, Babići, Greblo, Pištani, Bulfoni, Kozlovići, Krastići i drugi.

Draga Ludmila! Za izložbu Ti šaljem ovo što mogu. Veselit će me, ako vam izložba uspije i ako se budete mogli korisiti tim mojim podacima.

Javi mi se još! Pozdravlja tebe i današnje borbe na tom terenu Ante Defrančeski, bivši učitelj u Kaštelu, sada profesor Više pedagoške škole u Zagrebu – u penziji.

Zagreb, 19.6.1949.

Učiteljica Ludmila Vádimelie

Merisec
Buzje - Štra

J

Draga Ludmila!

54

Primo sam Troje pismo u kojem me molite za podatke o nekim školama na Buzjini, a posebno za onu u Klastelu. Namereli da se sa mnom se sjetila, posebno da se neko drugi sjetio naših učitelja u tom kraju.

Ali, draga Ludmila, obada je prošlo već 37 godina, pa se a malo toga sjećam. Bilo bi dobro, da ste se za podatke, ako samo nije pronađen vlasti još nemaju podataka, obratili na sve one učitelje, koji su tada služili u kronu Buzje - Umag - Piran. To su Dragutin Đeržavof u Lovčici (sada na Jednuheltki u Pijači), a kasnije Antun Šterko (umro), Dragutin Djabrijelić u Materadi (sada, kako čujem u Ljubu), Ivan Jarkas u Martinićima (Sakoter u Zagrebu) i Mariica Pfeifer u Sv. Luciji - Ortozore (kasnije u Kranju u Sloveniji).

Isto se nada znanja i sjećanja liče, ja mogu da bi jeru samo neke opće podatke, koji se odnose na Klastel i sporu kronu. Možda će i oni biti potrebni, jer je Klastel i tada središte svih naših asocija u tom kraju zahvaljujući svojoj odličnoj organizaciji, koju je doveo, sastavio i održavao, kamošnji kupnik Ivan Mandić.

Školu u Klastelu sagradila je Družba sv. Luce i Metoda za koju nastojanjem popa Mandića god. 1911. Iste godine sagradila je i ona škola u Materadi. Škola u Klastelu bila je jednorazredna, a ona u Materadi dvorazredna (tj. imala je 2 razrednja). Prvi učitelj u Klastelu bio je Mijo Kostelac iz ... , a u Materadi D. Djabrijelić i učiteljica Maršević iz Zagreba. Oni su uz popove, bili prvi ljudi koji narodna jesi u tom kraju. God. 1912. je sam kao učitelj počeo u Klastel, a Kostelac je bio suorganizator na Družbini

Školu u Sr. Vimaenal.

Iste godine, tj. 1912. bile su otvorene nove Družbene škole u Louréciu (u. Derrado, a kasnije Sverro), Akademičima (u. Jardim) i dvonazredna škola u Sr. Luizi - Bondoroze (slavonska škola, ali ju je izdržavala Hrvatska Družba - učiteljica Bleifer i učitelj Demogres, a kasnije mjesto njega učitelj Kniser iz Plajerske).

Tako se kroz dvije godine sagradilo pet škola da nas nije pretekao Prvi svjetski rat, za par godina bio bi sav taj kraj na-
ištekan hrvatskim Družbinim školama. Narod se svjestavao i tražio hrvatske škole.

Što je omogućavalo tako brzo širenje hrvatske nacionalne svijesti i otvaranje hrvatskih škola?

U mojem mišljenju dva su bila uzroka tome, 1. Ekonomski uzrok, 2. Hvalitelj škola.

Ad 1. U tom je kraju naš narod bio zarobljen od talijanskih veleposjednika na selu, a talijanske buržoazije (trgovaca i kapitalista) u gradu. To znači, da je naš narod bio ekonomski zavisan. Trebalo ga je samo ekonomski osloboditi, tj. učiniti nezavisnim, tra da slobodno isporije da svoju nacionalnost.

To smo mi u tom kraju radili na dva načina 1. Osvi-
vanjem seoskih posujilnica i gospodarstvih društava i
2. Kupovanjem zemlje od talijanskih veleposjednika.

U tom pogledu odličnu je ulogu odigrao pop Ivan Mandić i Klačeti. On je bio genijalan frančikan nacionalan ekonomski lac svih naših nacionalnih uspjeha u tom kraju.

U samo u tom kraju Begovo sfera utjecaja protezala e od Torča uz obalno područje sve do Trsta. Na svih stranama otaxili su ljudi k njemu - Hrvati i Slovenci - braćo, romae savjet, Sve što je on započeo, mor. do je uspjeli.

On je najprije u samom Kaštelu osustavio pozivni linica, pa
vinarsku zadruhu, pa zadružnu mliječaru, pa zadružnu
mliječaru i t. d. U vinarskoj zadruzi imali smo na primjer naj-
modernije sprave za presanje grožđa, filteriranje i druga. Pomis-
lih gospodarskih ustanova, naš je narod postajao sve neza-
visniji od Talijana.

Čim toga, čim bi se pročulo da neki talijanski veleposjedu-
janci da proda zemlju, on je znao da naše novac u Trstu, a
preko Spalije i u Zagrebu, pa da je kupi i tamo naseli, ako ve-
ć nisu bili na toj zemlji, naše ljude. Tako smo mi uspješno
napredovali. Narod je sve to vidio, razumio, ponosio se time, a to
ga je kličilo u borbi s talijanskim renegeatima i ulivalo vjeru
u nas, u naše uspjehe i našu stvar uopće.

Uklade i sposobnije seljake upućivao je u rad u ovim društvima
i stao ih je i na zadružne tečajeve u Ljubljani, tako da
nekoga dana preuzmu oni sami vodstvo u svoje ruke. Mi uč-
itelji bili smo nam u tome, razumije se, prva pomoć. Bilo je pred-
viđeno, da se ovaakova i slična gospodarska društva osnivaju i
u drugim većim selima.

Od 2. Talijanske škole u hrvatskim selima nisu imale uspj-
a to zato, što djeca nisu dobro razumjela nastavni jezik, a i
toga, što mnogi talijanski učitelji nisu imali volje za rad,
kad su ustanovili da ih djeca ne razumiju.

Tako je, na primjer, u moje vrijeme bila u Kaštelu dvorredna
talijanska škola. Učitelj je bio iz Milja, a učiteljica iz Gorice. On
sejalista, ona velika nacionalistkinja. Među nama su bili
dobre odnosi. Mi smo drugovali, napravili smo si čak i
livičnu posjetku. Njih dvojica se nisu zavjeli radom u školi,
a od oko 80 djece bilo je tek 2-3, koji su razumjeli talijanski.

Italijanski učitelj utajao je na staništu, da je zarobljavanje hrvatske djece po italijanskim školama preodkup, a objašnjava smisljivo već onda našim, da je nacionalna mirvinja besmislena i ludost. Ja nisam nikada pravo i cijelno mirvio Italijane, ja nisam to napraslo mogao, a to ne mogu ni danas.

U našoj školi u Kaštelu bilo je onda, isto kao i u italijanskim, oko 80 djece. Roditelji naše djece bili su imušniji, slobodni seljaci dok su roditelji t. zv. italijanske djece bili siromasi, koji su zavisili u bilo kojoj formi od italijanskih gradskih ili drugih bogataša.

Sve naše škole u tom kraju su se otvarale posredstvom popa Mandića, koji je bio društveni progjeronik. Predstavnik seljaka u raznim sela dolazi bi k njemu, donijeli eventualno popis djece koja ~~bi~~ će polaziti hrv. škole, a Mandić ^{bi} molbu seljaka ^u putu, ^{na} prvomahu, ^u državu u Italiju. Tako je dolazilo do stvaranja škola.

Uinu rada u školi, koji je bio pun dinamike i zanosa, jer su svi učitelji bili mladi, radili smo i s omladinom u večernjim tečajevima, gdje smo jli učili pjevali hrvatske i slovenske pjesme - budnice i hrvatskom jeziku. U Kaštelu imali smo (Crikva) ^{ti} društvo "Lipa", kojemu je bio predsjednik neki Jarkov Pištan, koji je, kako sam čuo, još živ.

Uinu rada s djecom i omladinom, vrlo su se često održavali i roditeljski sastanci i predavanja uz čivu suradnju popova (Mandić, Sirović, Gajbrijević i Vrabec).

Uinu toga pravili smo s omladinom i djecom izlete iz sela u selo, da se omladina što bolje upozna, i očelici. Izlete se čulo pjevanje hrvatskih pjesama; na pulu, na fazi, na polju, na svanom radu. To je bilo pravo buđenje hrvatske svijesti.

To je bilo vrijeme zanosâ, to je bio proporod loga kraja. To je bilo slusko doba loga kraja.

Razumije se, da su nam Italijani smetali koliko su mogli i gdje su stigli. Nene su, na primjer, bili opušili, da kod ombadine razvijam ljubav prema Srbiji, da smo na jednom izletu u Lovčevu kritičali „Zivlja Lulija“, „bolje Austrija“, radi čega sam bio i na sudu u Buzama, ali dalje od preslušavanja nije ništa bilo, jer nije bilo dokaza i svjedoka. Jednom spet, kad smo na pravili izlet u Sv. Luciju - Postoroze - Slovencima, koji su danu održavali Loholski sled, dočekali su nas pri povratku kući na stanici Sv. Luciju - Postoroze. Italijani iz Pirana praeem piranskog policijom i napali kamenjem. Tom prilikom napisali su nam bili jednoga drugâ (Kozlevac - iz sela Gadari u Kačelu). — Popu Mandiću nešto se dogodilo da ga napadnu kamenjem ili izvičolazju, kad je pošao u ka. janskie gornjise - Beze, Piran. Početkom Prvog svjetskog rata, htjeli su da ga kod Kopra bace u vlatka u more, jer je on kobože „Serbo“. To je uspjelo sprječiti našim seljacima. —

Usto isto su nas napadali u talijanskim novinama. Im se naročito isticao kršćanski „Il Piccolo“ i porečki „Unione“ ili „Unità“. Pop Mandić je bio uvijek glavni predmet napadaja, a uz njega pomalo i mi drugi iz log kraja.

Na taj je način naš rad i život stalno traio od nas budnost i opreznost, jer smo stalno živjeli na rubkanskom terenu. Ili nas mlade mlitelje to nije smetalo, šlovise, to nam je

na vse vrijeme za rad i anrije. Sve vlasti, sva uprava, sva adlistva - skoro sve je bilo u rukama Italijana. Tek tu i amo je bio na nekome višem položaju naš čovjek - Hrvat ili Slovenac. Hrvati i Slovenci su se potpuno i u svome slagali.

Prilikom prvog svjetskog rata, ja sam bio premješten u Materadu, jer je Ghabrijelić, čini mi se, bio napustio Drušline i otišao u prijas na prokrajinsku školu, a na moje mjesto u Kastelelika je došla učiteljica Ruemer, koja je već prije služila na dvočlinim školama u Istri. Ona je inače iz Zagreba i sada živi u Zagrebu i data za učiteljicu Maričića, koji je kasnije bio direktor učiteljske škole u Puli.

Kako vidiš, živio je u tom kraju bujao i evao. Ali početkom prvog svjetskog rata prestao je taj bujan život, za vrijeme rata bez vegetacije, a svršetak rata sasvim ugasimo - dolaskom talijanske okupacije.

Ja sam lično već u oktobru 1914. g. otišao u rat i nisam se nikada više vratio domo, što mi je neobično iao i uvijek želim, da još jednom dođem u taj krasan naš kraj. - Sve što sam imao, a što bi moglo biti poslužiti suvozi i služiti kao knjige, fotografije, bilješke, desetine časopisi... ostalo je samo i propalo, tako da ja nemam baš ništa - niti nikav dokument, koji bih mogao poslati za izložbu.

Uostrotim, fotografije sve školske djece sa mnom i popom Mandićem može drug Veniel da nađe kod njih, koji su tada polazili škole - Kovačići, Bernići, Morgani, Peraić, Radmilović, Gudardi, Gabrić, Gyebilo, Riđani, Bulsoni, Kozlovci, Krasčići i drugi.

Draga Ludmila! Za izložbu Ti šaljem ovo što mogu. Vjerujem da me, ako vam izlozba uspije i ako se buduće mogli biti u nekom od ovih podacima.

Zavi mi se još! Pozdravlja Tebe i današnje borbe u tom kraju

26. 10. 1917

Ante Sfrancićević,
bivši učitelj u Kasteleli, sada
inženjer više tehničke škole u Zagrebu - u konjici

7.27. Prilog 27

Posljedice općinske revizije na tršćanskoj prijavnici iz 1900. godine.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Rave	1851								
Bjovolte	1851								
Ghroak	1851								
Solanz	1851								
Satorro	1851								
Traviga	1851								
Barraam	1851								

Mi abitiamo a questa via le categorie
 che si riferiscono alla mia persona (matrimonio, figli, ecc)
 Sabato 20 marzo 1900
 Cognome: Kaminer
 II. Deutsch-Italienisch

Izvor: Archivio diplomatico, Trst, Censimento 1900.

8. POPIS PRILOGA

1. SOR za Austro Ilirsko Primorje za 1910. godinu
2. Leksikon općina za Austro Ilirsko Primorje za 1900. godinu
3. Naslovna (prva) stranica piranskoga upisnika
4. Naslovna stranica dvojezičnoga njemačko-talijanskoga upisnika za financijske stražare
5. Posljedice općinske revizije na piranskom upisniku
6. Naslovna stranica tršćanske dvojezične talijansko-slovenske prijavnice
7. Naslovna stranica tršćanske dvojezične njemačko-talijanske prijavnice
8. Naslovna stranica tršćanske dvojezične njemačko-talijanske kućne mape
9. Posljedice državne revizije na tršćanskoj prijavnici
10. Naslovna stranica koparskoga dvojezičnoga talijansko-slovenskoga upisnika
11. Naslovna stranica koparskoga dvojezičnoga talijansko-hrvatskoga upisnika
12. Posljedice državne revizije na koparskom upisniku
13. Naslovna stranica koparske dvojezične njemačko-talijanske sabirne seoske mape
14. Naslovna stranica Volkszahlungsbuch 1910. za općinu Pomjan
15. Naslovna stranica ljubljanske dvojezične njemačko-slovenske prijavnice
16. Naslovna stranica ljubljanske dvojezične njemačko-slovenske kućne mape
17. Dopis o pritužbi Mandićeve deputacije iz Grožnjana (13. 1. 1911.)
18. Dopis povjerenika za popisivanje Carla Torcella o nepravilnostima u Šterni (13. 1. 1911.)
19. Izvještaj državnoga revizora Bartolomea Fave o tijeku popisa (15. 1. 1911.)
20. Pritužba stanovnika Livada na rad povjerenika za popisivanje (18. 1. 1911.)
21. Izvještaj državnoga revizora Barotlomea Fave o izvršenim revizijama (25. 1. 1911.)

22. Izvještaj državnoga revizora dr. Carla Hohenleihla o reviziji u Livadama (27. 1. 1911.)
23. Molba odvjetnika Ivana Zuccona za državnu reviziju u svoj Poreštini (7. 2. 1911.)
24. Izvještaj općine Grožnjan o tijeku popisa (7. 3. 1911.)
25. Austrougarske novčanice s deset službenih jezika
26. Pismo učitelja Defrančeskija učiteljici Vodinelić (19. 6. 1949.)
27. Posljedice općinske revizije na tršćanskoj prijavnici iz 1900. godine

9. POPIS ZEMLJOVIDA

1. Kretanje broja stanovnika u Koperštini u razdoblju 1869. – 1910.
2. Crkvene granice u 1847. godini
3. Piranska općina na početku 19. st. (1804. godine)
4. Piranska općina na početku 20. st. (1912. godine)
5. Piranska toponomastika i upotrebljivost kuća po k.o.
6. Upotrebljivost objekata izvan gradskih zidina
7. Migracijsko zaleđe piranske općine po mjestu rođenja imigranata
8. Stanovništvo piranske općine po jeziku po piranskim upisnicima
9. Stanovništvo Istre po jeziku po SOR-u
10. Narodnosna slika Istarskoga okružja
11. Etnografska karta Julijske krajine po popisu 1910. godine (Roglić)
12. Etnografska karta Julijske krajine po činjeničnom stanju 1910. godine (Roglić)
13. Carta dei limiti nazionali italo – iugoslavi (Schiffrer)
14. Carta etnografica della Venezia Giulia (Schiffrer)

15. Etnografičeskaja karta Juliskoj krainy (Čermelj)
16. Etnografska karta Julijske krajine po spomenici iz 1946. godine
17. Industrijsko predgrađe Pirana na nacrtu Portoroža
18. Mlini na donjem toku Dragonje
19. Zadnja dva mlina na Dragonji prije solana (mora)
20. Mlin u Stunjanu 1818. godine
21. Projekt mlina u Lončanu iz 1830. godine
22. Karta u nacionalnom kompromisu predlaganih novih općinskih granica
23. Veleposjed u općini i raširenost kolonata

10. POPIS TABLICA

1. Broj kuća i broj stanovnika u Općini Piran.
2. Kretanje broja stanovnika u piranskoj općini od 1797. do 1910.
3. Broj krštenih, umrlih i prirodni prirast 1858-1910.
4. Naseljenost objekata s kućnim brojem u piranskoj općini.
5. Nastanjeni objekti s obzirom na namjenu.
6. Najčešća prezimena po pojedinim k. o.
7. Načesća piranska imena po pojedinim k. o.
8. Usporedba podataka o spolu između SOR-a i upisnika.
9. Stanovništvo Općine Piran po mjestu rođenja.
10. Stanovništvo po jeziku u SOR-u i na upisnicama.
11. Pismenost stanovništva piranske općine.

12. Ekonomsko-socijalna struktura stanovništva općine Piran prema Popisu stanovništva 1910.
13. Aktino stanovništvo općine Piran po zanimanjima prema Popisu stanovništva 1910. godine.
14. Emigranti po mjestu odseljenja do 1910. godine.
15. Emigranti po zanimanju.
16. Domaće životinje u piranskoj općini.

11. POPIS GRAFIKONA

1. Broj rođenih i umrlih u Piranu i okolici od 1858–1910.
2. Kućanstva prema broju članova u piranskoj općini.
3. Kućanstva prema broju članova u gradu.
4. Kućanstva prema broju članova u k. o. Piran okolica.
5. Kućanstva prema broju članova u Novi Vasi.
6. Kućanstva prema broju članova u Kaštelu.
7. Kućanstva prema broju članova u Savudriji.
8. Najčešća osobna imena u piranskoj općini.
9. Dobna piramida piranske općine.
10. Imigranti po broju i prema godini doseljenja.

12. POPIS SLIKA

1. Očuvani upisnici za piransku općinu iz 1910.
2. Tršćanske prijavnice iz 1910.
3. Arhivska iskopavanja na lokaciji Bolnička ulica 1 u Piranu 1993. (a)
4. Arhivska iskopavanja na lokaciji Bolnička ulica 1 u Piranu 1993.(b)
5. Nekadašnje lucijske ili fažanske solane.

6. Ciprianov nacrt piranske bolnice.
7. Naslovna stranica kataloga proizvoda tvornice Salvetti.
8. Pogled na imperij Salvetti
9. Kaštel – Castelvenere, Via Pizamiglio.

13. POPIS KRATICA

CMD – Ciril-Methodova družba

HR DAP – Državni arhiv Pazin

HR DARI – Državni arhiv Rijeka

F, K – forint, kruna, austro-ugarska novčana jedinica

k. o. – katastrska općina

SI PAK PI – Pokrajinski arhiv Koper, enota Piran

PIŽA MKK – Piranski župni arhiv, matične knjige krštenih

PIŽA MKU – Piranski župni arhiv, matične knjige umrlih

SOR – Spezialortsrepertorium

UP ZRS – Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče

ZSOV – zapisnici sjednica općinskog vijeća

14. IZVORI I LITERATURA

Izvori:

Archivio di Stato Gorizia. Archivio storico del comune di Gorizia. Serie: Fascicoli separati (1802-1926). Censimento 1910. IV. Podučilo, kako je treba izpolnjevati naznanilnice (busta 1376).

Archivio di Stato Trieste. Capitanato distrettuale di Capodistria. Upisnici za zaleđe Kopra (k. 214 A).

Archivio di Stato Trieste. Capitanato distrettuale di Capodistria. Upisnici za grad Kopar (k. 214 B).

Archivio storico provinciale di Gorizia. Censimenti. Censimento 1910 (buste 106-124).

Biblioteca civica di Trieste. Archivio diplomatico. Censimento 1900.

Biblioteca civica di Trieste. Archivio diplomatico. Censimento 1910.

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Izvještaj o pritužbi Mandićeve deputacije iz Grožnjana od 13. 1. 1911 (k. 156 (1911)).

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Izvještaj povjerenika za popisivanje Carla Torcella o nepravilnostima u Šterni od 13. 1. 1911 (k. 156 (1911)).

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Izvještaj državnog revizora Bartolomea Fave o tjeku popisa od 15. 1. 1911 (k.156 (1911)).

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Pritužba stanovnika Livada na rad povjerenika za popisivanje od 18. 1. 1911 (k. 156 (1911)).

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Izvještaj državnog revizora Bartolomea Fave o izvedenim revizijama od 25. 1. 1911 (k. 156 (1911)).

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Izvještaj državnog revizora dr. Carla Hohenleihla o reviziji u Livadama od 27. 1. 1911 (k. 156 (1911)).

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Molba odvjetnika dr. Ivana Zuccona za državnu reviziju u svoj Poreštini od 7. 2. 1911 (k. 156 (1911)).

HR-DAP-0446. Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Spisi. Izvještaj općine Grožnjan o tjeku popisa od 7. 3. 1911 (k. 156 (1911)).

HR-DARI-3.5.1. Komisija za kompromis (*Commissione al compromesso*). 1408 Istra. Radni materijali (podjela općina, razni podatci glede nacionalnosti, kulture, župnički okruzi, nacrti zakona itd.); Un anno di trattative per il compromesso nazionale in Istria. Relazione dei membri italiani della Giunta provinciale e della Commissione al compromesso. Poreč, 1910.

HR-DARI-3.5.1. Komisija za kompromis (*Commissione al compromesso*). 1408 Istra. Radni materijali (podjela općina, razni podatci glede nacionalnosti, kulture, župnički okruzi, nacrti zakona itd.). Pace o guerra. Relazione del club dei deputati slavi alla Dieta provinciale dell'Istria. Opatija, 1910.

HR-DARI-3.5.1. Komisija za kompromis (*Commissione al compromesso*). 1408 Istra. Radni materijali (podjela općina, razni podatci glede nacionalnosti, kulture, župnički okruzi, nacrti zakona itd.). Zemljovid u nacionalnom kompromisu predlaganih novih općinskih granica.

PIŽA-MKK 20 (1855. – 1868.)

PIŽA-MKK 21 (1869. – 1880.)

PIŽA-MKK 22 (1881. – 1891.)

PIŽA-MKK 23 (1892. – 1894.)

PIŽA-MKK 24 (1895. – 1901.)

PIŽA-MKK 25 (1901. – 1906.)

PIŽA-MKK 26 (1907. – 1920.)

PIŽA-MKU 10 (1856. – 1868.)

PIŽA-MKU 11 (1869. – 1880.)

PIŽA-MKU 12 (1880. – 1899.)

PIŽA-MKU 13 (1900. – 1914.)

SI-PAK-PI-188. Občina Piran. II. avstrijsko obdobje. Tovarna kemičnih in pralnih izdelkov Jadranka Piran (t. e. 1).

SI-PAK-PI-758. Občina Piran. II. avstrijsko obdobje. Popis prebivalstva 1910 (t. e. 30, 31, 32, 33)

SI-PAK-PI-758. Občina Piran, II. avstrijsko obdobje. ZSOV od 14. 1. 1894.; 22. 1. 1894.; 3. 3. 1894.; 22. 3. 1894.; 5. 5. 1894.; 5. 6. 1894.; 6. 10. 1894.; 14. 10. 1894.; 3. 11. 1894.; 7. 12. 1894.; 29. 12. 1894.; 26. 1. 1895.; 20. 5. 1895.; 28. 12. 1895.; 15. 1. 1896.; 31. 1. 1896. 29. 2. 1896.; 29. 4. 1896.; 30. 5. 1896.; 23. 11. 1896.; 2. 1. 1897.; 22. 2. 1897.; 10. 8. 1897.; 7. 10. 1897.; 17. 1. 1898.; 2. 4. 1898.; 2. 5. 1898.; 1. 9. 1898.; 5. 11. 1898.; 13. 12. 1898.; 10. 1. 1899.; 23. 2. 1899.; 4. 3. 1899.; 29. 3. 1899.; 24. 6. 1899.; 15. 7. 1899.; 14. 9. 1899.; 25. 9. 1899.; 6. 11. 1899.; 21. 11. 1899.; 20. 12. 1899.; 4. 1. 1900.; 9. 2. 1900.; 4. 4. 1900.; 26. 4. 1900.; 3. 11. 1900.; 17. 11. 1900.; 21. 3. 1901.; 18. 6. 1901.; 5. 11. 1901.; 20. 11. 1901.; 13. 12. 1901.; 28. 12. 1901.; 19. 2. 1902.; 8. 3. 1902.; 12. 4. 1902.; 2. 5. 1902.; 13. 10. 1902.; 8. 11. 1902.; 3. 12. 1902.; 10. 3. 1903.; 1. 4. 1903.; 16. 5. 1903.; 29. 8. 1903.; 21. 9. 1903.; 26. 11. 1903.; 30. 12. 1903.; 11. 1. 1904.; 21. 1. 1904.; 4. 6. 1904.; 20. 9. 1904.; 15. 11. 1904.; 30. 12. 1904.; 20. 2. 1905.; 17. 6. 1905.; 10. 11. 1905.; 27. 12. 1905.; 5. 1. 1906.; 31. 1. 1906.; 12. 3. 1906.; 14. 5. 1906.; 9. 6. 1906.; 26. 6. 1906.; 23. 7. 1906.; 27. 10. 1906.; 7. 12. 1906.; 8. 2. 1907.; 16. 7. 1907.; 29. 7. 1907.; 5. 8. 1907.; 9. 9. 1907.; 23. 9. 1907.; 16. 10. 1907.; 29. 10. 1907.; 5. 11. 1907.; 13. 11. 1907.; 28. 11. 1907.; 4. 12. 1907.; 17. 12. 1907.; 17. 3. 1908.; 21. 3. 1908.; 6. 5. 1908.; 19. 5. 1908.; 30. 5. 1908.; 1. 6. 1908.; 13. 6. 1908.; 25. 6. 1908.; 12. 9. 1908.; 19. 10. 1908.; 28. 11. 1908.; 21. 12. 1908.; 15. 2. 1909.; 8. 3. 1909.; 24. 7. 1909.; 17. 8. 1909.; 10. 9. 1908.; 6. 11. 1909.; 20. 11. 1909.; 1. 12. 1909.; 29. 12. 1909.; 12. 3. 1910.; 27. 5. 1910.; 17. 9. 1910.; 22. 11. 1910.; 26. 11. 1910.; 27. 1. 1911.; 12. 4. 1911.; 6. 6. 1911.; 14. 7. 1911.; 11. 8. 1911.; 4. 11. 1911.; 11. 11. 1911.; 18. 11. 1911.; 13. 2. 1912.; 10. 4. 1912.; 4. 5. 1912.; 20. 7. 1912.; 19. 10. 1912.

Literatura:

Apollonio A. *Autunno istriano*. Trst. Edizioni Italo Svevo. 1992.

Apollonio A. *Una cittadina istriana nell'età napoleonica. Pirano 1805-1813*. Atti, 23, Centro di ricerche storiche. Rovinj. 1993, str. 9–121.

Apollonio A. *Pirano un'immagine*. Lasa pur dir, br. 10. Piran. 1994, str. 12–140.

Basioli J. *Razvitak ribarstva na zapadnoj obali Istre*. Problemi sjevernog Jadrana, sv. 1, Rijeka. 1963, str. 75-151.

Benussi B. *Manuale di geografia, storia e statistica del Litorale*. Tipografia editrice L. Bontempo. Pula. 1885.

Bonifacio M. *I cognomi di Pirano*. Trst. 1988.

Bonifacio M. *Cognomi del comune di Pirano*. I. Il Trillo. Piran. 1996.

Bonifacio M. *Cognomi del comune di Pirano e dell'Istria*. II. Il Trillo. Piran. 1998.

Bonifacio M. *Cognomi del comune di Pirano e dell'Istria*. III. Il Trillo. Piran. 2000.

Breschi M., Kalc A., Navarra E. *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste, secc. XVIII-XIX*. V: Finzi, R., Panjek, G. (ed.): *Storia economica e sociale di Trieste, I. La città dei gruppi 1719-1918*. Trst. LINT. 2001.

Brix E. *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation. Die Sprachenstatistik in den zisleithanischen Volkszählungen 1880 bis 1910*. Wien - Köln - Graz. H. Böhlau. 1982, str. 209–224, 443, 470–471.

Brix E. *Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848-1918: Problemi narodnostne statistike*. Zgodovinski časopis, XXXXI, 2, Ljubljana. 1987, str. 297–308.

Bufon M. *Geopolitical and ethnic transformations in the upper Adriatic between conflicts and integration perspectives*, Annales. Series Historia et Sociologia, br. 10, Kopar. 1997, str. 295-306.

- Cadastre national de l'Istrie*. Roglić J., Maixner R., Čermelj L., Gržetić M., Pucić I. (eds.): Cadastre national de l'Istrie. Sušak. Institut Adriatique. 1946.
- Caprin G. *Marine istriane*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1889.
- Caprin G. *L'Istria nobilissima*. Trst. Edizioni Italo Svevo. (1905) 1992.
- Cencič M. *Šola za znanje učiteljev*. Kopar. Založba Annales. 2004.
- Cirk M. *Šola v Luciji*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvevenero. Kaštel. 1997, str. 67–68.
- Cobol N. *Un cospiratore di Capodistria nel Risorgimento 1855-1891*. Trst. Anonima libreria italiana. 1928.
- Cottone C. *Storia della scuola in Istria*. Kopar. Focardi. 1938.
- Cvirn J. *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914)*. Maribor. Obzorja. 1997.
- Cvirn J., Studen A. *Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem (1880-1910)*. V: Rittig-Beljak, N. (ed.): Zbornik radova prvog i drugog međunarodnog seminara zajednice Nijemaca Hrvatske – Zagreb. Varaždin. Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj. 2002, str. 115-123.
- Čermelj L. *O ljudskom štetju v Trstu leta 1910: In memoriam dr. Josipa Wilfana*. Anali Jadranskog instituta, II. Zagreb. 1958, str. 7–52.
- Černigoj M. *Boj za dvojezične napise v Istri v letu 1894*. Zgodovina za vse, XIV, 2. Celje. 2007, str. 69–88.
- Čuček F. *Vpisal se je med Nemce, dasiravno komaj za silo nemško tolče*. Zgodovina za vse, XIV, 2. Celje. 2007, str. 57–68.
- D'Alessio V. *Il cuore conteso*. Napoli. Filema. 2003.
- D'Alessio V. *Istrians, identifications and the Habsburg legacy. Perspectives on identities in Istria*. Acta Histriae, XIV, 1. Kopar. 2006, str. 15–39.
- Darovec D. *Slovensko-hrvatska etnička granica u Istri*. Tabula, 5. Pula. 2002, str. 121–144.

- Darovec D. *Kratka zgodovina Istre*. Annales Manuel. Koper. Annales. 2008.
- de Castro D. *La revisione luogotenenziale del censimento austriaco del 1910 a Trieste*. Rivista Italiana di economia demografia e statistica, XXXI, pos. br. Torino. 1977, str. 137–180.
- de Castro D. *Memorie di un novantenne*. Trst. Mgs Press. 1999.
- Delbello P. *Legg Nazionale, Asili Scuole Ricreatori*. Italo Svevo. Trst. 2009.
- Doblanović D. *Izvori za povijesnu demografiju u Državnom arhivu u Pazinu, poseban osvrt na popis stanovništva iz 1869. godine za Općinu Buje*, u A. Kalc (ur.), Prvi moderni popis stanovništva u Istri. Kopar. Histria Editiones. 2012, str. 275-294.
- Donato C. *Allegato statistico iconografico*. V: Catalan, T. et al. (eds.): Dopoguerra di confine. Projekt Interreg III A / Phare CBC Italija – Slovenija. Trst. 2007, str. 522–554.
- Dorsi P. *Il Litorale nel processo di modernizzazione della monarchia Austriaca*. Civiltà del Risorgimento, 49. Videm. Del Bianco editore. 1994.
- Erceg I. *Struktura stanovništva i njegova socijalno-ekonomska osnova u bivšoj mletačkoj Istri (1803)*. Acta. Časopis za ekonomsku povijest Jugoslavije, br. 9. Zagreb. 1982, str. 29-45.
- Fakin N. *Il catastro franceschino del territorio di Castelvevone*. V: Šepič. L. (ed.): Kaštel Castelvevone. Kaštel. 1997, str. 27–29.
- Fisher J. *Prebivalstvo slovenske Istre v obrti in industriji med leti 1869–1910*. Prispevki za novejšo zgodovino, XXX, 1-2. Ljubljana. 1990, str. 15–20.
- Gelo J. *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780 do 1981*. Globus. Zagreb. 1987.
- Grafenauer B. *Statistika o Julijski krajini*. Zgodovinski časopis, I, 1–4. Ljubljana. 1947, str. 192–195.
- Grafenauer B. *Viri in literatura*. V: Blaznik P., Grafenauer B., Vilfan S., Zwitter F. (eds.): Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Ljubljana. Državna založba Slovenije. 1970.
- Grafenauer B. *Istra*. Enciklopedija Slovenije, 4. Ljubljana. 1990, str. 178–181.
- Grafenauer B. *Miti o Istri in resnica istrskega polotoka*. Acta Histriae, I. Kopar–Milje. 1993, str. 9–52.

- Granda S. *Prepir o nacionalni in državnopravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49*. Kronika, br. 37. Ljubljana. 1989, str. 66-74.
- Granelli Benini L., *Introduzione alla demografia storica*. La Nuova Italia editrice. Firenze. 1974.
- Gravisi G. *Toponomastica del comune di Pirano*. Poreč. Coana. 1932.
- Hobsbawm E. J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780*. Ljubljana. cf. 2007.
- Holz E. *Sol kot državni monopol: Od cesarice Marije Terezije do marčne revolucije leta 1848*. Annales, Series Historia et Sociologia, XI, 1 (24). Kopar. 2001, str. 105–120.
- Holz E. *Krik Istre ne bo ostal neopažen*. Kronika, LV, 3. Ljubljana. 2007, str. 429–448.
- I nomi ufficiali della Venezia Giulia e della Provincia di Zara*. Regio decreto 29. marzo 1923 No. 800. Trst. Vitoppi, Wilhelm & C. Societa Alpina delle Giulie. 1923.
- Il confine mobile*. Biondi N., Cecotti F. et al. (eds.): Il confine mobile. Monfalcone. Edizioni della Laguna. 1996.
- Istria nel tempo II. V*: Ivetic E. (ed.): Collana degli atti, 26. Rovinj. 2006, str. 425–664.
- Jakovljević B. *Općina Buzet u zapisnicima općinskog zastupstva od 1894. do 1911. godine*. Annales, Series Historia et Sociologia, IV, 5. Kopar. 1994, str. 215–226.
- Jakovljević B. *Učiteljska škola u Kopru i školovanje Hrvatskih učitelja*. Annales, Series Historia et Sociologia, VI, 8. Kopar. 1996, str. 213–224.
- Jenko B. *Arhitektura Tartinijevega gledališča v Piranu*. Annales, II, 2. Kopar. 1992, str. 199–216.
- K. K. *Statistische Zentral-commission*, Die Ergebnisse der mit der Volkszählung vom 31. December 1880 und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Österreichische Statistik, Band II., Heft 2, Wien 1882., 24.-25.
- K. K. *Statistische Zentral-kommission*, Die Viehzählung vom 31. Dezember 1900 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, u: Österreichische Statistik, LX. Band, 3. Heft, 1. Abtheilung (Summarische Ergebnisse), Wien 1902., pp. 26.-28.;

K. K. *Statistische Zentral-kommission*, Die Viehzählung vom 31. Dezember 1900 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, u: Österreichische Statistik, LX. Band, 3. Heft, 2. Abtheilung (Verhältniszahlen), Wien 1905., pp. II-III.

K.K. *Statistische Zentralkommission*, Österreichische Statistik, Neue Folge, 2. Band, 1. Heft »Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1910. Die Heimatsrechtsverhältnisse«. Wien, Hof und Staatsdruckerei. 1912.

Kacin-Wohinc M. *Prvi antifašizem v Evropi*. Kopar. Lipa. 1990.

Kavrečič P. *Parni stroj in turizem na Primorskem. Prometne povezave kot dejavnik turističnega razvoja na primeru Postojne in Portoroža do prve svetovne vojne*. Annales, Series Historia et Sociologia, XVII, 2. Kopar. 2007, str. 315–336.

Klemenčič V. *Metodologija uradnih popisov prebivalstva pripadnikov slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem*. V: Narodne manjšine, Medakademijski odbor za proučevanje narodnih manjšin in narodnosti. Ljubljana. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1990, str. 31–44.

Korenčić M. *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*, JAZU, knjiga 54. Zagreb. 1979.

Kramar J. *Narodna prebuja istrskih Slovencev*. Kopar. Lipa. 1991.

Krebs N. *Die Halbinsel Istrien*. Leipzig. 1907.

Krmac D. *Movimenti demografici e mutamenti economico-sociali in Istria tra Ottocento e Novecento*. Diplomski rad (mentor Ortaggi, S.). Università degli Studi di Trieste. Trst. 1997/8.

Krmac D. *Analisi dei movimenti migratori istrani nei censimenti asburgici (1857-1910)*. Annales, Series Historia et Sociologia, X, 2. Kopar. 2000, str. 357–370.

Krmac D. *L'Istria nel primo censimento moderno: analisi statistico-demografica*. Annales, Series Historia et Sociologia, XI, 2. Kopar. 2001, str. 343–370.

Krmac D. *Il censimento demografico del 1857. Fonte per lo studio della popolazione di Trieste e dell'Istria*. Doktorska dizertacija. (mentor Vinci, A). Trst. Università degli Studi di Trieste. 2001/2.

Krmac D. *Il demografo de Castro e la popolazione di Pirano vita natural durante*. V: Lusa, O., Knez, K. (eds.): Diego de Castro nel centenario della nascita 1907-2007. Il Trillo. Piran. 2007a, str. 138–152.

Krmac D. *La popolazione di Trieste a metà Ottocento. Una prima ricostruzione della topografia dei flussi immigratori*. Rivista storica Italiana, CXIX, 2. Torino. 2007b, str. 835–895.

Krnel Umek D. *Razvoj etnične podobe Istre*. V: Rajšp V., Krnel Umek D., Zupančič P. (eds.): Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri. Ljubljana. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU. 1998, str. 23–36.

La Bora. Il 97 fanteria (demoghela). Mensile di storia economia, arte e cultura, II, 3. Editoriale Gemini. Rim. 1978, str. 2–3.

La Provincia. Notizie. De Madonizza N. (ed.): XIV, 8, (16. 4. 1880.). Kopar. 1880, str. 63.

La Provincia. Notizie. De Madonizza N. (ed.): XXVIII, 21, (1. 11. 1894.). Kopar. 1894, str. 167–170.

La Provincia. Un documento storico. De Madonizza N. (ed.): IV, 5, (1. 3. 1870.). Kopar. 1870, str. 483.

Lakatoš J. *Narodna statistika*. Zagreb. 1914.

L'amico dei campi. Interpellanza del Deputato Mauroner e consorti. Stossich, A., (ed.). XXXV, 3. Trst. 1899, str. 39–40.

Leksikon općin za Austro-Ilirsko Primorje, 7. Beč. kr. Dvorna i državna tiskara. 1906.

Logar T., Rigler J. *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana. Univerzum. 1983.

Lusa S. *Diego de Castro – Bibliografija: In memoriam*. Annales, Series Historia et Sociologia, XIII, 2. Kopar. 2003a, str. 450–463.

Lusa S. *Diego de Castro (1907-2003): In memoriam*. Annales, Series Historia et Sociologia, XIII, 2. Kopar. 2003b, str. 447–450.

Mader B. *Prva istrska deželna razstava v očeh avstrijskih nadvojvod Ludwiga Salvatorja in Franca Ferdinanda*. V: 90 let Pokrajinskega muzeja Koper = 90 anni del Museo regionale di Capodistria: 1911–2001, Koper – Capodistria. 2002, str. 31–45.

Mamić T. *Stota obletnica popisa, ki je zaznamoval desetletja*. Primorske novice, l. 63, br. 134. Kopar. 2010, str. 13.

- Manin M. *Zapadna Istra u katastru Franje I. (1818-1840)*. Zagreb. Srednja Europa. 2006.
- Marin L. *Upravna in teritorialna razdelitev Slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih*. Annales, I, 1. Kopar. 1991, str. 135–148.
- Marušič M. *Zgodovina šolstva v Istri*. Tribuna, 21. 9. 1993. Ljubljana. 1993, str. 12.
- Marušič M. *Slovenska šola v Istri*. Annales, Series Historia et Sociologia, V, 6. Kopar. 1995, str. 179–196.
- Mihelič D. *Piransko prebivalstvo pred sto leti*. Annales, Series Historia et Sociologia, IV, 5. Kopar. 1994, str. 191–202.
- Mihelič D. *Etnična struktura prebivalstva ob Piranskem zalivu v luči imen (1330, 1890)*. Grafenauerjev zbornik. 1996, str. 359–374.
- Mihelič D. *K tradiciji ribolova in ribolovnih pravic*. Annales, Series Historia et Sociologia, VIII, 14. Kopar. 1998, str. 7–18.
- Mihelič D. *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava?* Knjižnica Annales, Kopar. Annales. 2007.
- Mihelič D., Mihelič F., Pocajt J. *Piran, mesto in ljudje pred sto leti*. Knjižnica Annales, Kopar. Annales. 1996.
- Mileta Mattiuz O. *Popolazioni dell'Istria, Fiume, Zara e Dalmazia (1850-2002)*. Collana Ricerche e Studi Storici. Trst. A. D. ES. 2005.
- Morteani L. *Notizie storiche della città di Pirano*. Trst. Edizione La voce di San Giorgio. (1886) 1984.
- Morteani L. *Pirano per Venezia*. Trst. Stabilimento artistico tipografico G. Caprin. 1906.
- Naldini P. *Corografia ecclesiastica o' sia Descrittione della città, e della diocesi di Giustinopoli, detto volgarmente Capo d'Istria*. V: Darovec, D. (ed.): *Cerkveni krajepis, Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*. Knjižnica Annales Majora. Kopar. Založba Annales. (1700) 2001.
- Naša sloga*. Popis pučanstva, XLII, br. 18, 5. 5. 1910. Pula. 1910.
- Nicolich E. *Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano*. Trst. Consorzio delle saline di Pirano. 1882.

Orbanić S., Marušić D. *Antropolingvistički opis hrvatsko-slovenskih doticaja na primjeru »Kozlerove« granice u Istri*. V: Kržišnik Bukić, V. (ed.): Slovensko-hrvaški obmejni prostor. Življenje ob meji. Predstavitev rezultatov terenske raziskave. Ljubljana. Inštitut za narodnostna vprašanja. 1999, str. 227–256.

Orviati F., Porceddu A. *Analiza podatkov, ki se nanašajo na ozemlje istrske, kvarnerske ter zadrške pokrajine na podlagi avstrijskih štetij v obdobju med letoma 1880 in 1910 ter italijanskih štetij iz leta 1921 in leta 1936*. V: Donato, C. (ed.): Povojni čas ob meji. Projekt Interreg III A / Phare CBC Italija-Slovenija. Trst. 2007, str. 567–573.

Ostaneč F. *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*. Annales, I, 1. Kopar. 1991, str. 213–222.

Ostaneč F. *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*. Annales, III, 3. Kopar. 1993, str. 177–196.

Pahor M. *Koprška nota in miljski protokol iz leta 1849*. Kronika, VIII, 2. Ljubljana. 1959, str. 66–73.

Pahor M. *Koprška nota iz leta 1849 ali prvi poskus namerne italijanizacije Istre*. Zgodovinski časopis, XIX/XX. Ljubljana. 1966, str. 277–296.

Pahor M., Poberaj T. *Stare piranske soline*. Ljubljana. Mladinska knjiga. 1963.

Pavliček F. *Sto godina osnovnog školstva u Kaštelu*. V: Šepić, L. (ed.): Kaštel Castelvenero. Kaštel. 1997, str. 51–56.

Perselli G. *I Censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936*. Etnia IV. Rovinj. Centro di ricerche storiche. 1993.

Slovenci v očeh Imperija. Priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919. Petrič E. (ed.) Studia Diplomatica Slovenica, I. Mengeš. Ustanova Center za evropsko prihodnost. 2007.

Piccola Enciclopedia Giuliana e dalmata. Cella S. (ed.): L'Arena di Pola. Gorica. 1962.

Pirjevec J. *»Trst je naš!« Boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Nova revija, Zbirka Korenine. Ljubljana. 2007.

Pletikosić I. *Migracije v Piranu v 20. stoletju*. Magistarski rad. Institutum studiorum Humanitatis. Ljubljana. 1999.

- Pletikosić I. *Dionizove teme v Istri 19. stoletja*. V: Darovec, D. (ed.): Kozarec sonca. Knjižnica Annales, 22. Kopar. 2000, str. 93–112.
- Pletikosić I. *Čiščenje v Piranu (1945–48)*. Acta Histriae X, 2. Kopar. 2002, str. 465–492.
- Pletikosić I. *Organizirani turizem v Portorožu v luči zapisnikov sej Piranskega občinskega sveta (1894–1912)*. V: Knez, D. (ed.): Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Slovensko muzejsko društvo. Portorož. 2005a, str. 103–106.
- Pletikosić I. *Piranske solane*. V: Bertoša, M., Matijašić, R. (eds.): Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. 2005b, str. 594.
- Pletikosić I. *Revizije popisa prebivalstva Trsta iz leta 1910*. Annales, Series Historia et Sociologia, XVI, 2. Kopar. 2006, str. 477–482.
- Pletikosić I. *Priloge k življenju OFM v Piranu*. V: Budak, N. (ed.): 2. istarski povijesni biennale; Sacerdotes, iudices, notarii ... posrednici među društvenim skupinama. Pučko otvoreno učilište Poreč – Zavičajni muzej Poreštine. Poreč. 2007, str. 231–235.
- Pohl W., Vocelka K. *Habsburžani, zgodovina evropske rodbine*. Mladinska knjiga, Ljubljana. 1994.
- Purini P. *Le metamorfosi etniche di Trieste nel periodo 1914-1919*. Annales, Series Historia et Sociologia, XII, 2. Kopar. 2002, str. 341–362.
- Rajšp V. *Preureditev škofijskih meja z ozirom na Koprsko škofijo v avstrijski dobi (1814–1829)*. Acta Histriae, IX, 1. Kopar. 2001, str. 201–212
- Rejec Brancelj I. *Agrarnogeografska problematika koprškega primorja z vidika varstva okolja*. Geographica slovenica, XXVI, 2. Ljubljana. 1994.
- Reichsgesetzblatt*. Zakon o popisu prebivalstva z dne 29. 3. 1869. V: *Reichsgesetzblatt*. Beč. 1869, br. 67, str. 310.
- Roselli G. *Draga Parenzana*, Trst. Bruno Fachin editore. 2002.
- Rybař O. *Ljudsko štetje*. Edinost, XXXV, 283. Trst. 12. 10. 1910.

Sakara Sučević M. *Tri prazgodovinske naselbine na slovenski Obali*. Annales, Series Historia et Sociologia, XVIII, 2. Kopar. 2008, str. 439–454.

Scotti G. *Questo paese, scusi, come si chiama?* Kopar. Edizione Società italiana di ricerca. 1999.

Sema P. *El Mestro de Piran*. Tricesimo. Aviani. 1995.

Serdar V. *Popis stanovništva u hrvatskim krajevima godine 1857*. Statistična revija, 1/2. Beograd. 1951, str. 197–208.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787 (1804). II. Zvezek. Ljubljana. SAZU. 1997.

Snoj D. *Bolniška ulica 1*. V: Guštin, M. (ed.): *Srednjeveška in novoveška keramika iz Pirana in Sv. Ivana*. Annales Mediterranea. Kopar. 2004, str. 31–33.

Snoj D. *Župnijska cerkev sv. Jurija*. V: Guštin, M. (ed.): *Srednjeveška in novoveška keramika iz Pirana in Sv. Ivana*. Annales Mediterranea. Kopar. 2004, str. 29–30.

Spezialortsrepertorium für das Österreichisch-Illyrische Küstenland. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. K. k. Statistische Zentralkommission, k. k. Hof-und Staatsdruckerei. Beč.

Spomenica pokrajinskega Narodno-osvobodilnega odbora za Slovensko Primorje in Trst Medzavezniški komisiji za proučitev vprašanj Julujske krajine v zvezi z določitvijo jugoslovansko-italijanske meje. Ljubljana. 1946.

Stabilimento industriale Salvetti Ci Pirano. Prezzo corrente della fabbrica vetrami. Trst. 1899.

Starec R. *Življenje in delo v istrskih solinah*. Annales, Series Historia et Sociologia, XI, 1 (24). Kopar. 2001, str. 121-134.

Starec R. *Speljati vodo na svoj mlin*. Annales Majora. Kopar. Annales. 2002.

Stokin M. *Fornače pri Piranu, antično naselje*. Arheološki pregled, 27. Ljubljana. 1988, str. 88.

Stokin M. *Piran, antično naselje*. Arheološki pregled, 29. Ljubljana. 1990, str. 181–183.

- Stokin M. *Kontinuiteta poselitve v mestnih jedrih Kopra, Izole in Pirana*. V: Krnel Umek D. (ed.): *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre*. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana. 1993, str. 29–40.
- Stokin M. *Vloga srednjeveške arheologije pri raziskavah urbane stavbne dediščine*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, V, 6. Kopar. 1995, str. 49–54.
- Stokin M. »*Piazza Vecchia*« v Piranu. V: Guštin, M. (ed.): *Srednjeveška in novoveška keramika iz Pirana in Sv. Ivana*. Kopar. *Annales*. 2004, str. 21–24.
- Strassoldo M. *Lingue e nazionalità nelle rilevazioni demografice*. CLUET. Trst. 1977.
- Strčić P. *Hrvatska historiografija od 1945. do 1985. god. O Istri i Kvarnerskim otocima u 19. i 20. st.* Pazinski memorijal, XVI, 22. Pazin. 1991, str. 37-54.
- Suić M. *Antički grad na istočnom Jadranu*. Zagreb. Liber. 1976.
- Svetličič V. *Drobne najdbe*. V: Horvat, J. (ed.): *Sermin, Prazgodovinska in zgodnjerska naselbina v severozahodni Istri*. *Opera instituti Archaeologici Sloveniae*, 3. Ljubljana. Znanstvenoraziskovalni center Sazu, Inštitut za arheologijo. 1997, str. 31–56.
- Šepić L. *Kaštel nekad i sada*. V: Šepić, L. (ed.): *Kaštel Castelveneri*. Kaštel. 1997a, str. 11–14.
- Šepić L. *Učitelji družbine škole u Kaštelu*. V: Šepić, L. (ed.): *Kaštel Castelveneri*. Kaštel. 1997b, str. 57–58.
- Šepić L. *Što su o popu Mandiću kazali njegovi suvremenici*. V: Šepić, L. (ed.): *Kaštel Castelveneri*. Kaštel. 1997c, str. 63–65.
- Šterk A. *Relazione generale della giunta alla Dieta Provinciale del margraviato d'Istria sulla gestione dalla chiusa della sessione dell'anno 1881 in poi*. Resconto stenografico della VI. seduta della Dieta Provinciale dell'Istria, 6. 9. 1881. Poreč. 1882.
- Šuligoj B. *Kazalo o Portorožu 1911*. *Delo*, 10. 7. 1999, Ljubljana. 1999, str. 24.
- Terčon N. *Želja mesta po napredku*. V: *Piransko pristanišče*. Pomorski muzej Sergej Mašera Piran, katalog br. 8. Piran. 1993a, str. 44–67.

Terčon N. *Organizacija pristaniške in pomorskosanitetne službe*. Annales, III, 3. Kopar. 1993b, str. 243–256.

Terčon N. *Z barko v Trst*. Annales Majora. Koper. 2004.

Titl J. *Socialno-geografski problemi na Koprskem*. Doktorska disertacija. 1963.

Titl J. *Razvoj tržne pridelave vrtnin na Koprskem in njen pomen za oskrbo obalnih mest ter večjih potrošniških središč v SR Sloveniji*. Geographica Iugoslavica. Maribor. 1985.

Titl J. *Značilnosti koprške agrarne pokrajine*. V: Klemenc A. et al. (ed.): *Mediteran v Sloveniji*. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, XXI, 158/159. Ljubljana. 1993, str. 51–59.

Tommasini G. F. *Zgodovinski komentarji o Istri* (L archeografo triestino raccolta opuscoli e notizie per Trieste e per l Istria). Kres. Ljubljana. 1993.

Tomšič D. *Le mura di Isola d'Istria* V: Guštin, M. (ed.): *The heritage of the Serenissima*. Annales Mediterranea. Kopar. 2006, str. 9–18.

Toponomastica piranese. Lasa pur dir. Comunita degli Italiani »Giuseppe Tartini«. Piran. 2003.

Trogrlić S. *Odnos Katoličke crkve u Istri prema liberalizmu (1849-1914)*. Časopis za suvremenu povijest, 1. 26, br. 2. Zagreb. 1994, str. 337-347.

Valenčič V. *Izseljevanje Slovencev v druge dežele Habsburške monarhije*. Zgodovinski časopis, XLIV, 1. Ljubljana. 1990, str. 49–71.

Valenčič V. *Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880*. Zgodovinski časopis, XXVIII, 3/4. Ljubljana. 1974, str. 287–319.

Varelija Z. *Ilirske škole trn u oku države*. Glas Istre, 23. 10. 2006. Pula. 2006, str. 15.

Verginella M. *Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju. Oporoke v Bregu (1819-1904)*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino. Ljubljana. 1994.

Verginella M. *Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento*. V: Finzi R., Panjek G. (ed.): *Storia economica e sociale di Trieste I, La città dei gruppi 1719–1918*. Trst. LINT. 2001.

Vita autonoma. Bollettino della Commissione permanente agli affari comunali. V: Salata, F., VII, 15 i 16, Poreč. 1910.

Vogrin M. *Dragotine škofije Koper*. Vodnik po razstavi. Škofija Koper. Koper. 2005.

Vranješ-Šoljan B. *Stanovništvo Banske Hrvatske. Demografska slika Banske Hrvatske u kontekstu društveno-povijesnih promjena od 1850 do 1910*. Educa. Zagreb. 2009.

Wertheimer-Baletić A., *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb, Mate, 1999.

Zupanc I. *Demografska kretanja sjeverne hrvatske Istre od 1857 do 1991 godine*. Annales, 11., 2. Koper. 2001, str. 321–342.

Zwitter, F. *Bibliografija o problemu Julijske krajine in Trsta*. Zgodovinski časopis, II–III. Ljubljana. 1949, str. 259–326.

Zwitter F. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Slovenska matica. Ljubljana. 1962.

Zwitter F. *Kolonizacija in populacija*. V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*. Državna založba Slovenije, Ljubljana. 1970, str. 33–58.

Žagar Z. *Solinarstvo na severovzhodni obali jadranskega morja*. V: Krnel Umek, D. (ed.): *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre*. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana. 1993, str. 11–125.

Žitko S. *Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin v času Beneške republike*. Slovensko morje in zaledje, br. 2-3. Lipa. Koper. 1979.

Žitko S. *Prva istrska deželna razstava v Kopru in nastanek Mestnega muzeja za zgodovino in umetnost (Museo Civico di Storia e d'Arte), v: 90 let Pokrajinskega muzeja Koper = 90 anni del Museo regionale di Capodistria: 1911–2001, Koper-Capodistria*. 2002a, str. 21–29;

Žitko S. *Slovensko-hrvaški politični odnosi v Istri v času ustavne dobe 1861–1914*. Annales, Series Historia et Sociologia, XII, 1. Koper. 2002b, str. 29–50.

ŽIVOTOPIS DOKTORANDA

Ivica Pletikosić rođen je 27. 11. 1966. u Splitu. Osnovnu školu pohađao je u Piranu, a srednju ekonomsku (Srednja ekonomska in družboslovna šola) u Kopru. Nakon završenoga studija povijesti i geografije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani 1995. stekao je zvanje profesora povijesti i diplomiranoga geografa. Godine 1998. upisao je magistarski studij povijesne antropologije na Institutu studiorum humanitatis (Fakulteta za podiplomski humanistični študij) u Ljubljani i 2000. godine obranio magistarski rad pod naslovom *Migracije v Piranu v 20. stoletju* (Migracije u Piranu u 20. stoljeću) te stekao zvanje magistra znanosti.

Znanstveno raziskovalno središće (Znanstvenoistraživački centar) Republike Slovenije u Kopru izabralo ga je za mladoga istraživača – asistenta na području sociologije kulture. Mladi istraživač je bio od 1. 6. 1996. do 30. 11. 1998. Na istom je institutu bio od 1. 7. 1998. do 30. 6. 2003. suradnik na projektu *Zahodna slovenska etnična meja, prebivalstvo in migracije (6. – 20. st.)* (Zapadna slovenska etnička granica, stanovništvo i migracije (6. – 20. st.), nositelja dr. Borisa M. Gombača.

Od 1. 7. 2001. do 30. 6. 2004. bio je suradnik na projektu *Primorska in Istra kot meja in stičišče od razsvetljenega absolutizma do evropske integracije* (Primorska i Istra kao granica i stjecište prosvijećenoga apsolutizma do europske integracije), nositelja dr. Jože Pirjevca.

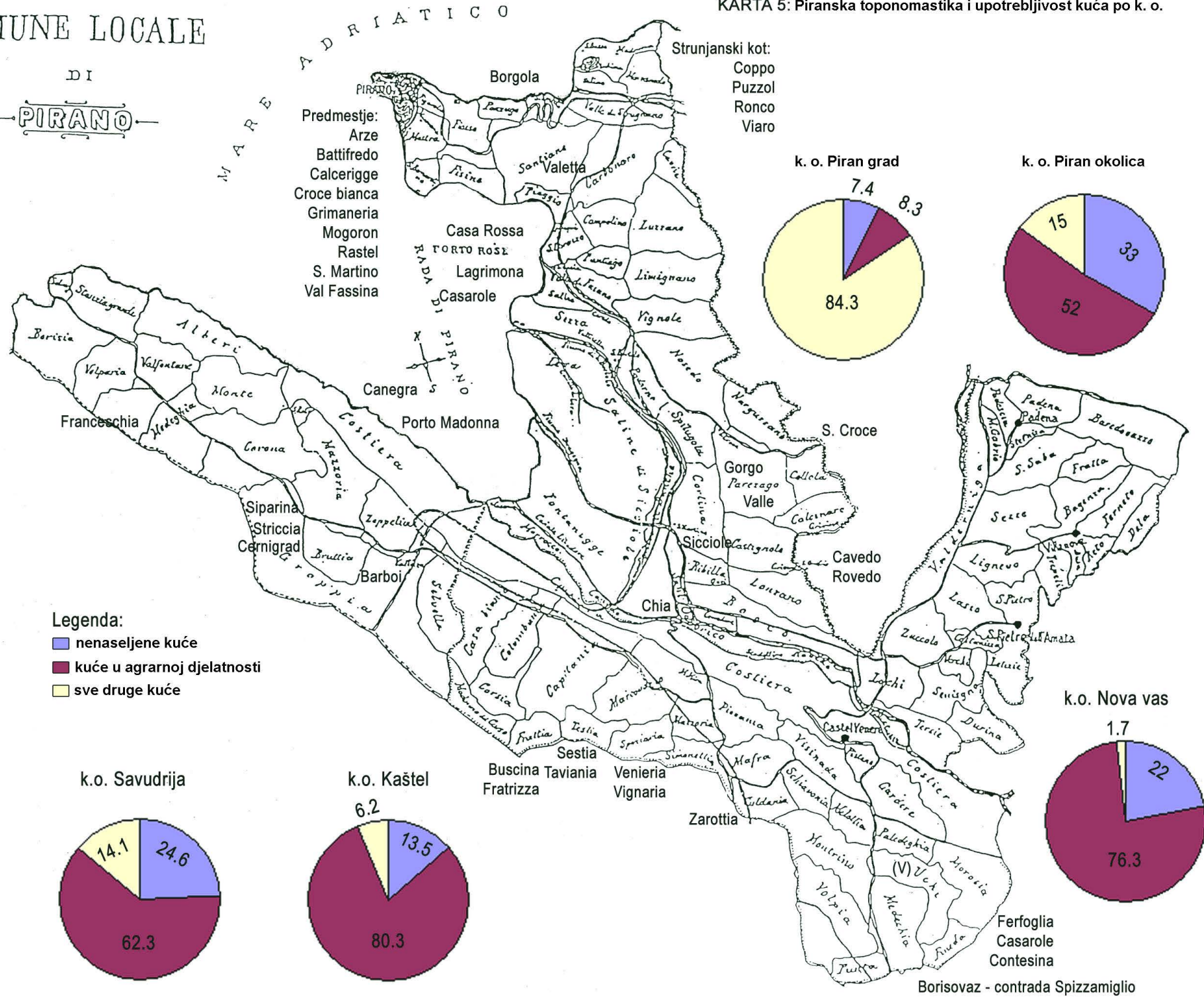
Od 2002. do 2004. bio je predavač-tutor na Fakulteti za humanistične studije Univerze na primorskem u Kopru (Fakultetu za humanističke studije Sveučilišta Primorske u Kopru). Sve vrijeme od početka službe mladoga istraživača do danas, redovito posjećuje arhive, piše izvorne znanstvene članke i izlaže na znanstvenim skupovima.

Godine 2011. upisao je doktorski studij *Povijest stanovništva* na Sveučilištu u Dubrovniku.

COMUNE LOCALE

KARTA 5: Piranska toponomastika i upotrebljivost kuća po k. o.

Borisovaz - contrada Spizzamiglio

COMUNE LOCALE

DI
PIRANO

MARE ADRIATICO

Karta 6: Upotrebljivost objekata izvan gradskih zidina

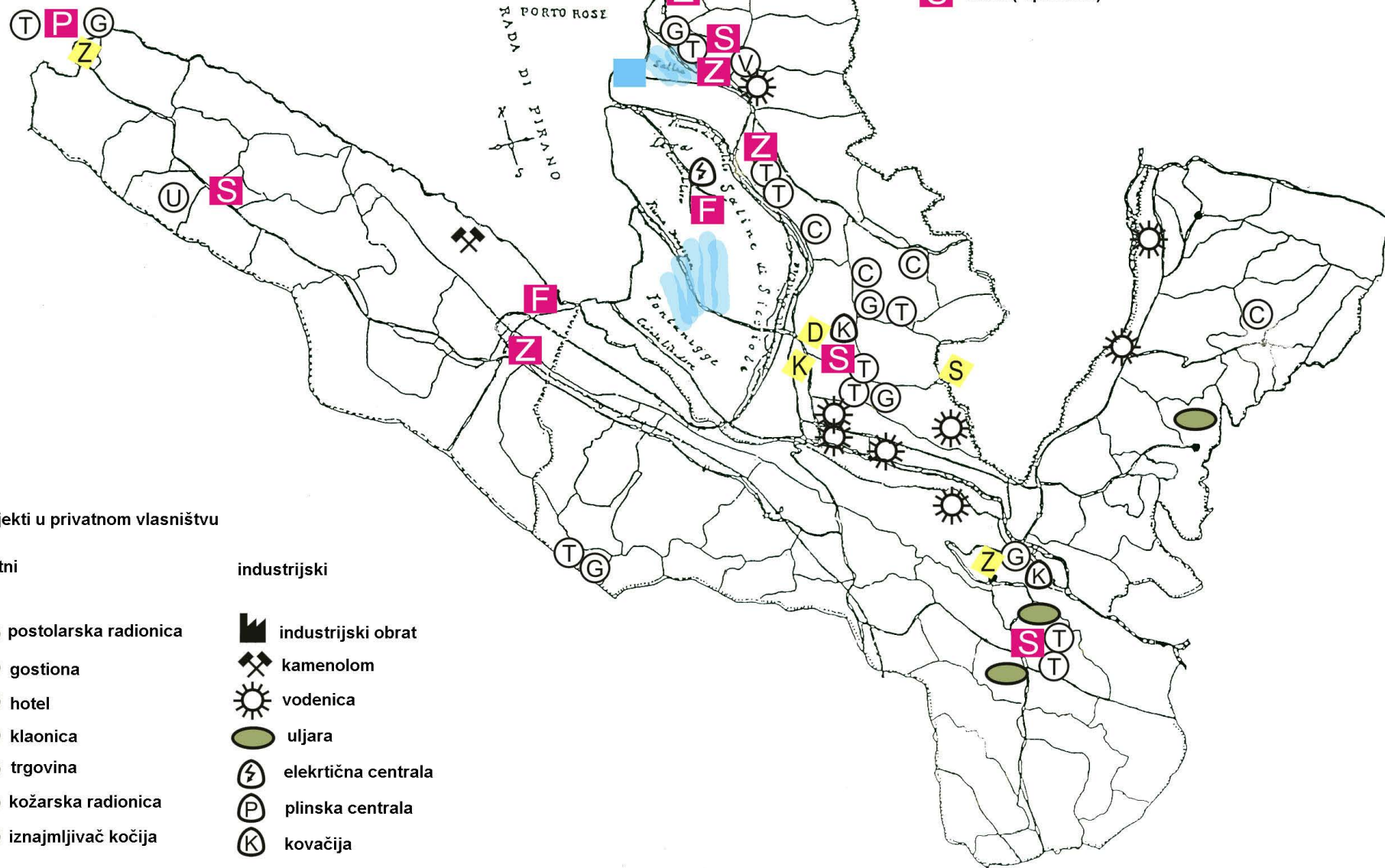
Legenda:

Državni objekti

Crkveni objekti

- skladišta soli
- željeznička stanica
- žandarmerija
- pošta
- škola (općinska)

- samostan
- župni ured
- kapelanija
- crkveno društvo

Objekti u privatnom vlasništvu

obrtni

industrijski

- C postolarska radionica
- G gostionica
- H hotel
- K klaonica
- T trgovina
- U kožarska radionica
- V iznajmljivač kočija

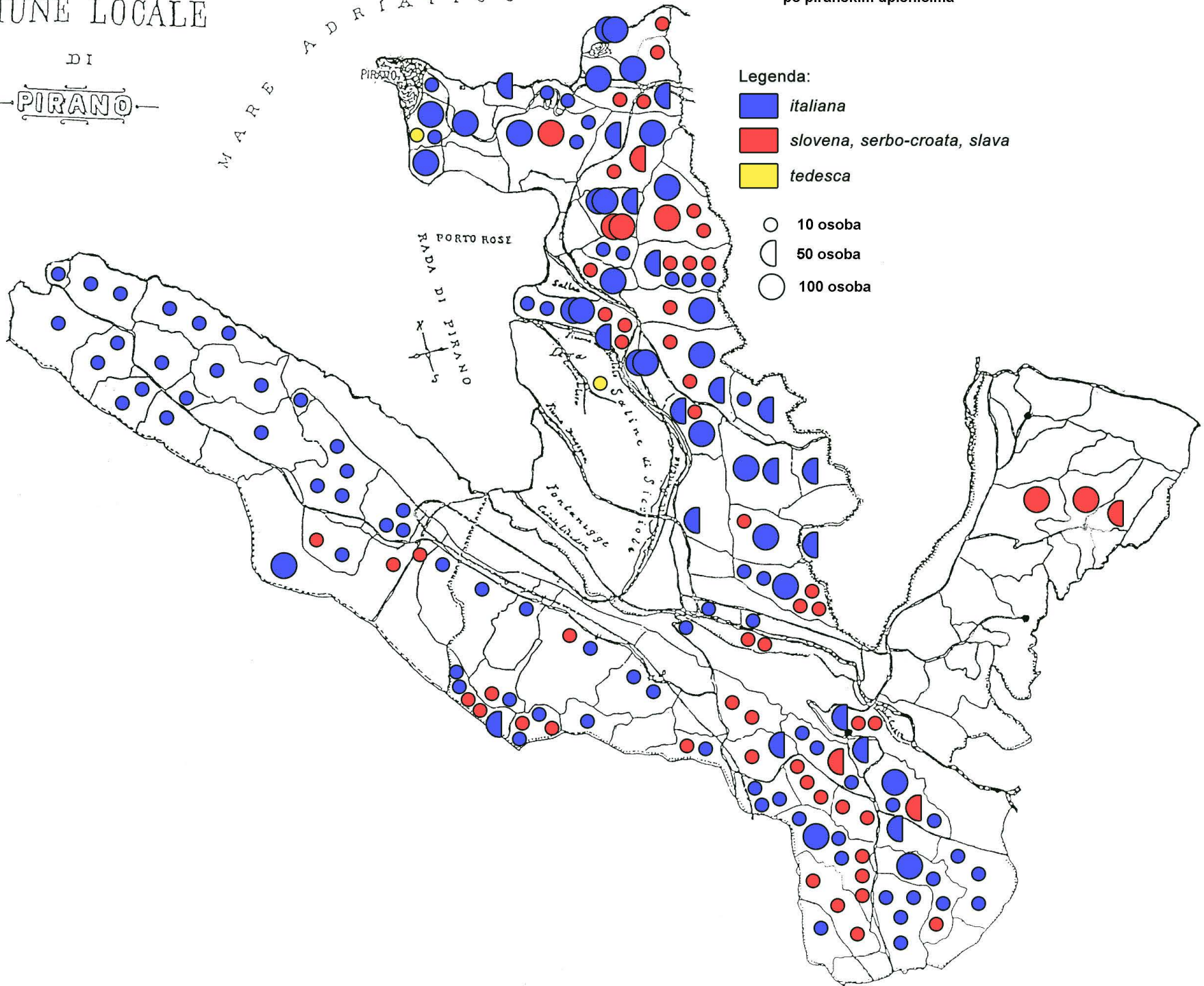
- industrijski obrat
- kamenolom
- ☀ vodenica
- uljara
- ⚡ električna centrala
- P plinska centrala
- K kovačija

COMUNE LOCALE

DI
PIRANO

MARE ADRIATICO

Karta 8: Stanovništvo piranske občine po jeziku po piranskim upisnicima

Legenda:

- italiana
- slovena, serbo-croata, slava
- tedesca

- 10 osoba
- 50 osoba
- 100 osoba

COMUNE LOCALE

DI
PIRANO

MARE ADRIATICO

Karta 23: Veleposjed u piranskoj općini i raširenost kolonata

